

Táncsiés
Művei

1-2

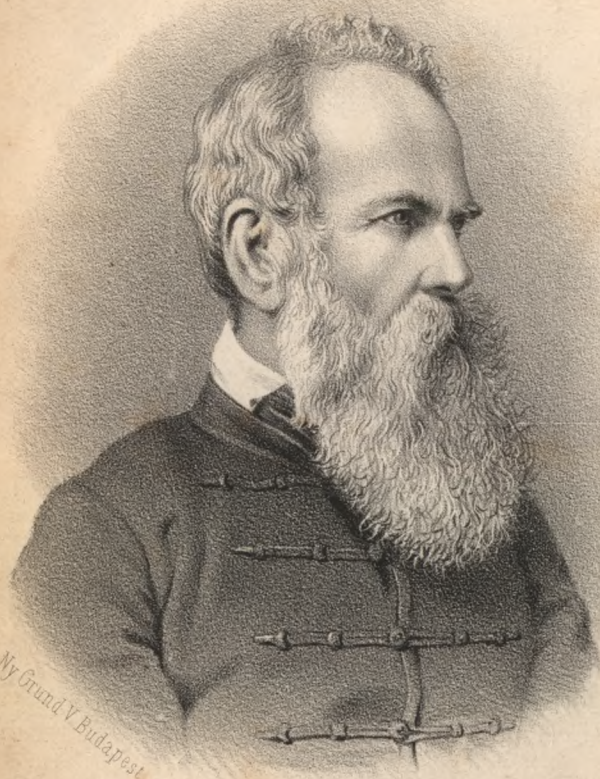
33.453

1-2

OSZK

21.

My Grand V. Budapest

TÁNCSICS MIHÁLY.

TÁNCSEICS MIHÁLY MUNKÁI.

2. kötet.

PAZARDI.

MEGJELENT 1896. KOLOZSVÁRON S ELKOBOZ-
TATOTT.

MÁSODIK KIADÁS.

*A honi ipar és nemzeti dicsőség régi oklevelekkel legsükere-
sebben létesíthetők.*

PEST.

NYOMATOTT BUSCHMANN FERENCZNÉL.

1873.

M 33 753/2

~~311892~~

R
2

ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR
B Növedéknapló
1958 év 5380 sz.

R
1965

I.

Hullottak a fák sárga levelei, midőn Pazardi Tóbiás, egy gazdag földbirtokos, eme felette fontos és sokszorosán kamatozó gondolatra vetemedett, hogy: bő tapasztalat végett egyetlen örökösét, Gyuri fiát, utazni küldi.

Szép őszi s meleg napok jártak még, Tóbiás kertében a zöld gyöpanyon heverészett. Ez vala legkedvesebb helye, itt tölté el későbbi éveinek szebb részét, a természet szépségeit, a vadréczékkel gazdag tavakat, gyönyörű nádas mocsárokat, távolról szépen fehérülő kopasz hegyeket, a szántóföldhöz hasonló ugartáblák közt messze huzódó temérdek árkokat, mint a természetnek bámulandó munkáit, s honi iparral készült majorját szemlélve, a passiva gazdaság titkait fejtegetve, a haza jólétéről, azaz dohányzacskójáról és pipájáról gondolkodva, az idő szelleméről, vagyis a mi mindegy, a literatura haladásáról eszmélkedve, azaz a „Honi vezért,“ „Hazai vándort,“ „Házi barátot,“ „Levelezőt,“ mint legszükségesebb kézikönyveket, olvasva, vagy akarám mondani, forgatva.

Belefáradván az említett könyvek olvasásába, azokat félretevé, hogy magát kinyugodja, s új erőt gyűjtsön; azaz ellankadt lelki erejét összeszedje. A munkás ember, midőn egy dologba belefárad, s pihenni látszik is, még akkor sem nyugszik egészen; mert a sebes szárnyon repülő időt nem jó szívvel látja munkásságának nyomai nélkül elenyészni. Vajha sokan követnék Pazardi Tóbiásnak valóban követésre méltó példáját!!!

Mint modám, ő nyugodni, pihenni akart, de nagy ideájú lévén, nem pihent egészen, hanem nyugvás helyett csak munkáját változtatta. A „Honi vezér“-nek azon lapját, melyen az olvasást elhagyá, behajtja, hogy időt ne kelljen vesztenie a félbehagyott czikkely fölkeresésére, s folytathatására. Mily gyönyörű példája az iparnak, a honi iparnak, a nemesi munkásságnak! Letevén a könyvet, gondolkodni kezdett, még pedig azon, vajjon Pista, a lomha inas nem henyél-e, nem hagyja e pipáit tisztítatlanul? De másról is gondolkodott ő; a körülte álló fákról levelek hulltak le; ez őt fontos gondolkodásra bírá, erre tudnillik, hogy: valamint a lehullott sárga levelek az esztendőnek hanyatlását jelentik: úgy az ő erőtlen tagjai, s hasznos munkálkodás közt megöszült hajszálai élte alkonyatának közeledését hirdetik. E gondolatok közt tehát elhatározá, hogy fiának sok évig gyűjtött tudományát nagy hasznot ígérő utazással koronázza be. Gyurinak egészen kifejlesztett tökélyeit még éltében látni kívánta, abban gyönyörködni akart.

Tizenhét esztendőt tölte már el Pazardi Gyuri csupán tanulásban, ehhez pedig hét esztendős korában fogott, és így most éppen huszonnégy éves ifju vala. Két évig tanuló a latin betürendet, s készíteték az úgy nevezett nemzeti vagy normális iskolákra. Ezekben megtanult három év alatt olvasni, írni, azaz betüket alakítani, ezenkívül némely szabályokat, melyeknél fogva: mensa, dominus, sermo, sensus, dies neveket, s amo, doceo, lego, audio ígéket hajtogatni képes lön; már most őt esztendeig vala a muzsák társaságában. Hat esztendeig foglalatoskodott a gymnasiumban, szerencséjére jóeszü lévén, egyet sem kelle ismételnie. Itt megtanult latinul beszélni, azaz megtanuló azt, mi az életre legszükségesebb; mert jól mondják a régiek, hogy a latin nyelv nélkül el nem lehetni. De még többet tanult ő itt, megtanuló a magyarországi fejedelmek lajstromát, azaz születésük, házasságuk, koronáztatásuk, haláluk idejét, szóval a magyar nemzet történetét. Sőt még többet mondok, tudá itt már a magyar hon elosztását, megyéi számát. Bár ez már maga is elég, de ő meg nem nyugodott ennél, hanem tudományt szomjuzó lelke mind előbbre törekedett a dicső pályán, úgy annyira, hogy Cicerokint be-

szédeket, Virgiliuskint verseket akart készíteni. Azonban ez még mind csekélység vala, tudvágyát nem elégité ki, a bölcsekedésre elhatározta magát. Itt tanulásának tizenkettedik évében egészen új világ nyílt előtte; csak itt izlelte meg voltaképen, mit tészen iskolába járni. Itt tanulá meg a titkok titkát, mert azelőtt sohasem tudá, hogy két A és két B öszvesége 2 AB. — Itt tanulá meg végre, hogy Sokrates nem volt filozofus, mert rendszeres filozofusi munkát, milyet a németországi bölcsek irnak, nem készített. A bölcsekedési tudományokat két esztendő alatt — mennyi arra határozva van — könnyen megtanulhatá, (a morál, mint nem épen szükséges tárgy a pap dolga lévén) de egy eset adta elő magát, mely miatt kevésbe mult, hogy három esztendőt nem kelle rá fordítania. A dolog így történt egy buda-pesti barátom hiteles tudósítása szerint.

Pazardi Gyuri kedves apja okos kiszámlálása következtében Buda-Pesten a hon fővárosában tanult. Lakást és asztalt egy jó módu kereskedőnél fogadott, kinek nevét már elfeledtem. A félévi költséget Gyuri, a helyett, hogy a házi gazdának lefizette volna, másra fordította. Volt ugyan Gyurinak nevelője, ki őt iskolába elkísérte, de ennek lelkiismeretét az urfi erszényc igazgatta, következőleg elég ürügyet tudá az ifju Pazardi arra kigondolni, hogy a nevelő nevet viselő ember nélkül mehessen iskolába, vagy inkább iskola helyett máshová. Nem vala ugyan nagy a somma, melyet Tobiás félesztendei minden költségre fiának adott, csak három ezer váltó forint, de ezt még sem meré a nevelő kezébe adni, ne hogy vele elillantson. Maga pedig az öreg szerencsétlenségére épen ekkor nem jöheté fiával Buda-Pestre, mivel először mint táblabirónak a tártandott tisztválasztásra kelle készülnie, és Iczig gazdával is bajai voltak. De hogy hosszas ne legyenek, Gyuri iskola helyett máshová járt s a pénzt mind egy szálíg elköltötte. Azon felül valamely ragadós nyavalyába esett, melyet mindig titkolt, mig végre a baj oly nagy lón, hogy le kelle feküdnie, s az examentet elmulasztván, gyógyítására pedig gazdájától vala kénytelen pénzt fölvenni, oly ígéret mellett, hogy majd apja mindenekért eleget tesz. De ő nem meré atyját

dolgairól körülményesen s őszintén tudósítani, mincké következtében a kereskedőnek aggódnia kelle, hogy pénzt megkapja. Ki ügyét az iskolai előjárók elébe terjesztvén, az urfinak, vagy inkább atyjának sok költségébe került kieszközölni, hogy Gyuri egy esztendőt el ne veszítsen.

Hátra vala még a három esztendő, melyekben a természetlen törvényt és hazai nem-törvényeket tanulá. Ezek végeztével esztendeig patvarkodásban gyakorlá magát. Tehát mindöszve tizenhét esztendőt töltött tanulásban.

II.

Nagy készületek tétettek Pazardon, ez vala a főuradalomnak neve. A gyapju nem igen jó áron kelt el, s annak is csak felét vehette föl a szorgalmas tenyésztő, másik felét bizonyos tőke kamatának fizetésére kelle fordítania, mert ha ezt nem teszi, Izsák gazda neki durálván magát megvonja kezét, pedig ha valamely közmondás igaz, ennek igazságát Pazardi leginkább ismerte, hogy: egyik kéz a másikat mossa. A gyapjut tehát olcsóbban kelle Izsáknak adnia, mert Pazardi annak sok emberségével élt. Spanyolfaj-juhai szép számmal valának, egész egy kis aranybányakint szolgálának neki. Szinte gyönyörűség volt látni mint lépék el a tömérdek selyemnyájak az egész határt. De ezt a jobbágyok részint könnyes, részint irigy szemekkel nézték. Nem volt a szegény együgyü jobbágyoknak arról tiszta fogalmuk, hogyan lehet s kell a nemzeti gazdaságot előmozdítani. A juhnyájak az egész határt be-trágyázták, és mégis sohasem volt elég mező, elég legelő; a nem iparkodó parasztok alig valának képesek két hitvány gebét tartani, olyanokat, melyek még üres kocsival sem tudának futni. Nem lévén szorgalmasok, nem lehetett rajtok isten áldása. Pazardi örült volna, ha mindegyik jobbágya négy ökörrel ment volna urberbe szántani; eléggé biztatta őket hogy jobb mar-

hával menjenek uraság dolgára, néha még meg is fe-nyitette a lomha parasztokat, tizenkettőt csapatván rájuk; a honi vezérből, hazai vándorbul oktatást is adott nekik, miként lehet a szalonnát soká eltartani, a gabonát zsizsiktól megtisztítani, a burgonyát egyik télről a másikra eltenni s több efféléket: de mind haszontalan, sohasem volt tanításának foganata, a rest emberek sohasem használták jó földesuroknak tanácsát, mert nem hogy más esztendőkre eltartották volna ele-ségüket, sőt már nyáron sem volt nekik. Lomha egy nép az a jobbagyság, mennyi baja volt a derék Pa-zardinak velök, sohasem fogják eléggé meghálálhatni teljességgel nem akarván iparkodni.

A szüret még nem ment ugyan végbe, de hozzá vetve ki lehetett számolni, hány akót adandnak a tu-lajdon telkü pászták, és körülbelül hány akó jöhet be az urbéri telkek tized- vagy ötödéből. Igaz, hogy en-nek fejében Izsák gazda már a minap — tudnillik azon folyó év tavaszán juniushban, midőn a nagyságos asszony a fürdőkbe utazott — adott előre néhány ezeret. A szegény nagyságos asszonyt méltán lehetett sajnálni, mert fiatal létére már is a köszvény kinozá, az orvo-sok tanácsa szerint legjobb vala neki évenként lega-lább is két hónapot fürdőkben töltenie. Ez persze sokba került, de az egészség csak előbbvaló mindennél. A nagyságos asszony született bárónő második hitvese vala Pazardinak, következőleg sokkal fiatalabb. Hogy már fiatal korában köszvény kinozá, elég alkalmatlan vala, de ki tehetett róla, hogy az isten meglátogató. Maga Pazardi nem hagyhatá gazdaságát, ezt folytatni egyébiránt is szenvedelme vala, de a nagyságos asz-szony sem mulasztá el férjét arról győzni meg, hogy ha mind a ketten fürdőbe mennek, sokkal többet köl-tenek; azon felül a gazdaság is nagyon megcsökken, mert a nem egészen hiv tiszték ha földesurokat közel nem lenni tudják, maguk részére kaparnak. Ezen ész-revételnek igazságát Pazardi nagyon is tudta, tehát engedett.

Szép hajadonát, Gyuri nővérét, épen ebben az esz-tendőben, egy hónappal korábban tudnillik májusban, adá Pazardi férjhez. Kinek illendő, milyet a jeles nem-zetség megkívánt, férjhez adathatására, Izsák gazda

szép szolgálatot tett. A nagyságos asszony jól érezte magát mostoha veje társaságában, különben is született bárónő lévén, tudta a jó tonust; az új párnak mézes heteit utazva tölteni legillendőbbnek tartá. Elhatározaték tehát, hogy azok vele fürdőbe mennek.

A virágzásban lévő szőlő levét, ha az isten megtartja s valamely jégeső el nem veri, lehetett husz ezerre becsülni. Izsák már erre, tudnillik a leendő bor fejében, vagy tizezeret adott, oly föltétel alatt, hogy a bor egész árából ismét egy rész kamatfizetésre hajoljon le. Bár a bor, ha megmarad a tőkén, husz ezerre becsülthetett: mégis a már ennek fejében fölvetett tizezeren felül nem sokat remélhetett Pazardi Izsák gazdától kaphatni. Igen, de neki nagy szüksége vala pénzre, hogy a szép reményü egyetlen fiut utazni küldhesse, tehát más módot kelle kigondolnia. Mi volna, ha ő az egész bortermést most egy másik zsidónak és nem Izsák gazdának adná el, olyannak, kinek ő nem adós, ki az egészszet letenné, ha bár olcsóbban kellene is adnia? Hiszen ha adott is már Izsák — így gondolkodék Tóbiás — oly feltétel alatt, hogy a mostani termés övé legyen, nem lesz e jövődőben is, és talán még jobb termés? Vagy ha nem lenne is jó esztendő borra, nem adhatok e neki a helyett más természetűt? Hát nem volnék én szabad magam jószágával? A leendő bort tehát Izsáknak tudta nélkül, vagy is a már most Izsáknak tulajdon s előre kifizetett borát, Iczignek adta el, mert az urfinak minden esetre utazni kellett mennie.

A gabonának egy része már el vala csépelve és nyomtatva, a többi még asztagban állott. Valamely ártalmas köd érhetette a már kalászba ment gabonát, mert igen roszul fizetett, úgy de Gyurinak utaznia kelle, az utra pedig pénz vala szükséges. Nem hiában olvasá oly szorgalmasan a honi vezért, a hazai vándort Tóbiásunk, ő tudott magán segíteni. Mint előrelátó s okos oeconomus a mit két csomó vagy kalangya buza adott, azt egy csomóból lenni állitá, következőleg a buzakereskedővel azt hiteté el — ez persze még csak ujoncz kereskedő lehetett — hogy a nyomtatatlan asztagok legalább is adnak husz ezer mérőt, ámbár valószággal csak tiz ezer mérőt lehet belőlük reménylenie,

miután az elcsépeelt és elnyomtatott próba csomók is ezt nyilván bizonyíták.

Csudálkozik talán az olvasó, hogy mért tevő Pazardi gabonájának mennyiségét többre, mint mennyije valósággal volt? s talán így okoskodnak azok, kiknek a dolog furcsának tetszik: hiszen a kereskedő azért csak annyit vehet meg tőle, mennyi valósággal van, mennyit elnyomtatás után az asztagok adnak? Igen ám, de Pazardinak most több pénzre volt szüksége, mint a mennyit kiszámlált csomóiból józanon várhattott. Kölcsön fölvenni pedig igen bajos dolog vala, mert azok a goromba hitelezők, bár másnak eleget kölcsönöztek is, neki sehogysem akartak adni, őt fel sem vették, pedig szint úgy megigérte a kamatot, mint egyebek. De így van az, a neveletlen városi polgárok, a vagyonos kereskedők nem méltaták a híres familiát elég tiszteletre, majd semmi tekintettel sem viseltetének iránta; minden kérése, rimázkodása haszontalan vala; irgalmatlanul bocsáták el magoktól, sziveiket megkeményítvén nem könyörültek rajta szükségeiben. Ő ezt nekik megbocsátá, mert ugymond, mit lehet oly hitvány pórnéptől egyebet várni. Kénytelen vala tehát oly módhoz folyamodni, mely az alnép nyelvén csalárdságnak mondatik, a főbb ranguaknál pedig ügyességnek vagy elmésségnek neveztetik. Ugy hiszem az olvasók nem fognak ezen megütközni, Pazardi egyetlen örökösét utazni küldi, ki szép tapasztalásokkal térvén a kedves honba vissza, nem kevés hasznot eszközend majd a nemzetnek, tehát ezt meglehet neki bocsátani.

Segíthetett volna ugyan Pazardi magán másképp is, tudnillik juhainak egy részét eladva, de így jövedelmeinek egyik legbővebb forrását dugta volna be. Egyébiránt a nagyságnak és gazdag-létnek ily külső és világos jeleit ki akarná önkint megsemmisíteni? Valamint mindenben: úgy a gazdaságban is külsőkrül határoztatik meg az ember érdeme, küljelek mutatják annak becsét. Tehát Pazardi okosan kiszámlálva mindent, juhainak egy részét nem adhatá el tekintetének bizonyos csökkenése nélkül. Hiszen ha ezt tenné, végső csapás lenne rája nézve. Ha juhainak egy részét, paripáit, s egyéb heverő szükségtelen lovait sat. eladná,

arra a gondolatra szolgáltatna okot s alkalmatosságot, hogy ő talán nem is oly gazdag, milyennek magát tartatni kívánja, s valósággal tartatik is.

Elég hogy Pazardi huszezer mérő gabonát adott el, azaz ennyiért vett fel pénzt. Ő különben is jó gazda lévén, mindig azt tartotta, hogy jobb sommásan adni el mindent, és szinte sommásan venni fel annak árát, ha utóbb néhány száz mérőt vetni és conventiósai számára drágábban kellett is vennie.

Nem gyült még annyi pénz össze, hogy az ifju Pazardi rangjához illőleg léphetett volna fel a külföldi nagy világban, azért módokrul kelle gondolkodniok. A hitel rosz lábón állván náluk, kölcsön nem vehetének fel pénzt, mint látók. A nemzetségi hirnek megsértése nélkül valamely jószágot, pusztát, vagy falut eladni szinte nem lehetett; sőt ezt az ország vagy nemzet alkotmánya s törvényei is tilták, mivel ő rá is örökségül szállt. Egyetlen mód vala tehát valamely pusztát zálogba vetni. De mi is lehetne annál jobb, üdvösségesebb, kérdem az olvasókat. Itt kamatot nem kell fizetni; aztán a kitelt évek után a jószág visszaháramlik. Termékeny esztendőök járhatnak, a költségeket is megkevesithetni; néhány ebédvel kevesebbet adva, egy két télen Buda-Pestre nem menve, a zálogdíj ki lesz teremtvé.

Jól ki volt ez Pazardinál számlálva. De ennek még egyéb jó oldalait is kifejté Tobiás éles esze. Ugyanis azon hetven ezer forint, mennyiért egyik jószágát elzálogosítá, számlálása szerint gazdag kamattal vala jutalmazandó. Mert ezen sommát más hetvenezerhez tevén, mennyit találós esze után mégis kituda teremteni, mily gyönyörű szerepet játszhatandik majd ezzel kedves Gyuri fia, ugymond az öreg? Mily szerencsésen nősödhetik, mily szép viszonyokba jöhet a külföldön, mily becsületet és dicsőséget vonhat majd nemzetségére!

Vajjon mért nem kaphatna az ifju Pazardi, ki annyi mivelt országot majd beutazandott, egy oly nőt, kinek évenkénti jövedelme legalább is nyolezvan ezer forintra megyen? Igy okoskodék Tóbiás, az öreg oeconomus Pazardi, s helyesen. Mily könnyen kiválthatni majd abból a zálogban levő jószágot, ha itthoni egyéb

calculusai hibások lehetendének is? Csak egy évi jövedelme sem megyen annak kiváltására, a többi tőkénévé nevedkendik, Izsáknak is fizethetni le évenként néhány ezeret a rendes kamaton kívül. De hát még az esmeretség, a tapasztalat, mely ily jeles utazásnak gyümölcse szokott lenni, mennyit ér! Oh ezt meg nem fizethetni! Bő és nagy tapasztalásánál fogva mily könnyen jöhet ő oly felső hivatalokra, melyekben nevezetes évi fizetése leend! Mily könnyű leend neki ezeket elnyerni, külföldön, kivált Bécsben szerzendett esmeretség és nexus következtében!

III.

Pénz már vala, ki levén teremtvé száz negyven ezer forint, de a gondos atyát más valami is aggódtatá. Mikor az öreg Pazardi Tóbiás született nem vala még a nemzet oly magas miveltségi tetőre emelkedve, következőleg nem sokat ügyeltek a nevekre, s őt Tobiásnak keresztelték. Fia születésekor már előbbre volt a nemzet, izlete is nemesebb levén, a neveket megválaszták, de mivel fia éppen szentgyörgynapján született, keresztapját is Györgynek nevezték, szinte lehetlen vala neki más nevet adni. Most pedig, már ő huszonnégy éves levén, a csinosodás még előbbre haladt, melylyel az urfinak parasztos neve nem fért meg. Pazardiéék, bár többnyire falun laktak is, a miveltséggel, a haladó csinosodással egyenlő lépést tartottak. Tóbiás nem vala oly megáttalkodott makacs, s csak a régihez szító, mint sokan, ő az idő szellemével előre ment, a régihez szerfelett nem ragaszkodott. Kastélyának kapui nem valának bezárva a miveltség elől, mely oly óriási lépéseket tön. Hogy miveltségéről fogalmunk legyen, elég emlitenem, hogy a hazai vándort, honi vezért, házi barátot, minden esztendőben megvette, a hazai tudósításokat járatta, sőt néha könyveket is vett, p. o. aranybányát, budapesti levelezőt, szakácskönyvet, schematismust sat. Ó

szombaton nem böjtölt, csak egyszer husvétáján gyónt meg sat. Ebből kitetszik, hogy ő nem volt miveletlen. Sőt az újításoktól sem ijedt vissza. Ha más vele egykoru tős és gyökeres magyar a hazai vándorban eme vakmerő s képtelen újításra fordított volna: újhó, télhó, gőzhó; fűhó, víghó, nyárhó; hévhó, csürhó, őszhó; borhó, ködhó, véghó; ha mondom más valaki vele egy idős öreg ur ezt olvasta volna, alig ha a hazai vándort földhöz nem sujtja vala, de ő ezt nem tevő.

Ezen miveltségében érzette, hogy a Gyuri név nem felel meg az idő szellemének, nem illik az úgynevezett szép társaságokba. De még más is feküdt s rágódott az öreg ur szívéen; a vezeték név maga, a családi, a nemzetségi név Pazardi. Átkozta a vak esetet, mért juttatá éppen neki e gyanus és disztelen nevet?! — Nyugtalanítá más részről eldödinek gondatlansága, mért nem iratták magokat okleveleikben legalább y-val. A dolog fontos, mély meggondolást kíván, pedig rajta segíteni kelle akármiként is.

Az elsőt, keresztnév levén, nem lehetett véték nélkül elváltoztatnia. Meg kell vallanunk, hogy Pazardi mindenben lélekesméreletesen cselekedett. Ő ké szebb volt a polgári társaságnak tartozó kötelességeiről, mint világiakról lemondani, mintsem ily szent s lelki dolgokban csak legkisebb bünt is elkövetni. Kivevén azt az egyet, hogy szombaton húst evett. Egyéb-iránt ez sem annyira maga vétke volt, mert a felvilágosodásnak egy szikrája erőnek erejével betört küszöbén, — a fölvilágosodás különbözik az úgynevezett csinosulástól vagy rendes miveltségtől, azért félre ne értsenek az olvasók, midőn már föllebb állítám, hogy kapui nyitvák valának a sebesen haladó csinosodásnak — ezen fölvilágosodás szikrája okozta, hogy szombaton nem böjtölt. Bár sokan óvnák magokat Pazardi példajakint a fölvilágosulhatástól, mért ezen rettenetes métely minden valláosságot elpusztít; ha ez fel találna kapni, oda volna minden szertartás. Vajha az emberek jobban ügyelnének üdvösségükre, és erős bátyakint ellent állnának a fölvilágosodhatásnak!! Itt tehát meg kelle Pazardinak találos eszét feszítenie, hogy a vallást meg ne sértse, és mégis a jobb izlésnek megfeleljen; végre ezen szerencsés gondolat ötlött eszébe, hogy fiát Georgenak (Zsorzs) ne-

vezi, mely mind a jobb társaságokba illő, mind pedig a szent szertartások sértetlen maradnak. — Hallotta ő ugyan a George nevezetet, midőn a francia nyelvet tanító cseh, fiainak leczkéket adott; mert fia boldogsága, következőleg neveltetése szíven feküdvén, a muzeumban, — így szokta a szobát nevezni, hol fia tanult, midőn nyilvános iskolákba nem ment, — gyakran megfordult, de nem tudta, hogy az alatt Gyurit kell érteni. Most csak azt restelte, mért nem kérdezte meg a csehmestertől, hogy ez mit teszen, s nem kellett volna fejét ezen törnie, addig más valami hasznost tehetvén.

*

Igy tehát ezen nehézségen már átesett, fiának neve a vallás sérelme nélkül illőbbre változott, de hátra volt a nehezebb, a Pazardi. Miként kelljen ezen jó móddal segíteni, nem tudá. Lehetne, ugymond, egészen új nevet koholni, de ki fogja akkor tudni, hogy épen az ő fia utazik? (Valóban Pazardinak igazsága vala. Nem tudta ő, hogy mily jól kigondolt nevek léteznek, p. o. Fenyéri, Toldy, stb. mert a literaturába ennyire nem volt avatva, de már csak azért is dicséretes esze, hogy azt gyanítani tudá.) És nem okozna-e ez némely nehézséget s kellemetlenséget az oklevelekre nézve? S nem álhatnak-e be némely kedvetlen következetek? A külföldiek, az igaz, nem tudják a magyar nyelvet, s nem is sejtetik az átkozott pazardi s pazarló közti rokonságot, de hátha szótárakból valamiképen megtudják? Ej ha megtudják is, így kiált fel Pazardi elhatározottan, azt fogják mondani: ez legalább becsületes ember ennyiben, mert már nevében tudtára adja mindenkinek, hogy ő kicsoda, s tudja az ember mihez tartani magát. Tóbiás így okoskodék, s helyesen.

Mind ezen elhatározása mellett is szerette volna Pazardi, ha a néven jó móddal változtatást lehetne tenni, mely a diplomákban se okozna nagy zürzavart, s a gyanut is elhárítaná; mert már mit van mit tenni meg kell vallanunk, hogy természetünkben, vagy akarám mondani romlottságunkban van, mindig másnak tartatni akarni, mint a mik valósággal vagyunk. Tudta Pazardi, hogy a gondolkodás jótékony tőke gyanánt tekintethetik mindenkor, tapasztalása bizonyítá, mily sikerrel kamatoz az többnyire, és sokszor sajnálta, hogy az emberek

mégis mindent szeretnek, csak gondolkodni nem, ő gondolkodott. Bár minden gondolkodása mellett sem tudá nevét jó móddal s mindenkép megfelelőleg változtatni, de annyi haszna csakugyan volt, hogy az eszét élesítette. Ennek következtében jót eme szerencsés gondolatra, valjon nem volna e jó valamely tudóst megkérni ez iránt? Ime a gondolkodás megjutalmazva.

George elindulásának meg kellett volna történnie azon öszön, de a dolgok huzódtak, míg a száz negyven ezer forint kiteremtethetett, annyira hogy három király napja elmúlt, következőleg tavaszra halasztaték az indulás. Pazardiék, George készülöben levén, nem mentek azon télen Buda-Pestre lakni; de ennek más oka is volt, mint sokszor és sokaknál meg szokott történni, mivel Izsáknak és Iczignek ez most nem tetszett.

A nagyságos bárónő is előállt okoskodásával, hogy a külföldről csak romlottságot hoznak többnyire magukkal az ifjak, de ennek oly nagy feneket kerített, hogy alig lehetett gyanítani, hogy ő az utat ellenzi; neki a száz negyven ezer forint forgott elméjében. Mily sokszor lehetne ezzel fürdőkbe utazni, gondolá! Egyébiránt ellenzeni szerénysége nem engedé, mivel ő a bárónői czimen kívül a házhoz semmit sem hozza.

Tóbiás Buda-Pestre ir egy hires tudós és egyszersmind a nyelv philológiájában járatos esmerősének, ki egykor nála patvarkodott, hogy ha foglalatosságai engedik, fontos dolog miatt jönne ki hozzá falura.

A tudós néhány nap mulva megérkezett, mert uti költséget Tóbiás küldött, és mivel sem a pörök — tudniillik pörész vala ő — nem folytak, sem a tudósság nagy keletben épen akkor nem vala. Tóbiás szép jutalom ígérete mellett értesité a bölcsét szándékáról, hogy ő Pazardi nevet szeretné megváltoztatni, ha lehetséges volna, s óhajtaná egyszersmind, hogy az ujonnan alkotott néf y-al végződnek. A tudós emlékezetébe varázsolván mibe kerül Buda-Pesten élni midön sem pörök nincsenek, sem a tudományosság nagy keletben nem tartatik; föl-számolta hirtelen, vagy talán az uton készült erre, a fát, szállást, élelmet, örült, hogy most majd egy ideig nem kell ezekről gondoskodnia, mégis egy kissé elbizta magát, minthogy a tudományosság becsét ismerte. Sokat jelentő s igazán tudós alakot öltvén magára, a szobában néhány-

szor végig sétált, végre azt mondja egykori principálisának: „Bárcsak otthon gyanithattam volna Nagyságod tervét, legalább készültem volna hozzá egy kissé, mert a dolog fontos, könyveket pedig magammal nem hozék.“ „Hiszen nekem meglehetősen kis könyvtáram van, felel Tóbiás, lehetek vele a tekintetes urnak szolgálátára?“ A könyvtár megvizsgáltatott, de nem valának benne célhoz segítő könyvek, noha elég jó munkák valának benne mint: Hazai tudósítások eleitől fogva, minden évi folyamat bekötve, a tudományos gyűjtemény, ez ugyan föl nem vágva, Honi vezér, Hazai vándor. Kénytelen vala tudósunk azt nyilatkoztatni ki, hogy másban akármiben könnyen és szívesen szolgálhatna, de e fontos tárgyban épen nem bátorkodik magát ajánlani, ha csak könyveit segedelméül nem veheti. Ez kis baj levén, alkalmatosság küldték a könyvekért, melyek miután megérkeztek, a munka elkezdett.

A tudós talán könyvek segedelme nélkül is, még pedig rövid idő alatt, eligazithatta volna a dolgot, de ő a tárgyat nagy készülteinél fogva fontossá akará tenni, s ezzel kettőt nyert, tudnillik tovább lehet Pazardinál, hol az egész idő alatt míg dolgozik, élélme biztosítva vala; másodsor, hosszabb ideig dolgozva, — buda-pesti dolgai nem sürgeték, — nagyobb jutalomra számolhatott.

IV.

Tudván maga is Pazardi, hogy nyelvünkben az a nem sokat különbözik az á-tól, de a maga auctoritásából még sem mert semmit tenni. A nyelvtudós ügyvéd szintén oly módon intézé el a dolgot, miképen Tóbiás azt elintézhetőnek gyanítá. A Pazardi szóban létező a betűket á-val cseréli föl így: Pázárdi. Mért nem lehetne egy betűt ki is hagyni, gondolá a derék tudós, vagy hozzá tenni; mért nem lehetne a szótagoknak egyikét előre tenni, így: Árpádi? mint Kölcsei helyett

Cselkövi. A mi végre az y-t is illeti, — mert jól gyanítá Tóbiás, hogy a szörszálhasogatók, nem is tartják valódi nemesnek azt, kinek neve y-nal nem iratik, — azon könnyen lehetne segíteni. A tudós nagy tudományyal és sok fontos argumentummal mutatá meg, hogy mindegy, akár y-nal akár i-vel irassék valamely vezetéknev, s kiki úgy írja, mint neki tetszik. De hogy erről ne csak meggyőzze Pazardit, hanem hogy élő s állandó argumentuma is legyen, mig náluk vala, nem mulasztá el Buda-Pestről alattomban egy levél vagy darab ujdonan új s tiszta kutyaabört hozatni: ezt Pazardiéknál tele írta oly formán, mint egy ötszáz esztendő diploma írva szokott lenni az i helyett gyakran y-t, s megfordítva y helyett i-t használva s 1305-dik esztendőt rá írva. Minthogy tél vala s természetesen magányos és elkülönzött szobában folytató nagy következtetésű munkáját, melyben belül fűthető vaskályha vala, az új diplomát jól megfűstölé, összetördelé, sőt egy darabot el is szakasztott belőle, szóval oly régivé tévé, hogy senki sem kételkedhetett, annak legalább is ötszáz esztendő voltáról. Miután a dolog ki vala eszínálva, hogy Pazardi Árpádynak bátran irathatik, s hogy i helyett y-t szélteben használhatni, nagyobb bizonyosságul megmutatá neki az ő oklevelet. Tóbiás örömeben magán kívül vala. El vala tehát végezve, hogy Pazardi Gyuri, Árpády George név alatt megyen utazni.

Tóbiás a tudós urnak fáradságaért, mert nagy, felette nagy szolgálatot teve neki, öt száz forintot ada jutalomul. Szerette volna a diplomát is, de nem merte a tudóst megszólítani, hogy valjon a ritka kincset nem szándékoznék-e eladni. Azonban elég ügyességgel birt tudósunk a beszélgetésnek oly fordulatokat adni, hogy Tóbiásnak nem lehete kívánságát ki nem nyilatkoztatnia. Az ügyes pörész és alapos nyelvtudós czélt ért, diplomáját két ezer forinton Tóbiásnak eladá. Hozzá tévé még, hogy ő, ha jól emlékezik oly forma igen régi, talán nyolczszáz esztendő diploma olvasott valahol Buda-Pesten, melyben mintha Árpády jöt volna elő, de akkor, ugymond, nem igen ügyelt rá, a régiség miatt egy tekintetre nem is lehetett jól kivenni a nevet; igére azonban, hogy ha lehetséges megszerzi Tó-

biásnak! A tulajdonos sokat tart ugyan e drága kincséről, de meglehet, hogy mostoha körülményei kénytetni fogják a megbecsülhetlen ritkaságtól megválni, mond a tudós. Bizonyossá tévé Tóbiást a felől, hogy az oklevél családjára nézve nagy becsü volna, mert hihetőleg hajdan a hibás leírás miatt korcsosult el sok név, és hihető, hogy az említett diploma szorosán megvizsgálva Pazardi nemzetségének eredetét fölvilágosítaná, s talán egyenesen Árpád nemzetségéből származik.

Kétezer forintot nyomott Tóbiás a tudósnak marhába előre is, azon ígérettel, hogy ha az oklevelet, melytől kimondhatlan sok függ, neki megszerzi, egész életére boldoggá teszi. Ezzel viszonos köszönések közt egymástól elbucsuztak, az ifju Árpády Georgenak szerencsés utat kívánva tudósunk, a lépcsőknél rá várakozó négy pompás lovu hintóba ül, s dagadó kebellet Budapestre visszamegy, négyezer ötszáz forint zsebében, s az egész életére boldoggá lehetés fejében, végtelenül büszkévé tevék tudományára.

V.

Mily boldog vala most Pazardi Tóbiás s méltán is. Mily szépen hangzik Árpády George! Nem fogják-e már előre is külföldön azt hinni, hogy az idegen ifju utazó Árpád nemzetségéből egyenes liniában származott ivadék! Mily felséges következése leszen majd ennek, kivált ha az alatt, míg fia utazik, itthon a diploma is birtokába jut! Ki irhatná le az ő méltó örömét, mely szívét egészen elárasztá, meggondolva, hogy az ő kedves fia az egész külföldön mind Árpádnak méltó unokája fogadtatik! Mert hiszen Árpádról csak kell minden külföldinek valamit tudnia.

Sokszor nem is tudjuk mi hasznát veendjük majd egykor a tanulásnak, ennek vagy annak a tudománynak. Mint unatkozik a gyermek leczkéek alatt, midőn ő már mint eszes ifju köszöni, hogy egyre vagy másra

kényszerítettet. Minthogy Pazardi abban állapotott meg, hogy fia utazásának főcélja legyen Franciaországot, vagy inkább Párist megismernie: mily jó most hogy fia, Árpádi George megtanulta Meidingerből: le roi, la reine, j'aime, je parle un peu, és: bon jour mon ami, comment-vous portez vous? madame la comtesse, monsieur le baron.

Nem volt Georgenak soha kedve idegen nyelvet tanulni, kivált francziát vagy németet, de bezzeg hasznát veszi most! A latint csak szivesebben tanulta, mert a latin nyelv már maga a tudományoknak veleje. Ha soha egyéb hasznát nem tudná is ennek venni azonkívül, hogy a papot a misében érti, már ez is elég. Elégszer hallotta ő, hogy a hány nyelvet valaki tud, annyi embert ér, de nem használt semmit, ő megelégedet volna azzal, hogy csak egy embert érjen, de kényszerítették több embert érni. A magyar egyetlen szerencsés ember a világon, ki sok nyelvet tud, más nemzeteknek, ha magok nyelvét nem tudnák ugatniok kellene. Valóban a németeket, francziákat és angolokat sajnálnunk kell, hogy ők egy nyelvnel többet nem tudnak. Nálunk csak az a hiba még eddig, hogy nincs szorosán összeírva, hogy kiki hány nyelvet tud, mert miután mindenki annyi embert ér a hány nyelvet tud, a népességet e szerint kell számlálnunk, de szegény statisztikusok még eddig ezt nem vették tekintetbe, ami elég szomorú. Nem lehetne ugyan könnyen megtudni, kiki hány nyelvet tud, de átaljában egyikét a másikba számlálva azt állithatjuk, — talán nem nagyítom a dolgot — hogy mindenki három nyelvet tud, tehát három embert ér, s így honunk népességét, mely most körülbelül 12 millió, 26 millióra kell tenünk, ezt jegyezzék meg magoknak — kérem — a statisztikusok.

Minden készen levén, a pénz ki volt teremtvé, a Pazardi név alatt lappangó gyanu elhárítva, a parasztos Gyuri név a miveltség szellemével megegyező Georgera változtatva sat. Az elbucsuzás érzékeny vala, mintha George a tengereken tul szándékozott volna, s onnét többé vissza nem jövendő. Főkép a nyájas báronő a fiatal mostohaanya sajnálta az urfi elutazását, s a száz negyven ezer forintot. Ezen még sok szép

florentiai kalapot lehetett volna a bécsi gyárakból hoztatni, sok soiréet adni, s néhány nyarat kellemesen lehetett volna a fürdőkben eltölteni. A forró ölelések közül, mint ilyen esetben történni szokott George kifoszladozva, kocsira ült, és mindnyájuk sajnálkozására utnak indult. Nem csak a rokonok sohajtottak utána, volt még más is, ki az urfinak elutazását titkon megkönyezé: mert hányszor megtörténik, hogy egy judásilag csókolodzónak szive hideg irántunk, midőn egy elesmértnek meleg szive nem is gyanitva dobog éretünk! Oh álnok és kétszinű állatok mikor lesztek emberekké! —

VI.

Kicsiny korától fogva a kastélyban nevelkedett föl Emma, egy áldott teremtmény, ki szobalányi szolgálatot tőn. Szülőinek nevét sűrű homály fűdi, talán valamely titkos szerelemnek elvetett gyümölcse vala, mit eszessége látszék bizonyítani. A cselédek közt ide s tova hányatva nőtt fel, a nélkül hogy szüleit esmérte, s az édesanyjai és atyjai kedves nevet nekik mondhatta volna.

Csodálni lehet, hogy Emma oly sok cseléd közt, kicsinded korától fogva annyiszor változott, s hihető többnyire feslett cseléd közt, el nem romlott. Oh mily sokszor folytak keserű könnyei, — mint gyanitom — szép arczain alá, ha midőn a méltatlan pirogatás, vagy csak szeszélyből eredt jogtalan megszidás után magányos kamarájába ülve eszébe jutott, hogy neki szülei nincsenek, kiknek ölébe simulhatna, kiknek kebelébe önthetné panaszló könnyeit, kiknek karjai közt a sok méltatlanság és illetlenség ellen nyughelyet találhatna! Fájdalmasan esik bár kinek is a jogtalan megsértés, de sokszorosan fáj oly elhagyatott árvának, kinek érzékeny szív ver kebelében, s kinek pártfogója nincs, kit semmi remény nem vigasztal, hogy a szenvedésnek vége szakad.

Midőn az urfi nevelőjének szabad ideje volt, — mert egyszer történetből Gyurinak igen derék nevelője vala, s attól tanult Emma, — kérte őt Emma, hogy áldozzon az ő tanítására is néhány perczet, ha midőn végzett foglalatosságai tanulhatni engedik. Ki lehetett volna oly vad szívű, hogy azt a könyezve esedező gyönyörű lánykától megtagadja? Nem vala Emmának tehetségében a tanító fáradságát jutalmazni, a pusztá hálás köszöneten kívül, de ez eléggé meg vala jutalmazva annak igyekezetében s szép előmenetelében. Mindene, mivel háláját megbizonyíthatá, az vala, hogy a tanítónak fehér ruháját különös gondnal és szorgalommal mosá és vasalá! Nem kevesebb gondot fordítá az urfi ruhájára is, mert eszközösen ennek köszöné tanulhatását. Sok bérlett cselédre van egy nagyságos asszonynak szüksége, magától az semmit sem tud tenni, semmit sem képes cselekedni, magára hagyatva a természetben legczéltanalabb lény. Pazardiék kastélyában is tehát sok ily gép vala, a jó s háladó szívű Emma azon igyekezett mégis, hogy a sok mosó cseléd közt a nevelőnek és urfinak ruhája az ő kezébe jöjjön mosási alkalomkor.

Csekély hála vala ez, de tiszta szívből származott. Nem győztek eléggé csudálkozni magok is a nevelő és urfi, hogy ruhájok oly kitűnő fehér, mert a szerény lány csak titkon, észrevehetetlenül gyakorklá háláját, nehogy a tisztátlan lelkiismeretűek nyelvére kerüljön, kik a legszentebbet is gonoszra magyarázzák. Hogy Emma oly gyönyörű fehérré tevé a ruhát, talán az volt az oka, hogy a szappanhab közé néha háladó könyeket csöppögtete szép szemeiből.

Szépek egy kellemes májusi reggel a fűszálakon ragyogó természet adta harmatsöppök, de sokkal szebbek azoknál a háladó szívű lánynak szemeiből hulló könycsöppek! Drágának tartják a tenger mélyében hálalos veszedelmek közt kereset gyöngyöket, de a hálás szívűnek könycsöppei drágábbak azoknál. Oh mivé varázsoltathatnék a földnek most sivatag színe, ha minden emberi kebelben háladó szív laknék, — s ha azon szív termékenyítő könyeket sajtolna minden szemekből!

VII.

Hét vármegyében birt Pazardi Tóbiás. Évenkinti jövedelme fölment százhetven ezer forintra. Nevezetesen gyapjuból bevett, — mert a juhokat különös gondal és szorgalommal tenyészté, — esztendönkint nyolczvan ezeret, gabonából húsz ezeret, Budapestre szállított olfaért tiz ezeret, borbul húsz ezeret, malmok, mézsárszékek, korcsmák, pálinkaházak haszonbérbe adva hozának be öszvesen harminczöt ezeret, tavaiban, melyek számosan valának, termett nád ezeret, hal ötszázat, egyéb apróságok, vén juhok, hüvelyes vetemény, burgonya sat. legalább is ezer ötszázat, a termékeny és terméketlen esztendőket egymásba számlálva; tehát kerek számmal száz hetven ezeret.

Ha Pazardi előbb tudta volna azt, hogy fia egykor külföldre utazik, ezen esztendei jövedelmének csak harmadrészét is néhány esztendőül fogva félretéve, nem kellett volna most Izsák gazdával bajlakodnia, de ő ezt folyvásti olvasásának, mivelődésének köszöni, csak sok év alatt gyűjtött tudományának köszöni, hogy oly hasznos gondolatra jött, melyről ezelőtt nem is álmodott, hogy tudillik fia utazni menjen. Kiadásait ehhez alkalmaztatta volna minden bizonynyal. Ő nem volt oly ostoba zsugori, mint sokan, hogy a pénzt halomba gyűjtve pinczébe rejtette volna, nem, ő azt forgásba tévé. Mely leginkább ki fog tetszeni, kiadásait megtekintve.

Gyakran száraz esztendők járván, dombos helyein temérdek juh is legelvén, nem teremhetett sok szénája, tehát egymásba számlálva esztendönkint kellett harmincz ezer forint ára szénát vennie. A lapályos helyeken s réteken nem kaszáltathatott, mert ha a tavakat és mocsárokat kiszáritja, honnét vesz nádot mindenféle épületeinek födelére? Ha magának terem, ugymond, mért vegyen pénzen: különben mint fölebb látók, halra magának is nagy szüksége vala, de azon kívül el is adhatott; tehát okosan gondolkodva nem száritható ki a tavakat és mocsárokat. A mi magától kikerül, senki

se vegye azt pénzen, ez vala Pazardinak szabálya. Ó a récevadászatnak is kedvelője lévén, ki kívánhatta volna tőle, hogy ezen mulatságtól a tavak kiszáritása által elessék, hogy ő a maga, az ő tulajdon jószágán ily ártatlan gyönyörűségben ne részesüljön? ezt jó lelkű keresztény ember nem kívánhatja. De tegyük fel, hogy ő kész lett volna a tavakat kiszáritani, igen de mennyi költségbe került volna az? pedig okos gazda-e az, ki magának oly költségeket okoz, melyek nélkül ellehet? láthatja tehát a részre nem hajló olvasó, hogy neki méltó oka van a tavak ki nem száritására. Innét ismét világosan az következik, hogy ő okos calculus után nem teheti máskint, csak amint cselekedett, azaz esztendőnkint harmincz ezer forint ára szénát venni.

Buda-pesti lakásért évenként csak tiz ezer forintot adott. Ezt ő nem sokalta, nem is vala oka sokalni; mert a legszebb utczában az egész első emeletért, huszonöt szobából, nagy istállóból, pinczéből sat. álló alkalmas lakásért bizony nem vala sok. Pazardinak egyszer a többek közt kedve is kerekedett Buda-Pesten házat venni, de a dolgot jól megfontolva végre még is csak abban állapodott meg, hogy nem vesz házat. Okai e következők valának arra, hogy ne vegyen: Először, nem volt együtt egyszerre annyi pénze, hogy mindenkép alkalmas helyen vehetett volna; mintsem pedig adósa legyen egy mesterembernek, — mert mesteremberé vala azon ház, melyet leginkább szeretett volna, — készebb vala ház nélkül ellenni. Másodszer, ha ő, ugymond, minden adótól ment szabad ur lehet, mért vesse ő magát városi rendőr alá, holott nagy kiterjedésű jószágain mint valamely kis fejedelem szabadon uralkodhatik? ezt neki senki sem veheti rossz néven. Harmadszor, ha háza ben nincs, elkerüli azon sok és terhes bajokat, melyekkel minden városi házbirtokosnak küszködni kell; a sok igazítást, a házbérlőkkel előfordulható kellemetlenségeket sat. eltávoztatja. Voltak még egyéb okai is, melyeket, hogy hosszas ne legyenek, elhallgatok.

Egész télen általi háztartás, — mert jószágaiból ételmet bevinni nem jelent jó tónust, sőt szegénység jelének nézetnek — tizezerre ment.

A fürdők és kis utazások kerültek esztendőnkint tíz ezerbe.

Az élelem szükségek, kávé, nádméz, csokoládé, fűszer, só, szóval, mit a hasisten megkíván, külföldi borok sat. hat ezer.

Ruha, ebben nem igen sokat költött magára Tóbiás, de a bárónőnek s kisasszonynak csak illendő vala divat szerint öltözködniök, hat ezer forint bizony nem sok, ha meggondoljuk, mily drágák a florentiai kalapok.

Gyógyszerekre és gyógyászokra ment föl négy ezer.

A könyvtár szaporítására ötven forint; nevezetesen a hazai tudósítások husz, házi barát, honi barát, honi vezér, hazai vándor nyolcz, tudományos gyűjtemény tizennégy, egyéb a literatura előmozdítására tartozó dolgok, mint papiros, spanyolviasz, sat. hat forint.

Honi intézetek fölállithatására segedelmül husz forint.

Az urfinak minden költségei Buda-Pesten, lakás asztal, játékszin, ruha, apró költségek hat ezer.

A professor uraknak próbatételek alkalmakor, hogy egy kis tekintettel legyenek az urfi iránt öszvesen ezer, forint.

A kisasszony nevelőjének ezer forint.

A francia nyelvet tanító német mesternek ezer forint.

A nevelőnek, tudnillik Gyuri nevelőjének ötszáz forint.

Rajzmesternek, tánczmesternek, muzsikamesternek, küzdőmesternek, lovaglómesternek öszvesen négy ezer forint. Gyurinak ugyan nem volt ezekhez kedve de a divat és naponkint haladó csinosulás megkívánta.

Uj esztendő napján ajándékul kiadatott hat ezer forint. Ebből kapott a nevelő is, mert jól tudta Tóbiás, hogy a nevelő mennyit érdemel, mily terhes az ő hivatala, s mily sokat köszönhet az urfi nevelőjének. Ezen esetben nem lehet dicsérnem Tóbiás esztét. Ugyan is a nevelő, midőn Pazardi megfogadá, csak négyszáz forintot bátorkodott kérni, de Tóbiás ötszázatot ígért neki. Kitetszik innét Tóbiásnak mély belátása, tudta

ő mire kell a pénzt fordítani, hogy boldogítólag kama-
tozzon. A szegény nevelő talán háromszáz forintért is
szívesen ajánlotta volna magát, mert ily tudományos
emberek, kik az iskolákat elvégezték s akármilyen hivatalt
szívesen elfogadnak, bőséggel vannak Buda-Pesten, de
Pazardi valóban követésre méltó példáját adá a nagy-
lelkűségnek, többet ígérve a nevelőnek, mint az ohaj-
tott. Azonban a mi a nevelő fizetését illeti, ez nem
volt mint bizonyos kiadás, épen csak ennyire hatá-
rozva, mert néha többre is ment. Volt ugyan is eset,
hogy a nevelőnek kénytelen vala két ezer forintot
adni, ha hirtelen olcsóbbat nem kapott; mert tudnunk
kell azt, hogy majd minden esztendőben másikat foga-
dott. Ezt ő helyesen is tevő, mert Gyuri, mind annyi
embernek tulajdonságait, tudományát sat. sat. ma-
gáévá tehetette.

Hét jószágán a hét tisztartónak öszvesen hét ezer
forint.

A jószágok igazgatójának hat ezer forint.

Erdőszőknek, vadászoknak öszvesen hét ezer forint.

Két komornyik, egy komorna, két szobalány, két
inas, három kocsis, kulcsár, fűtő, szakács, kukta, szol-
gálók sat. öszvesen csak igen könnyen véve öt ezer
forint.

Hajduk, csőszök, erdőkerülők sat. két ezer.

Béresök, gulyások, csikósok együtt három ezer.

Kovácsok, kádárok, kerékgyártók, sat. két ezer.

A birkászok és főtisztjők tiz ezer forint, mert erre
nagy gond fordítaték. A gazdaság ezen ágában vala
számvevő, számadó, ellenőr, inspector sat.

A gazdasági és egyéb épületek fentartására, igazi-
tására, javítására, hat ezer forint.

Mivel a gabonát egyszerre és sommásan szokta
Pazardi eladni, gyakran megtörtént, hogy vetni s
egyéb szükségekre vennie kellett, főképen pedig a pom-
palovak számára sok zab kivántatott, ezt lehet éven-
kint tenni négy ezer forintra.

Angol kertész fizetése, a legényekével együtt há-
rom ezer.

Napszámosokra nem kelle sokat költeni, mivel elég
jobbágya vala, öt száz forintot ha tesz az egész, töb-
bet nem.

Tisztválasztás nem tartatott ugyan minden esztendőben, de mivel hét vármegyével birt, így jutott neki minden esztendőre egy, melyeken ő megszokott jelenni. Ily alkalomra adott ebédet, s holmi más dicséretes czélra kiosztogatott költségeket, mint vox nyeresre sat. tettek legalább is hat ezeret.

Némely estvéli multságok, soiréek s a t. öt ezeret.

Mindenféle kisebb s apró házi szükségek, melyeket nem akarunk nyilvános számadás közt tudatni, ilyen esetekben az emberi gyarlóságot mindenkor tekintetbe kell vennünk, egyébiránt is minden embertársunkról csak jó véleményben kell lennünk, tehát ezeket csak hat ezerre tesszük.

A földmérő fizetése, — mert minden esztendőben szabályoztatá a jobbágytelkeket, s a költséget, mint jobbágyainak kegyes ura, maga vivé, — négy ezernél nem került többbe.

Jobbágyaival urbéri perlekedések következtében, — mert a háladatlan jobbágyok mindenkor elégedetlenség valának, bár ő fizette is a földmérőt, — kellett az ügyvédeknek, s más olyaknak, kik befolyással és előmozditással, lehettek, ezt nem sokra teszem, mert ő nem akarta pénzen megvenni az igazságot, ilyeneknek, mondom adott tiz ezeret.

Az e—i káptalannak rendes kamatul huszonöt ezert.

Izsák gazdának járandó esztendei kamat csak husz ezerre ment.

Az örökölt jószágokon fekvő adóságok kamata ötvenezer forintot tett.

Igy álltak Pazardon a dolgok, midőn Árpádi George utra indult. Jószágai, melyek évinkint száz hetvenezer forintot hozának be, hat forint kamatra százat számlálva tevének mintegy két millió nyolcz száz harminczhárom ezer háromszáz harmincz három forintnyi tőkét. Minthogy a kiadás sokkal többre ment mint a jövedelem, okos gazda létére mindent jól meggondolva, nem remélte, hogy ennek jó vége legyen. Legjobb módnak gondolá azt, hogy fia utazni menjen, ismeretségeket szerezzen, kedvező viszonyokba jöjjön, hogy szerencsésen, vagy akarám mondani minél gazdagabban házasodhassék.

Megszüntek némely költségek, miután George tanulását elvégezte, s a kisasszony is férhez ment, tudniillik a nevelők, s egyéb mesterek fizetései, de hiszen az egészhez képest ez legkevesebb vala.

Ezen helyzetében Pazardi minden jó lelkű embernek sajnálkodását méltán megérdemli! — És mégis senki sem könyörült rajta Izsák gazdán kívül.

VIII.

Izsák gazda óbudai születésű vala. Atyja egy váltó forintot adott neki kölcsön nyolcz éves korában oly föltétel alatt, hogy attól neki minden héten két garast adjon, míg rajta magának egy forintot nyerend, akkor pedig a forintot apjának visszaadja. Apja oly szegény volt, hogy ennél többet fia boldogítására nem tehetett, még több gyermekei is levén. Kölcsön kapott kis tőkén Izsák pipákat, taplót, kovát s több ilyenféle apróságot vásárolt, s négy hét mulva az adóságot apjának lefizette. Így folytatá ő kis kereskedését napról napra néhány garast nyerve, s mind inkább nagyobbakra terjeszkedve, míg végre tizennyolcz éves ifju korában Pazardinak egyik jószágán bőroket vásárolván mint hatszáz forintos capitalista, annak egy kis korcsmáját azon haszonbérbe vevé.

Ettől függött Izsáknak boldogsága, vagy ellenkezője. Mert ha ezen haszonbérletben megbukik, s hatszáz forintját elveszti, talán egész életére szerencsétlen leend.

„Légy ügyes édes Izsákom, — ezen intéssel bossátá el az öreg kereskedő szellemű kis fiát — de ne csalj. Igaz hogy a keresztényeknél oly rossz hirben állunk, hogy náluk szinte közmondássá vált a csaló embert zsidónak nevezni, azaz, ők azt hiszik, hogy a zsidónak természetében és vallásában van, hogy csaljon, de czáföld meg őket. Mutasd meg cselekedetidben, hogy a tizparancsolat nálad szintén oly tisztán, sőt tisztábban

megtartatik, mint náluk, mert azok ugyan azon istentől veszik származásukat. Ha én csaltam volna, talán szerencsésebb vagy gazdagabb volnék, de boldogabb nem. Cselekedjél embertársoddal úgy, mint kívánod, hogy az veled cselekedjék. Ha te valamely kis portékát veszesz, add el oly drágán, mint csak eladhatod. P. o. egy pipát, melyet te négy krajczáron veszesz adj el tíz, hús, harmincz negyven vagy ötven forinton, ha adhatsz, ha valaki annyit ad, te vedd el a pénzt, ezzel rosztat nem teszesz, ezt az okosság javálja, a jogoság nem tiltja, de a morál ellenzi; ha tehát csak jogos akarsz lenni, azt megteheted, ha pedig erényes vagy morálos kívánsz lenni, többet nem lehet érte kérned, csak a mennyit lélekesméreted megenged, mert a vevőt nem kényszerítetted, de jegyezd meg, ezt csak olyan emberekkel szabad tenned, kiknek eszök van, bolondokkal vagy gyermekekkel nem.“

Ezen intést Izsák egész életében megtartotta. Egyetlen tanítás vala ez, melyet életében hallott. Nem tanult ő tizenkét esztendeig iskolában, nem két három emeletű diák iskolában, hanem az életnek, a nagy természetnek iskolájában.

Három esztendőre vette ki Pazardinak korcsmáját, melyeknek elteltével más hatszáz forint nyeresége vala. Csodálkozik talán némely ember, hogy Izsáknak ilyen intést és oktatást adott apja, vagy sokan nem is hiszik, hanem költeménynek tartják, de a ki kételkedik, jöjön hozzám s eloszlatom kétségét. Hát a kit nem öntenek le vízzel mingyárt születése után, hanem egy piczin bőrt vágnak le testéből, annak nem volna, nem lehetne józan esze? Mi köze a természettől s annak mesterétől adatott észnek bizonyos szokáshoz? Hát annyi millio pogánynak nem volna józan esze, mely ezen intést sugja? Ki volt hasonló a pogány Sokrateshez és Titushoz jóságra nézve? Jézus még felülhaladá, de ő is zsidó vala: tehát mért nem lehetne most is még ily tiszta lelkű zsidó?

Most már meg volt vetve Izsák szerencsájének, vagy gazdagulhatásának alapja. Ő még nem esmérte Pazardit, vagy akarám mondani, nem volt Pazardinak szerencséje őt esmérni: csak a tisztartóval volt dolga. Nem szándékozott a korcsmát ujonan kibérelni, mert a

tiszt azt hányta szemére, hogy csalja az embereket, mert különben lehetetlen volna kijönie, minthogy a korcsmának előbbeni keresztyén haszonbérloei megbuktak. Izsák azt állítá, hogy ő senkit meg nem csalt, sőt világosan megmutatá, — hogy nem is lehetett józanon gondolkodva csalnia, mert hitelt szerezni vala egyetlen igyekezete. Kiszámlálta mi és mennyi kelt el korcsmájában, mibe került élelme, ruhája sat. Minden részre nem hajlónak látnia kellett, hogy Izsáknak igazsága volt, de a tiszt első állítása mellett maradt. Izsák becsületét védelmezvén vakmerőnek tartatott s hogy az uraság személye iránt — a tiszttartó — oly kevés tisztelettel viseltetik, bezáratott néhány hétre, sőt nyelvességeért meg is pofoztaték. Ez fájt becsületes lelkének, s mihelyt a vármegye esküttje érkezett a faluba, neki panaszt tett, de foganata nem lön.

Elkeseredve, de el nem csüggedve más urasági jószágon bérlett korcsmát, melyhez szatócsbolt is járult, azon reménységtől kecségtetve, hogy ott jogtalanul nem fogják megsérteni, de csalódott.

Történt, hogy ő Budapestről mindenféle szép portékákat hozott boltjába. A többek közt volt egy nagy selyemkendő, melyet a tisztné megszeretett volna venni, de Izsák azt ötven forintra tartotta. Neki szabadságában állt még többet is kérni érte, mert mindenki azon igyekszik, hogy minél többet nyerjen, de ezért annyira meggyült szegény Izsáknak baja, hogy szinte élete is veszedelemben forgott. Eléggé erősítette, hogy ő senkit sem kényszerít arra, hogy vegye meg, de nem használt. Értésökre akará adni, hogy ő neki szabadságában áll, mint minden egyéb embernek, jószágát úgy tartani mint neki tetszik, hogy ezzel senkinek jogait meg nem sérti, de mind haszontalan vala. Nem idézték ugyan törvényszék elébe, hanem otthon, lakásán akarták neki némely fogadott izmos szolgálak a törvényt kiszolgáltatni.

Alig várta, hogy haszonbérletének ideje kiteljék, azonnal másutt keresett magának bátorságosabb menedéket. Sokszori próbái után ismét Pazardinak jószágára de most másikra telepedett le, hol több ideig árendáskodott, s nagyobb és nagyobb vállalkozatok vagyonossá, ipara és takarékossga gazdaggá tevék. Pazardinak egyszer a többek közt — ez különben sokszor megszokott

történni — igen nagy szüksége vala pénzre, Izsák akkor a korcsmát, mézárskéket, pálinkafőzést és egy malmot tartván haszonbérben, a másfél esztendei árendát előre lefizette, s a nagyságos uron jót segített. Most jól érezte magát, mert Pazardi bizonyos tekintetben adósa és kötelezettje vala. Még ki sem telt a bérlés ideje, már újra a jövő három esztendőre járandó egész árendával földesurát megkinálá. Ezzel Tóbiásnak, — ki természetesen az ajánlatot elfogadá, — különös kegyelmét nyéré meg.

„Üljön le édes Izsák gazda mellém, — így szóla neki Tóbiás, midőn a haszonbért az asztalra leolvasá, — köszönöm szivességét, bizony jó hogy éppen most pénzt hozott. Egy idő óta mostoha esztendők járnak, minden oldalról megszorul az ember.“

„Engedelmet kérek nagyságodtul, mond Izsák, én nem tapasztalok mostoha esztendőket most. Ha nagyságod kívánja, én még három esztendőre képes vagyok letenni az árendát, pedig ha mostoha esztendők volnának, ezt nem tehetném.“

„De csak nem tagadhatja Izsák gazda, mond Tóbiás, hogy már három esztendő óta nem volt oly bő termés mint az előtt. Mily sűrűen álltak néha az asztagok, alig fértek el szérüs kertemben, de most nézze csak el Izsák gazda.“

„Én azt gondolom nagyságos uram, hogy körülbelül a termesztő földtulajdonosnak mindegy, akár bő akár szűk termés legyen. Ha bő termés van, olcsó a gabona, s ekkor a mesteremberek és kereskedők nyertesek, ha kivált ez utósók sokat összevásárolhatnak; ha szűk termés van, drágább a gabona, s így egy mérő szinte annyit hoz be, mint a bőségben kettő. A titok tehát csak az, hogy midőn valakinek sok terem, midőn bő esztendő van, ne adja el gabonáját, hanem hagyja meg akkorra, mikor szűk termés van. Mennyi módja van a földtulajdonosnak pénzt teremteni! Egyik esztendőben a gyapjunak van jó ára, másokban a bornak, harmadikban a gabonának. Egyébiránt azt sem tagadhatni, hogy nem mindenkor az idő oka a szűk termésnek; hanem a mint kiki földreit munkálja. Mert nem lehetetlen, hogy egyik gazdának szép buzája van, a másiknak pedig mingyárt mellette silány, ugyan azon esztendőben; ezt tapasztalásból mondom. Ha én volnék oly szerencsés, hogy magamnak tulajdont ve-

hetnék, sohasem panaszkodnám az idők mostohasága ellen.“

„Látszik, hogy Izsák gazda keveset ért a gazdasághoz, mond egy kissé mosolyogva Tobiás, de nem csoda. Látja Izsák gazda az, kinek csak egy darabka földje van könnyen bemunkálja, s azt a keveset jól mivelheti, de kinek oly nagy kiterjedésű telkei vannak, mint nekem, annak idő kell. Sokszor még felét sem vetjük el az őszeinek, már beáll a fagy, hideg sat. A kinek kevés van, annak könnyű még jó idővel eltakarítani mindent, s nem kell az el nem végzett vetés miatt aggódnia, de a nagybirtokosokkal egészen másképp van a dolog! Lássa Izsák gazda, már én régi gazda vagyok, én a gazdaságnak titkait tudom. A kinek sok a telke, idő előtt is hozzá kell fogni a vetéshez, és folytatni idő utánig. Már pedig a mit igen korán, azaz idő előtt, — mert mindennek van ideje — vagy igen késő idő után vet a gazda, sohasem lehet oly jó, mint az, melyet annak idejében takarít el az ember. Aztán meg ezek a háladatlan jobbágyok, ha csak minden eke után egy hajdu nincs, nem szántják föl a földet, pedig a roszul szántott földben csak nem teremhet úgy meg a vetemény, mint a jól megszántottban. De hogy előbbi beszédünkre visszatérjünk, azt mondá Izsák gazda, hogy még három esztendei árendát is képes volna előre letenni, bizony ezzel édes Izsák különösen lekötelezne. A bárónő ő nagysága, — mert így szokta hitvesét nevezni, — beteges, az orvosok azt tanácsolták, hogy leghasznosabb volna neki a csehországi fürdőket használni, vagy pedig a helvetziai egészséges levegőjű éghajlat alatt bizonyos ideig utazni, s mulatni. Ő ugyan nem akarja magát erre rászánni, mert, ugymond, igen sok költségbe kerül, de egészsége csak drágább akármely költségnél.“

Ezzel haza ment Izsák, s a más új három esztendei árendát Pazardinak letevé, melylyel földesurát, ígérete szerint, csakugyan nagyon lekötelezzé. Hogy Tóbiás őt a gazdasághoz nem értőnek nézi, ez neki nem jól esett, azért föltette magában, hogy vele tovább is beszélget arról, nézeteit világosan kijelenti, minthogy az előre letett árendával Tóbiásnak száját bedugja, s a pénznek varázserejével minden ellenvetéseit megczáfolja. Mert tudta Izsák, hogy a felfuvalkodott gazdagokkal, s régi nemzetségre

büszkélkedőkkel csak akkor lehet beszélgetésbe olegyedni, ha midőn hiu gögjüket az imádott pénzzel megalázzuk.

„Ha a nagy kiterjedésű telkek aggságot szereznek a tulajdonosnak — mond Izsák a letett árendánál fogva neki bátorodva, — és ha maguk állítják, hogy annak jól bemunkáltatására elégtelenek, mért nem elégesznek meg kevesebbrel? Bocsássa meg nagyságod egyenesszivüségemet, ha kérdeni merem, mért nincs nagyságodnak oly sok birtok mellett legalább szükséges költsége? Vajjon nem bolond e az, ki magának aggódást szerez, ki tömérdek jószágokat összevesz, ha az a haszna sincs belőle, hogy szükséges költségei kikerüljenek?“ E szavakra Tóbiás tűzbe jött, mert nagyon clevenére szólt Izsák, de mérsékelte magát, mivel a pénz csak az asztalon vala, nem pedig zsebében s bár mely erőtetésébe került, hallgata. — „En ismerek oly embert, kinek csak kevés telke van, folytatja Izsák, és nem csak mindene kikerül abból, mire szüksége van, sőt már félretett kész tőkájénél fogva, ha valamely szerencsétlenség érné, tiz — tizenötezer forintért senkire sem roszul. Valóban csodálatos, hogy az emberek nem azon igyekeznek inkább, hogy egy valamely telken minél többet termeszszenek, hanem azon, hogy minél több telket szerezzenek. Hiszen ha valakinek egy jószága van, mely e mostani körülmények között behoz húsz ezer forintot, mért nem igyekszik azon, hogy az negyven ezer forintot hozzon be, és mért törí szüntelen azon fejét, hogy valjon hogyan lehetne még egy más oly jószágot is venni, mely szintén húsz ezer forintot hozna be, hogy egész évi jövödelme negyven ezer legyen? Az elsőt sokkal könnyebben eszközölhetni, mint a másodikat. Tegyük föl, hogy F. egy más valakinek éppen az ő telkével határos jószágát, mely áruba bocsátaték, meg szeretné venni. Igen, de a jószágért száz ezer aranyat kívánnak. Hol vesz most a venni szándékozó száz ezer aranyt? kölcsön kér? nem kap. De tegyük föl, hogy nagy kamat mellett p. o. százától huszat fizetve mégis kiteremti a pénzt, mit nyer? semmit, sőt semminél kevesebbet; mert a jószág nem fog annyit behozni, mennyi a kamat, és így ha becsületes ember, tulajdon, azaz előbbi jószágának termékéből kell a kamat kifizetését pótolnia; ha nem becsületes ember, s a kamatot ígérete szerint rendesen nem fizeti, az adóság annyira nevedik, hogy később tulajdon jószágától is

megfosztathatik miatta. Ellenben a maga tulajdon jószágának jobbitásához öt hat ezer forinttal, de még kevesebbel, sőt egy krajczár költség nélkül is hozzá foghat, s annyira viheti idővel, hogy húszer forint helyett, negyven ezeret hozand be. És így a százezer aranyt érő jószág öt hat ezer forinton, sőt ha szemeinek és eszének hasznát tudja venni, ingyen birtokában van.“

„Honnét tudja Izsák gazda ezt oly bizonyosan állítani, közbe szól Tóbiás, olvas-e könyveket, hogy így okoskodik? Megvan-e a tudományos gyűjtemény, olvassa-e a hazai vándort, honi vezért, házi barátot, fillértárt, hazai tudósításokat, és más ily foglalatú, s alapos tudománnyal teljes folyóiratokat?“

„Megvallom, felel Izsák, hogy én e munkákat nem is ismerem. De megvallom azt is, hogy nem könyvekből, hanem tapasztalásból, és a józanész sugallása után beszélek. Nem tagadom a könyveknek hasznát, szép szolgálata, tot tesznek azok a henye embereknek, kik ezek nélkül megunnák magokat, de olyan embernek, ki gondolkodik, nem éppen felette szükséges a könyv, legalább sok mindenféle könyv nem. Mert vagy gondolkodtak azok is sokat, kik könyveket irtak, vagy nem; ha gondolkodtak, s a józanészt követve irták munkájokat, nekem nem felette szükséges munkájok, mert én is gondolkodom, s nekem is adott ugyan az az isten józan észt, a ki nekik; olyan emberek munkáira pedig, kik magok nem gondolkodnak, hanem csak irnak, éppen semmi szükségem sincs, mert az időt hasznosabbra fordíthatom, mint hogy azokat olvassam.“

„Én nagyságos uram tapasztalásból, nem pedig mások könyveiből okoskodom. Ha valakinek kevesebb telke van, azt sokkal jobban megmívelheti, mint a kinek sok van, ez természetes. Sőt a keveset is egyik ember, ha iparkodós a gazdasághoz ért, jobban megmíveli, mint egy másik, ki ahhoz nem ért s a mellett lomha is, ez ismét természetes. Ez igaz nagyban úgy, mint kicsinyben. Én kimentem nagyságod jobbágyainak telkeire. Egyik gazdának holdföldén olvastam húszer csomót, szomszédának ugyan akkora darab földén, — mert megmértem, vajjon a két hold éppen egyforma nagyságú-e, — csak tíz csomót olvashattam. Ez meggyőzött arról, hogy a munka, ipar és

értelem a földnek természetményét kétszerezheti, sőt háromszorozhatja.“

„Megkérdeztem azt, kinek telkén csak tiz kalangya vala, mért nem természetett ő is húszat, mint szomszéda? „Talán csak nem bolondultam meg, felele a jobbágy, hogy magamat törve húsz csomót természetsek, hogy abból az uraság és pap négy csomót vigyenek el. Termeszték annyit, a mennyiből megélek, de mért vesződjem, mért törekedjem többre? Egykor én is iparkodóbb voltam, többet természettem mint most; gondolván, ha többet vesz is abból el az uraság, de magamnak is több marad. Azonban egy eset adta elő magát, s akkor megfogadtam, hogy soha még ilyen körülményekben jobbágy maradok, sohasem természetek többet, csak annyit, mennyivel hihetőleg beérem. Történetből úgy esett, hogy mind a két szomszédom iparkodó vala velem együtt. Mi a földet oly jóvá, oly termékenynyé tettük, hogy azon kétannyi termett, mint egyéb emberek tábláin. Ezt látván a többiek, ők is felbuzdultak, ők is iparkodókká lettek, s földüket ők is oly jól mivelték mint mi. Ez először csak egyik telekkel történt, mely néhány esztendő múlva oly gazdagon jutalmazá meg fáradságunkat, hogy magunk is csodáltuk. De a tábla, a jól elkészített telek az uraságnak megtetszett, azt lóhere alá használva magának elvette, s nekünk egy rossz darabot adott helyette. Mi az urbáriumra hivatkozván azt állítottuk, hogy ez nem szabad. Az uraság ellen pört kezdetünk, de a folytatott pörben a helytartótanácsnál ő vala bíró s még némely rokonai, ismerősei, következőleg ő leve nyertes. S nem csak magunk részéről került sok költségünkbe a pör, sőt az uraság költségét is meg kelle fizetnünk. Akkor megfogadtuk, hogy soha sem teszszük földünket, vagy nem is földünket, hanem a haszonbérben tartott földet, termékenynyé. Én azon uraság keze alól sok bajok közt magam kiszabadítám, s ide jöttem Pazardi ő nagysága jószágán telepedvén le.“ Így adá okát az ember, mért nem iparkodik. Én a dolgot nagyságos uram, ismét a józanész szerint, igaz természetesnek látom.“

„Ha már a jobbágyok így gondolkodva, — pedig azt hiszem mindenütt így gondolkodnak, mert hány ilyen eset adhatja elő magát s bizonyosan adja is, — nem munkálják meg jól a földet, az uraság pedig maga nem is tartja hozzá illőnek munkálkodni, de ha nem szégyelné is, maga

csakugyan nem győzi, tehát a föld használatlanul hever, vagy csak roszul munkálva csekély hasznot hoz. Azt tartanám tehát a józanésszel megegyezőnek, hogy kiki azt adja el, a mi felesleges, a minek bemunkálására elégtelen. Így mind a két rész nyer. Nyer az eladó, mert a földet drágán fizetik meg neki, s a kapitálisnak kamatja többre megyen, mint a mennyit az eladott de roszul munkált föld behozott, de a szétszakgatott erőt öszszebb vonva, a kisebb kiterjedésű telkeket jobban megmunkálhatva, rajtok többet természetve ismét nyer, még pedig kevesebb bajjal kétszeresen nyer. Nyer más részről a vevő is; mert a megvett darab telket, az örökös és elidegeníthetlen tulajdona lévén, oly annyira fogja jobbitani, a milyen jobbitást a föld elfogadhat, következőleg annyit fog rajta természetni, hogy mind magának elég marad, mind pedig eleget el is adhat. Tegyük föl most már, hogy az, ki a földet előbb bírta, a még megmaradott földnek termésével be nem érné, — a mit képzelni sem lehet, hacsak valamennyire ért is a gazdasághoz, — az eladott föld árának kamatján, sőt a kamatnak egy részén elég gabonát vehet, mivel minden felé bőséggel természetnének az eladott földnek új és iparkodó tulajdonosai. Ez ismét igen természetes. Az eladó tehát minden esetre csak nyer és nem veszhet semmiképpen, mert kész kapitalis az eladott földnek ára, biztos helyre kiadva, rendesen kamatoz; azt sem jégeső el nem veri, sem hévség ki nem szárítja, sem költséget, munkát nem kell rá fordítani; midőn az azelőtt, míg el nem volt adva, az aggódáson, boszankodáson kívül, melyet a tulajdonosnak okozott, még nem is kamatozott, sőt gyakran a ráfordított költséget sem térítette meg. De a vevő, az eladott földnek új tulajdonosa is minden esetre csak nyer, és semmiképpen nem vesz; mert ha azelőtt, míg jobbágykodott, csak annyit természetett, mennyit egész esztendőre elégnék lenni gondolt, gyakran megcsalódhatott, s éheznie kellett, de most tulajdon érdekénél fogva iparkodóvá kell lennie, az ipar szelleme átmegy gyermekeire, unokáira, azok gyermekeire s a t. Az ipar mintegy természetükké válván századokra hat, s az éhség az ő körükből számüzve leend; tehát világos, hogy mind a két rész csak nyer, és semmiképpen nem vesz.

Tóbiás az előre lefizetett s most az asztalán levő áren-

dának örülvén csak, nem is igen értette mit beszélt Izsák az eladásról és vevésről. De mégis az eladásról, — mert ezt leginkább forgatá elméjében, sokszor kényszerítvén szükségei e gondolatra vetemedni, — ezt mondja Izsáknak :

„Lássa Izsák gazda, előbb azt mondá, hogy a könyvekre nincs nagy szüksége, de most maga magát megczáfolja. Ha olvasta volna törvénykönyvünket, most nem beszélne ily hiábavalóságot az eladásról. A mi törvénykönyvünkben az áll, hogy oly jószágokat, melyek szülőinkről szálltak ránk örökségül, nem szabad eladni.“

„Mit mond kérem nagyságod, csodálkozva közbeszól Izsák, tulajdon földét nem szabad eladni?! És ezt törvénykönyvünkben lenni mondja? Bizonyosan tréfál velem nagyságod.“

„Nem tréfálok biz én Izsák gazda, felel Pazardi, ez valóságos igaz; ha nem hiszi, olvassa el törvénykönyvünket. Tud-e diákul? mert a törvénykönyv diákul van írva.“

„Én nem tudok diákul, mond Izsák, nem is fogok azért megtanulni, hogy a törvénykönyvet elolvassam és érthessem, hanem elhiszem inkább nagyságodnak. Azt ugyan tudtam és tudom, hogy a nemtelen embereknek s nekünk zsidóknak nincs jogunk tulajdont vehetni, főkép nekünk, mert egyéb jobbágyok, ha pénzők van, legalább a király városaiban vehetnek egy darab földet, kertet, vagy házat; ezt mondom, tudom, de hogy a földesur, már mint nagyságod is, tulajdon földét ne adhassa el, nem képzelhettem, hogy ezt egy magyar nemes és mágnás nem teheti, soha életemben sem álmodtam volna. Megvallom, hogy a józanész javálja azon országnak törvényeit tudni, melyben lakunk, de minthogy én s egyéb zsidó vallásu embertársim, azonkívül minden nemtelen a nemzetnek nem tagja, ez bennünket a törvények tudása alul fölment, mi csak szolgák vagyunk, senki sem veheti roszt néven, hogy én bár e honban születtem is, ha ennek törvényeit nem tudom.“

„Ugy látván most a dolgokat nagyságos uram, majd csaknem azt kell mondanunk, hogy nekünk nincs eszünk, olyan törvények igájában nyögvén, melyek mind a nemesség kezeit kötve tartják, mind pedig a nem nemességet rabokká alacsonitják. A józanész, nagyságos uram azt mondja, a ki magát önkint úgy megköti, hogy ne

mozdulhasson, holott szabad lehetne, bolond. Ha nagyságod most egy jószágát el akarná adni, s találkozónék oly pénzes ember, ki azt egyszeriben egy krajczárig kifizetné, s ha nagyságod annak árával sokkal több hasznot okozhatna, mint az eladandott jószág behozott, és ha ezt nagyságod nem tehetné, valóságos rab volna.“

„Ne úgy értse ezt Izsák gazda, magyarázá Tóbiás, hogy teljességgel el nem adhatnám, eladhatom én azt, de ha akarom visszavehetem mindenkor, vagy gyermekem visszaveheti, letevén az érte adott árt. Nem oly megkötés ez ránk nézve, milyenek Izsák gazda véli, sőt különös szabadalma a nemességnek. Így tartathatnak csak fel a nemzetségek, a családok; ha ezen szabadságunk nem volna, úgy már sok híres nemzetség régen elenyészett volna. Melyik nemzet mutathat, Izsák gazda, oly régi familiákat, milyenek a magyar nemzet közt századok óta oly dicsőségesen fenvannak?“

„Szép dicsőség, — mond Izsák fejét csóválván s egy kissé elmosolyodván, — nyakig adóságba verve létezni! Hányat tudna nagyságod előszámlálni azok közül, kik a hazának legtöbb telkét birják, s mértföldekre terjednek birtokaik, hogy adósak, még pedig igen sokkal adósok ne volnának!? Ugyan kérem nagyságodat, dicsőség-e az, midőn egy familiának százezereket behozó jószágait sequestrumba vetik, s a familiának élelmére esztendőnkint bizonyos summát adnak. Ez azt teszi, hogy a familia oly élheterlen, oly ügyefogyott, hogy tulajdon vagyonát sem lehet rábizni, hanem másoknak kell gondjukat viselni, mint a kis gyermekekkel történni szokott. Az ilyen dicsőségét senkinek sem irigylem, mert azt jelenti, hogy maguknak elegendő eszük nincs tulajdon vagyonukat okosan használni. Egyébiránt mit hoz be a konyhára a nemzetségnek régisége, a híres név, a dicsőség? Próbálja nagyságod a külföldre kiutazni, mondja egy párizsi vagy londoni vendégfogadósnak, hová beszáll, hogy nagyságod nemzetsége már nyolczszáz esztendős, megelepszik-e majd a fogadós a régi névvel? Próbálja meg nagyságod. Irjon nagyságod Bécsbe, hogy egy nyolczszáz esztendős nemzetségi névre néhány vég selymet, vásznat, posztót, egynehány florencziai kalapot sat. küldjenek, el fog-e az érkezeni? kételkedem. Vagy egy nyolczszáz esztendős familia a csehországi vagy másholi földökben ingyen fog fő-

rödhetni? nem. Sőt egy levelet sem fognak a postáról nagyságodnak ingyen elhozni, habár neve, vagy nemzetiségének régisége kétezer esztendősen legyen is.“

„De tegyük fel, hogy nagyságod eladja egy vagy két jószágát, sőt többet, négyet, ötöt vagy mind, azért megszűnik-e a régi nemzetségi név? Nem élhetne-e nagyságod a biztos helyekre kiadott tőkének kamatából szinte oly soká a százados hires név alatt? Kényszeríti-e valaki, hogy midőn a jószágnak egy részét örökösen eladta, nevét is letegye? Én azt állítom a józanész szerint, hogy ha a jószágokkal bajlakodva fenmarad a régi név, a tőke kamatából kényelmesen élve is fen kell maradnia. Azonban ha a kamatot, sőt magát a tőkét is eltékozolná nagyságod, végre szegénységre jutva nem maradhatna fen e régi név? Hiszen a régi nevet a favágó is úgy el tudja viselni, mint a kancellarius. Sőt elszegényülve még tovább tartana az, mert rendszerint a szegény emberek jobban szaporitanak, több unokát hagynak magok után.“

„Azon szabadalom egyébiránt, hogy nagyságod vagy maradéka visszaveheti az eladott jószágot midőn tetszik, nem hogy hasznára volna nagyságodnak, sőt igen sokat árt. Mert tegyük föl, hogy nagyságod el akar egy jószágot adni, annak árán pedig egy más jószágot, talán fekvése, vagy egyik jószágával határos volta miatt sokkal több hasznot ígér, egy okos és előrelátó vevő meg fogja-e azt nagyságodtul venni, tudván hogy nagyságod azt tőle, mikor tetszik, vissza válthatja; ezen új tulajdonostól, miután a mocsárokat kiszáritotta, szóval az egészet megjobbitotta, erővel is visszaveheti? Nem volna az esztelen, ki ilyen kétséges jószágot venne? E szerint nagyságod sokat vesztett. Én részemről, ha annyi pénzem volna is, mennyi nagyságod mocsára, még sem vennék ilyen jószágot. Az mondhatja ugyan erre nagyságod, hogy ha el nem adhatja, mit áruba bocsát, kölcsön vesz föl pénzt, és mégis magáévá teszi a sok tekintetben hasznos eladandó jószágot. Ez szabadságában áll, ha kölcsön pénzt kap, de hol a kölcsönt adó kapitalista? vagy ha van is, adja-e majd olyan helyre pénzét, honnét midőn rá szüksége leend, azonnal föl nem veheti?“

„Ezekből az tetszik ki, hogy nagyságtok sem igen jó lábon állnak, mi pedig nemtelenek és zsidók még rosszabbon. Magukon segíteni tulajdon érdekük fogja arra idővel

kényszeríteni, de mi szegény zsidók csakugyan nem kívánatos helyzetben vagyunk. Hogy mi szombatot tartjuk ünnepünket, s hogy gyermekeink testéből keresztelés helyett egy kis bőrt levágunk, s hogy mi Jézust isten fiának nem tartjuk elég ok-e arra, hogy a polgári társaság tagjaivá föl ne vétessünk? Hiszen ha ez által vétkezünk, majd tudja az isten mit kell velünk cselekednie. Én részemről nem bánom, ha más embertársomnak a mi szokásunk, szertartásunk nem tetszik, én azért a társaságból senkit ki nem rekesztenék. Ugyan engedje meg, kérem, nagyságod kérdezni, jogos-e nekünk megtiltani, hogy vasárnap és nagyságtok egyéb ünnepein dolgozzunk? Mennyit veszünk mi ezáltal? Pedig tegyük föl, hogy a zsidóság több, mint a kereszténység ezen országban, én és velem egyenlően gondolkodó zsidók sohasem mondjuk, hogy szombatot a keresztények ne dolgozzanak. Lehetne e még valami képtelenebbet gondolni ennél: mivel a zsidók nem öntik le gyermekeiket mingyárt születésök után vízzel, nincs joguk a föld színének egy kis darabcsáját élelmükre megvenni, mondom tulajdon pénzükön megvenni? Hiszen ki teremtette ezt a földet és kinek számára? Hol van a szabadalmi levél, melyen meg van írva, hogy: a föld csak azoké, kik gyermekeiket, leöntik vízzel, és ha meg van ez valahol írva, ki írta meg? Minden féreg, melyet az alkotó keze ide helyezett, elfoglal a földből egy picziny, magának azonban elégséges, részt, hát miért nem volna szabad ez egy oly szép tökélyi tehetségekkel fölkészített embernek, milyen a zsidó is? Vagy a zsidó nem bir azokkal a természeti és isteni adományokkal, melyekkel más ember? Hát nem ugyan azon isten alkotá őt, ki egyéb embert? Nem ugyan azon érzékekkel bir ő, melyekkel más ember? Ha nem volna nekünk e földhöz jussunk, az isten más valahová rendelt volna bennünket, nem ide, különben jogtalanság lenne részéről minket alkotni, s létünk fenttarthatására helyet ki nem mutatni. De hiszen azt állítják, hogy egy ember teremtett kezdetben, ugyde mi is attól származunk, vagy mutassa meg valaki az ellenkezőt. Mi köze az életnek és polgári társaságnak holmi kis ceremóniákhoz? Nem tartja meg minden jóra való becsületes ember e szent parancsot, a morálnak ezen dicső parancsát: szeresd az istent, — ki téged minden élő s nem élő lényekkel együtt

teremtett, — mindenek felett, felebarátodat pedig mint magadat? nem ezt parancsolta e maga Jézus, ki zsidó, aztán nemzetembeli vala? Ugyde szeretnek-e minket a keresztyének, megtartják-e e parancsot, ez isteni tanítást, ha még azt is tiltják, hogy tulajdon pénzünkön vegyünk egy picziny darab földet abból a nagy testből, mely nem övék? Vagy mi nem vagyunk felebarát? Kiket foglal magában e szó: felebarát? Vagy már ma nem áll azon parancsolat? jobbat gondoltak ki annál? melyik az? Talán ez: tedd az embertársodnak a mit akarsz hogy ő neked tegyen. Hát a ki tiltja nekünk tulajdont vehetni, azt kívánja hogy neki is tiltassék meg?“

Vendégek érkezvén Pazardihoz, a beszélgetésnek vége szakadt, s azt ő nem is bánta, mert nem talált még a házi barátban vagy honi vezérben oly valamit, hogy Izsák gazdát megczáfolhatta, vagy fölvilágosithatta volna. Nem emlékezem már kik voltak az érkező vendégek, azt ugyan nagyon sajnálom, de talán majd még eszembe jut.

IX.

Nem soká mulatott Árpády George Budapesten, mert őt vágyai ragadák a nagy világba. Majd minden iskoláit itt végzé, tehát ismerve a várost nem vala oka itt mit késnie. A Zrinyibe szállt, hol sok boldog órát töltött el hív barátival, míg a törvényt tanulá. Jól esett neki visszaemlékezni amaz időre, melyben barátit champagnival gyakran megvendégelheté! Beh gyönyörű érzés a tanuláskori hős tetteket emlékezetbe visszavarázsolni! Nevezetesség e városban nem levén, csakhamar Bécsnek tartott, hogy a magyaroknak e hatalmas fővárosát minél előbb láthassa, — de illő is, hogy minden magyar vágyakodjék oda, hol fejedelme lakik, ki annyi jót eszközöl a nemzetnek. —

Szerencsés időpontban érkezett Árpády George Bécsbe, épen valamely nagy pompához készültek. Nem tudom már bizonyosan névnapja, születése napja volt e a császárnak, vagy valamely hosszú utból tért vissza. Elég, hogy az egész város talpon állt, mindenkinek ábrázatján csupa megelégedést és legnagyobb örömet lehet látni. Minden jó lelkű embertársának valódi gyönyörűséget ohajtva azt kíváná George, hogy ily alkalomkor mehetne Bécsbe.

Az ünnepélyes mulatságnak vége levén, George megnézte Bécsnek minden igazi érdekes ritkaságait, s nevezetességeit, úgymint: kikocsikázott a praterbe; a schönbruni kertet sem mulasztá el megnézni; majd mindegyik játékszinben volt egynehányszor; fölment a magas toronyba is, honnét az egész várost láthatni, következőleg ez által sok járástól megkímélé magát; atyja egy ajánló levelet adván neki, ezt átadá méltóságos Gyávásy urnak — mert ez vala neve, s a magyarországi dolgokra ügyelő latin cancellariánál szolgált — ki őt bevezeté a császári familia kriptájába. Megjelent a katonai gyakorlatokon, melyek épen akkor tartatának. Bámulá azon nagy ügyeséget, melyet ezek a statusnak leghasznosabb és legszükségesebb emberei bizonyítának be. Belső örömmel ada az istennek hálát, hogy ezen rend oly jó állapotban tartatik fen a békezavaró hitvány szemétnépnek zabolázására. Megtekintette a kaszárnyákat, följegyzette a kávéházakat, sat.

Tovább akará már utját folytatni Árpády, de a vendéglőben, hol szállva vala, s most épen vacsorált, egy kiátszandó szép jószágot nyerhető sorsokkal kínálák meg. Ez Georgenak szép tervei mellett jókor jöve. A ki a jószágot el nem fogadja, helyette kétszáz ezer forintot kap, ez volt a sorsra írva. Az urfi mielőtt Bécsset odahagyná, jó estvét csinált magának, tokajit, champagnit bőven szörpölve, nem is nézte meg, mikor leend a huzás; a nyerhetésnek örömeitől elragadtatva húsz sorsot vett meg. Ez csak kétszáz forintba került, nem bolondság, úgy gondolá, rajta kétszáz ezert nyerni. Gyönyörű reményei s az áldott tokaji nedvnek jótévé ereje csak hamar édes álomba meriték. Reggel nézi a huzás idejét, hogy a már

föltett elindulást ahhoz alkalmazza, s boszankodva vevé észre, hogy a jószág kijátszatásának vagyis a sorshuzásnak ideje régen elmúlt.

Rendelései már azelőtt meg levének téve az indulásra, senkinek sem szólván, hogy megcsalatkozott, kocsira ült, s Berlinnek vette utját.

Mit is láthatott volna szépet, érdekest és nevezetést, ha utazása közben a királyok lakával diszeskező várásokat elkerülte volna? Mennyi szépet, jelest és felségest bámulhata itt, miről Pazardon fogalma sem vala. Látott ő már Budapesten egyetmást, de az mind semminek teszék most előtte. Itt lakott nagy Fridrik, ki francia verseket is tudá csinálni. Mily magasra hágott volt az a fölvilágosodás lajtorjáján. Tudta az igazán mi illik hozzá, mi teszi a fejedelmet nagygyá. Nemzete nyelvével bajlódni, a sok részre szakadozott német nemzet egyesítésén igyekezni, ő hozzá nem illő csekélység vala, ő fentebbi dolgokkal foglalatoskodott, francia verseket csinált. Mi szebb, mint kevésből sokat csinálni? Ezt ő értette. Az egy német nemzetből sokat csinálni, az egy lengyel országot többre osztani, úgy gondolom, dicséretes munka. Ó Poroszországot, mely atyja halálakor csak ezer hatszáz kilenczven négyszegü mértföldet tőn, háromezer háromszáz nyolczvan négyszegü mértföldre nevelé; a hetven ezer főből álló béke őreinek számát kétszázezerre sokasítani tudá. Némely irigy politikusok — mert mindenkor vannak a nagy embernek irigyei — nem akarják őt nagy-nak elismerni, de elenyésznek nem sokára e picziny embercsék, a feledékenységnek örökös örvényébe lesznek temetve, midőn Fridrik tetteiben élni fog, élni mind addig, míg emberek létezendenek, kik a valódi nagyságot becsülni tudják. Élni fog ő mind addig, míg egy szegény lengyel elrombolt hazája valamelyik hantján könyezve sohajtozik, mert tudja, hogy a picziny Fridrik segíté azt eldarabolni.

X.

Semmi nevezetést nem tudhatni Árpády Georgeról egész Berlinig. Alig szállt itt meg, már is a városnak nevezetességeiről gondolkodott. Legényét magával vévén, végig sétálta a városnak néhány utczáit. Soká ugyan most nem mulatott, nehogy szállását késő estve eltévessze, de hiszen elég ideje is vala máskor mindent megvizsgálhatni.

A német nyelvet nem igen tudá, de mégis a játékszinbe még az nap mikor megérkezett, el kelle mennie. Mi is lehetne egy ifju emberre nézve ennél hasznosabb? Itt láthatni együtt a városnak minden szépeit-Páholyt fogadott, Claurennek egy darabját adák, melyben egyik szép színésznő Georgenak igen megtetszett. A páholymestertől kitudá, mit tudni vágyott, s az urfi Berlinben első estve és éjjel igen jól mulatá magát.

Másnap csak tíz órakor ébredt föl, mert a szép színésznő bájaitól elragadtatva nem alhaték. De mi-helyt reggeliztek, vagy akarám mondani reggelizett, mert az inas talán csak nem reggelizett vele, hogy a többszámaban tevém, felöltözött s a városnak nevezetességeit, kaszárnyákat, egyházakat, kávéházakat, báltermeket sat. megnézte; azok mind igen szépek, mondá Árpády. De semmit sem bámult ő annyira mint az egyenes, és majd egyforma nagyságu házakból hosszan nyuló utcákat. Ez neki tetszett, csak hogy az is eszébe jutott ám, hogy ott hihető nem volt az embernek oly személyes szabadsága önkényleg s tetszése szerint építeni, mint p. o. Szabadszállásán, hol mindenki úgy épít, a mint neki tetszik, arra fordítja kapuját, ablakait, merre tetszik. Mily nagy különbség van, gondolá, Berlin és Szabadszállás között. Ott kénytelenek az emberek úgy építeni mint nekik a szépítő bizottság parancsolja, itt pedig senki sem akadályozza az építőt, úgy rendeli házáat, mint legjobbnak gondolja. Oh boldog idők, oh áldott s dicső szabadság, részesülnek e egykor bennetek a külföldi nemzetek is? átsugárol-e majd egykor tőlünk ő hozzájuk is a valódi szabadság! sohajta az ifju Árpády.

Nem tudósítá még édes apját utazási tapasztalati-
 ról eddig, tehát most kötelességének ismeri azt tenni.
 „Kedves atyám! Négy hónapja már hogy utazom —
 így ír a derék Árpády édes apjának — és még nem
 tudósítalak. (Pazardiék családjában tudnillik oly finom
 tonus uralkodott, hogy így szólíthatá apját.) Ezt azon-
 ban ne tulajdonítsd gondatlanságnak, vagy épen fiui
 engedetlenségnek, ne! csak azért hallgattam mindeddig,
 hogy annál több ujságokkal s külföldi jelességekkel
 lephesselek meg. Buda-Pesten csak három nap mulat-
 tam, mert azt már eléggé ismervén, ott tapasztalataimat
 nem sokkal bővithetém. A Zrinyi nevű fogadóban va-
 lék szállva, b. Tohonyi urnál udvarlásomat tevém, s a
 köszöntést részedről elvégeztem. Estve a játékszin töm-
 ve vala, mert H. lányasszony lépett föl, mint vendég.
 Bécsről már többet írhatok. Épen mikor oda értem, a
 császár tiszteletére nagy ünnep tartaték. Megnéztem
 Schönbrunt, bél-vödört, összesétáltam a prateret. Oh,
 atyám, mily felséges vendégfogadó van ott egy a „zur
 Stadt London“ czim alatt! És mily magas Sz. István
 templomának tornya! Voltam egy temetésen is; vala-
 mely generalis halt volt meg akkor. Nem olyan volt
 ám az, mint mikor Pazardon valakit temetnek. Neve-
 zetes pedig az vala, épen akkor, két uj olasz énekest
 fogadtak az udvari játékszin számára, mert az előbbi
 két hiresebb énekes hosszu szolgálatuk következtében
 egyik-egyik hat ezer forint nyugpénzzel nyugalomba
 tétetett. Az uj énekesek fizetése, egyé-egyé húsz ezer
 forint évenként és négy jutalom játék, oly igérettel,
 hogy ha egyszer nem szolgálhatnak, nyugalomba té-
 tetve, mostani fizetésöknek felét azaz tiz ezer forintot,
 egész életökben huzzák. Szerencsémre ezt hiteles kut-
 főből tudom, azért nincs okod kedves atyám kételkedni.
 Bizony csak boldogok azok a bécsiek, midőn a császárt
 vagy a játékszinben, vagy a praterben vagy schönbrun-
 ban s másutt oly gyakran láthatják. Oh édes apám, ha
 hallhattad volna, mily szépen énekeltek az uj éneke-
 sek! Majd el is feledém a legnevezetesebbet. A váro-
 son kívül tüzjáték adatott. Annyi embert kedves atyám,
 még együtt nem igen láttam. A császárnak és a csá-
 szári egész familiának számára egy magasabb hely volt
 készítve, s gondold különös szerencsém, én a helyhez

oly közel jutottam, hogy jól láthattam őket. A játék nyolcz óraker kezdődött estve, és tartott tizedfélig. Visszamenet én ezen fontos kérdést tevém egy velem menő uracsnak — mert gyalog sétálánk, a pénzt kímélni akarám — valjon játszanak e most a játékszinben is, vannak e ott emberek? nem vesztenek e a játékszin bérlői ez által? vagy talán a tűzjátékos kárpótlást ad nekik? s valjon mennyit? Beszélgető és sétáló társam ezekre nem tudta felelni, bár ő különben elég miveltnek látszott is. De halljad csak. Épen lakása felé vezetett utunk, s midőn oda értünk, ő elválik tőlem jó éjszakát mondva. Kérem őt, hogy méltóztatnék még a sétát tovább folytatni velem, de ő azzal menté magát, hogy azon éjjel egy nadrágot kell megvarrnia. Gondolhatod kedves atyám, mint hatott ez rám — midőn hallanom kelle, hogy szabólegénnyel sétáltam és beszélgettem. Nem mondotta ugyan ő, hogy szabólegény, de ezt én következtetém, hallván a nadrágot említeni. Én Árpády George, ki ma holnap hét, vagy talán, mint reménylem, nem sokára több falunak földesura, egy szabólegénnyel társalkodva, ez már csak szörnyűség! De elég Bécsről, mig más alkalommal többet irandok, hanem halld berlini ujságimat. — Az időt használni akarván, nem irhatok meg minden apróságot, hanem csak a nevezetesebbeket, melyek mindenkit érdekelnek. A király ő felsége azt méltóztatott legkegyelmesebben határozni. 1-ör. Hogy a katonaság ruháján a gombok valamivel nagyobbak legyenek s a zsinór egy kevéssel szélesebbre szövessék, a ruha pedig átaljában szürkébbre festessék. 2-or. Hogy a játékszin igazgatója letétessék, s helyébe más választassék, mivel rossz izlete miatt oly darabokat játszát, melyeken a nagy érdemü közönség unja magát: mint a „Vén diák“ „Pasquil“ sat. 3-or Hogy a bálók ne szombaton, hanem pénteken tartassanak közönségesen, egyébiránt fontos okoknál fogva a kivétel megengedtetik. 4-er Hogy a lotteriahuzások ne estve, hanem reggel történjenek. 5-ör Hogy a ballettánczosnók rövidebb szoknyát viseljenek. 6-or Hogy a tisztviselők bajuszt hordozhatnak, de csak rövidre nyirva, azonban a barkó és szakáll viselése még most meg nem engedtetik, sat. Azt irhatom kedves atyám, hogy itt csakugyan nincsenek oly

jó színész-énekesek, vagy új magyarsággal élve, daljátékosak, milyenek Bécsben. A játékszinbe szorgalmatosan járok, mert ez a mivelődésnek legcézirányosabb iskolája. Tüzijátékok itt is gyakran adatnak, de nem oly pompások mint Bécsben. Ezzel maradok máskor még bővebben tudósítandó fiad, George.“

Igy fejezé be az ifju Árpády fontos és érdekes dolgokkal tömött levelét. Semmi különös ismeretséget még nem szerzett George, kivéven a gyönyörű színésznővel. Ez a természettől gazdagon meg levén kecsékkel ajándékozva, a hódítás módját is szép tökéletességre vitte, könnyen lebilincselé az urfit. Nem is igen kelle mesterségét megfeszítenie, mert George önkint hódolt neki. Elhítteté Árpádyval, hogy ő tömérdék gazdagsággal bíró öreg szülőinek egyetlen lánya, kik őt olyanhoz akarták adni, kit nem szeret, s készebb vala az atyai háztól eltávozni és művészete által élelmet keresni mind addig, mig szülei meg nem szűnnek őt kényszeríteni. Vagy ha az nem történnék meg, bevárja mig meghalnak, mert már nagyon öregek, s akkor szabadon cselekedhetik, a rá háromlandó nagy vagyonnal tetszése szerint rendelkezhetik. Láttá s tudta a kisasszony, hogy az idegen urfinak sok pénze van, s hogy őt halálban szereti, nem mulasztá el viszonyilatkozatokat tenni, hogy ő nem adhat elegendő hálát az isteni gondviselésnek, hogy őket a sors így összehozta, hogy ő most legelőször szeret, hogy csak Árpádyt, senkit mást széles e világon. Kölesönös fogadások és esküvések tétetvén, ők boldogok valának. George a kisasszonynak némely adósággait kifizeté, szállást és asztalt abban a vendéglőben fogadott, melyben maga vala. Ez véghetetlenül boldoggá tevé a szép művészt, gyakran önté köszönő és hálaadó könyeit George kebelébe. — De az urfi néhány hónap mulva tapasztalá, szomoruan tapasztalá, hogy zsebei laposodnak. Ezt kedves Gizellája is — így hítták a szép kisasszonyt — észre vevé. A jutalomjáték sora épen akkor került Gizellára, midőn George egy kissé beteges lévén, a játékszinben meg nem jelenhetett. Reggel a fogadós egy kis levelkét ad át Árpádynak, melynek foglalata e következő: „Édes Árpády! Atyám halálos ágyán fekszik hirtelen kelle indulnom, a nél-

kül hogy téged megölelhettelek volna. De légy jó reménységben nem sokára meglátod Gizelládat.“

George gyanítá, hogy megcsalódott, de mégis néhány hétig várta a kedvest, ki azonban soha többé vissza nem jött. Olyan ismeretségbe és viszonyokba, milyeneket az öreg Tóbiás fia részére ohajtott, George nem jöve. Nem is levén teljes szándéka itt nagyon soká mulatni, a nagy ismeretségnek is tehát el kelle maradnia. Emlékezetükben volt ugyan a burkosoknak Nádasdy neve még a hét esztendő háboruból, de az Árpády név is nem kevésbé lön nevezetessé a vendégfogadóban, s a pinczéreknél. Ezek majd csaknem megsiratták Árpádyt, midőn elindult tőlük. Szinte minden cseléd a fogadóssal együtt kalap levéve állt a koci mellett indulásakor, kérvén őt, hogy ha még egyszer, vagy akár hányszor Berlinbe jő, hozzájok szálljon be. Árpády derék gyerek volt, kitett magáért, nem akarván nemzetére alacson fősvénységi mocskot kenni. Ó legérzékenyebb emlékezetben marad mind addig, míg a fogadós élni fog, mert ez főkép Árpádynak köszönheti, hogy a bérlőségből tulajdon háznak birtokába juta. Sőt a főpinczér is megveté jövőendő szerencséjének alapját. Így kellene mindenkinek jó emléket hagyni maga után! —

XI.

Innét, azaz Berlinből a németeknek országán, vagy jobban, szétszaggatott kis országain és vármegyéin keresztül egyenesen Francziaországba akart Árpády George utazni, de eszébe jutott Lipcse, a világ legnevezetesebb könyvkereskedésű városa, ezt látni akarván oda utazott. Uram Krisztusom, mennyi könyvet fog ott majd George látni! Mihelyt oda ért, mindjárt első dolga volt egy vendégfogadóba beszállni. Alig tudák meg, hogy ő magyarországi, azonnal különféle emberek kezdenek vele megismerkedni. Ó. t. i. George kettőt kö-

zülök különösen megkedvelt, kiket vele vacsorálni marasztalt. Azok könyvkereskedők voltak, s azt hívék, hogy Árpádnak valamely nyomatandó kézírata van, vagy ha ez nem volna is, gondolák, majd sok mindenfélét kitudnak tőle a híres nemzetről, s magok fognak egy jeles munkát, t. i. Magyarországról szóló munkát készíteni, George ismerettárából szedendett adatok szerint. Vacsora felett csakhamar Magyarország lőn a beszéd tárgya.

„Ugyan hány mázsa só ásathatik évenként Magyarországbán és Erdélyben? — kérdi Árpádytól egyik, folytatva előbbi kérdéseit — s hány forintot hoz be ez évenként a statusnak? Mennyit hoz be a harminczad, hány aranyat kell egy átalag tokajitól a határon fizetni? Igaz-e, mint rebesgetik, hogy most már nem kell harminczadót fizetni, azaz, hogy a kihozandó terménynek, ökröknek, boroknak, gyapjunak, gabonának sat. már nem kell a határon minden harminczadik darabot harminczadik akót, harminczadik mázsát, szóval az eladandó jószág árából minden harminczadik forintot vámul fizetni, hanem negyedik és harmadikat vagy is száztól harminczat? “

„Én ugy vélem, mond a másik, hogy ez behozhat tizenkét millió forintot, s a nemesség így rendes adó helyett elég adót fizet; ha a hon javaiban leginkább részesül, illő, hogy a terhekben is részesüljön? Valjon hány forintot hoz be a lotteria? s ugyan hány forint fizettetik a nyugalmazott királyi tisztviselőknek összesen? Mit tart Árpády ur a pensionált tisztek fizetéséről, gondolja hogy azok fizetésöket megérdemlik? . . .

„Teljes meggyöződéseim szerint azt állítom, mond ismét az első, hogy csak kettő szükséges kegyeteknek, ha jól vagyok a kegyetek mostani álladalmáról értesítve: t. i. nyelvük magyar legyen, s minden, ki az országban lakik és emberi ábrázatot visel, birjon tulajdont vehetési joggal. Ezen kettő az, s csak egyedül e kettő, melytől függ a kegyetek boldogsága, vagy ellenkezője.

„Ezt talán szükségtelen magyaráznom, mert mindenki, kinek az isten józanészt adott, könnyen átlátja.

Ugyan is, ha minden iskolák a betűzéstől egész a törvényekig, a hivatalok a lámpás gyujtogatóétól vagy levélhordozóétól a primáséig vagy főkancelláréig magyarok vannak, ez a sokféle nyelvű népeket egygyé, következőleg már annál fogva erőssé olvasztja össze. Ha pedig mindenki tulajdont is vehet, ez még erősebben köti őket össze; ledől akkor ama rémitő közfal, mely most a nemest a jobbágytól elválasztja; s a két felekezet egymás karjai közé borul, örökös és elszakadozhatlan lánczok kötik őket akkor barátilag össze; a tulajdon érdeköknél fogva a hazához, földhöz, a fejedelemhez, a tulajdon vagyonhoz lesznek csatolva, holott most semmi nem érdekli őket

quod erat demonstrandum.“

„Jól beszélsz te barátom, de azt szeretném tudni mint vélekedik erről Árpády ur, ő ezt talán valamely nyomtatandó munkában bőven fejtegeti, (nem győzte várni, valjon mikor szól erről Árpády, mert jól tudta a könyvkereskedő, hogy ha valamely tárgyról író ember előtt foly a beszéd, ez azonnal megszólamlík, hogy azt ő már itt meg itt, ebben meg ebben a munkájában bőven kifejtette.) Azonban egy észrevételem van, mit te hihető nem gondoltál meg?!

Árpády George ezekre nem felelvén semmit, vacsora után vendégei elhagyák, kiket soha sem látott többé; mert gyaníták, hogy sem kézírata nincs, sem másképp vele nem boldogulhatandnak. De mit is tudott volna ő mind ezekre felelni? sem apja nem beszélt ilyeneket a Házibarátból, sem a Zrínyi kávéházban ily tárgyak elő nem fordultak, sem pedig professorai ilyeneket az iskolában nem tanítottak.

Néhány hétig mulatott George Lipsében, s midőn már innét elutazni szándékozott, apját ismét tudósítá, hogy mily sokat látott s tapasztalt, mily sok könyv van Lipsében; de halljuk magát Georgeot, vagy inkább lássuk mit ir apjának.

„Kedves apám!

Én most nem Berlinben, hanem Lipsében vagyok.

Nem tudom hallottál e már erről a városról valamit. Nézd atyám milyen szérüs kerted aratás vagy inkább takarodás után, mint meg van tömve asztagokkal, aztán képzelheted Lipesét, ez t. i. úgy meg van rakva könyvekkel. Én nem vagyok képes megfogni, mire való e sok könyv. Hogy olvasni, azt tudom, csak nem vagyok hála istennek oly ostoba botor, oly tökfejú, hogy ezt sem tudnám, hiszen magam is vettem a javából és szépéből néhányat, de uram krisztusom ki olvas el ennyit? mire való ily sok? Az egyik, mit vettem, Dr. Rummy munkája, azt beszéltek a könyvárusok, hogy még egy példányt sem adtak el belőle, pedig mily híres ember ő, minden folyóiratba irt. Vettem a többek közt egy német munkát, nem állhatom meg, hogy ne közöljek belőle valamit, a közlésből leginkább itélhetsz róla. Különös szerencsének tartom, hogy ez kezembe került. Ha majd megnősödöm nagy hasznát fogom vehetni, mert a nevelésnek, a jó és okos nevelésnek titkait fejtegeti. De itélj magad; szerzője Holdasy, egy pápista egyházi ujságnak szerkesztője, s egy biblia-társaság elnöke. A nevelést illető oktatásokból már némelyeket könyv nélkül tanultam meg, melyeket pontosan teljesítek, mihelyt megházasodom. Először az elhálás sötét szobában történjék, mert a fogantatáskor létező körülmények határozzák meg a magzat természetét. Másodszor a terhes asszony vagy lány sokat ne nézzen a napba: mert a gyermeknek szemei fölfelé lennének fordítva, ez egészen elcsufithatná a különben szép ábrázatot. Harmadszor, mindjárt születés után a gyermeknek feje lágyát be kell nyomni; mert ha a velőnek nagy helye s ürege van, abba vér szivároghat, mi neki alkalmatlanságot okozna, vagy ha ez nem történnék is, a velő nagyra nőhetne, a téres helyen, a miből sok nyughatatlanság származnék. Negyedszer, ha az anyának nem volna teje, számartejet kell a gyermeknek adni; mert ezen állat igen kevéssel megelégedő s békés természetű lévén jötevő befolyással munkál a gyermekekre. Ötödször, a gyermeket jó korán sok ételre s erős italokra kell szoktatni; mert a belső azaz hazai fogyasztás által nevededik az ipar és jóllét. Hatodszor, a gyermek jókor sok alvásra szoktattassék, naponkint legalább husz órát; mert legboldogabb az ember addig.

mig aluszik. Hetedszer, a gyermeknek kezeit kicsinded korától fogva jól be kell polyázni, kötni; mert ha szabadon hagyatnak, sok ruhát elszaggat, a mi pedig nem gazdaságos. Nyolczadszor, szájára ugy nevezett patent lakatot kell venni; mert korán megtanulna fecsegni, hazudni, sat. Kilenczedszer, a természet historiáját a birkákon, ökrökön, teheneken, szamarakon kell elkezdeni; mert ezek legszükségesebb házi állatok. Tizedszer, a földírásban leginkább ilyen nevű helyekre kell először terjeszkedni: Püspöki, Papfalva, Kronstadt (Brassó) Királyfalva, Királyhágó, Szentistván sat. mert így a vallás legkönnyebben megalapittatik a gyöngye gyermekek sziveiben. Tizenegyedszer, a történetet a szentek életén kell kezdeni, s legfőkép a szent martyrok, s pápák történetét kell előadni; mert így a gyermek ezek példájától lelkesítettvén igen könnyen vallásossá tétetik. Tizenkettedszer, a vallástudomány a pápa csalhatatlanságán kezdődjék; mert így sok időt megkimélhet, nem kellvén magának gondolkodnia üdvösségéről. Tizenharmadszor, a philosophiában azt kell vele főkép megértetni, hogy a természet az embernek száját csak evésre, a szemeket csak alvásra, s az egész fejet átlájában (ezt nem kell főnek nevezni) csak azért adta, hogy kalapot viseljen rajta; mert a beszélő tehetség, látás, hallás, gondolkodás csak szokásból támadtak. Tizenegyedszer, minden gyermeki játékok megengedessenek neki, mig csak kedvét találja bennök; mert kegyetlenség volna a boldog gyermeki időt — játékokat eltiltva — megrövidíteni. Tizenötödször, ha az ifju már kifejlődött, vasnyakraalót kell nyakára csatolni; mert különben gondatlanságból néha szabad nyakkal járna, mely torokfájást okozhatna. Tizenhatodszor, a bajuszt és szakált, mihelyt mohódnai kezd, az arra feltalált műszerrel ki kell tépni; mert ez sok alkalmatlanságot okoz az embernek egész életére nézve. Tizenhetedszer, felsőköntöst viselni tiltassék meg; mert a posztó drága. Tizennyolczadszor, minden nemű fegyver, még tollkés is tiltassék meg az ifjunak; mert ezekkel könnyen megsérthetne valakit. Tizenkilenczedszer, palástot, azaz köpönyeget viselni ne engedtessek meg, mert annak gyanus bősége, aztán még maga a gondolat valamit palástolni, a hiv jobbagyi engedelmesség-

gel nem fér meg. Huszadszor, a más nemű emberekkel kora társalkodás necsak megengedtessek az ifjunak, sőt erre alkalmatosságot kell nekie szolgáltatni; mert így férfui vadságát és durvaságát legkönnyebben levetkezi, s a lányok társaságában, vagy általában a nőberekkel mulatozva sokat szelidül, sat. Sokat irhatnék még édes atyám, de majd magad is olvashatod ezt, ha visszatérek. Mielőtt Lipsét elhagyom, még egy híres theatralistát akarok itt meghallgatni, az egész várost ez foglalkoztatja most. Mennyit tanulhat, láthat az ember ha utazik, Pazardon nem is képzelhettem. Következő tudósításomat már Párizsból veszed. Éljen jó egészségben, kívánja nagy reményű egyetlen fiad

George“

Mig Árpády a híres színészt várva Lipsében mulatott, más nevezetes dolgok is történtek. Kihirdettetett, hogy egy nagy tűzijáték is fog tartatni, azt meg kellett várnia, hogy ítélhessen, valjon melyik leendett szebb a berlini-e, vagy bécsi, vagy az utolsó. Az utazó nem tűzheti ki pontosan egy vagy más helyről elindulásának idejét, mert a körülmények határozzák meg őt. Ha tapasztalni akar, ilyeneket el nem mulaszthat.

XII.

Nem lévén már semmi a német földön, mi Árpády George lelkének táplálékot adhatna, az időt pedig hasztalanul vesztegetni nem akarván, Franciaország, mint főcélja felé sietett.

Sokat látott s tapasztalt ő már, keresztül menvén Bécsen, Berlinen, Lipsén, s más német városokon, de oly mozgást, oly elevenséget, oly sürgést forgást, milyen őt Párisba érkezésekor meglepé, nem képzelhetett. Azt gondolta először, hogy talán épen vásár vala akkor, vagy valamely nagy ünnep, vagy a királynak születése vagy névnapja, vagy koronázás, vagy tisztválasztás, vagy valamely rendkívüli tűzijáték adatandik; mert már két vá-

rosban tev e ezen tapasztalását, hogy ily alkalomkor maj a alig maradt a h azakban ember, valamennyi az utc akon tolongott, de csakhamar észrehev e, hogy ez P arisban k ozns eges és mindennapi dolog.

Alig szállt meg a vend efogadóban — nem tudom már melyikben, igen sajnálom, hogy pontosan nem tudathatom az olvasókkal ezen érdekes dolgot — azonnal észrehev e, hogy az m g nem el gs eges a szép társasági k r kbe, mire  t a cseh Meidingerb l tanit a. Sőt még a k zemberekkel, vagy pinczerekkel sem boldogulhata. Vitt ugyan magával egy könyvet, melyben francia beszélgetések voltak, de ha valakivel beszédbe eredt, vagy inkább csak akart ereszkedni, nem jutottak azok eszébe, melyekre épen sz ks ege lett volna. Első gondja l n tehát nyelvtanit t fogadni. Oly sok ember közül természetesen mindjárt találkozott.

Hogy jó előmenetelt tehessen a nyelvben, tudniillik a francia nyelvben, melyet Pazardon  s Budapesten vagy nyolcz esztendeig tanult, a nyelvmestert, ki igen finom nevel s  vala, legalább annak látszék, mert csinosan  lt zk d k, mint t rsalkod t magához fogadta.

Ez neki hármas szolgálatot t n; először tanit a Árpádyt a nyelv szabályaira; másodsor vele társalkodva a nyelvnek betanult szabályait az életre alkalmazható, az az mindenkori gyakorlása vala; harmadsor ciceroul szolg la, neki, t. i.  rp dynak. Elvezette  rp dyt mindenhová, csak oda nem, hová kellett volna, megmutogatott neki mindent, csak azt nem, mire Árpádynak sz ks ege volt.

Sokat tanult már Árpády, többet talán, mint kellett s m nt a mennyit ohajtott vala. K t hónapig tartózkodott   már P arisban, apját mindjárt oda érkezése után tud sitotta. Ezen idő alatt megismer  a várost, meg a népnek némely részét is. T m rdek tapasztalását azonban szinte bánni kezd ; mert nem vala oly elrejtett j t kh z — pedig P arisban ezek szép számmal divatoznak, s különös szabadalmakkal birnak — hová  t szép nyereségek reményével biztatva jó nyelvmestere el nem vezette volna. Mondom egy sem vala, melyben Árpády meg nem fordult, s néhány ezeret nem hagyott volna. Mélyen sülyedt a veszedelem örvényébe, melyből menekedni nem vala többé hatalmában. A j t ki szenvedelem erőt vett rajta,

melyen győzdelmeskednie nem lehet, e szenvedelmet meggyőzni szörnyű erőt kívánt, mi Árpádyban nem vala, s ezt nyelvmesterének köszöné, de köszönheté szülőinek is és fonák neveltetésének.

Tudósítá apját, pénzt is kérvén tőle, de igazi körülményét elhallgatá azon remény fejében, hogy talán majd a koczka megfordul, a sors kedvezend neki is egyszer másszor, s elvesztett temérdek pénzét, vagy annak csak némely részét is legalább visszanyeri; de hasztalanul remélt, sőt naponkint kinosabb helyzetbe jöt. Társalkodója, vagyis nyelvmestere, ki a gonoszjátékosokkal czimboráskodék, eltűnt, mielőtt tőle a nyelvet megtanulta volna, s miután sok olyat tanult volna tőle, mit nem tudnia dicséretére válik vala. A reménylett szép ismeretség még meg sem kezdetett, a gazdagon kamatozandó viszonyok, milyeket Pazardi Tóbiás az adóságok lefizethetésére kiszámolt, még nem is hajnallottak, midőn George-nak erszényei kiürültek, szinte kevesebb idő alatt, mint megteltek. Ismeretlen uracsnak idegen földön, hol sem Izsák, sem Iczig nem vala közel, pénzt fölvenni nem lehet. Eleget erőködött ő magán segíteni, eleget mondá, hogy ő régi nemzetségből származik, hogy az ő apja a híres magyar honban gazdag birtokos, de ezeket tekintetbe nem vevék. Georgenak, az ifju s magát gyönyörű kinézésekkel kecsegtető Árpádynak kártyavárai halomba dőltek, a régi nemzetségi név mellett sorsa s állapotja rettenetes lön. Én megvallom, sajnáltam szegény Árpády Georgeot, mert minden embert igen tudok sajnálni, ki kellemetlen körülmények közt tengődik; de azt a semmiházi nyelvmestert szerettem volna megczibálni, ki szegény Georgeot így megcsalá.

XIII.

Komoran, s majd csaknem kétségbeeséssel küszködve ült egy reggel szobájában George, midőn a mostoha történet mindenféle kézműveseket hozott össze nála,

hogy számláikat kifizetessék. Tovább is elvárakoznak a párisi mesteremberek számláikkal, mint a mennyi időig Árpádyra kelle várakozniok, de valamely gonosz megsugta talán nekik, hogy az idegen urnak Párisban nincs háza, s nem is párisi polgár, — jóllehet régi nemzetségből származott magyar nemes, mi talán csak többet ér egy hitvány párisi polgárságnál — lakására tódultak, ne hogy pénzők elveszszzen; hihető azt is megtudák, hogy Árpády urfi ő keme pénzét a játékházakban maholnap elnyerik.

Ez Georgera, az a nélkül is most szorongásban levő és rosz szeszélyű urfira nem igen kedves benyomást tőn. Vigasztalja gyakran az adóst az, ha hiszi, hogy egyik hitelezője a másikról nem tud semmit, de George ezen silány vigasztalástól is megfosztatott most. A mily büszke és gögös hangon rendelte meg a ki nem fizetett haszonlatanságokat: épen oly alázatosan kérte most a hitelezőket, hogy csak addig várakozzanak, mig útban levő pénze megérkezik.

Nem akartak az embertelen hitelezők a derék, s régi nemzetségből származott Árpády urfinak hinni, hanem ő óráit, gyűrűit sat. a fogadósnál zálogba letevé, ki aztán Árpádyért kezeskedék.

Szegény Árpády! minden kínai közt is könnyebben lélekzett, midőn az alkalmatlan vendégek elhagyák. De boldogsága nem soká tartta, csak néhány perczig. Fontolni kezdé, mit ígért, hogyan teljesíté azt be, midőn szomorú állapotjáról atyját nem is tudositá még, az érkezendő összeg pedig csak költemény vala. Bezárkozik most George szobájába, s magával számolni kíván. Tizenhét iskolát kitanult már itthon, de gondolkodni most kezd legelőször életében. Mit csináljon? kérdé magától; főbe löje magát? erre nem volt elég elszántsága. Sokkal gyávább s hitványabb vala ő, mint hogy ezt tehette volna. Sorsán változtatni, az adósságokat kifizetni nem vala hatalmában, s tehetségében. Arról tudositani apját, hogy ily kevés idő alatt nem csak minden pénzét — tudniillik mint főlebb látók száz negyven ezer forintot — elpazarlotta: sőt hogy még adósságok is nyomják, minden könnyelműsége mellett is szörnyűségnek tetszett előtte, de mit tegyen hát? Irnia kellett, azonban némely dolgokat

mégis elhallgatott, másokat pedig költött, mert ő költő vala. Ezen levelét sok bajjal tudám kézre keríteni, mely itt következik :

„Kedves, édes jó Atyám !

Még nincs egész esztendeje, hogy utazom és mégis mily sokat láttam, s tapasztaltam ! Ha semmit egyebet nem tanultam volna is ezen kívül, hogy a mi kedves hazánk eme külországokhoz képest Kaanan földé, már ez is sok volna, mert így tanuljuk a pénzt megbecsülni, mely hazánkban sokszor oly hiábavalóságra fordítatik. Ha otthon p. o. egy hónapra elég háztartásul öt ezer forint, itt legalább is szükséges tizenöt vagy tizenhat ezer forint. Nem terem itt minden oly bőséggel, mint a mi boldog hazánkban. Kiszámlálja az ember otthon, mennyire lehet szüksége, ha külföldön egypár esztendeig sükerrel akar utazni, de százféle dolgok nem jutnak eszébe, melyek itt sok pénzbe kerülnek. Utazhat valaki, az igaz, kevesebb költséggel, ha csak a postakocsibért és ebédet fizeti, egyik városbul a másikba vontatván magát, de a ki haszonnal akar utazni, s ismereteit bővíteni kívánja, bizony annak sok pénzre van szüksége. Én szép összeget hoztam magammal az igaz, de mindenkit oly becsületes embernek tartván mint magam, gyakran megcsalódtam. Berlinben egy igen jeles úrral versengettem, ki azt állitá, még pedig esküvésekkel, hogy ő nála nincs becsületesebb ember talán az egész városban ; igaz is, hogy ő oly sokat emlegette az erkölcsöt, s hogy az emberek erre nem törekednek, sajnálkodását jelentette szüntelen. Az ember iránt bizodalmas levék, gyakran mulatott szállásomon, de kimutatta végre becsületeségét, ellopott tőlem húsz ezer forintot. Különben magam is nagylelkűen azaz bővebecskén költöttem, mint egy gazdag és szabad magyar nemeshez illik, hogy képzelhessék a külföldiek, hogy mit tehet egy magyar nemes. Ha az ember magát meghuzza, nem jut céljához, semminek sem tartatik. Most nem Párisban, hanem oda közel fekvő fördőkben Montmorencyban vagyok, hová Francziaországból, és a sok német kis országokbul nagy számmal gyülekeztek a főbbek össze, mivel a fővároshoz igen közel van s környéke igen gyönyörű. Itt felséges kilátásaim vannak, szép ismeretéseket kezdek tenni, gazdagon kamatozandó viszonyokba jöttem már is, de tudod kedves jó apám, hogy itt pénz kell.

Itt vagyok csak igazán nagy világban, mert ide csak a legelső rangiak, leggazdagabbak jönnek össze. Azért kérek kedves apám, ha boldogságom sziveden fekszik, ha régi nemzetségi hírünket még nagyobbra kívánod emelni, s ha ohajtod hogy gazdagon házasodhassam — pedig hogyan nem ohajtanád ezt — küldj költséget. Nem határozom meg mennyire volna szükségem, minél több, annál jobb, ezt nagylelkűségedre bízom. De küldj bizonyosan, és minél előbb, mert szép kilátásaim füstbe mennek, s reményeim elenyésznek. Vagyok a ki voltam egyetlen fiad

George.

U. I. Én ugyan ismerem kedves édes jó apám mély belátásodat, te tudsz pénzt teremteni, de mégis megemlítem, hogy ha nem kapnál máskint, vess zálogba vagy két falut, hiszen szép reményem valósulván majd könnyen kiváltom azokat.“

XIV.

Azonban míg az áldott honbul segedelem érkeznék, Árpády más móddal igyekezett sorsán könnyíteni. Mert hogy hazájából pénzt fog kaphatni, arról nem kételkedett, de mégis kelle igyekeznie kínos helyzetéből, ha lehet, kiszabadulni. Hogyan kételkedhetett volna arról, hogy pénzt kap, hiszen nem kerül e ki az édes hazából minden más hiábavalóbb dolgokra is? Jól tudta az urfi, hogy hónapban sokan szerencsések lettek a lotteria által, a még el nem pazarolt érczmaradékát erre áldozá. Hogy magyar hónapban sokan nyertek a lotterián, azt ő különös isteni, még pedig a magyarok istene gondviselésének tartotta, nem juta az eszébe, hogy hihető a magyarországiak azért nyernek oly sokszor, mivel aránylag majd huszszor több sorsot váltanak, mint mások. A hol igen sokan koczkáztatják pénzüket, sokkal nagyobb a nyerhetési hihetőség mint egyebütt. Árpády tehát a magyarok istenének segedelmében bizakodva utolsó forintjait a lotteriára teszi. Nem volt ő most, az igaz, a boldog honban,

de a magyarok istene nem lát-e Párisba is? Nem fogja őt ott kegyében részeltetni? gondola George. De ő hasztalanul várakozott, nem lőn oly szerencsés, hogy nyerhessen.

Az öreg Pazardi Tóbiás vevé fia levelét, de éppen ekkor kapott egy másikat is Budapestről, melyben a pörész-nyelvtudós értesíté, hogy az említett oklevél, melyből Pazardinak Árpád nemzetségéveli rokonsága kiviláglik, mint gyanítá, birtokában van. A pörésznek ez nem sokba került, mivel maga készítette, de jelenté mégis ő nagyságának, hogy tömérdék fáradságába, s kérésébe került. Mind ezt azonban jutalomdíj nélkül ő nagysága iránt viseltető tisztelet-szolgálatbul tevé, s nem kíván egyebet semmit, csak az oklevélnek árát, tudniillik tizezer forintot, mit nagyobbbrészt kölcsön véve az oklevél tulajdonosának adott.

George levele egy kis aggodalmat okozott Tóbiásnak, de örömet is másrésről, mely örömhez járult az, miszerint az oklevelet már-már birtokában lenni hitte, az aggódásnak természetesen hamar el kellett nyésznie.

Pazardi legénye által hivatja magához Izsák gazdát. Tudnunk kell, hogy Izsák gazda most már temérdek pénznek vala birtokában. De hogy valaki fen ne akadjon azon, miként lehete Izsáknak ily hirtelen annyi pénze, emlékezzék meg, hogy Izsák hajnaltól fogva késő estig dolgozott, mindenhez maga látott, eseléd helyett maga vitt végbe mindent, egy köntőssel egész esztendeig is beérte, élélme egyszerű, néha csak egy tál ételből állott. Természetesen naponkint gazdagodott. Ennek hire elment. Ő egyébiránt is meglehetősen szép ember lévén, egy másik zsidónak egyetlen lányát elvette feleségül, kivel száz ezer forintot kapott. Magának is szép summája vala már, melyből időnkint Pazardinak kölcsönözött. Ha egyszer néhány ezerre nevededik valakinek tőkéje, s annak kamatát nemcsak el nem költi, sőt évenkint még tesz is hozzá, úgy annak hirtelen nagyra kell nevedednie. Gondoljuk csak meg egy kissé, hogy a kinek mindenkor van kész pénze, mily könnyen jut az nyereséghez. Izsák, bár adott is Tóbiásnak, de magának is hagyott mindenkor készpénzül néhány ezeret. Ha olcsó volt a gabona vagy bor, vagy gyapju, ő akkor vett, mert kész pénze vala, melyre egyszerű életmódja mellett nem szorulván, s mi-

dön ezen természetnyek megdrágultak, akkor eladta. Mi csuda tehát, ha ő egy esztendő alatt ötven, hatvan, sőt nyolczvan ezer forintot nyert? Ennek legnagyobb részét ismét kamatra adá, még pedig oly formán, hogy a kamatot sem szükséges fizetni, természetesen ily tőkéknek mindjárt akadt elég gazdája, de persze ezt Tóbiás más kézre menni nem engedte.

Midőn Árpády George utazni indult, már akkor Izsák gazda Tóbiásnak két jószágát kamat fejében birta. Hogy hosszas ne legyenek, Izsák gazdát, ki most igen pénzes ember vala, Tóbiás magához hivatja, s elébe terjeszté, hogy sohasem volt oly nagy szüksége pénzre mint most. Mert úgymond, fia s egész nemzetségének boldogsága forog fen. Ezt Izsák gazda előre nem tudhatta, azért nem tartott magánál annyi pénzt, mennyi Tóbiásnak kellett volna. „Én most nem segíthetek, mond Izsák, mert Pesten kéz alatt házat vettem, persze másnak neve alatt, mert nekem nem szabad, míg meg nem keresztelkedem, s oda adtam minden kész pénzemet, tudniillik kétszáz ezer forintot, mert egyszerre ki akartam fizetni, s annak is adtam néhány ezeret, ki nevét kölcsönözte.“ Pazardi mindent elkövetett, hogy fiának pénzt küldhessen, hogy a régi törzsökös és majd az egész hazában rokonságos nemzetségre szégyen ne háromolják. Mert bár nem írta is George, hogy kinos körülmények közt van, a meszszelátó Tóbiás ezt gyanítá. Kész lett volna most selymes nyájait is eladni, de szerencsétlenségére az előtti esztendőben mételyben, s mivel jó takarmányt számokra nem vehete, mind eldöglöttek. Kölcsön nem kapott pénzt. Kénytelen vala tehát más két jószágát zálogba bocsátani, de hirtelen senki sem találkozott a környékben, ki elzálogosítandó jószágaira pénzt adhatott volna. Nem tehete egyebet mint ismét Izsákhoz folyamodni. Ha jó szerével nem segít Izsák, gondolá Tóbiás, kényszeríteni fogja őt.

Izsák gazda a nagyságosnak parancsolatára, mert most parancsolásképen hivatá, megjelent a kastélyban. „Nem tudok magamon segíteni, így szól Tóbiás a zsidóhoz, hanem kérem édes Izsák gazda, tegyen jót velem.“ „Én valósággal nem segíthetek nagyságodon jelenleg — mond Izsák sajnálkodva. — Van ugyan néhány ezer forint, de mit ér ez nagyságodnak, egyébiránt azzal jó szívvvel szolgállok. Én persze azzal tíz esztendeig is beér-

ném, de nagyságodnak egy hétre sem elég. Ha tudtam volna, hogy nagyságodnak mostanában ily nagy szüksége leend pénzre, a házvevést máskorra halaszthattam volna.“ „Nekem akár honnét, pénzt teremtsen Izsák gazda, különben máskép beszélek,“ mond Tóbiás fenyegetve. — Izsák meg nem ijedvén Pazarditól, azt mondja neki: „Bizony nagyságodnak kár fenyegetődzni, mert ha jó szerével s szánakozásból nem adok, fenyegetődzéssel soha sem kényszeríthet nagyságod arra.“ „Hát semmirevaló, gaz zsidó — mond Tóbiás kardját a szegről lekapván — ez a köszönet, hogy engem annyit csaltál, hogy jószágon meggazdagodtál, így fizetsz most? A corpus jurisra és nyolczszáz esztendő s constitutiókra esküszöm és fogadom, hogy megtanítalak. Jószágaimból kiüzetlek, s a pesti tanácsnak feladlak, hogy álnoksággal a hazai törvények ellenére ott házat vettél, s majd meglátjuk mi leszen belőled.“

Igy próbálta Tóbiás Izsákot pénzkölcsönzésre birni, de nem nagy, sőt semmi sikerrel; mert az izraelita józaneszéhez folyamodva most is, mint mindenkor, ezt felelé Tóbiásnak: „Kérem nagyságodat, ne tessék magát nevetségessé tenni, ne mérgeledjék, mert a guta meg találja ütni. Minden hánykolódás haszontalan; mert nagyságod corpus jurisával és nyolczszáz esztendő s constitutiójával együtt pénzes zsebemben van, hol nem igen mozoghat. Azt mondja nagysád, hogy jószágaiból kiüzet, még ma szívesen elmegyek, csak pénzemet tegye le. Még azt a jót teszem nagysáddal, hogy a kamatot elengedem, ha a tőkét most egyszerre leteszi; azt pedig csak fölteszem a honi törvényekről, hogy kölcsön adott pénzemet nem fogják tőlem megtagadni, vagy elrabolni. Mutassa meg nagysád, miben és mikor csaltam meg nagyságodat? Hogy én iparkodásom, takarékoságom, mértékletes és józan életmódom által vagyonossá lettem, ebből következő talán azt nagyságod, hogy én megcsaltam? Elvontam e az ígért árendából csak egy krajczárt is? Ha nagyságodnak mocsárai és tavai mind pénzt teremnének, s kutjaiban aranyak forrnának fel, azokat is kimerte s kiapasztotta volna már, oly igen ért a pazarláshoz, nem csoda tehát hogy így nevezik. Ha nagyságod nem hiszi, hogy csalás nélkül meggazdagodhatni, próbálja meg nagyságod azon életmódot kezdeni s aztán folytatni, melyet

én követek, fogadom, nagyságod is meggazdagszik. Hiszen munkára van az ember teremtve, mint a szentírás is mondja, mért nem munkálkodik tehát nagyságod? Keljen föl reggel négy órakor feleségével, gyermekeivel s a sok cseléddel, s fogja meg a dolog végét, elégedjék meg egy jó, vagy legfőlebb két tál étellel, hagyjon fel a hitvány divattal; mert az egészséges testnek mindegy akár londoni vagy párisi szövet földi, akár pedig hitvány hazai posztó vagy vászon, mondom tegye ezt nagyságod, hogy család nélkül is meggazdagodhatni; de képzelheti majd akkor azt is, hogy én nem csaltam, s talán engedelmet fog tőlem kérni, hogy jogtalanul megsértett. Tudom, hogy nagyságtok engem s hitsorsosomat nem védenek, de védenek erszényeim. Ha nagyságod gondolja, hogy célját eléri vagy boszuját tölti ki rajtam, ha a pesti magistratusnál bevádol, mivel másnak neve alatt házat vettem, im lássa, mit nyer vele. Erszényeim, úgy hiszem, segítenek rajtam. Azt ne gondolja nagyságod, hogy én oly erősen ragaszkodom egyik vagy másik valláshoz, mintha azon kívül üdvözlőnem nem lehetne. Sem a keresztelés, sem a bőrlémetzés magában nem üdvözít, ezt hinni a legnagyobb képtelenség. A jó cselekedet hasznos csak a vallásban, valamint minden egyebütt is, más semmi. Hiszem azt, hogy egy nálam sokkal hatalmasabb valónak kell léteznie, ki engem, nagyságodat, s a szolgabirákat a főispánokkal együtt, s minden egyéb dolgokat teremtett, kinek mindegy, akár keresztelkednek az emberek akár egy kis bőrt metszenek le testökről, csak azt nem szenvedheti, s nem nézheti jó szívvvel, ha egyik teremtmény a másikat üldözi, kinozza, a természettől adatott jussaival élni nem engedi.“

Csodálkozhatni, hogy Pazardi ezt végig hallgatá, pedig végig hallgatá, bizonyíthatom. Látván Tóbiás, hogy fenyegetésekkel semmire sem megyen, ismét kéri Izsákot, hogy segítsen rajta, mert különben kétségbe kell esnie. Hogy megmutassa Izsák, mily szent előtte a jó cselekedet, kölcsön kért pénzt, csak hogy Pazardin segíthesen. Ingyen adni Pazardinak nem tartozott, tehát más két jószágát ajánlá neki a fölvelt pénzért zálogba. Sőt nemcsak hogy nem tartozott neki adni, de még vétkezett is volna, ha olyan embernek adott volna ingyen pénzt, ki annyit el tudott pazarlani, mennyit Tóbiás, mert így az oly tékozlót arra tanította s buzdította volna, hogy még

többet pazaroljon el. Igérte Izsák, hogy ha Tóbiás néhány hétig várakozhatik, míg gyapját, gabonáját sat. eladja, szolgálhat elég pénzzel, de Pazardi nem várakozhatott; mert hát ha fia a pénznek sokára érkezése miatt szerencsését elszalasztja, s a szép ismeretségek és viszonyok, melyekbe most lép, elenyésznek, mielőtt létesülhetek volna. Zálogba akarta vetni minden jószágát, ezekkel megkínálta a sok birtokost, de egynek sem vala pénze. Pedig kedvező, Tóbiás részéről ellenben gyalázatos alkuk alatt kínálta azokat, de senki sem találkozott, ki pénzt adhatott volna. Izsák adott egv másíknak kölcsön pénzt, hogy az vehesse a jószágot zálogba; mert az ő lelkiismerete nem engedte, hogy Pazardit kínos körülményei közt nyomja, s jogtalan alkuk alatt jószágát elfoglalja. Végre minden ki volt állítva, a diplomaért is tizezer, de Pazardinak magának semmije sem maradt.

XV.

Ez alatt George nem legjobban mulatá magát a világnak ama legélénkebb városában Párisban. Végre érkezett a szivszakadva várt segély, de az urfi nem gyanítá mily nagy áldozatába került az atyjának. Kielegíté belőle hitelezőit s a megmaradt részt — nem szokván meg soha a takarékoságot, mert a vesztegetés és pazarlás nemzetségi beljegyül, vagy eredendő bűnül szállván rá — könnyelműleg fecserélte el.

Az atyja, tudnillik az öreg Pazardi Tóbiás végső erőködése és bolondsága által egészen tönkre jutott, jó szágait kiváltani nem vala többé tehetségében; utolsó tizezer forintját a diplomáért adá, melyben régi nemzetsége Árpáddal rokonságban lenni világlék ki. Egy időig így nyomorogva titkolta megbukását, de midőn jószágaiból kirekeszteték, ezen csekély reménység is elenyészett, hogy talán nem tudják elszegényülését. Nyomoruságban vala kénytelen egykori gazdagságát siratni, s esztelen pazarlását éhséggel küszködve kelle megbánnia.

Meg kell vallanom, hogy Pazardi nem volt minden szegénysége mellett is egészen boldogtalan; mert

az ujonan szerzett kincset, a diplomát aranyos rájába téteté, s a falra felakasztotta. Ha valamely szomorúság szállta meg lelkét, ha eltűnt gazdagsága jutott eszébe, csak e drága képre tekintett, s azonnal fölvidult, hogy ő, gondolá magában, ha szegény is, mégis csak régi, még pedig a legrégebbi nemzetségi ivadék, s nem oly semmi mint egyebek.

„Mit használ nagyságodnak e füstös diploma? így kérdé őt egyszer a többek közt Izsák, mert ez néha meglátogatá a nagyságos czimnek még most igen örülő Pazardit, mintegy alamizsnai ajándékot adván neki — lám nekem nincs semmi diplomám, mégis oly régi nemzetségből származom mint nagyságod.“ — Erre egy kissé méregbe jött Tóbiás, de mérsékelvén magát nem szakasztá Izsák beszédét félbe — „mert ha igaz az, hogy kezdetben csak egy ember teremtetett, t. i. Ádám, ugy nekem is az volt ős-ős-ős-ős apám, nagyságodnak is. Vagy ha ez nem volna igaz, hanem kezdetben több ember teremtetett egynél, azok vagy egyszerre teremtettek, vagy nem. Ha egyszerre: úgy akármelyiktől származtam, még is oly régi vagyok mint nagyságod, vagy ha nem egyszerre teremtettek volna az első emberek, tegyük fel, hogy két vagy négy első ember vala teremtve, de mégis úgy, hogy egyik a másik után ötven vagy száz esztendőnyi időközre teremtetett, ki tudja, most melyikünk származott a legeslegelsőtől, nagyságod-e, vagy én? mert akkor még nem létezett nemzetségi diploma, melyben minden föl lett volna írva. Akármiként történt, én nem bánom. Ha csakugyan egy ember volt teremtve s a többiek attól a természet rendes útján, azaz nemzés által származtak, ugy én oly régi nemzetség vagyok, mint nagyságod, ha pedig több ember teremtetett kezdetben, de úgy mégis, hogy egyik a másik után ötven, vagy száz esztendőre, én épen oly joggal állithatom mint nagyságod: hogy én származtam a legeslegelsőtől, nagyságod pedig a későbbben teremtett embertől. Be tudná e nagyságod az ellenkezőt bizonyítani? nem hiszem.“

„Bizony édes nagyságos uram, bohók az emberek midőn oly semmiségben tartják dicsőségüket. Eleinte mig sem művészet, sem mesterség nem divatozott, minden ember földmivelő paraszt, vagy nyájakat legeltető

pásztor vala; ezen parasztokból és pásztorokból lettek később mesteremberek, művészek, katonák, papok, pálinkafőző-zsidók, szolgabírók, kereskedők sat. Ezen utolsók közül, ha némelyek idővel meggazdagodtak, maradékaik egy ideig azon gazdagságot használták, belőle pompásan éltek, későbbi unokáik pedig végkép elpazarolták, s a parasztok állapotjába ismét visszaestek. Így változik a világon minden. Nagyságodnak fia Gyuri, hacsak eddig már gazdagon nem házasodott, most szegény paraszt, mert sem mesterséget, sem művészetet, melyből élhetne, nem tud, nem marad tehát egyéb hátra, mint hogy a földet kapálja. Maradékaitól talán egypár század mulva ismét egy meggazdagszik, ennek maradéka száz esztendő mulva ismét elszegényül, és így tovább örökkön örökké. Valjon mi csoda érdeme van egy embernek, kinek valamely őse száz vagy kétszáz esztendővel ezelőtt gazdagságot és rangot szerzett. Becsülnünk, az igaz, kell oly embert, ki iparkodása által vagyont szerez, tanulása által méltóságokra vergődik föl, de mért kellene azt is egyszersmind becsülnünk, ki őse által szerzett kész vagyonban dobzódik, sőt azt időnként, a helyett hogy hozzá szerezne, elvesztegeti s elszegényül. Hiuság és dicsekedés nélkül legyen mondva édes nagyságos uram, én talán több érdemre vagyok méltó, bár nem nagyságnak is, ki maradékainnak szünteleni iparkodásom által elég vagyont szereztem — mint nagyságod, ki őseinek talán verejték közt szerzett vagyonát könnyelműleg s haszontalanságokra elpazarlotta. Bohók az emberek mondom, nagyságos uram, ha oly embert becsülésre méltónak tartanak, ki a nélkül, hogy egy szalmaszálat keresztül tenne a készből enni és inni tud.“

„Valjon hányan vannak most, kik magokat nagyságotatják, holott ezelőtt száz esztendővel őseik a földet barázdálták; ismét hányan kapálják a földet, kiknek unokáik száz esztendő mulva nagyságosak lesznek: ellenben hány mostani nagyságosoknak unokái töltik majd be azoknak kapás mesterségét! Megjőzanodnak e egykor az emberek egészen, nem tudom, de azt bizonyosan hiszem, hogy legnagyobb bolondságukból ki főgnak vetkezni, azaz nem a szerint fogják az emberek becsét meghatározni, hogy kinek ősei nyertek egy ku-

tyabördiplomát s nagyságos czimet, hanem azt fogják tekinteni, ki mennyit ér tulajdon személyében; egyébiránt az emberi méltóságot mindenkiben meg fogják ismerni.“

Ezzel elhagyá Izsák az öreg Tóbiást, mert látja vala, hogy ez nem igen jól érzi magát a leczke alatt. Talán éhen kellett volna Pazardinak meghalnia, ha Izsák könyörületességből nem segít vala rajta; mert Pazardi dolgozni nem tudott, de ha tudott volna is, a szégyen ölte volna meg munka közt. Nagyságos hitvese a bárónő nem lakott már vele, kedves Gyuri fia távol országokban utazott, lánya pedig szégyelte a szegény öreget magához venni, de Pazardinak büszkesége nem is engedte volna, hogy ő lánya kegyelméből éljen, tehát inkább legnagyobb nyomoruságban tengődött.

XVI.

Mily érzéssel hagyá el Árpády George, vagy most már ismét Pazardi Gyuri a világnak ama fényvárosát Párist, kevesen képzelhetik. A szép kilátások eltűntek, ismeretség nem köttetett, a jószágok idegen kezekre jutának — mert az öreg Tóbiás mind azokról, mik történtek, fiát hiven tudósítá — melyeknek kiválthására semmi reménye nem vala. Azon gondolkodott most, mit tévő legyen, visszajöjjen e a kedves hazába, vagy idegen földön tévelyegjen? Bár semmi sem vonzhatta már hazájához, és mégis inkább arra határozta magát, hogy ide jön inkább vissza, mintsem külföldön vessen el. Hányan bevándorolnak az édes honba, gondolá, kik ott boldogságukat lelik, mért ne jöne tehát ő is inkább ide, mint máshová? Szerencséjére egy külföldi épen Magyarországra szándékozott, kinek magát inasul ajánlá, mert magának nem vala annyi költsége, hogy haza gyalogolhasson. Az elhozá Gyurit egész Bécsig, de mivel inasi kötelességét nem igen érté, odább adott rajta.

Most érzé Gyuri, mily hitvány teremtmény ő annyi millió között, hogy még szolgálakép sem lehetne használt venni. Átkozta a sorsot, a gazdagságot, a rangot, s legfőképp neveltetését. Mért nem tanítottak engem, úgymond, egy oly valamire, melylyel, ha minden gazdagság és rang elenyészne is, élelmemet bekereshetném? Miért tanultam én tizenkét esztendeig, ha most abból még nem is élhetek? Milliók vannak az emberek között talán, kiknek egyszerre sohasem volt ezer, sőt száz forint is kezökben, és mégsem éheznek, én, ki kétszáz ezernél többet elköltöttem, most éhezem! Ez furcsa. Mért nem mondá nekem atyám, hogy a gazdagság véletlenül oda lehet, s mért nem nevelt engem oly emberré, kiben oly valami tehetség és ügyesség volna, mely az elmulható gazdagság helyét kipótolná?

Pazardi Gyurit rettenetes sorsa gondolkodni tanítá, de már késő. Pénze nincs, mesterséget nem tud, mezei munkára czéltalan neveltetésénél fogva alkalmatlan, mit csináljon, mihez fogjon most? nem tudá. A bőség ölében nevelkedvén fel, most íszonyukép fájt néki, hogy éheznie kelle. A pénz, melyet apja neki még igen is korán szükség felett adott, kicsapongásra tanítá, ez testét elerőtleníté.

Búsan ballagott a Duna jobb partján hazája háta felé, meg-megállva, valjon nem volna e jobb magát annak hajjai közé temetni, gondolá. De az élet még minden nyomoruság mellett is kedvesnek tetszett előtte, s nem ugrott a Dunába. Midőn a haza kéklő hegyeit meglátá, könyvek csordultak szemeiből, eszében jutván, mily sokat adott az neki ingyen, s ő viszont semmit annak. Gyurinak szive nem vala rosz, nem vala egészen elromolva, ezt bizonyíták könyei; talán valamely nemeslelkű dajkája lehetett.

Elérte végre a honi határt, s midőn azon átlépett, még inkább folytak könyei, szinte bátrabban és jobb izűen sirt hazája törvényei védelme alatt. Száznegyven ezer forinttal ment ő azon határon át, melyen most egy krajczár nélkül jöve vissza, az neki fájt, de fájt főképp az, hogy Pazard s egyéb jószág nem tulajdona már, hová ő nem vágyhat, hová tizenkét vacatióban oly örömmel ment vala. Este ért a honi földnek legelső vagy legszélő vendégfogadójához, melyben kiutaztakor

mindeneket mozgásba hozza; s most félve lép be oda, és köszönettel fogadja a zsúpkévét, melyen fáradt tagjait kinyugosztalhatá.

Szegény Gyuri, szalmán kelle hevernie! Ha más valaki volna ő, nem épen az ifjú Pazardi, ama gazdag Tóbiásnak egyetlen örököse, kényelmesen nevelkedett kedves fia, nem sajnálnám annyira, mert a tiszta lelkiismeretű munkás ember bizony szalmán is jóízűen aluszik, de a szegény ifjú Pazardit sajnálom.

XVII.

Különös mint hányja veti a sors az embereket. Fölserkent reggel Pazardi Gyuri, s midőn épen utnak akar indulni, asszonyi hangot hall, mely előtte ismeretesnek tetszék. Mig egy kevéssé tünődnék honnét jöhet s valjon kié lehet az ismeretes szózat, ime a vendég-házba lép egy gyönyörű s deli termetű gyászruhás asszony, ez Emma, a Pazardi háznál fölnevekedett szobalány vala. Gyurit e váratlan találkozás zavarba hozá, mert a zsúpkéve még ott terítve vala, de Emma az áldott teremtmény az urfi zavarodását nem akará észrevenni. Érzékenyen nyilatkoztatá ki örömét, hogy ily reménytelen lön szerencséje azt láthatni, kinek elutazásakor csak titkon sohajtott istenhozzádot.

Emma az urfit visszatartoztatá. Hirtelen reggelit parancsola számára, s aztán kocsira ülve, Emma ártatlan gyermeki őszinteséggel így adá elő az uton rövid történetét.

„Alig utazott el az urfi, én azonnal kénytelen valék a kastélyt odahagyni. A többi cselédek régtől fogva irigykedtek rám, de mig az urfi otthon volt, nem mertek árulkodni, hanem mihelyt utra indult, azonnal különbféle ürügy alatt vádolgattak be a bárónőnek, álszinekkal festettek le, hivatlan s háladatlan cselédnek hirdettek, de hogy minden kitéréseket elmellőzzek, azt hitették el a nagyságos urral és asszonynyal, hogy én

az urfit szeretni vakmerősködtem. Mondom, nekem a kastélyból tüstént távoznom kelle.“

„Noha az isteni gondviselésben bizakodám, hogy gyámoltalan árváját elveszni nem hagyja, de mégis keserű zokogás közt távoztam el onnét, hol tizennyolcz évet töltöttem el sok titkos könyezés és méltatlan pironogatások közt. Tudtam, hogy ártatlan valék, hogy mind édes anyját, mind pedig mostoháját a bárónőt hiven szolgáltam, s remélhettem tehát, hogy a jó isten mindenütt gondomat viseli, de midőn a kapun kijöttem, csaknem megszakadt szivem fájdalmában. Észembe jutván, hogy én egyedül vagyok e nagy világon s oly sok millió ember közt nincs egy is, kinek mellére hajthatnám árva fejemet, kinek keblébe önthetném panaszaimat, s keserű könyeimet! — Ah akkor éreztem csak igazán kínos léteimet. Nem ismertem soha szülőt, nem mondhatám soha senkinek az édes anyai nevet.“ — Itt Emma egy ideig nem szólhata, a szívfájdalom és hangos zokogás akadályozák, s mintegy akarata ellen s tudtán kívül hajtá gyászos szép fejét Gyuri vállára, kit a szerencsétlennek sirása könyekre fakasztott. Miután Emma kisirta magát s szive megkönnyebbült, így folytató beszédét:

„Vigy a merre tetszik, mondám kocsisomnak, s Buda-Pestre hoza. A Fehérhajónál szálltam be, mert a nagyságos asszonynyal ott sokszor valék szállva. Bezártam szobám ajtaját, s oly keservesen sirtam majd egész éjjel — mert estve érkeztem oda — hogy zokogásom és sohajtásaim a szomszéd szobába hallatszottak. Nem féltem attól, hogy el nem élhetek, mert az árvaság elégre megtanított, de most éreztem mily elhagyott vagyok a nagy városban annyi ember közt is. Reggel más olcsóbb szállást keresni akarék kimenni. A szomszéd szobában levő ur hallván fohászimat, kíváncsi lőn engem látni, megleste mikor megyek ki, s azonnal hozzám csatlakozott s szánakozó és résztvevő arcczal szólita meg, kérdezve: mi szerencsétlenség sajtoló ki fájdalmas fohászimat? ígéré egyszersemind, hogy ha tehetségét felül nem haladja, kész segedelmemre. Ószintén értesitem őt állapotomról, s többet nem kívántam tőle csak azt, hogy egy jó házhoz szezzen be szobalányul, mert, hozzá tevém, ép tagjaim s

egészségem lévén, munka közt nevelkedve föl semmi egyébire szükségem nincsen.“

„Utolsó szavaim az idegenre nagyon hatottak, mert hihető valami lelkesedéssel mondtam azokat. Ő e pillanatban ajánlá engem a maga házához. Kevés ideig késett Buda-Pesten s engem jóságára hozta. Az uton elhallgatá, hogy nőtelen, csak akkor vallá meg, midőn nála megérkeztünk. Megzavarodtam egy kissé, szép fiatal s nőtelen urnak szolgálatában látván magam, de jó lelkiismeretem s erős elszántságom megnyugtatótt.“

„Négy hétig valék nála szobalány, mely idő alatt mint tapasztalhatám egyetlen czélja vala engem minden tekintetben megismerni, s az ötödik hétben nője levék. Rokon nélkül vala, mert különben alig hiszem, hogy valaha hitvese lehettem volna. Esztendeig laktam vele, s ő meghalván, minden kis vagyonát nekem hagyá. Nem volt sok vagyona, mert közönséges közbirtokos vala, de mégis több, mint a valódi boldogságra szükségesképen megkívántatik.“

„Azonban most e kis jóságot el akarják tőlem venni, azt adván okul, hogy én sem nemes nem vagyok, sem törvényes születésű. Én erősítém, hogy férjem nekem hagyta, de erre azt felelém, hogy nincs jussa arra hagyni jóságát, kire tetszik, s hogy az őket, t. i. fiskálitást illeti, rokonai az elholtnak nem lévén. Gondolja most már az urfi, mily kedvetlen helyzetben vagyok. Egyetlen egy ismerősöm van, kiben bizhattam, ki a dolgon talán segíthetne, ki eléggé érti a hazai törvényeket is, de ezen reménységem is elenyészett; mert ő azt állítja, hogy neki a törvényszéken nem szabad senki ügyét védenie, mivel egyszer a többek közt, valamely szegény ügyefogyottnak, kit végkép el akartak nyomni, pártját fogta, dolgát jól vitte, annak pörét megnyerte, jussait tüzesen védette, szóval, ugymond, mivel ugy viselte magát, mint lelkiismerete sugá, ezért megtiltatott neki ott megjeleneni s szólni azaz actiot kapott, mivel a szegény nyomorultnak ügyét egy hatalmas ellen védé, annak akarata ellen nyeretett meg a pör. Azt mondá tehát, akármint kívánna nem segíhet rajtam, mert neki nem szabad. Ha akármelyik ügyvédre bizom dolgomat, oly soká elhuzzák, s oly sokat kell rá költenem, hogy az egész jóság sem ér töb-

bet, s végre is kirekesztenek belőle. Az urfi kitanulta mind a törvényeket, ah kérem, ha lehet segítsen rajtam.“

Az urfi sem biztatólag, sem ellenkezőleg nem felelt a szép özvegynek, azaz nem vala képes felelni, mert bár átusztá az iskolákat, nem tudott a hazai törvényekből semmit, azon kirekesztő szabadságon kívül, melyet apja iskolájában gyakran láta gyakoroltatni, hogy a parasztot lehuzathatja, s huszonötöt vághat rá. De ha tudta volna is a hazai törvényeket, s ügyességgel is birt volna azt cselekedni, nem teheté, mert nem examináltatta magát a táblánál, azaz nem adott cenzurát. Mily képtelen szokás. Hiszen, hogy valjon alkalmas e valaki egy másiknak ügyét védeni, majd kiviláglik a védelem alkalmakor, mi szükség ide szabaduló levél? Gyuri szorongásban volt, nem tudá mit feleljen. Gyávasága mellett is szégyelte megvallani, hogy ő a hazai törvényeket nem tudja, hanem azzal vigasztalá Emmát hogy majd gondolkodik, miként lehetne a dolgon segíteni.

Különbfélekről beszélgetének ők még az uton, kivált Emma sok mindenfélét kérdeze az urfitól, néha olyakat is, melyekről gondolkodni Gyurinak eszébe sem jutott. A többek közt azt kérdi tőle Emma: valjon Franciaországban, hol az urfi utazott, szabad e a jobbágyot lehuzni s rá huszonötöt csapni, — mert ezt gyakran kelle Emmának a kastély udvarán s majornban látni, Pazardiéknál akarata ellen is — elveszik e ott az asszonytól, mit neki férje végrendelésében hagy? Miután Emma azt hallá, hogy férjéről rámaradt jószágot törvényesen veszik el tőle, akará azon törvényeket olvasni, hogy maga is lássa, valjon igazán ugy van-e, csak szörnyüködék, hogy azokat nem érté, hogy azok latin nyelven vannak; kérdé tehát az urfitól, hogy Franciaországban is latin nyelven vannak e a törvények? Talán azért vannak e törvények érthetetlen idegen nyelven, mivel hamisság lappang bennök s nem akarják hogy ezt a nép átlássa. Ezekre nem tudott Gyuri felelni. De hogyan is felelhetett volna, hiszen ő a külföldön csak játékházakat látogata meg.

Észrevette Emma, hogy az urfi keveset tapasztalt a külföldön, nem akará szegényt kérdéseivel kínozni.

Látta azt is, hogy nyomorult állapotban van, hogy inkább koldushoz hasonlita, mint egy gazdag nemesnek fiához, mert rongyai alig akadták meg rajta, de nem akará megszorítani azon kérdésével: hogy valjon mi okozá, hogy oly nyomoru állapotban van? Egy szót sem tön erről, nehogy az urfit megszorítsa. Az öreg Tóbiásról sem mert Emma kérdezősködni, mert ez által is szomorította volna Gyurit, mivel tudá, hogy apja végső szegénységre jutott. Nagyobb részint tehát néma hallgatásban folytatók az utat, míg végre Emma jószágára, vagyis már akkor a fiscus jószágára, hol egyébiránt az özvegy még lakék, megérkeztek.

A csinos lakás tetszett Gyurinak, a német és francia földön látott csak hozzá hasonlókat, Pazard és egyéb jószágaik nem valának olyak. Emma, mihelyt haza értek, az urfit felruházá boldogult férjének hátrahagyott ruhájával. Azonban alig mulatott az ifjú Pazardi Emmánál három nap, jönnek a tiszték, s Emmának kegyelemből meghagyott házi butorát az udvarra kirakatják, s értésére adaték, hogy a jószágot hagyja el. Pazardi jól érezte magát az özvegy konyhája következtében, mert csak valljuk meg, hogy ő régen nem lakott jól és mégis majd meg nem tartóztathatá magát, midőn az executorokat irgalmatlanul dolgozni látá, hogy belsőkép ne örüljön. Ó szegény rettenetes szorongásban volt a miatt, hogy a hazai törvényekből egy kukkot sem tudván, miként teljesítheti majd Emmának kérését, miként védelmezheti azt szorult ügyében s, mondom belsőkép megörült, hogy a kérelmet teljesíteni már késő, s hogy szörnyű szorongástól az executorok megszabadíták.

Nem lehetvén Emmának az eltulajdonított jószágon tovább maradása, Györbe ment lakni, hol egy picziny szobát bérelt magának, s varrásból élt. Gyuri látván, hogy egy elhagyatot asszony tud magán segíteni, tud kenyeret keresni, szégyenlette hitványságát, hogy annak segedelmére kénytelen szorulni. Szívesen látta őt Emma, örömmel osztotta meg vele kevés keresményét, de atyjához menni eltökélte, bármint rettegett is annak szeme elébe jönni. Gyuri okoskodni kezdett, hiszen én nem vagyok oka, úgymond magában, hogy oly sokat elpazaroltam, mért rontottak meg szülőim, ha ők okosan neveltek volna, én most

nem volnék ily nyomorult teremtmény, de e silány vi-
gasztalás nem használt semmit.

Mig az ifjú Pazardi otthon vala s Emma nálok lakék, ez őt valami derék urfinak nézte, mert a kész-
ből költögetve szépen játszá az ifjú nagyságos szerepét,
s a jószívü lány háladatosságából, mivel eszközösen neki
köszönheté tanulását, szereté. Midőn Gyuri elutazott,
Emma ekkor érezte, hogy az urfi iránti szeretete több
háladatosságnál, de csupán csak egyetlen egyszer si-
kamlott ki ajkán e fohász: vajha az urfi engem sze-
retne s nőül venne egykor! — e vágy mondom csak egy-
szer emelkedett dagadó mellében. Nem azért, mintha
csak akkor egyszer, azon pillantatban szerette volna az
urfit, nem, hanem mivel tudta, mily hasztalan, s mily
vakmerő kivánság vala az, elfojtotta kebelében, hogy
sohasem tört ki többé. Ismerte az előítéleteket, a viszo-
nyokat; érezte mily távol van a lehetőség szegény
szolgálynak létére oly gazdag s egyetlen örökösnek hit-
vese lehetni. Sőt majd képtelenségnek tartá azt. Vala-
mely csendes érzés jóízűen melegíté kebelét, vala-
hányszor az elutazott urfi eszébe jutá, s ez vala min-
den. Ezen szelid meleg azonban lánggra lobbant, midőn
az urfival oly váratlanul találkozott. Most nem tetszett
neki vágya oly szertelennek, mert azt hívé, hogy Gyurit
valamely szerencsétlenség érte, szülői is szegényebbekké
levén, most nem tartá többé első vágyának, mely újra felé-
bredt, teljesülhetését lehetetlennek. De midőn Gyuri hit-
vánságát így meg kellett ismernie, vágya megszűnt, ohaj-
tása elenyészett. Micsoda! én oly férfihoz mennék, ki oly
temérdek pénzt elpazarlott, így gondolkodik Emma,
oly sok földet beutazott, s mégis azt sem tanulá ki,
hogy ott az asszonynak van e annyi joga, hogy férjé-
től rámaradt vagyont megtarthassa, ki azt sem tudja,
hogy ott a törvények idegen nyelven vannak-e, hogy a
jobbágyokra huszonötöt nem lehet e csapni? ki most
nem képes egy darab kenyeret is keresni, hanem má-
sok segedelmére szorul? Oh ily férjet még ellenségem-
nek sem ohajthatok, nem hogy magamnak. Utolsó fa-
lat kenyeremet megosztom vele hálából, hogy nálok
nevelkedtem föl, szánakozásból teszek vele annyi jót,
mennyit tehetek, részesüljön ő minden garasomban, me-
lyet munkámmal keresek, de férjemnek őt nem ohajtom.“

Elbucsuzott tehát Gyuri Emmától atyjához indulandó, Emmának oly nyilatkozatai között, hogy kis bérlett házának ajtaja mindenkor nyitva lésson neki, bár mikor jön is vissza, ha atyjánál maradni nem szándékozik — azaz ha nem élhetne ott, gondolá Emma, de nem mondá világosan — s igéré, hogy míg ép tagjai lesznek gyámkezet nyujt neki.

Az utolsó szavak rettenetesen hatottak Gyuri lelkére. Egész utjában ezek hangzottak füleiben, ezekről gondolkodott. „Hát egy gyöngé asszony nyujtson nekem gyámkezet, így tűnődék magában, nekem, ki nagy gazdagságban dobzódva a szegényt még figyelemre sem méltatám! Én férfi létemre, miután tizenhét esztendeig tanultam, s atyámnak hét vármegyében lévő vagy inkább volt birtoka mellett egy szegény asszony oltalmára, s éjjel nappal aggódva keresett néhány garasaira szoruljak, miután magam annyit eltékoztam! — Istenem! mivé lettem.“ Pazardi egészen megváltozott, ujjá született. Hirtelen történt egy kissé, az igaz, de mért nem lehetne ezt hinnünk, ha sz. Pálnak megváltozását hiszszük? —

Igy töprenkedék Gyuri utjában. Emma szavai mondanám, hatalmasan fölrazák lelkét s egész valóját. Gyurinak lelke és szive nem vala elromolva, csak hogy ő azt még eddig nem tudá, micsoda lélek lakik benne, micsoda sziv ver kebelében, nem ismerte. Neveltetése nem olyan vala, hogy alkalma lett volna tulajdon lelke erejét s szive jóságát megpróbálni. Minden emberi kebelben van egy jobb, egy valami nemesebb részecske, de ez többnyire az előítéletek, fonák nevelés, bohó szokások, hiu fény, gazdagság sat. között, vagy föl sem ébred, vagy ha fölébred is, hamar elfojtatik. Ezen nemesebb valamit Pazardi Gyuriban a szülők, a nevelők, a tizenhét évig tartó iskola, a mivelt országokbani utazása nem ébreszték föl, azt Emma tevé, ezen szavaival: „Míg ép tagjaim lesznek, gyámkezet nyujtok a nagyságos urfinak!“ Hát ő neki nincsenek ép tagjai, gondolá Gyuri, mert ezen szavak tölték be minden gondolkodásának körét, s nem erősebb férfiú-e azonkívül, nem tanulte sokkal többet, mint azegyszerű nő?

Az urfi nem ment atyjához, hanem fölkeresé Izsák gazdát, kért tőle kölcsön kétszáz forintot, ezzel vissza-

tért, nem Emmához épen, hanem Szabadhegyre, hol egy kis darab kertet bérlett ki. Izsák minden nyugtatvány nélkül örömmel adott neki kétszáz forintot, többet is igérvén, ha szüksége volna rá, de az urfi ennyivel megelégedett. Mielőtt elhagyá Izsákot, kéré, hogy ne szóljon az öreg Tóbiásnak ittletéről, s ígérte egyszersmind, hogy a kétszáz forintot esztendő múlva, ha lehetséges leszen, lefizeti. Ó nem vala többé Pazardi hanem Munkási, így nevezé az időtől fogva magát.

Egy ásót, egy kapát s egy gereblyét vett Munkási Gyuri, ez vala mindene. Veteménymagot a szomszédoktól ingyen kapott. Alig ment ki a föld fagya, Munkási egy szép hűvös aprilisi reggel, vagy még hajnalban neki áll ásójával a pusztá kertnek, s kétség és remény közt oly szörnyű munkát visz végbe, hogy a szomszédok sajnálkozva kérdezték tőle, valjon mi baja, mert azt hívék, hogy megbolondult. Tudnillik úgy felhányta a kertet, mintha ellenségtől félve sánczokat akart volna ásni, de az idő megmutatá, hogy Munkási nem vala bolond, sőt igen okos, mert kertében oly burján tenyészett minden, hogy szomszédainak ismét más gondolatra adott alkalmat, kiki azt susogá, hogy talán Munkási a gonosz lélekkel czimboráz, azért terem úgy minden kertében.

Erről Emma semmit sem tudott, mert Munkási szégyenletében nem ment addig hozzá, míg arról nem győzheté meg, hogy ő nem oly gyáva többé, milyenek tartathaték azelőtt. Nem tudom isten áldása volt e Munkásin, vagy csupa iparának tulajdonithatá, elég, hogy a kert oly gazdagon fizete, hogy a nyárnak még csak közepe vala, s már a kölcsön vett pénzt Izsáknak visszafizethetni képes lett volna. De ne csak a kertet, a növényt és belőle bejövő pénzt nézzük, hanem vesünk egy tekintetet Munkási tenyereire is, azon gyöngé bőrű kezekre, melyek azelőtt csak a zsebekben voltak, hogy onnét a pénzt szorják ki, azon kezeket s tenyereket valóban alig leheté megismerni.

Nem messze vala oda Izsáknak egy bérlett jószága, Gyuri elvivé az ígért időre a kölcsönpénzt, hogy Izsáknak vissza fizesse, de Izsáknak oly nemes lelke vala, hogy azt el nem veszi, hanem ajándéku Munkásinak hagyja. Szüksége volt ugyan erre Gyurinak, de mégis

csak oly feltétel alatt fogadta el Izsáktól, hogy ha majd ezáltal jobb állapotra jut, mégis visszafizeti; mert teljességgel nem akarja, hogy egykor tulajdon magának azt vehesse szemére: én csak másnak ajándékából tudtam boldogságom alapját megvetni, magam erejéből nem. További használatra tehát elfogadta a pénzt, hogy majd ha körülményei, mint reméli, egészen megjobbulnak, akkor mégis lefizeti Izsáknak. A haszonbérlettel kerthez egy picziny viskó tartozott, azt Munkási megvevé. De megvevé a kertet is, bár árát ki nem fizeté még egészen. Atyja ezt nem tudá még, Emma sem. Már régen szerette volna ő Emmát meglátogatni, de szerette volna előbb azon időt bevárni, hogy Emmát Győrből ide kísértáltathassa, s azt mondhassa neki: Nézd Emma, ez a kis ház enyém, két kezem kereste, ez a kert is enyém s eme szép növényeket e kezek növesztették; mert tudnunk kell, hogy ő még utjában midőn e szavakat „míg ép tagjaim lesznek gyámkezet nyujtok a nagyságos urfinak“ fontolgatá, eltökélte magában, hogy Emmát hitvesül veszi, de előbb érdemessé akará magát tenni, hogy annak kezére méltó lehessen.

XVIII.

Szép egy nyári reggel vala, midőn Gyuri, nem állhatván tovább vágyának ellene, Emmához indult. Ki akarta előbb mind házát, mind kertét tisztán fizetni, hogy igazán mondhatná: ime ezek az enyéim, de nyugtalansága nem engedé addig várakozni, mert háha Emma azalatt férjhez talál menni, gondolá. Elindult tehát. Egy órányra lakott csak tőle, mert ennyire van Szabadhegy Győrtől, következésképp korán oda ért. A mint Emma lakásához ért, onnét egy pipot láta kijönni. „Mit kell látnom! Emmától ilyen időtájban, korán reggel, pap jó ki? -- Hát ő ily lealacsondott? azon széplelkű lány, ki engem a veszedelemnek örvényéből ki tudta ragadni, így elfeledkezett ma-

gáról? De hogyan gondolhatok ily alávalóságot róla? Vagy tudom e bizonyosan, hogy ő most is itt lakik? Vagy nem lehetett e nála a pap szent czélból? Igy tünődék s tőprenkedék magában egy kevés ideig Munkási. Már távozni akart, de valami belső érzés mégis visszatartoztatá. Bemegy s látja, hogy több nőember áll s térdepel egy ágy körül, melyben egy asszony fekszik, s csak alig lehelvén a halállal küszködik. A pap, kit kimenni láta, a haldoklót urvacsorában részese, s az utolsó kenetet adá föl rája.

Az asszonyok Munkásinak helyet engedének az ágyhoz mehetni, ki csak nehezen ismerheté meg Emmát, mert már inkább halálhoz hasonlított, mint emberhez. „Emma ne halj meg, kiálta Gyuri a haldoklóra borulván, s halvány ajkít csókolva, legalább addig ne, mig életemet neked megköszönhetem.“

E szókra fölverte Emma beesett s már szinte bezáródott szemeit, s a pillantatban érzékei fölelevenedtek; mert Munkási a haldoklónak száját csókolva beléltet lehelt, a sáppadt arczákat észrevehetőleg egy picziny pirosság futotta el, vagy talán csak képzelődésök teremté azt. Ez korán reggel vala, mint tudjuk, s estve már néhány szót is szólt, melyekkel Munkásit üdvözlé, s köszönetét rebegé neki, hogy életre hozá. Egész éjjel mellette virasztott Gyuri, s reggel, minthogy veszedelmen kívül vala már, elhagyá oly ígérettel, hogy estve ismét meglátogatja, megkérvén egy asszonyt, hogy az nappal gyámolgatná. Nappal kertét munkálta Munkási, éjjel pedig Emmát virasztá mind addig, mig egészen felgyógyult. Két hét mulva elhagyá Emma ágyát, csak hogy elvesztett ereje még sokára jöve meg.

Midőn egészsége egészen helyre állott, kivezeté őt Munkási Szabadhegyre, s megmutatá neki picziey házát és jókora kertét, Emma kezét lelkesedéssel ragadva meg s azt mondja: „Nézd Emma, ez a kis ház enyém, két kezem kereste, ez a kert is enyém, s ama szép növényeket e kezek növesztették. Nézd csak édes Emmám, mily erősek e kezek, még ezek többet is képesek termesztteni s növesztetni. De mit mondok! nem az enyém, hanem a te munkád ez!“ — Munkási Emmának lábaihoz borulva folytatja beszédét, mert Emmát ki őt jó utra tudá téríteni, valamely felsőbbségü lénynek nézte

most. Oh Emma, te az istennek szabadításomra választott eszköze vagy. Nélküled talán már nem volnék, vagy ha igen, de hitvány nyomorult, kinek jobb volna nem lennie. Én újjá születtem s azt neked köszönöm, én emberré kezdek lenni, s ezt te munkáltad, a te nemes lelked eszközölte. Hogy boldog, hogy egészen boldog lehessenek, csak egy hibázik még, csak egy piczin szó töled kimondva, ez: szeretlek. Ha lehet, ha csak egy szikra szeretet lobog is, benned irántam, ne tagadd ezt meg tőlem. Egész szeretetedet még nem érdemlem meg, de igyekezni fogok.“ — Emma, hogy hosszasan ne huzzam a dolgot, Munkási neje lön.

Pazardi, vagy most már Munkási György soha sem volt még boldog, csak akkor. Jól esett Emmának, — mert még a legdicsőbb lányban is fölébred bizonyos alkalomkor a hiúság, — hogy egy volt gazdag urfi oly mélyen megalázva magát, borult lábaihoz szerelmet esdekelní, de örült, végetlenül örült, hogy az urfi iránt háláját, a náluk tanulhatásért tettelesen bebizonyíthatja. Ha nem szerette volna is őt Emma, kész lett volna most — egészen megváltozván Gyuri — hozzá-menni, de szerencséjére s boldogságára szereté. Most van az urfi igazi iskolában, most tanulja hogyan kell boldogul élni, most alakul szíve, most alapul benne a dicső morál. Az idegen föld, a tudós utazás, Páris nagy miveltsége őt nem képezék. Oh mily sikerrel képez ki egy felvilágosodott szép asszonyi lény akármely vad férfit is! ily nemes lelkü lányt vagy asszonyt ohajtanék én minden vad indulatu szenvedélyes ifjunak nevelöl. Gyuri tizenhét esztendeig tanult s nem tanuló meg azt, mit kellett volna; tizenhét esztendeig nevelék, mivelék a tanítók, s ő nevetlen és miveletlen maradt mégis. Születéstől fogva egész addig, míg Párisból nyomorultan ballaga hazájába vissza, ő bele került szüleinek négyszáz ezer forintjokba, s mégis hitvány ember vala vagy nem is ember, őt csak Emma tevé emberré, a kastélyban fölnevelkedett árva lány; az elhagyatott szolgáló többet tett vele mint szülői, tanítói, a temérdek pénz s a nagy világ.

Kifizette egészen kis tulajdonát, s azon felül ki vala teremtvé Izsák pénze is, csak alkalmat vára, hogy

azt Izsáknak megküldhesse, maga nem meheti el kedves feleségétől, mivel az Munkásit minden órán atyává vala teendő. Midőn Munkásiék tiszta boldogságát egy kisdud ujj polgár legfőbb tetőre emelé, akkor érkezik oda Izsák, kinek Munkási örömtől elragadtatva nyakába borul ezeket mondva: „Az isten vezérelte épen most hozzánk Perger urat, — mert ez vala Izsáknak vezetője neve — hogy boldogságunkat nevelje. Nézze Perger ur ez az asszony és gyermek az én egem, s ezt elnyernem kedves Izsákom te segítettél; engedd meg barátom hogy határtalan örömben így nevezlek. Itt van készen pénzed kamatjával együtt, fogadd el most legháladatöbb köszönetem mellett, mert az én boldogságom teljes, hozzá nem kell többé senkinek pénze.“

Perger Izsáknak szélesen kiterjedő kereskedése, s gazdasága levén, szorgos dolgai késztek most is Bécsbe menni, de azt Munkási kis hajlékában egészen elfeledé, s a szűk de boldog tanyán néhány nap mulata. A kölcsön adott pénzt Munkásitól nem csak vissza nem vette Munkásinak minden kérésére is, sőt esedezett azon, hogy fogadjon el tőle Munkási még többet, s az által segítse őt is még boldogabbá lehetni. Mert ugymond Perger, ha Munkási részesül bő vagyónában, ő sokkal boldogabb leend. Perger kénytelen vala a kölcsön adott pénzt visszavenni, mert Munkási teljességgel el nem fogadá, azt állítva, hogy az ő gazdagsága határtalan. Pergert dolgai sürgeték, végre mennie kellett. Munkási kis fiát ölébe vevé s úgy szívéhez szorítá örömeiben a kis ártatlant, hogy sirni kezdé. A boldog atyától s anyától könyezve bucsuzott el, előbb elszakadhatatlan barátságot kötven velök.

Másnap két város szolgája jő Munkásihoz Győrből, kiket megpillantva, bár tiszta lelkiismerete vala, egy kissé megdöbbsent, valjon mit akarhatnak ezek, gondolá, de azonnal eloszlott aggodalma, mert az általok küldött csomagot fölbontván, abban tizezer forint vala, melyet egy ur küldött Munkásinak; mint a városi szolgák mondák, a mivel neki tartozott. Munkási eléggé szabadkozott, hogy neki senki sem tartozik nem csak tizezer forinttal, sőt egy krajczárral sem, s hogy a pénzt vigyék vissza kényszeríté őket; de ezek azt állíták, hogy nekik semmi esetre sem szabad azt visz-

sza vinni, mint a város urai, s az az ur, ki a pénzt le tette parancsolák.

A pénz Munkásinál maradt. Emma lebetegedéséből felgyógyulván, Gyuri utra indult. Nem tudósítá még apját semmiről, nem tudta az szegény, hol van kedves fia, azt hívé, hogy az vagy gazdagon házasodott már valahol meg s szegény apját elfeledé, vagy talán valahol elveszett. Képzелhetni, mily örömben vala az öreg Tóbiás midőn fiát hozzá belépni látá. Alig ért rá a kedves Georgeot megölelni, azonnal a falon rámban függött tizezres diplomához vezeté. „Nézd fiam, mondá örömtől könyező szemeit a diplomára szegezvén, te Árpádnak valóságos rokonivadéka vagy?“ Munkási megvetőleg tekintett a füstös kutyabőrre, semmire való, mondá. Atyja szánandó állapotban levén, azt magával vitte kis jószágára, hol az öreg kikérte fiától, hogy a diplomát felfüggeszthesse. Bár Gyuri a hitványságot mint a bünt gyűlölte, mégis, mivel atyjának egyetlen kivánsága vala, megengedé, de az öreg nem soká gyönyörködék e drága kincsben, mert egy esztendeig lakván csak fiánál, dicsőségét sirba temette.

XIX.

Ha mindenki oly elhatározást tenne, melyet Munkási, az emberi nem századokkal rugtatna előre hirtelen az emberiség szent czélja felé. Egy esztendő s fél telt bele, hogy Perger Munkásit meglátogató. Hideg őszi napok jártak már akkor, s Gyuri a kandallóban estenkint tűzelt. Derült vala ő mindenkor, semmi sem vala képes homlokán ránczokat vonni, de most, midőn barátja Izsák meglátogató, különös édesnek érzé az élet örömeit. Emma gyermekével mulatá magát, Gyuri pedig s Izsák a kandalló mellett a világi dolgokról beszélgettek.

„Hidd el barátom, mond Izsák, hogy az emberek nem okosak. Vannak köztük tudományosak elegenden, de az életet nem tudják használni. De ez még megbocsát-

ható, mert ez által csak magoknak ártanak, hanem a jogtalanság barátom, ez az, mi szinte természetükké vált az embereknek! Ha cselekedeteiket vizsgáljuk, majd csaknem azt kell állítanunk, hogy valami gonosz istenség teremté őket, mint némely nemzetek két istent hisznek, egy jót és egy gonoszt. Némelyek azon hiedelemben vannak, hogy az embernem már föl van világosodva, hogy a műveltségnek már majd főfokára emelkedett föl, de micsoda szegény emberek azok, kik ezt hihetik. Ők ezen külső csinosodást, melyet az embereknek ruháiban, házibutoraikban, hajlongási módjukban észrevehetni, tartják műveltségnek és fölvilágosodásnak. Igaz, hogy most taníttatik majd minden mesterembernek gyermeke olyakra, mit őseik nem tudtak. p. o. néhány idegen mondásformákra, muzsikára, rajzolásra, tánczra sat. de ugyan kérlek barátom, műveltség-e ez? Nincs az embereknek a műveltségről fogalmuk, mondom neked; mert ő szerintök, ha valaki atyjának vagy szülőjének szívébe dőfi is a tört, mégis művelt, ha rajzolni, festeni, idegen nyelven beszélni, muzsikálni és tánczolni sat. tud. Bizony bizony mondom neked, az embereknek nincs józan fogalmuk a műveltségről. Ha e szót művelni szorosán vesszük, igaz, hogy művelték azt, ki sok mindenfélét tud, de ha e szót a lélekre alkalmazzuk, alkalmatlan s meg nem felelő, mert a lélek csakugyan miveletlen, s parlagon fekszik. Kinek szívébe a jog és morál nincs beléplántálva, ki embertársát a természettől vett jogaival élni nem engedi, nincs az kimivelve. Oh barátom, kegyetlen ez a mostani művelt emberfaj. Összecsoportozva, dulják egymás vagyonát, örömkialtások közt ölik le a természetnek szép adományit, s hasonfelüket éhezni kényszerítik; vészes tengereken, a vadon pusztákon keresztül hatnak, a legerősebb kőbástyákon áttörnek, hogy embereket találjanak, s azokat vértől gőzölgő fegyvereikkel lemészárolják. Sőt ha már állandó országot alkottak is, melyben egyenlő jogulag társaságba léptek, ott is csak hatalom és álnokság az, mi a törvény szentségének ürügye alatt uralkodik. Az ily társaságokban még gyalázatosabban folytatják a hadakozást, mert a kártszenvedettnek moczczannia sem szabad, annál kevésbé magát védeni. Az engedelmességet

verik fejébe, mint legfőbb kötelességet. Ha háboru nem dühöng is köztük, találnak módot hasonfelük kíntására. Néhányan összeesküsznek arra, hogy a szegénységben sinlődőket, a tudatlanságból, bohóságaikból kiemelkedni ne engedjék, a sokaságot örökké nyomorult állapotban tartani főczéljuk, hogy örökké rabjaik legyenek, vagy ha emelkedni kezdenek, egyetlen iparuk azokat ismét a semmiségbe, vagy nem semmiségbe, hanem kínos nyomoruságba taszítani vissza. Ha feltűnik néha egy kettő, ki a nyomorult sokaságnak elszántan s lelkesedéssel nyújt segédkart, meg nem nyugosznak addig, míg azt el nem pusztítják; vagy örökös sötét börtönbe zárják, hol soha napfényt nem lát, vagy az élők sorából titkon vagy nyilván, csendrontó név alatt, mint gonosz békezararót kivégezik. Akármily jót kezdjenek indítványba hozni némelyek, nem sikerül, mert annak kivitelére mindig elég akadály adja elő magát, az ellenkező s hatalmasabb rész ezt mindenkor meggátolja. De gyakran nincs is arra szükség, hogy ellenkező párt rontsa le ezek tervét, ők magok is a boldogtalanok értetlenségéből, bizodalmatlanságból, s gyakran önszeretetből egymást támadják meg, s néha oly dühösen kelnek ki egymás ellen, mintha nem azon egy párthoz vagy felekezethez, hanem ellenkezőhöz tartoznának. Mindegyik a maga véleményét tartja legjobbnak ezen jobb gondolkodásuk közt is, s gyakran sértőleg szállván egymással szembe tulajdon erejüket emésztik föl, holott egyetértve talán a gonosznak ellentállhattak volna. Mindegyik majd a maga foglalatosságát tartja a haza jóllétére nézve legérdekesebbnek, egyedül úgy hiszi csak a haza boldogságát, a társaság javát sat. sikeresen munkálhatni, ha az ő dolgai mozdittatnak elő. A kereskedő azt ohajtja, csak gyárak lehessenek, a termesztő csak harminczad ne volna, az író csak sajtószabadság legyen sat. azonnal jól megyen minden. Mindenik hazaárulásnak veszi, ha nem az ő véleményét támogatja a másik, s így számtalan jó igyekezetek s föltételek nyom nélkül tűnnek el. Oh barátom, ez talán örökké így fog tartani!“

„Nem fog az így maradni, közbeszól Munkási, ne hidd kedves Izsákom. Ha az emberi lét nem csupa czéltalan játék, így nem maradhat ez mindig. Hát ezért

volnának az emberbe letéve a tökélyi tehetségek, hogy azok örökké fejlődetlenül maradjanak? Nem, barátom, az én hitem oly erős, oly rendületlen, mint amott a szentmártoni hegy, hogy ez nem fog így maradni. Hát nem fejlődtek ki már egyes emberek azzá, mivé kellett, p. o. Sokrates, Plato, Rousseau, Seume, Fichte s mások? Ha ezek kifejlődtek, mért nem fejlődhetnék ki más is? Az alkotó nem akarhatta, hogy a vad csoportok mindenkor vad csoportok maradjanak. Egy gyermeket, ha fáradságot nem sajnálom, azzá mivelek ki, — ha magam is kivagyok mivelve, — a mivé akarok, ezt nem tagadhatod, tehát ezt teheti egy másik is egy másik gyermekkel, következőleg sokan tehetik ezt sokkal, s így egész nép, egész nemzet tétethetik azzá, mivé lennie kell. Nincs e arra példa, hogy egész vad csoportok kimivelődtek bizonyos tökélyi fokra? S ha tovább nem haladtak, vagy épen vissza estek, a gonoszok akadályozták vagy taszították őket vissza borzasztó példáikkal s kegyetlen bánásmódjukkal. Az emberi nem célja egy, mindenben megegyező tökélyes egészszé alakulni. Erre pedig végre mindenkit, ha majd egyszer észére tér tulajdon haszna s érdeke ösztönöz. Csak a magok jobbvoltáért sem fogják azt megengedni az emberek, hogy egyik vagy másik közöttük a jogot tiporja, mások vagyont rabolja, s rajta erőszakoskodjék. Oh barátom! erősen hiszem én azt, hogy eljő az idő, s hogy el kell jönnie, midőn egyik ember a másikat úgy tekint mint maga személyét, azaz eljő azon idő, melyben ezen törvény, mindeniknek a természettől sugallott tulajdon törvénye, fog uralkodni: ne tedd azt embertársodnak a mit nem akarsz hogy ő neked tegyen; sőt még többet hiszek, t. i, azt is hiszem, hogy ezen törvény, — mely amannál sokkal szebb — fog divatozni: tedd azt embertársodnak a mit akarsz, hogy az neked tegyen; mikor jő az el, nem tudom, de erősen hiszem; hány száz vagy hány ezer esztendő fog addig az örökkévalóságba hanyatlani, nem tudom, de erősen hiszem állításom majd egykor valósulását. A jóra való ember nem várja azt, hogy az magától majd egyszer csak bekopogtat ajtaján, hanem ennek valóítására fordítja minden erejét, mert épen ebben áll fő célja, s kötelessége. Oh bárcsak minden ember akarná ezt, pedig hidd el barátom,

hogy a ki mit akar, azt teheti is, ha csak néha nagyobb erőtől nem gátoltatik.“

„Ne ugy véld édes Gyurim, — mond Izsák, — mint-ha én ennek lehetőségéről kételkedném, oh nem, hiszem én azt ugy mint te, de a jelen dolgok jutának eszembe, azok sajtolák ki mellemből kétségfohászomat. Oh barátom képzelhet-e valaki magának szebb vagy más mennyországot annál, mint mikor sem zsidó, sem mahomedista, sem kalvinista, sem lutherista, sem pápista nem leend, hanem szeretettől lelkesült morálos vagyis erényes és egyenlő boldog polgárok.“ Ezzel elhallgattak, mert anyyira eltelt szívök örömmel, hogy nem szólhatának.

E boldog napot meg akarta Munkási szentelni, de miként: a tizezer forinton vásárlott diplomát ünnepélyesen ketten a kandallóban elégették. Ez megtörténvén egymást átölelve kiálták: „Oh hatalmas isten, így emész meg minden oly diplomát, melyben embertársom joga korlátoztatik, mely szabadalmi nevet visel; de gyujts a helyett szívökben szeretetet, mely ugy lobogjon bennök, mint e kandallóban a tűz s ezen diploma.“

BOGDÁN UNOKÁJA

L A U R A.

MEGJELENT 1836-BAN KOLOZSVÁROTT.

I.

Ablakára könyökölve nézte Bogdán a távolról ké-
kellő Kárpát magas bérceit; de gondolatit elhunyt neje,
s kölcsönös tiszta szerelmök záloga Eszter, egy gyönyörű
teremtmeny, foglalatoskodtatá. Kevés ideig élhetett ő ne-
jével, alig három évig, midőn az, első szülése után nem
sokára elhalt. Leirhatlan vala bánatja, keserősége vé-
getlen: mert elvesztett kedveséhez hasonló jó hölgyet
létezni nem hihetett. Nem volt, az igaz, szépségi remek;
de egyéb tökéletességei, főkép jósága, hasonlíthatlanok.
A szépség nem érdeme sem asszonynak, sem férfinak. Ezt
a természet önként és vakon adja. Más tulajdonságok
azok, melyeket akár férjben, akár feleségben becsülnünk,
sőt tisztelnünk lehet és kell. Megbájolhat egy gyönyörű
alak rövid időre, az igaz, egész bódulásig beleszerethetni
egy külsőleg szép teremtménybe; de ha semmi tulajdon
érdemű tökélyt nem veszünk benne észre, a természettől
történetkép adatott szépségen kívül: sajnálkodva lépünk
vissza. A heves indulat, s korlátlan szenvedelem kívánná
ugyan ösztönének áldozatául; de a következésekre te-
kintő gondos férfi, ki mint társasági okos polgár, szün-
ten szeme előtt tartván a társaság célját, kötelességeit
ismeri, ily hamar elmuló szépségért boldogságát nem
akarja föláldozni, ilyenhez magát örökre lekötöni nem
ohajtja. Érezte Bogdán, nagyon érezte, mily sokat vesz-
tett hitvesében, sőt ha Esztere nem születik, mindenét.
Felejthetlen leendett az ő neki örökre. Vigasztalhatlanul
tölté özvegy napjait, mert föltette magában, hogy soha
többé meg nem nősül, s ezt meg is tartá. Egyetlen ren-

des foglalatossága vala : leányát nevelni, kiben mégis néha hitvesét feledé. Tizenhat éves koráig nevelte már azt föl, s most ablakán a sötétlő hegyormokat szemlélve azon buslakodott, hogy majd maholnap ettől is meg kell válnia : mert jól nevelt gyermeke a vidék ifjainak korán szemökbe tűnt, s már sokan fordultak meg házánál különféle ürügy alatt, de csak azon czélból, hogy a szép s még jobb, s miveltebb Esztert hálójukba kerithessék.

Megtekintette néha gazdaságát is, javítási terveket készített, ujitásokat tett, azelőtt szokatlan műszereket hozata divatba, juhait nemesíteni igyekezett, haszonvetetlen telkeit termékenyíteni, ingoványait kiszáritani, erdeit — melyek előbbi tulajdonosaik alatt pusztulásnak indultak — célirányosan tenyészteni, jobbágysági földét szabályozni, sat. mind oly foglalatosságok valának, melyekben Bogdán részt vőn ugyan, de ezeket csak hűséges tisztviselője vitte egész kiterjedésben, maga pedig leánya neveltetését tette céljául, s ottan-ottan hív és feledhetlen kedvese emlékezetének áldozva élte napjait.

Órákig ült néha éjszakra szolgáló ablakánál, honnét az édes emlékezetű Kárpátot láthatá. Ha olykor valamely foglalatosságában unatkozott, az ablakhoz ment, mert oda látszának a sötétlő hegyek, melyek tövénél lobbant föl legelőször édes szerelme. Ott ismerte meg boldogult nejét, ott esküdtek egymásnak örökös hűséget; ott érezte a tiszta szerelmi csóknak édességét, ott hágott minden földi boldogságnak legfelsőbb fokára. Háromszor látogatá meg hitvesével ájtatos búcsujárókkint a szent helyet, hol mindannyiszor újra esküvének.

Elérkezett végre az ohajtott, rettegett idő, melyben leányát férjhez kelle adnia. Szám nélkül jöttek a kérők, vagy kérték akarók, s a szép Eszter azé lőn, ki kérni sem meré.

II.

Porvay László tisztartója vala Bogdánnak hét esztendő óta. A helyett, hogy sok hasztalan tisztet tartott volna, ez egyet akará boldogítani, ha érdemesnek találja. A sok tisztviselő, így okoskodék Bogdán, nem haszon a gazdaságra s tulajdonosra nézve, sőt gyakran egymás romlására vannak. Ezt Porvay példájában bebizonyította Bogdán. Egy munkás, iparkodó és becsületes lelkű tiszt, három zsoldosnak kötelességét teljesítheti, csak sikert és hasznot lásson, csak fáradságának jutalmáról bizonyos lehessen. Kettőztetett bért huzott a hűséges tisztartó, és még sem került a birtokosnak annyiba, mint az előtt egy egy tiszt. Minél többfelé osztatik valamely vagyon, annál kevesebb jut egyre; így minél több zsoldost fogad valaki oly munkának végbevitelére, melyet egy is megtehet: annál többjébe kerül neki. Porvay szorgalma, s takarékosága által vagyonossá kezdett lenni, Bogdán jövedelme pedig naponként szaporodott. Porvay hűsége nem kettőzött bérének vala következése, hanem annak, hogy őt Bogdán, bár eleinte szegény sorsu lévén is, magához hasonló embernek tartotta s nem úgy tekintette, mint első rangu szolgáját. De még ez sem vala egyetlen ok, hanem Porvay hív vala azért, mivel valódi felvilágosodással birt, s tiszta és jogos lelke másét nem kívánta. Kötelességét nem egyedül haszonvágyból teljesítette, hanem meggyőződésből, mivel tudta, hogy annak teljesítése, boldogsága kutfeje. Szóval, Porvay talpig becsületes ember volt. A jobbágyoknak sohasem volt panaszuk ellene, sőt valamint földesurokat, úgy őt is édes atyjuk gyanánt tisztelték és szerették. Alig igazgatta Bogdán jószágát még négy évig, már is tetemes hasznot eszközölt mind a birtokosnak, mind jobbágyainak. Bogdán tudta, mély belátásu és valódi fölvilágosodásu lévén, hogy ha jobbágyai a szakmányt és tizedet kész pénzüل fizetik, mind neki, mind magoknak használnak, de nem akarván azzal bajlódni, hogy erről a régihez szokott jobbágyokat meggyőzze, és felvilágosítsa, ezt Porvay kieszközölte. Sok fáradságába került ugyan, de munkálkodását a jobbágyok részéről áldás követte. Vasárnaponként az ősz-

szegyült községnek mind addig tartotta leczkéit, míg az, ezen jótevő rendszernek tömérdek hasznát átlátni képes volt. Gyakran sohajtott fel Porvay: Istenem, mily nagy a szokás és előítéletek hatalma! ezek az emberek látják mi jobb, és mégis azt teszik ami rosszabb, mert már hozzá vannak szokva. Mennyit kellett a derék tisztartónak küzdenie, míg velök megértethette, hogy divatba hozandó rendszere nekik csak üdvösséges lehet.

III.

Porvay nem csüggedt nehéz vállalatában. Meg nem nyugodott addig, míg tervét ki nem vitte. Hogy magok a jobbágyok ellene szegezték magokat eleinte szándékának, nem boszankodott, hanem fohászokodva szánta balgatságukat, szegény együgyűek, ugymond, nem tudjátok mit cselekesztek, de szánlak benneteket, mert tudatlanságtoknak okai nem ti vagytok. A gyáva és ön hasznát leső így gondolkodott volna: ostobák, ha magatok hasznát sem akarjátok, im legyen meg, nyomorogjatok, de Porvay nemes lelke mást sugallott. Ő minden embertársát egyenlően boldognak ohajtotta, de tudta azt, hogy a valódi boldogságnak belsőkben kell gyökereznie; az el fogultakra erővel tolt és meggyőződésök s akaratauk ellen halmozott jóllét, nem boldogság, hanem kínos teher; mert minden mire kényszerítettünk, teher. A jónak elfogadására készítettünk kell. Minden tehetségét embertársainak boldogítására fordítá; mert csak akkor érzé magát igazán boldognak, midőn másokat boldogithata.

Hogy föltételét kivihesse, előbb a papot és iskolamestert részére vonta. Ezeknek sem lévén ugyan világos fogalmuk üdvös jobbitásáról és áldást árasztó tervéről, de a hályogot szemeikről hamarább leoldhatá. Az iskolamesternek nem igen irigylendő állapotját változtatta először is jobbra, még pedig tulajdon s nem az uraság rovására. Ezt a jobbágyok kezdetben gyanús szemmel nézték, azt rebesgetvén magok közt, hogy a tisztartó mestereket megvesztegetve álnoksággal törekedik rontásukra

Nem fájt ez Porvaynak, mert tudta, hogy a jobbágyok nem szophatván ujjokból ilyeket, szomorú tapasztalásból beszélnek. Ha előre tudta volna is, hogy tervével nem boldogul, a mester állapotján segíteni, magában eltökélt szándék vala. A polgári társaság tagjainak ezen osztályát legnagyobb figyelmére méltatá. Míg ezek, ugymond, kikre a nemzet csemetéi, az újabb és újabb emberkört alkotó kisdéd polgárok bizatnak, inséggel kénytelenek küszködni: addig általános jóllétről álmodni is kábáság. A polgári társaságban nincsenek hasznosabb tagok, mint a kisdedeket tanítók, akár falusi, akár városiak legyenek azok. Ha a falusi tanítók helyzete általában olyan, hogy e hivatalt a hazának legmiveltebb és fölvilágosodottabb polgárai elnyerni kívánják s törekednek: a jóllét, mint valamely titkos varázserőtől kényszerítve, egyszerre elterjed a hon színén. Az ily tanítók természetesen nem függének, — ezt jól jegyezzük meg, — sem a helységtől, annál kevésbbé a lelkésztől: nem ácsorognának sem a pap pitvarában, sem a csapházban.

Kivitte, de sok nehézség mellett vitte ki Porvay, hogy a lakosok és a földtulajdonos egyességre léptek, s szerződést kötöttek, először próbául tiz esztendőre, aztán ha nem tetszik, előbbeni állapotukba visszaeshetési kikötéssel.

Nem ügyelt Bogdán különös gondnal gazdaságára, mert tudta, hogy tisztartója igazán derék ember. Azon gondolkodott inkább, ugyan nem érez e leánya Porvay iránt hajlandóságot, mert ezt észrevennie még lehetetlen vala, bár a tisztartó, szinte mindennap náluk ebédelt is. Eszter nyájas volt a nála jóval idősebb Porvay, a munkás gazda iránt, de olyan vala ő a legutolsó szolga és jobbágyhoz is; a bszükeség nála idegen és ismeretlen vendég volt.

IV.

Bogdán, az előítéleteken felül emelkedve, a viszonyok vas pálcáját széttörve, békóit lerázva, így szólítja meg leányát: „Kedves gyermekem! úgy hiszem, nem

kételkedel arról, hogy boldogságodat ohajtom; ezt pedig annál inkább hihetem, mivel tapasztaltad, hogy utolsó jobbágyomat, sőt legkisebb szolgálomat boldogítani szent kötelességem volt mindenkor; nem hozott törvény, hanem a lelkemben létező morálnak törvénye, s tulajdon boldogságom érdeke kényszerített erre; mert ember igazán boldog csak akkor lehet, midőn másokat boldogít. A ki csak egyet boldogít egyszeresen boldog, a ki százat, százszorosan. — Mivel tudtadon s ohajtásodon kívül neked létet adtam, olyan korodig, melyben szülők nélkül sem leendettél kénytelen elveszni, fölneveltelek, a többi aggodalmamat s boldogságodra czélozó fáradságomat az tétet velem, mi az emberben nemesebb, s őt más állatokon felül emeli, a szent morál. Most fölötted jogom nincs, te szabad vagy mint én. Ki vagy fejlődve annyira, hogy rendeltetésednek megfelelhetsz. A természet szépséggel áldott meg, én a jó-ságot és más tökélyeket fejtettem ki benned. Te értesz. Nem azt akarom ezzel mondani, hogy, most már férjhez kell menned, nem! maradj te hajadon, mig tetszik, boldogságom addig fog tartani, mig te velem leendesz; hanem azért nyilatkozom előtted őszintén, hogy, ha a számos nézők közül, kik hitvesül akarnának venni, valakit megszerettél, bátran s tetszésed szerint cselekedjél, bennem akadályra nem találsz. Átok szálljon fejemre, ha legkevesebb akadályozlak e nagy lépésedben.“

Nem volt egészen váratlan és meglepő Eszterre nézve, kedves jó atyjának e nyilatkozata. Kis ideig hallgatott ő, s aztán örömkönyeket öntve, atyja dagadó mellére hajtá szép fejét, hogy elpirulását élrejtse. Ment volt ő az előítéletektől, nem tartotta vétkesnek ártatlan szerelmét, nem kívánta eltitkolni e szent érzetét, hanem valamely hálaindulat vonzá akarata ellen atyja mellére, s e szavakat rebegé hazudni nem tudó nyelve: „Kedves édes atyám! ne kívánd hogy szavakkal fejezzem ki hálámat jószágodért, erre elégtelen nyelvem, hanem e szív és cselekedeteim fogják azt bebizonyítani; köszönöm őszinteségedet, melyet őszinte vallomással viszonzok, mert tudom, hogy irántad szeretetemet és hálámat nyilvánosan meg nem mutathatom, mint szinte tiszta őszinte vallomással, hogy: Porvayt szeretem.“

Ekkor még érzékenyebben, simult atyja karjai közé, s Bogdán örömtől könyező szemeit az égre emelvén szí-

véhez szorítá ártatlan leányát, s talán csak e pillanat volt az, melyben elhunyt kedves nejeről egészen megfelleledkezett. Mily boldognak érzé magát Bogdán tettetést nem ismerő gyermekében! Most látta s tapasztalta oktatásának nagy sikerét. Nem csak nem kényszerítette volna leányát, hogy ehez vagy amához menjen férjhez, sőt még soha emliteni sem akarta valakire czélzásból, de végetlenül örvendett azon, hogy leánya szintén azt választotta, kit neki lelkéből ohajtott férjül.

A nem sokára boldog Porvay erről még semmit sem tudott. Nem tudta, mily nagy boldogságot teremtett neki Eszter. Korán elhaltak szülői, a viszontagságok iskolájában mivelte ki magát. Gyakran emelkedett fel lelkében azon vágy, bár csak nemes szülőktől lehetett volna származnia, úgy talán kecsegtetheté vala azon remény, hogy Bogdánnak egyetlen leányára csak kissé is számot tarthatna. Nemes volt ő maga, a szó igaz értelmében nemes; de ezen előteletekkel terhes század más nemességet kíván, gondolá, kutyabőrös, vagy is nemtelen nemességet. Nem meggyőződésből, oh nem, hanem boldogságának megalapítását gátló akadályok elhárítására eszközül ohajtottá ő ezt.

Lelkéből utálván Bogdán a divatozó illedelmi szabályokat, rövid uton kívánt a dolognak végére járni. Bár gyaníthatá, hogy kedves leányának kezét, kire egész jószága is vala szállandó, Porvay meg nem veti, de ennek személyes érdemeit méltányolni tudván, nem tartotta elégségesnek, hogy Porvayval csak tudatnia kell leányának iránta nyilatkozott hajlandóságát, s az ő megegyezését, ki azonnal tárt karokkal öleli az alkalmatosságot. Bámulandó vala Bogdánnak szerénysége, mert Porvayt, ki önereje által fejté ki tökélyeit, külsegély nélkül emelkedett föl a porból, magánál, leányánál, és minden jószágánál többre becsülé. „Én így okoskodék, már bölcsőben gazdag valék, semmi akadályok legyőzése nem erősíté lelkemet, minden szolgálatomra állt, kényelem vala részem, s ha vagyonommal okosan élve valamivé kifejlődtem is, ez rám nézve nem nagy érdem, s ha magamat Porvayval, körülményeim az övéivel összehasonlitom, érzem az ő nagysága mellett kicsinységemet.“ Mily csekélységeknek látszó dolgokban tetszik ki gyakran a valódi nagyság. Bogdán Porvayval összehasonlítva magát

kicsinynek ismeri meg, és az nagygyá teszi őt a nélkül, hogy maga tudná. A kis lelkü csak azt ismeri nagynak, ki száz ezreket lemészárolva győzedelmeskedik.

Nem ismerte Bogdán ama hiedelmet, hogy nemesi rangja s gazdagsága, elég arra, hogy egy zsoldos tisztviselő, mint Porvay vala, csuszva is esdekelhet leányaért. Bizalmasan mint mindenkor, kezde tisztartójával beszélgetni, s nagy feneket nem kerítve, egyszerün szövés beszédebe, valjon Porvay nőtelen akar e maradni? vagy oly kínosnak véli e a nő életet, hogy erről teljességgel nem gondolkodik? őszintén kéri, nyilatkoztatná ki magát, nem akarna e megházasodni? mert mind ő, mind leánya szivükből ohajtják azon örvendetes napot minél előbb megérni, melyen egy hozzá méltó nővel összeköttenék.

Tudta Porvay, hogy Eszternek sok kérője volt már. és mégis hajadon, de ennek azt veté okául, hogy fiatal volta miatt várakozik még, s esze ágába sem jött, hogy ő végette utasítá el a csinos uracsokat. Mindenkor őszintén beszéltek Bogdánal együtt, de e mostani czélzó kérdései különösnek tetszetek neki, melyekre így válaszolt: „Drága Bogdán ur — mert mióta őt Bogdán közelebről megismerte egészen barátsági lábon álltak, csak így szólítá, soha sem engedte magát tőle nagyságos urnak, vagy ilyenfélének neveztetni, — a házasságtól én irtózom is, de ohajtom is azt; nem lehet ember könnyen kínosabb helyzetben, mint a milyenbe magát házasság által taszítja, mondom szerencsétlen házasság által önként taszítja. Rettenetesebb ez a sötét tömlöcznél, melyben vétlenül kénytelenítettünk szenvedni, itt legalább az vigasztal, hogy nem soká fog tartani, — ha csak nem örökös ez is, — vagy az, hogy nem önként mentünk a rémitő helyre: ellenben a szerencsés házasságnál boldogabb létet képzelni nem lehet; ezen kívül ha van is, ritka a való öröm. Oh mily égi boldogság lehet elégséges vagy on mellett egy mivelt, felvilágosodott s egészen rokon lelkü párnak élete! de hol találni ezt!? Ily boldog párt ismerni, még szerencsém nem vala, a kép csak lelkemben lakik. Nem is hiszem, hogy egy könnyen ily földi mennyországot láthassak, talán akkor, ha Bogdán ur Eszterét hozzá méltó férj jegyezi el! — “

Porvay mélyen sohajtván, mintha egy lélekzettel ohajtást és kétséget akart volna kifejezni, elhallgatott.

„Részeseülj e boldogságban — felkiált Bogdán, Porvayt megölelve — leányom egyedül téged szeret, s századunk divatának ellenére én kérlek meg számára, s ha megvedted kezét, szive már tied, ő épen oly erős lesz, mint akár-mely férfi, a kosárt elviselhetni. Hozzá méltóbb férjet nem képzelhetek, neki nemesebb lelkű férfiut nem ohajthatok, mint te.“

Gyöngé ecsetem elégtelen Porvay érzelmét s boldogságát festeni, ezt nem kísértem meg. Némely rendelések tétettek, s Porvay és Eszter egymásé lőnek. Ezen házasság olyan lett, milyent a jó és érzékeny atya egyetlen kedves gyermekének csak kívánhatott. Elégséges vagyon mind a két részről, bár Porvayé kevesebb, de az okos nő férjét megbecsülhetetlen tőkepénznek nézhette, ha csakugyan vagyon után ásitozott volna. Mert az egészséges és munkás férj magában hordozza azon tőkét, mely évi keresetét kamat gyanánt adja. Esztelen és meggondolatlan nő az, ki csak hamar kiüríthető erszényét nézi tőkének, s férje erejét semmibe sem vévén, kedvetlen óráiban azt szemrehányásokkal keseríti. Egyenlő mivelt-ség, az ifju nő részéről kitünőbb szépség, a méltóságos férj részéről nagyobb erő, közös jóság, viszonos tisztelet igazán egy testté alakult bennök. Semmi sem hiányzott boldogságukból; kivéven hogy az atyját gyermekei nyá-jaskodása elmúlt idejére, s feledhetlen hitvesére emlékez-teté. A jó atya egészen boldog többé nem lehetett. Az új pár boldogságot nem sokára egy szerelmi gyümölcs te-tézé. Porvaynének leánya született, s ez új teremtmény az a nélkül is végetlenül boldog család örömét legfőbb fokra emelé; a kis unoka nagyatyja kívánságára Laurá-nak nevezteté.

V.

Oh kegyetlen halál! nem találsz e olyanokat, kiknek az élet terhökre van, kik egyetlenlen házasságukban talán egy napnyi örömet sem éltek, kik a boldogságot meg sem izlelték? miért nem kiméled meg azokat, kiket a természet boldogságra alkotott? Porvay a boldog, a

végetlenül boldog, első gyermekének születése után kevés hónap mulva megszűnt élni. Előbb el kelle halnia, mint az édes atyai nevet Laurájától hallhatta volna. Hasztalan volt minden sirás szeretett nője részéről, sikeretlen minden orvosi segély! Fejére kulcsolt kezei, az égre emelt könnyes szemei, a gondviselést fogamatlanul hívák segítségül férje megtartásáért, a halál győzedelmeskedett! Porvay, Eszterének karjai közt hunyt el, kedves Laurája nevéen lehelte ki tiszta nemes lelkét. Vigasztalatlanul siraták Bogdán és az ifjú özvegy kipótolhatlan veszteségüket. Egyik a másikat vigasztalni igyekezett, de mily vigasztalás volt az, mely mindenkor megújult fájdalmas fohászkodásokkal és keserű sirással végződött. Ha elfeledkezett is néha Eszter szeretett férjéről, valahányszor kisdédét, ölébe véve szoptatá, mindannyiszor megújult bus emlékezete. Midőn e kisdéd édes anyja nevét először dadogá, valami kimagyarázhatlan érzet, gyönyör és fájdalomból vegyült érzet fogá el ennek szivét. Azon gondolat juta eszébe mily végetlenül örülne most férje, ha ezt hallhatná. De a végzet így akarta ezt, a sors csapásit békén vagy békétlenül tűrniök kelle.

Porvaynét, a korán özvegységre jutott szép Bogdán Esztert sokan sajnálták, de némelyek örültek, mert hol nincsenek oly vad szivüek, kik csak akkor örülnek, mikor másokat sirni látnak. Kivált azok, kik Esztert el nem nyerve, mintegy megalázva érezték magokat, most valami különös belső gyönyörrel látták a szerencsétlennek könyeit folyani, eszökbe nem jutván, hogy a szerelem dolgában szivnek nem parancsolhatni.

Eszter lassanként felderült, az okos atyának tanítása, hogy esztelenség magát egészen e fájdalmas szenvedélynek adni, könyeit gyakran felszárította. Maga példájával igyekezett leányát felvidítani. Szüntelen arra emlékeztette, hogy ő is korán elvesztette hitvesét, de a fájdalmas epekedéseknek annyira nem ada helyet, hogy egészségét megrongálja, noha a kedves hölgynek emlékezetét lelkéből semmi idő ki nem törlendi. Laura dadogása is nem kevésé enyhíté szivfájdalmát, s eszközölte borui elszéledtét.

Ha ezen közmondás rossz értelemben igaz: az alma

nem messze esik fájától: úgy jobb értelemben is igaznak kell lennie; mert eredendő vétekül, vagy áldásul öntetik át a szülők természete, rossz vagy jó tulajdonsága a fogantatott gyermekbe. A piczinded Laura jókor, még bölcsőben, adá jelét, hogy szülőinek minden jó tulajdonságait örökölte. Korán kifejlődött a jó és egészséges mag. Valamint a jó földbe hintett tiszta buza sokszorososan jutalmazza a földmives gazdát: úgy a tökéletességekkel s erénnyel felruházott szülők csak nemes gyümölcsöt teremnek. Kimondhatlanul szerette Bogdán kis unokáját, látván hogy minden tökély, ha erővel le nem tiportatik, önmagát sokszorozza. Már ő maga szép tulajdonságokkal birt, gyermeke Eszter s annak hitvese Porvay még nagyobb mértékben áldattak meg ezekkel, az unoka pedig még sokkal szebb tökélyekre kifejlődhetéssel kecsgette.

Bogdán most már harmadszor lön nevelő, nem zsoldos s szabott óráju, hanem a szó igaz értelmében nevelő. Nevelte először hitvesét, már mint nőjét; másodszor nevelte hamar elárvult leányát Esztert; most harmadszor unokáját Laurát. A kire az égnek teljes áldását árasztani ohajtanám, Bogdánhoz hasonló nevelőt kívánnék neki. Szép előmenetelt tőn e legfelségebb tudományban öntapasztalása által, s ez utolsó nevendék természeti adományit kettős sikerrel fejledezteté. Őlben hordozá, bölcsőben ringatá a kis ártatlant. Ő tanítá járni s beszélni, ő vezeté az élet örvényéhez, ő ügyelt minden lépteire, a jó anyának kevés részt engedett a nevelésből. Bogdánnak legnagyobb kincse, végső boldogsága, szóval mindene, e gyermek vala.

A fiatal özvegyet, busongó arcza, életadó melén s ölében játszadozó leánykája, mintegy megtestestült égi angyal, még bájolóbbá tevék. Egész évig minden társaságtól elvonta magát, de most, kivált házuknál, azokban gyakran részt veve. Megjegyzésre méltó, hogy gyermekét semmi idegen dajkára nem bizva, mindig magánál kívánta lenni. Ha észrevette, hogy a vendégek közt valaki olyan találkozott, ki ezt a divattal ellenkezni vélte, később volt a társaságtól, mint gyermekétől elválni. Külső szépsége, deli termete, lelki miveltisége, s egyéb kecssei, a fényesb körökben, melyekben ismét megjelent, mindenek figyelmét magára vonta.

Méhekként bongottak körülte a csapodárok, de csak kevesen merészlettek megközelíteni, félvén, nehogy szép tulajdoninak s erényeinek árnyékától is visszajedjenek.

Első férjével a boldog házassági örömet csak megízlelte, nem idegenkedett tehát oly férfitől, kivel az elsőhez hasonlóan boldog lehetendene. De hol találhatni olyat, mint boldogult Porvayja? annak lelki miveltségét s tökélyeit, erkölcsi nagyságát képzeletében elővarázsolván, csak törpe gyermekeket szemlélhetett maga körül; pedig mint sem ily hitvány mindennapi emberkével férjesülne, inkább holtig gyászos özvegy-ségben kíván elhervadni.

VI.

Bogdánék szomszédságában családi ünnep tartották. Megjelentek a környékből rokonok, jó barátok, s ismerősek. Nem maradhatott el Porvayné, mert ez megsértésnek nézetett volna; ő lévén az, ki az egész vidék társaságaiba jelenlétével életet lehelt, ritka kellemével magát a tiszta örömet fűszerezte.

Feledve lévén minden — mint mikor a budapestiek Strausz vagy Lanner hangversenyére készülnek —, az ifjak csak egyet forgattak elméjökben, a családi ünnepet, de kettőt, akarám mondani, t. i. még ezt: ott lesz e Porvayné? Különös az természetünkben, hogy bár mily rútak legyünk is, minden reménysugár nélkül, a szépség oltárára törekedünk áldozatunkat tenni, a moráli nagyságot néha térdre esve bámuljuk, de föl rá nem törekedünk.

Azon hivatalok, melyeket e környéken fiatalok töltöttek be, egy héttel előbb becsukattak, mert nekik az ünnepre kelle készülniök. Egyik lovait s kocsiját tisztittatá; másik puskáit próbálgatta; a harmadik délczeg paripáját gyakorolta; a negyedik a szerelmi szótárból tanult izzadva; egy ötödik némely legujabb regény címeket irogatott a catalogusból; a hatodik nagy pengőjű sarkantyuit fényesítette sat., szóval minden mozgásban

vala; ki ki más uton remélt hódítani. Voltak még olyak is, kik e mulatsági hely tájékát bérelt művészekkel előre lefestették, hogy majd adandó alkalmatossággal hasznát vehessék, azonban közös volt minyjokkal egy foglalatosság, t. i. a' nagyobb részint elfeledett táncznak némely figuráit megpróbálni.

Elérkezett az ohajtva várt nap, gyülekeztek a vendégek az ünnepes házhoz. Nagy számmal jelentek meg a vidék ifjai, s szépei. Jelenvolt Porvayné is. Bármint igyekeztek az uracsok és kisasszonyok egymást külfénynyels a divatnak valamennyi csillogásaival felülmulni: Porvayné mindnyájukat elhomályosította. Nem volt ő oly czifrán fölpiperézve, mint mások, de valódi érdeme, tettetlen őszintesége, miveltsége sat. mindnyáján felül emelék. Az uracsok csak félve közelitének hozzá, a kisasszonyok pedig irigy szemekkel nézték a tőkélyeivel hódító özvegyet.

Nem csak meghit, hanem váratlan vendégek is érkeztek, mert a magyar vendégszerető gazda, nyitva tartja akárkinek számára is kapuját. A váratlanok közt érkezett Döry kapitány, szép szál ember, mellét érdemjelek ékesíték. Növése remek, bánásmódja kedveltető, miveltsége még ismeretlen, külső csinosodásának jelei az illedelemnek legpontosabb szabályai szerint intézvék; szóval a hódítói tulajdonságokkal fel vala ruházva. A szép huszár tisztnek megjelenése, a leánykák keblét magasra dagasztá, mindegyik szinte erőtetve iparkodék áltökélyeit kitüntetni, mert valódi tőkélyek ritka kebelben lakoznak, csak Porvayné, a szép, a kétszeresen szép özvegy nem látszik magát árulni akarni. És mégis ő vala az, ki Döry figyelmét magára vonta, tiszteletét megérdemelte, s szinte akarata ellen részére hódította; mert őt látni, s meg nem szeretni, lehetlen vala.

Az ismeretség megtörténvén, Porvayné vonzalmat érze a derék kapitány iránt. Multság után a széd özvegyet haza kísérte. Bogdán tudósittatván a találkozás és viszonos hajlandóságról, kedves gyermekének sohasem akarván boldogságát hátrálni, sőt minden igyekezete csak az volt, hogy őt boldogítsa, másodsor adá rá házassági áldását.

VII.

Szegény Eszter, belülről más sorsot érdemlénének szép tőkélyeid! Azt állítják némely bölcsék, hogy minden jól van úgy, a mint van, azaz, hogy a világ a maga nemében tőkélyes; de miért nincs az ember úgy alkotva, hogy külsejéről meg lehetne ismerni, melyik jó, s melyik gonosz? Szívének talán kívül kellene lennie, hogy kiki láthatná, valyon emberi érzetekkel bír-e, vagy kegyetlen vadak természetével; de oly mélyen el van ez rejtve; — — Csupán vak eset, ha oly sok ezer, sőt millió közt, két rokon érzelmű szív talál egymásra! Áldott lélek, lelked nemes, szived jó vala, boldogult Porvayban rokont lelven, nem hihetéd, hogy ily vad természetű emberbarát létezhessék, milyennek Döryt ismerni szerencsétlenséged lőn. Sok szépet, s felségest láthatni a természet nagy országában, de nekünk, korlátolt eszű emberkének nem adatott egy tőkélyes, a szó igaz értelmében tökéletes asszonyi lénynél dicsőbb remeket ismerhetni. És mért kell ily valónak, egy szívtelen baromfaj kényének áldozatává lennie?

Az összekelés Bogdán jószágán megtörténvén, Döry szép hi'vesét haza vivé. Nem telt még bele másfél hónap, s Eszter édes apjának ezt írta:

„Kedves jó atyám! Ne ütközzél meg, engem az Istenek rettenetesen megbüntetének. Te ismered lelke-met, tárva volt előtted tiszta szívem gyermekségemtől fogva, tanuja valál minden cselekedeteimnek; kérlek az istenre, tudasd velem, mit véhettem az egek ellen — mert én vétketlennek érzem magam, — hogy ily iszonyukép vernek menykövei? Hogy az emberek közt még több ily kegyetlen férj legyen, milyen az enyém, nem hihetem; ha te mondanád kedves atyám, még sem hinném, pedig az ég alatt neked legtöbbet hiszek. Ne kívánd, hogy tetteit, cselekedetét, bánásmódját részletezzem, erre elégtelen ecsetem, hanem képzelj magadnak mindent, mi illetlen, jogtalan, s kegyetlen, és gondold, sőt tudd, hogy azokat türnöm s szenvednem kell. Ird meg édes atyám s neve'öm, ha valamely hibát vagy gyöngeséget tudsz bennem, hogy azt megjobbitsam, s

férjem kegyetlenségének okát talán megsemmisítem. Megválok egyetlen kedves gyermekemtől, mint legdrágább kincstől egy időre, talán ez bántja a kegyetlent. Biztos ember által küldöm Laurámat gondviselésed alá, neveld fel őt úgy, mint engem nevelél. Itt hagyhatnám férjemet, senki sem kényszeríthet arra, hogy kegyetlenségét méltatlanul szenvedjem, de hát az eskü, melyet az isten oltára előtt letettem: hogy őt semminémű esetben el nem hagyom, elenyészszik? azon eskü csak boldog időkre szól e? Nem! Így a leggyávább asszonyi teremtmény is képes cselekedni. Lehet, hogy csak erkölcsömet akarja próbálni, s ha majd ennek győző jelét és bizonyosságát adandottam, annál jobb férj, annál szelidebb atya leendő, minél gonoszabbnak mutatja most magát. Menyire leszek majd megjutalmazva, ha ő bennem az erényi tökélynek fenségét megismervén, talán bocsánatot kér kegyetlen bánásmódjáért! Mire való az emberben az erény, ha midőn rá leginkább szüksége van, hasznát nem tudja venni? Fájdalmas érzet, jogtalanul sértetni meg, s méltatlanul szenvedni: de édes és boldogító azon öntudat, hogy lelkünk tiszta. Nehezen válok meg kedves Laurámtól, noha tudom, hogy szentebb kezekre nem bízhatom őt, mint a tied kedves atyám, de kész vagyok az anyai szívnek ilyképeni marczangolásából származó kinokat kiállani, sőt a fájdalmat elrejtteni, kész vagyok mindent, mindent elkövetni, csak hogy férjemet emberi érzetekre birjam. Ó miért kell ily emberosztálynak léteznie nemünk gyalázatára, milyenhez férjem tartozik? kinél a szívérzelmek ismeretlenek, ki csak vért szomjazik, ki az emberiséget levetkezi! Elvárom kedves atyám, sorsom jobbra fordulását. Nem panaszképen írom ezeket, mintha csüggedni kezdenék, mintha e szörnyű csapást elviselni elégtelennek érzéném magam, nem, csak tudatni akartam veled kinos helyzetemet. Tarts meg édes emlékezetedben, míg talán örvedetesebben tudósíthatlak, s győződjél meg arról, hogy belém öntött elveidnél fogva a viszontagságoknak bármily hánykódásai közt csüggedni, a mostoha sorsnak akármily sulya alatt leroskadni nem fogok. Eszter.“

Ezen nem várt tudósítás és az egyébiránt kedves unokának megjelenése, természetesen nem igen kellemes benyomást tőn Bogdán urra. De leányának szép eltöké-

lettsége, s nemes gondolkodása más részről valamennyire vigasztalá. Mit tehete egyebet, mint az időre bizni, az időtől várni a dolog jobbra fordulását?

VIII.

Sokszor megcsalódott Bogdán az emberekben bizakodva, de így, mint második vejében, sohasem. Tudta, hogy azok közt, kik magokat embereknek nevezik, kevesen találtnak, kik ezen nevet méltán megérdemelnék, de hogy ily szörnyeteg is létezhesék, milyenek vejét, leánya levelének következtében tartania kell, nem gyaníthatá. Érzéketleneknek és szivteleneknek nézte ő ugyan azon egész emberosztályt, melyhez ezen tigrisfaj is tartozik, de hogy oly tettetés lakhassék emberben, milyent Döryben tapasztalt, nem hihette. Mily édes hangon hizelgett ez neki, mily kellemes, mily bájos lepelbe tudá vadságát burkolni, mily remekül érté álnokságát elrejtteni, míg leányával meg nem esküdött s míg Bogdán házánál mulatott! „A csalás és ámitás módját, ugymond Bogdán, nagy tökéletességre vitték már időnkben. Ezen ügyességet, az ember nevet viselő nememberek, miveltségnek mondják.“

Nem csodálom, ha oly eltökéléssel vonja vissza magát Bogdán az emberesudáktól esendes magányába, hogy velök érintkezésbe jönni, ha csak nem kénytelenítetik, ovakodik. Kevés emberhez volt ő hasonló, mivel sokat gondolkodott; egyébiránt azon osztályhoz tartozott, mely azt hiszi, hogy az emberfaj, természeténél fogva nem rossz, s nem gonosz, különben a jóságos Istent, a természet és ember alkotójnak tartani képtelenség lenne. Ő maga jó volt, mert szülői jók valának s jól nevelék; boldogult hitvese jó volt, mert ő maga tanította nagyobb részint; jó vala kedves leánya is Eszter, mivel ő nevelé. Azt következteté tehát, hogy a jó vérből származott magzat, jó s czélszerű neveléssel rossz nem lehet. Hogy a megromlott vérű szülőknek hiányai a magzatra átszálnak, az természetés, de hogy a megromlottat, idővel, ügygyel bajjal, fáradsággal jobbitani lehet, ismét természetés, csak hogy azt ne higgye

jük, hogy ez hirtelen s egyszerre történhetik. Mert valamint a több évig tartó szárazság által magba nem mehető, sőt gyökéstől kiszáradt fűvek hirtelen föl nem virulhatnak, bár a természet legjőtevőbb esőkkel lo-csolja is a kopár földet: úgy a megromlott emberivadékot sem lehet egyszerre jóvá varázsolni, ha mindjárt az égből küldetnének is a legtökéletesebb nevelők. A kiszáradt vagy megromlott növények közt imitt amott még megmaradt szálaknak föl kell magvazniok, s a kihullott érett és egészséges magvak csak a fűszálnak közelében esnek le, s csak itt közelében sarjadzanak ismét hasznos fűvek, a többi föld még pusztá és terméketlen marad. A dudvát és gázt előbb irtani kell, hogy annak helyébe a még csak ritkán sarjadzó fűvek magvai hullhassanak. Mily lassan történik ez meg! mily halkkal terjed ez! mily sok idő kívántatik arra, hogy a gyom egészen ki legyen irtva, s annak helyén éltető növények virágozzanak fel!

Gondolkodás-módjának következtében, teljesen meg volt Bogdán arról győződve, hogy csak nevelés, csak okos és czélszerű nevelés által munkálhatni sikeresen az emberi nem jóllétét, boldogságát. Sokakat kívánt volna ő nevelni azok közül, kik ferde irányt véve, czéljokat eltéveszték, de nagy nyereségnek tartá már azt is, ha csak egyet nevelhet is fel belátása s meggyőződése szerint, mert úgymond, egyes embertől meggy ki minden fölvilágosodás.

Azt sajnálta csak, hogy mért nem leheté Eszterének két gyermeke, t. i. még egy fia. Tudja ugyan, hogy ha egy leánykát nevel föl, nem kevesebbet használ a közügynek, mint egy fiunak fölnevelésével, sőt, mivel az anyák első nevelői a magzatoknak, még szükségesebbnek tartá azt, hogy az anyák legyenek tökéletes nevelésüek; de hogy az ezredek óta óriássá nőtt előítéleteket példában ronthatná le, s hogy az emberekben megöröködött balvéleményt, mintha a nőnem nem volna mind azokra alkalmas, mikre a férfi, s nem volna képes arra fejlődni ki, mivé a férfi, megezáfolhatná, végetlenül ohajtotta hogy bár csak Esztere ikert, még pedig finemü, és nőnemü ikert szült volna. Mert ha két gyermek nem iker, nagy különbség lehet természetök, indulatuk, testi alkotások sat. között, bár ugyanazon szülöktől szár-

maztak is. Mily nagy befolyással hat a gyermek fogantatására a szülőknek változékony szeszélye, indulata, egészsége, ellenkező éghajlat, időszak, körülmény, levegő sat. sat. Hogy tehát Bogdán lehető bizonyossággal állithasson valamit, kívánnia kelle, hogy két különmemű magzat egyidejű legyen, azaz a fogantatásra és születésre minden befolyással birható körülmények ugyanazok legyenek. Azonban, mind ezen kívánságok nem teljesedésének esetében, a bohóktól és vadaktól csöndes magányába vonulva, kedves unokájának nevelésére áldozta még hátraleveő napjait. A természetnek hű fia maradt ő a zsibongásban gyönyörködő elfajult bohók közt is, azért remélheté, hogy egyszerű életmódja mellett terjednek még annyira évei, hogy Lauráját fölnevelheti, s az emberiség boldogságát sokaknál sikeresebben eszközölhetendi.

IX.

Ámbár természeti ösztön létezik minden emberben, melynélfogva kiki egyre vagy másra inkább hajlandó: de úgy látszik, hogy a nevelésre még az atyák sem igen nagy hivatást éreznek magokban, s ha találhatik egy, ki minden emberi foglalatosságok közt ezen legszentebbekre hajlik, az csak ritka kivétel, csak rendkívüli tünemény. Innét van, hogy az embernem czélja felé oly kis és lassu léptekkel haladunk. Tegyük fel, hogy minden atya és anyja eléggé föl lévén világosodva, legszentebb kötelességének ismeri meg tulajdon gyermekét a józan ész sugallása szerint nevelni, de nemcsak megismeri ezt, hanem teljesíti is: e mostani félembertípus helyett, egy egész új, s mintegy fensőbb lényű ember nem állna elő, az egész föld színét valamely félistenek foglalnák el.

Ily ritka tünemény vala Bogdán. Egyedül állott ő embertársai közt, ki a nevelést minden emberi foglalatosságok elébe tevé. A gyáva s lealacsonyult atya és anyja, nem hogy a jövődő jobb létet eszközölni lelkesítenék czélszerű nevelés által, sőt már sokat gondolt tenni, ha holmi zsoldosok által, a korabeli embereknek

lelketlenségeire szoktatja gyermekeit. Nem arra törekedik a szép szándéku atya, hogy magzatai, az előítéletekkel teljes kor majmaihoz alkalmazzák magokat, hogy rövid létüket végig nyomorogva, a szokás hősei közé illjenek, hanem egy boldogabb lét lebeg nemes lelke előtt, s azt óhajtja kedveseivel, sőt minden embertársával megközelíttetni. „Kinder sollen nicht dem gegenwärtigen, mondja Kant, sondern dem zukünftig möglich bessern Zustande des menschlichen Geschlechts das ist der Idee der Menschheit, und deren ganzer Bestimmung angemessen, erzogen werden.“ Ezt nem értik az emberek, kivált azok nem, kiknek leginkább érteniök kellene. A mai nevelés hasonlít a gyárászathoz. Mind a kis polgár vagy polgárnő, mind pedig a termékmény, több kezeken megy keresztül; s minél több kezeken megy át: annál inkább elveszti az eredeti természeti alakját, s mindig új meg új formába öntetik, míg végre majd rá sem lehet ismerni. Különböznek egyébiránt egymástól annyiban, hogy a kis mozgékony s eleven anyagok ily sok különböző kezek által jóságukból vesztenek, míg a holt vagy élettelen termékek nyerne jóságukban.

Érezte a nevelésbe okult Bogdán, mily káros a kisedeket oly sok különféle ügyetlen kezekre bízni. Még dajkát sem tartott nagy reményü Laurája mellett, ne hogy valamely mérget csöpögtetve az ép termékménybe, szép tervei siker nélkül enyészszenek el. Maga ápolá kedves kisedét, ovakodó kezekkel vezeté az életnek kezdődő ösvényére szeretett növendékét.

X.

Gyönyörün fejledeztek már Laurának mind testi, mind lelki tehetségei. A gondos nevelő kiváltkép arra ügyelt, hogy először a test fejlődjék ki tökéletesen, mert ép tagok nélkül — ezeknek használására a természet önként adván kinek-kinek józan ész — az életnek ritkán örülhetni igazán, bármily lelki tökélyek pótolják is a testi hiányt.

Legfőbb elve vala Bogdánnak az, gyermekével

semmit sem tanultatni erőtetve, hanem azt oly körülménybe helyezni, hogy egyet vagy mást, ezt vagy am azt tudni önként kívánja. Azonban nagy gonddal intézte el terveit, hogy a körülmények vagy helyzetek választásában semmi kényszert, erőszakot, természetlenséget észre ne lehessen venni. Mert ha a gyermeki kíváncsi ság itt valamiben fenakad, a kárt fölötte nehéz helyre hozni.

Ritkán jöve Bogdán és unokája emberek társaságába, azokat kivevén, kik hozzájuk tartoztak. Nem ismerte még Laura, a kis ártatlan az embereknek egymás iránti jogos vagy jogtalan viszonyaikat, mert nagyatyja cselédei közt különbséget nem látott. Együtt miveltek ők kerteiket, szántóföldeiket sat.; dolgozott maga is Bogdán szintúgy, mint a fogadott emberek, noha ezzel nem vala kénytelen; de ő most nevelő levén, első leczkójét adá nevendékének, még pedig példában, gyakorlatban arról, hogy az okos, józan eszű ember, nem tehet egy és más foglalatosság s munka közt különbséget; nem mondhatja, hogy ez hozzám nem illik, sat. Mint ha az egyszerű természetnek megnyilt öléből csak most fejlődött volna ki, az emberek fonákságait nem is ismerve, olyan volt Bogdán. Mindentől megtisztítá magát, mi az előtt, míg a sokaság közt lakott, ráragadt, mit a józan ész helyben nem hagyyna, s miben talán szépen fejledező Laurája megbotránkozhatnak. Azt akarta Bogdán, hogy a jog előbb jól megöröködjék nevendékében, hogy erről tiszta s világos fogalma legyen, s csak aztán kívánta a jogtalanságot vele megismertetni, azaz embertársainak cselekedeteibe beavatni; de minden gondossága mellett is megcsalódott.

Minthogy Laurájának testi kiképeztetését tevé első céljává, naponként a reggeli órákat sétálásra szentelé. Bejárták a vidék hegyeit, völgyeit, rónáit; keresztül kasul csatangoltak a harmatos réteken, s csak akkor tértek vissza, midőn Laura eláradott s gyöngye lábai a járást nem győzők. Akkor tájon jöttek többnyire vissza, mikor közönségesen a városiak álmaikból felkászolódní szoktak. Nem volt Laurának arról ideája, hogy ilyenkor valamely keser édes meleg vizet szokás reggelizni. Nem képzelhető még azt sem, hogy midőn valaki éhezí, ne legyen képes kenyérrel éhségét elüzni, azaz, hogy az ember éhezni kény-

telen legyen. Természeti együgyiségében kenyeret megszett, s jóízű evék.

Szép juniusi meleg napok jártak, midőn egy délelőtt sétálásukból haza jövén, a réteken sok embert látának sorban állva, vagy inkább hajlongva munkálkodni. Ezek kaszáltak. Laura, közelebből kíváná őket látni, kéré atyját, — mert atyjának s nem nagyatyjának hívá Bogdánt — hogy feljök vezetné. Nyolcz éves vala már ekkor Laura. A kedves anya Eszter, nem élt többé; szörnyű megcsalattatása egészségét lerontá, s vadindulatu második férjét meg nem szelidithetve, tiszta erényének áldozatává lön. A munkásokhoz érvén, egy embert vön észre Laura, ki a többivel nem dolgozott, hanem kezében pálczát tartva, ácsorgott; ez neki *foltt*, s atyjára tekintve, így szólítá azt meg:

Laura. Ugyan édes atyám, mért nem dolgozik ez az ember is úgy, mint a többi? Megütközve, s zavarodva állt Bogdán; mert e kérdés terve szerint korán jöve, s rá felelni, kielégítőleg felelni, nem volt elkészülve. Felelnie azonban mégis kelle t, hogy nevelésében csorba ne történjék. Későbbre akarván a viszonyokrul szóló leczkjét halasztani, midőn vélekedése szerint Laurájának lelki tehetségei jobban ki leendettek volna fejlődve, s midőn remélheté, hogy ezeket vele tisztán megértetheti, de az alkalom előadván magát, kénytelen vala szólni. Az üres, ki nem elégitő, vagy az élénk gyermek kíváncsisági kérdéseit kikerülni akaró feleleteket Bogdán veszedelmeseknek tartá; felelt tehát, s őszintén és igazán.

Bogdán: Édes gyermekem, ez az ember azért nem dolgozik, mivel ő oly végből van ide rendelve, hogy vigyázzon, valyon a többiek dolgoznak e, s ha nem dolgoznának, hogy őket biztassa, nógassa, vagy kényszeritse.

Laura: Hát ha ez az ember itt nem állna, amazok nem dolgoznának? és minek tartja kezében azt a pálczát? hiszen mikor mi a kertünkben dolgozunk, senki sem áll hátunk megett, és azért dolgozunk. Minek állították a kaszálok ezt az egyet önmaguk után? Kedves atyám, ezek nagyon furcsa emberek lehetnek. Egy embert állítanak magok háta mögé hogy az őket a dologra intse; hiszen ha nem akarnak dolgozni, lássák ők, majd nem is esznek. Lám te mindig ezt mondod: a ki nem dolgozik, ne egyék.

Terhes felhökkint tódultak Bogdán fejébe a várat-

lan gondolatok s feleletek, de a kedves növendéket megcsókolván, hazafelé fordult vele, hogy majd otthon mindent elmond, mindenre felel, miket Laurája kérdezett. Leginkább pedig azért halasztá feleleteit otthonra, hogy menve elrejtse könnyeit, mert elgondolva az emberi nem sorát, özönnel folytak azok arczain alá.

Haza érve, édesen költék el egyszerű reggelijöket. Bár mindenkor legérzékenyebb jelekkel bizonyítá, hogy Lauráját szereti, de most megkettőztetett kegy-indulattal szoritá magához a kis teremtményt, és ezt azért, hogy az imént tett kérdéseit vele most elfelejtse. Mindenféle foglalatosságot gondolt ki ürügyül, leányát pedig kedvencz időtöltéscire, mintegy kínálva azokkal, emlékezteté. De Laura, a furcsa embereket el nem feledhetvén, kéré atyját, mondaná el, a mit ígért. Nem mellőzhetvén el jó mód-dal ígéretének teljesítését, ekép igyekezett a leány tudvágyát kielégíteni, annak értelmi tehetségéhez alkalmazván magát:

„Édes gyermekem, furcsának tetszik neked, hogy azok a munkások magok után egy embert állítottak, ki őket biztassa, vagy éppen kényszerítse dolgozni; de ne gondold, hogy ők magok kívánják, hogy azon ember utánok legyen, nem, ezt ők restelik, ez nekik terhökre van. Azon ember küldé ezen ácsorgó fölvyigázót, kinek a munkások dolgoznak, hogy ne heverjenek. De hogy ezt megért-hesd, ezeket kell tudnod:“

„Magyar hazánkban kétféle emberek laknak, olyanok, kiknek magoknak van több vagy kevesebb földük, és olyanok, kiknek magokban nincs tulajdon földük. Azok, kiknek földük van, s magok dolgozni nem akarnak, vagy ha több földük van, mint a mennyit megmunkálni képesek volnának, átengednek némely darabot belőle azoknak, kiknek nincs; ezek, a nekik átengedett földért, bizonyos számu napokon dolgozni tartoznak a föld tulajdonosának, a mely munka robotnak mondatik ezen felül abból mit a nekik átengedett földben természetnek, szintén egy részt a föld tulajdonosának adnak, a mely rész tizednek neveztetik.

„De édes gyermekem, mivel az emberek tudatlanok, s mivel nincsenek jól nevelve, szívök nincs kimivelve, lelki tulajdonságaik nincsenek kifejlődve, kötelességeiket nem tudják, következőleg nem teljesítik. Kiknek a föld régen-tén használat végett adatott át, azt a hozzá szokás által

magokénak tekintik, s a köteles tartozást ingyen szolgáltnak nézik; ebből megalégedetlenség, zúgolódás, a földbirtokos ellen irigység sat. támad. A földbirtokosokban hiányos nevelés miatt ki nem fejlődtek az emberi tökélyek, sziveik nem olvadoznak szelid érzelmekre, az embernek méltóságáról fogalmuk nincs, gyakran indulataiktól elragadtatván, az állatok sorába alacsonyulnak le, s azon emberektől, kiknek szolgálat fejében földet adtak által, s most jobbágyoknak neveztetnek, többet kívánnak, mint azok teljesíteni kötelesek, vagy elbirni képesek. Innét sok visszaélés támad, ebből sok kellemetlenség származik. A szép egyetértés helyett egyenetlenség és bizodalatlanság áll be. A földes ur és jobbágyok mint ellenséget úgy tekintik egymást. Lásd kedves Laurám, ezért állit a földesur dolgozó jobbágyai után fölvigyázót. A pálcza pedig azért van kezében, hogy ha valaki éppen nem akarna dolgozni, azt ütéssel kényszeritse.“

Gondolá Bogdán, hogy elég világosan s érthetőleg adá elő leányának a felvigyázó nem dolgozásának okát. S hogy Laura megérté, következő kérdései bizonyítják,

Laura: De hát mért nem tanulnak az emberek, hogy kötelességöket tudnák és teljesitenék? Mért nem neveltetnek úgy, a mint te gondolod atyám, hogy neveltetniök kellene?

Bogdán. Édes gyermekem, mert senki sem tanítja, senki sem nevei őket. Vannak köztük az igaz, emberek, kik tanítóknak, nevelőknek mondatnak, de ezek úgy nem tudják mire kellene a többit tanítani, hogyan kellene nevelni, mint a többiek nem tudják, hogy mit kellene tanulniok. Ezek a tanítók és nevelők egyetmást ugyan tudnak, mi által a többi tudatlanabb emberek elámittatnak, de arról fogalmuk sincs, mit szükségesképpen mind magoknak, mind pedig egyéb embertársaiknak tudniök kellene. Azonban valamit jelentő semmiséggel, mit ők tudománynak mondanak és mondatni kívánnak, kenyeröket keresik; s ha belöle valamikép élhetnek, azaz nyomorogva tengődnek, elérték céljokat, ők azzal nem törődnek, tudnak e valamit, kiket tanítanak, vagy inkább tanítani akartak — vagy nem is akartak, csak szokásból mondatik, hogy tanítanak — nem gondolnak többé vele, csak mint akármely más napszámos, a szokott fizetésért, a napot, vagy hetet, vagy esztendőt kihuzzák. Egyébiránt ha van

s találatik egy vagy kettő ezek közt a tanítók vagy nevelők közt, ki tudná, mire kellene az embereket tanítani, ezt vagy ki nevetik józan tanításaért, vagy akadályozzák vagy üldözik, sat., mert a jót nem ismerő emberek éppen meg fordítva ezen kevés jót tartják rosznak! — Hogyan lehetne az jó, ugy okoskodnak ők, hiszen az egész világ megzáfolja, ellenkezőt tartván.

Laura: Ha ezek az emberek ellenséges indulattal viseltetnek egymás iránt, mért nem válnak el egymástól. A ki másnak nem jó szívvvel dolgozik, s ha azt hiszi, hogy terhes neki az ily munka, dolgozzék magának.

Bogdán: Igen, de magának nincs földje, mit dolgozzék?

Laura: Ha nincs, foglaljon magának el egy darabot, mint az, a kitől használat végett birt némely darabot.

Bogdán: Ugy de nincs már elfoglalni való föld, mely senkié sem volna, minden darabnak van gazdája.

XI.

Laura utolsó szavai: „foglaljon el magának“, fájdalmasan hatották meg atyjának emberi érzelmekre gyuló szívét. Ritkán hegedtek be Bogdánnak belső sebei; mert minden lépten nyomon újra sértegető tárgyak, szűrő tövisek fordultak elő. De leánya, az ártatlan teremtmény, tudta nélkül, s akarata ellen, oly szörnyüleg marcangoló véres sebeit, hogy a fájdalom s kinok nagysága alatt csaknem lerogyott. Előbb, midőn a kaszásoktól eljöttek, könyeit elrejté, de most Laurája észreuvé a könyzáport orczáin alá csorogni, s kérdi: „Mi bajod kedves atyám? mért folynak könyeid? én bántottalak édes atyus? o bocsáss meg jó atyám, hiszen én soha sem láttalak sirni, nem is bántottalak meg tudtomra; de igen, te különféle szorgos foglalatosságokat emlegettél, engem pedig kedvencz időtöltésemre emlékeztettél, és én mégis untattalak, hogy nekem mondd el, mért nem dolgozik az az ember is; csak most egyszer bocsáss meg kedves atyus, sohasem kérlek, sohasem terhellek oly kérdéssel, mely fájdalmadra esik. Ha tudtam volna, hogy kérdésem könyeket facsar szemeidből, hidd el, nem tettem volna. Te mindig emlegeted az őszinteséget, sőt mint igen dicsérendő, de egyszersmind

ritka tulajdonságot; mért nem valál magad őszinte, mért nem mondád, hogy alkalmatlan kérdéseimmel ne bántsalak meg? Fogadom édes atyám, nem vétkezem többé ellened, atyám, nevelőm s tanítóm ellen.“

Az ártatlan és tiszta szívü gyermeknek ezen szavai, még inkább ömleszték Bogdán könnyeit. Mert az előbbi fájdalomtól sajtolt könyvekhez most örömkönnnyek járultak. „Nem bántottál meg kedves teremtés, mond az öreg, leányát olvadozó szívéhez szoritván, nem! Nem te okoztad fájdalmaimat, nem te facsartad keserü könyveimet; te csak édes könnyekre fakasztál. Ah egészen más okból eredtek könnyeim, megmondom későbben, midőn nagyobbra nevelendettelek már föl. Szemrehányással illetsz, hogy nem valék irántad őszinte, de higyj atyai szavamnak, nem viselhetnéd még el, ha előtted kitárnám szívemet, fájdalmaim okait; s nem vagy képes azokat felfogni.“ Az atya elhallgatott, el Laura is.

Bármily jól kiszámlálta Bogdán, nevelési terveit, bármily megfontolva s ovakodva szólt és tett mindent: most hibázott. Visszavonta magát a kíváncsi nevelék gyermeki foglalatosságaihoz, de meg nem foghatta, mi lelhetted kedves atyját, hogy az könnyez, hogy sir, holott ő soha, mióta eszmélettel bir, senkit sem látott sirni, könnyezni, s így atyját sem. Laura csak következtetésből tudá, mit teszen sirni, mert a sir és könnyez, sirás és könnyezés többnyire együttjárnán, innét képződött fogalma. Láthatta ugyan piczinded korában anyját sirni, de ez emlékezetéből ki vala törölve. Szegény gyermek te, gyöngeszived korán megismeré a fájdalmat, mert érzékeny vala, nemesülő lelked tökélyei előbb fejledezének ki, mint másokéi; mert szülőid szép lelke szált által beléd, de előbb kelle érzened ama bánatot, mely a jobb lelküek örömét clyeli, melyet a sokaság érzéketlensége és vad kegyetlensége okoz.

Látván Laura, hogy atyja szemeiből viz foly, hogy az sir, ő is azonnal érzi, hogy akarata ellen sós viz foly szemeiből. „Mért van ez, kérdé atyját, mi annak az oka, hogy szemeidből vizet folyini láttam, mindjárt az enyém-ből is folyt? és miért sós e viz?“ Bogdán szorongásokban érzé magát, mert még csak most kezdé tulajdonképen leányát tanítani, — eddig csak nevelé, a nevelés és tanítás közt pedig felette nagy a különbség; olyan forma,

mint a fölvilágosodás és tudományosság közt — és mégis már olyan kérdéseket tesz neki, melyekre alig képes felelni. Ő ugyan tanulta egykor a fizikát, de azért nem tudá megfejtetni, mért kelljen leányának szeméből sós viznek folynia, hogy az, az ő szeméből azt folyini látá. Arra, hogy mért sós e víz? ezt felelé neki Bogdán: mivel sózott eledellel élünk. „Hát ha nem élnénk sózott eledellel, milyen izü víz folyna szemeinkből, kérdé tovább Laura, és élhetnénk e mi, ha sósat nem ennénk? Ugyan édes atyám, az állatoknak szeméből, melyek csak sózatlan fűvel élnek, foly e oly sós víz, mint a miénkből? Vagy talán a füvekben is van só?“ Több ilyfélét kérdeze még Laura, de Bogdán nem tudá felelni.

Ő mindenek előtt a jogot, jogosságot akarta leánykájával megértetni, mint minden boldogságnak, jóllétnek, morálnak, vallásnak, alapját, de most tapasztalá, hogy a körülmények akaratuik ellen szolgáltatnak alkalmat, előbb vagy utóbb, egy más tudományra.

Már hanyatlani kezdének Bogdán évei, s mégis tanulni vala kénytelen, ha nevelői nagy hivatalát pontosan s szentül akarja teljesíteni. Ifjuságában rendszeresen tanult, minden kiszabott gyakorlatot szorgalmasan elkészített, a próbatételeket dicséretesen kiállotta, szóval, az egész tanulói pályát dicséretesen megfutotta, sőt ennek végeztével, egy értekezést készítve, még doctori czimet s diplomát, — még pedig a bölcsészetben — is nyert, s mégis tanulni kénytelen vala, öreg napjaiban vala kénytelen tanulni.

Nem tartá ezt már elégségesnek; ezen kívül olvasott, gazdaságát csak mellékesen folytatva — másokra bizván azt inkább — sokat olvasott s mégis, hogy a nevelőségnek megfelelhessen: tanulnia kelle.

Szép tapasztalást tőn már a nevelésben is, mert nejét — ki azonban hamar elhalt — nevelte s tanította egy ideig. Maga nevelte föl anya részről elárvult Eszterét, mely idő alatt elég alkalmá vala a nevelés titkait kitapogatni, annak módját könnyíthetni; ismereteit szaporítani, lelki tökélyeit kifejteni, és mégis most újra tanulnia kelle, ha kedves Lauráját igazán jól akarja nevelni. Ő nem elégedett meg egy néhány idegen névnek és igének ejtegetésével és összerakásával. Ezt pedig sokan elégnék tartják arra, hogy már nevelhessenek és tanithassanak.

XII.

Minden földi boldogságnak a természeti törvény és jog lehetővé csak tartós alapja: Bogdán serdülő leányát ezekre akará legelőször megtanítani Szerette volna ugyan, hogy ama főlebb tett kérdéseket megfejtethné neki, de azokat és még azokhoz sok más hasonlókat, melyeket lehet, Laura intézend majd hozzá, nem elmulthatlanul szükségeseznek, hanem csak hasznosoknak tartván, későbbre szándékozott halasztani, midőn a szükségeseket már tudandja.

A nevelést szép sikerrel folytatván Bogdán, most már a tanítást is elkezdé. Nem adott fel leányának egy lapot könyv nélkül megtanulni, mert még olvasni nem is tudott Laura, hanem egyet vagy mást kérdezőn tőle, azt kívánta, hogy tanítványa magától feleljen arra, a mint tud. A könyvnyomtatás, nem tagadhatni, kimondhatlan nagy hasznára van az emberi nemnek, de nem szükséges a boldogságra elmulthatlanul, mert képtelenség volna azt állítani, hogy a ki nem tud olvasni vagy írni, nem lehet boldog.

Hány ember van földünk színén, ki nem tud olvasni és mégis boldog, ismét hány, olvasni és írni tudó átkozza boldogtalan létét! — Ha azok közt, kik betűt nem ismernek, boldogtalanok is vannak, vagy tegyük föl, hogy mindnyájan azok, nem azért nem boldogok ők, mivel nem tudnak olvasni, ó nem! mert így az olvasóknak mindnyájoknak boldogoknak kellene lenniök, hanem azért nem boldogok, mert a természeti jogot és törvényt nem tudják, s az ezekből származó egymás iránti kötelességeiket — nem ismerhetvén — nem teljesítik!

A sétálást ritkán mulasztá el Bogdán, sőt mióta leánya mind inkább nevedett, egész utazásokat tőnek a környékben. Sokszor elfáradtak, de ezt Bogdán szükségesnek tartá, hogy a nyugalom édességét annál jobban érezzék. Laura soha sem volt még úgy ellankadva, mint midőn egykor a Kárpát alján sétáltak majd kétannyi ideig, mint egyébkor szoktak. Nem feledheté el Bogdán e tájat soha, mert itt kóstolta meg legfőbb boldogságát, itt is-

meré meg hitvesét, itt jegyzé el, itt esküvének örökös hűséget egymásnak. Legkedvesebb táj volt ez rá nézve a honnak minden gyönyörű vidékei között, ezt gyakran meglátogató ifjabb korában, ide voná magát az emberek elől, itt választá nyughelyét is.

Haza felé ballagván, egy kocsis eléri őket. Laura fel akar rá ülni, de a kocsis durván elutasítja; ezen elszomrodék, nem tudta elgondolni: mért nem ülhet ő fel egy kocsira, ha el van fáradva, s mért utasítja őt el a kocsis oly szokatlan, de neki egyszersmind kellemetlen hangon. Laura fájdalmasan nézett atyjára, mintha panaszkodni akarna, s így szól végre hozzá:

Laura: Beh különös ember ez édes atyus. Mért nem hagyott a kocsira felülni, hiszen csak maga ül rajta, még többen elférnének. Ugy e rossz ember ez, édes atyám? Mi is kocsikáztunk máskor és te sokszor magad mondád a gyalogosan jövő embereknek, hogy üljenek föl, ha nekik tetszik, nemhogy nem engedted volna felülni.

Bogdán: Édes gyermekem, ez nem rossz ember.

Laura: Furcsa, hát én ezen szónak jelentéseit: jó, rossz, nem értem, vagy elcseréltem. Kicsoda hát rossz, te? mivel az embereket a kocsira felhagyod ülni, sőt hívod, hogy üljenek föl, ez pedig jó?

Bogdán: Ez az ember, kedves Laurám sem nem jó, sem nem rossz, ezen tette után ítélve, hanem éppen az, minek szükségképpen lennie kell. Szóval ember, minden más melléknév nélkül. Képzeld édesem magadnak, hogy az emberek már így felnöve, egyszerre teremnének, egy időben bujnának ki a földből, mint ezek a fűvek, értvén mostani természetükkel, éppen ilyenek volnának, mint ez az ember, sem nem jók, sem rosszak. Csak később válnának vagy jókká, vagy rosszakká. Ó beh boldog volna az emberi nem, ha mindegyik chez hasonlítana cselekedeteire nézve!

Ezen és még hasonló beszélgetések közt haza értek s miután kinyugodták magokat, Bogdán fő leczkójét tartá a jogrul, mint a következő fejezet mutatja.

XIII.

Laura : Azt mondtad édes atyám, hogy az a kocsis, ki föl nem vett a kocsira, sem nem jó, sem nem rossz még ezért, szeretném már tudni, ha felvilágosítanál, mert nem értelek.

Bogdán : Az úgy van. Nézd amott a juhokat teheneket, s egyéb marhákat; vagy a madarakat, halakat vagy ezeket a plántákat és fákat, s mond meg nekem, jók e ezek vagy rosszak? Ha erre kielégítőleg felelsz föl vagy világosítva, azaz, érteni fogod, mit akarok mondani,

Laura : A juhok vagy tehenek engem nem bántanak; a halakkal vagy madarakkal semmi dolgom nincs, velem semmi jót vagy rosszat nem tesznek, tehát úgy hiszem, hogy rám nézve sem nem jók, sem nem rosszak.

Bogdán : Jól van. Tekintsd most az embereket úgy, mint juhokat, teheneket, szóval, mint egyéb állatokat, melyekkel érintkezésbe nem jössz, mert az embereknek minden tudomány és műveltség nélkül, éppen ezen lépcsőn kell állaniok. Mernéd e állítani, hogy ezen juhoknak, madaraknak, halaknak, fáknak valamelyike boldogtalan?

Laura : Te azt mondád, hogy ily állapotban az embernem boldog volna; magam nem értvén egészen a dolgot, neked elhiszem s én is azt mondom, hogy boldog volna, ha abban állhat a boldogság, midőn egyik a másiktól külön választva sem javában, sem ellenkezőjében nem részesülve létezik.

Bogdán : Helyesen veszed észre. Valamint az ember létének első fokán állva, azaz, egyéb állatokkal egy sorban lévén sem nem jó, sem nem rossz: úgy, tulajdonkép sem nem boldog, sem nem boldogtalan, csak van, él, létezik mint a fa. Hogy az emberi nemet ezen állapotban létezve, főlebb boldognak állítám, csak úgy értsd, hogy neki ezen csupa levési állapot is már boldogság volna, mert azon első lételi lépcsőnél, melyen az állatokkal együtt kezdetben állt, melyen az állatok mindedig megmaradtak, ő lejjebb esett. S így a lételi állapot rá nézve, ha ide főlemelkedik, már bol-

dogság. Ezen szók tehát jó, rossz, boldog, boldogtalan, az emberre, úgy a mint az alkotó kezéből kikerül, s e földre helyhezteszik, nem alkalmazhatók azonnal, hanem később, midőn t. i. ama tulajdonságokkal birni s élni kezd, melyeket e szók jelentenek. Egyébiránt azon tulajdonságok, melyeket az említett és hozzájuk hasonló szókkal jelentünk, nem egyenlő mértékben vannak meg az embereken, mert egyik lehet boldog vagy rossz, a másik meg nagyon boldog vagy rossz; egy harmadik pedig mindenképpen felett boldog vagy rossz. Az embernek tehát, valamint minden egyéb e földön lévő valóknak első rendeltetése azon állapot, vagy csupa létel, melyben sem nem jó, sem nem rossz; sem boldogtalan. Ez azon meghatározott vagy kitűzött pont, melyhez a többiek mérnünk lehet és kell. De mivel szabadságában áll mindenkinél ettől akármerre eltávozni, némelyik lefelé esik tőle, másik fölfelé emelkedik. Azaz, ha tetszik, átléphet kiki a boldog vagy boldogtalan, boldogabb vagy boldogtalanabb, legboldogabb vagy legboldogtalanabb állapotba; lehet jó vagy rossz, jobb vagy rosszabb, legjobb vagy legrosszabb, míg egyéb állatok ezen tökélyekkel vagy tökélytelenséggel nem birván, mindig ugyanazon, vagy majd ugyanazon ponton maradnak szüntelen. Tudnád e már édes Laurám, milyen névvel nevezik közönségesen az ily állapotot, melyben sem jót, sem rosszat nem tesznek az emberek?

Laura: (Egy ideig gondolkodván.) Megvallom, nem tudom.

Bogdán: Ez jogos állapotnak vagy létnek mondatik.

Laura: Mit jelent e szó: jog, jogos?

Bogdán: Ez azon természeti és isteni adományt, ajándékot s tulajdonságot jelenti, mely közös, s melylyel bir minden az alkotónak kezeiből kikerült élő teremtmény.

Laura: Mik azon közös tulajdonságok, melyekkel minden élő teremtmény bir?

Bogdán: E következők: 1-ször e földet, mindenféle állatok vannak, semmi állatosztály, sem szunyogok, sem elefántok, sem békák, sem emberek, sem krokodilusok, sem legyek nem teremtették, hanem egy valamely legfelsőbb láthatlan hatalom hozá létre, s rendelte

lakásul ezen állatok minden nemeinek; részt vehet tehát annak színén, sőt kell is vennie mindenállatnak, melyet ama legfelsőbb hatalom ide helyezett, mert egyik sem mutathat az alkotótul kizáró szabadalmat. Ebből szükségképen következik, hogy itt mindeniknek egy kis tért el kell foglalnia, melyen természete szerint élhet, t. i. vagy a vízben, vagy a szárazon, vagy a levegőben; különben az alkotót igaztalansággal kellene vádolni, ha ide állatokat rendelt volna, még pedig tudtok nélkül s akaratok ellen, s nekik helyet nem tűzne ki, a természet használásától megfosztotta volna; 2-or a levegőben mindenik részesül. 3-or a nap világával s melegével mindegyik élhet, sőt kell élnie mindeniknek, senki nincs kirekesztve. 4-er Egyik sincs lekötve, sem a fák leveleihez vagy galyaihoz, sem a levegőnek láthatlan részecskéihez, sem a vizeknek csöppjeihez, sem a földnek valamelyik göröngyéhez, hanem szabadon változtatja mindegyik helyét.

Laura: Hogy a levegőben, s a nap melegében és világában mindenki részesül, igen természetes, mert mindenütt van; de ha a föld száraz színén a többi állatok közül valamelyik ember helyét, nem tetszvé az neki, megváltoztatva, éppen ezt akarná választani mit mi már kijeleltünk, nekünk pedig nem volna kedvünk ezt elhagyni, mi történnék akkor?

Bogdán. Az állatoknak ezen neme, mely embernek neveztetik, több észszel, okossággal és ügyes séggel lévén a teremtetőtől megajándékozva, részint közakarattal, részint életük s élelmük biztosítására czélozó józan okosságból egyenként arra határozzák magokat, hogy a természeti állapotot, melyben egyéb állatnemek mind eddig megmaradtak, társas étellel fölváltják. Azon szabadságokat, hogy mindenütt kalandozhatnak, s a földnek önként adott termékeiben részesülhetnek, földőzték, azon kis részért, melyet a földnek színéből állandó tulajdonul kijeleltek, s azt enyém és tied szavakkal nevezték meg. Ezen enyém és tied nevekkal kijelelt kis részt mint tulajdont, drágán azaz szabadságukon vásárolták meg, mert azelőtt a természetnek ajándékaiiban akármely földrészen részesültek, legalább részesülhettek, de eme részesülhetéstről önként lemondottak, a földnek máshollevő termékét egyéb embertársoknak

hagyván. Tehát ezen hely édes Laurám, hol mi lakunk az enyém, az én tulajdonom, következőleg nem telepedhetik ide más, bár kívánkozzék is.

Laura: Hiszen te kedves atyám azt mondád, hogy ezen darab földet más valaki birta azelőtt, kinek nevét is említéd, de már én elfeledtem. Hogyan jutott hát hozzá? neked ajándékozta az, a kié előbb volt, vagy más darabot adtál neki helyette?

Bogdán: Igen, ez másé volt már azelőtt. Előbeni tulajdonosa nem ajándékozta nekem; nem is adtam neki helyette más darab földet, hanem más móddal jutottam hozzá. Régenten úgy tettek az emberek, hogy ha egyik vagy másik valamire szert akart tenni, valamit ohajtott, megkellett azt az embert kérdeznie, a kinek azza volt, a mit ő kívánt, hogy nem adná e azt neki, a mint most is szokásban van. De mivel vagy nem volt magának az, mit a másik átadandó jószágáért kívánt, vagy több becsü volt egyik dolog a másiknál, innét sok alkalmatlanság adván elő magát, abban egyeztek meg, hogy oly valamit kell kigondolniok, mely által az ily előforduló nehézségek megszünjenek, s így bizonyos ércdarabnak becsüt adtak, mely pénznek mondatik; ez azon jól kigondolt eszköz, melynél fogva kiki szükségéin segíthet. Én tehát pénzen, ily eszközön szereztem e darab földet.

Laura: Hát nincs már olyan darab föld, édes atyám, mely senkié sem volna, hogy azok az emberek, kik most későbbben születnek, ott letelepedhetnének? Hiszen ilyen formán egyéb állatoknak sokkal jobbak van, melyek nem jelöltek ki magoknak egy bizonyos részt. Lám a kis madár mily szabadon röpköd egyik fárol a másikra; azok a kis halak, melyek itt a hegy alatt a patakban vannak, ha nekik tetszik, más nagy folyóba, vagy éppen a Dunába, vagy a nagy tengerbe uszhatnak, helyökbe mások jöhetnek.

Bogdán: Lehet, hogy más tájakon vannak még mástól el nem foglalt helyek, de itt közelünkben nincsenek.

Laura: Mit gondolsz atyám, jobb e így, ha mindenik kikörit magának egy darab földet, vagy ha igen sokan, sok ezereken egy nagy darabot jelölnének ki, s

azt közösen munkálnák, s munkájok gyümölcsét közösen költenék el?

Bogdán: Ha az emberek szive jó volna, ha ők úgy ki volnának mivelve, mint nincsenek, a közös munka és a keresetnek közös használása szép leendene, de hogy ez megtörténjék, arra nagy felvilágosodás kívántatik, a mivel pedig az emberek közül kevesen dicselkedhetnek. Ha az embereknek színe, java a többi-től kiválva, ily közös munkájú s használású társaságot képezne, igen, ez sikerülhetne, és sikerülne is minden bizonynyal, de így vegyesen, midőn kimondhatlanul több a gyáva, mint a derék, lehetlen; mert midőn az egyik izzadva munkálkodnék, a másik henýélne, azt gondolván: ugyan mért dolgozzam én, hiszen a többiek dolgoznak helyettem; midőn az egyik takarékosan és csak a szükségesekre venne a közös keresetből, a másik, s talán éppen a henýélő minden haszontalanságokra tékozolná, pazarolná a közösen keresttet. A mostani emberek ideája szebbre, fenségesebbre nem képes még terjedni — némely egyesekét kivevén — mint arra, hogy báresak mindenki magának egy kis részt tulajdonul szerezhetne.

Laura: Mivel nincs már valamely elfoglalatlan darab föld, mint mondád, hol azok, kiknek nem juta, letelepednének, azon kell iparkodniok, hogy olyan pénznek nevezett eszközre szert tegyenek és egy má-siktól — ki talán bőven foglalt el maga számára, de most már nem győzi bemunkálni, — vegyenek, mint te is tetted édes atyám, úgy-e?

Bogdán: Oh kedves gyermekem! előbb mondot-tam, hogy van egy pont, melyen az emberek az állatokkal együtt teremtésükkor állnak, melytől azonban két-felé eltávozhatnak, lefelé vagy fölfelé. Ezen ponton állva, mint mondám, sem nem roszak, sem nem jók; azonban e ponttól eltávozva, lehetnek jókká, jobbakká, legjobbakká, vagy roszakká, roszabbakká, legroszabbak-ká. És így, szabadságukban állván, az emberek nagy részben e ponttól lefelé menve, mind maguk, mind pedig az egész embernem szerencsétlenségére ez utósókká lettek; melynek következtében eme gondolatra vete-medtek, hogy tiltassék meg sokaknak a legszükségeseb-bet még pénzen is megszerezhetni; azaz elhatározzák

magokban oly törvényt alkotni, melynek erejénél fogva csak némelyeknek szabad tulajdont vehetni.

Laura: Ugyan mi gonosz sátán sughatta ezen borzasztó gondolatot nekik? Lám, egyéb állatok nem vetemednek ily szörnyűségre. Ha választ is magának a kis fülmile egy galyat, míg azon tojásait kikölti, s pincziny csupaszeit fölneveli, — azonnal elhagyja, s nem bánja bármely madár száll is ugyanazon ágra. Vagy ha nem választ magának külön helyet, nem jut soha eszébe más hasonfelének, madártársának azt mondani: te ide ne szállj. — — De hát ha ezen emberek születtek volna későbbben, kik most valamely jókor elfoglalt földnek birtokában vannak, azok pedig korábban, kik most ki vannak rekesztve, s ha ugyanazon vagyonnak birtokában lévén, megtiltanák amazoknak fekvő vagyont szerezni, jól esnék e nekik? hiszen a jognak s vallásnak szent törvénye azt mondja: ne tedd azt embertársadnak, a mit nem akarsz, hogy ő neked tegyen. Van-e ezen embereknek vallásuk, hitük?

Bogdán: Oh kedves gyermekem, mit gondolsz, hogyan nem volna! Hiszen vallás nélkül egy társaság sem állhat fen, mint mondják. Ők minden ünnepet megülnek, a misére elmennek, könyvet visznek magokkal, vagy a kik olvasni nem tudnak, olvasót, némely napokon böjtölnek, bűneiket az egyházi embernek meggyónják, a meghalt rokonokért vagy ismerősekért misét szolgáltatnak, elmennek búcsus szent helyekre; klastromokra és templomokra szép alapítványokat tesznek, s a t. szóval, ezek mind igen jó keresztények, vallásos emberek.

Laura: Igen, de mért nem akarják azt megengedni, hogy mindenki egy kis csoportot vehessen azon nagy anyagból, mely nem övék, hanem minden élő állatnak egy felsőbb hatalomtól adatott ajándék?

Bogdán: Mert ama természeti ponttul lefelé messze eltávoztak. Már miként gondolnád édes Laurám, hogy az emberek a természeti jogos állapotra visszatérnének?

Laura: Ha mindenki ezt megtartaná: Ne tedd azt embertársadnak, a mit nem akarsz hogy ő neked tegyen.

Bogdán: Jól mondod kedves leányom, ha senki

sem tenné azt másnak, mit maga nem akarna hogy neki tennének, ekkor jogos állapotban volnának az emberek, ekkor jog uralkodnék köztük. A jognak fő elve tehát: senkinek nem tenni azt, mit magunknak másoktól tétetni nem kívánunk.

Laura: Ha ily kevésből áll a jog, miért nem tanulják meg az emberek? Hiszen a vallásban is ez szolgál alapul, hogyan lehetnek tehát azok vallásosak, kik ezt nem tudják s meg nem tartják?

Bogdán: Mint mondtam, mivel a természeti ponttól messze eltávoztak, az embernek eredeti természetéből sok ezredek folytával kivetkőztek, s most már sem jogról, sem vallásról tiszta fogalmuk nincs.

XIV.

Kifejtván a jog elveit Bogdán, leányával azt gyakoroltatá is. Laura mind inkább növekedvén, egyéb mellékes, de hasznos tudományokban is szép előmenetelt tön. Felfogva a jognak lelkét, atyja a természet törvénybe avatá be, melyet következő kérdéses beszélgetéssel eszközle.

Bogdán: Nézd kedves leányom, mily szép virágos ez a fa, melyen azelőtt egy hónappal sem virág nem volt, sem levelek nem látszának, ki eszközölte ezt? ki viszi azt végbe, hogy ez minden esztendőben ilyenkor, midőn a hó elolvad, kihajt és virágzik? talán te? vagy valaki közülünk?

Laura: Oh kedves atyám, hogyan tehetném én ezt, hiszen ezelőtt néhány nappal, mikor utoljára láttam még csak apró rügyek voltak rajta azóta pedig nem hogy azon munkálkodtam volna hogy kizöldüljen és virágozzék de még eszemben sem forgott a fa, és imé tudtomon kívül mégis virágzik. Ha az én hatalmamban volna ezen fát virágoztatni, úgy végbe kellene vihetnem azt is, hogy az a másik fa szintén virágozzék, pedig bármint ohajtsam is, akár mint feszítem meg tehetségemet, nem vagyok képes azt eszközölni. De talán te édes atyám, ki idős és tudományos vagy, eszközölte ezt?

Bogdán. Nem. Én ebben az esetben éppen oly

tehetetlen és erőtelen vagyok mint te. Egy nagyobb hatalom munkája ez ; azé, ki minket magunkat is alkotott. Ó az egész természetben egy oly állandó s változatlan rendet alkotott, melyet sem élő, sem élettelen teremtmény nem képes megzavarni. Mivel ezen rendnek mindenképpen kénytelenek engedelmessé válni, az, természet törvénynek neveztetik. Ezen törvénynek alája vannak vetve minden az emberektől kigondolt törvények, azzal egyeznie kell, különben nem törvények, hanem oktalan koholmányok, csodás rémszülemények.

Laura: És hány ilyen természeti törvény létezik?

Bogdán: Csupán egyetlenegy.

Laura: Hihető, nem elég ezen egyetlenegy törvény minden előfordulható esetre, azért csináltak a nemzetek külön-külön annyi törvényt. Mert emlékezem, hogy egyszer egy igen nagy könyvet forgattál, s midőn kérdeztem, hogy abban mi van, azt feleled, hogy törvények. S ha jól emlékezem, azt mondtad, hogy azok latin törvények, de magyar törvények. Azaz latin nyelven irt törvények. A természet törvény is más nyelven van írva, nem azon, melyen a nemzetek beszélnek?

Bogdán: Nem azért van a sok emberi törvény, mintha az egy természeti törvény elégtelen volna, hanem mivel ezt az emberek nem méltatják figyelmükre, nem ismerik elegendőképp, következőleg nem tartják meg. A természet törvény semmi nyelven sincs írva.

Laura: Ha a természet törvény nincs megírva, nem magyarázza e azt kiki önkényleg s tetszése szerint?

Bogdán: Nem lehet, mert az oly világos, mint kétszer kettő négy. A természetnek változhatlan rendében van, hogy némely test meleg, másik hideg, egyik puha, másik kemény. Ha tehát valaki ezen tulajdonságokat ellenkezőleg így magyarázná: a tűz fagyjal, a jég éget; a kő lágy, a víz kemény, nevetségessé tenné magát, mint az, ki azt állítaná, hogy kétszer kettő három. Így a természetnek világos törvényei ezek: a nap nem világosíthatja és melegítheti földünknek minden oldalát egyszerre, hanem csak azt, mely feléje van fordulva; a víz nem foly fölfelé, hanem lefelé; minden felhajtott test lefelé esik; tiz gyertya világosabbá teszi a szobát, mint egy; husz embernek egyesült ereje többet elbir, mint egyé sat.

Laura: Vannak-e a természet törvények, valamely tulajdonságai, beljegyei, melyeknél fogva azt minden egyéb törvényektől meg lehetne különböztetni s ismerni?

Bogdán: Igen, a természet törvények következő ismertető jelei vannak: 1-ör Hogy eredeti; minden egyéb törvényeket megelőzött, mert mihelyt akár élő, akár élettelen dolgok és valók kezdettek lenni, ez azoknak létével össze volt kapcsolva. A többi törvények ennek csak utánozatai, melyeknek jóságát és tökéletességét vagy ellenkezőjét csak úgy határozhatjuk meg, ha amaz eredetivel összevetjük, s látjuk, hasonlitanak e hozzá, vagy nem. 2-ör Hogy egyenesen és közvetlenül magától a természet alkotójától az Istentől vagyon; ő oltotta minden embernek szívébe, holott a többi csak csalható és csalódható emberek készítették. 3-ör Hogy közönséges; mely volt és van minden időben és országban. Semmi más törvény nem mondathatik közönségesnek; mert nem lehet a földnek minden népeire alkalmazni. Mindezeket csak helybeli és személyes körülmények szülték, úgy hogy ha ez vagy ama személy nem létezett, ez meg ez a körülmény nem adta volna magát elő, ezen törvények sem léteznének. 4-er Hogy egyforma s változhatlan; más törvény nem egyforma s nem változhatlan; mert az emberektől alkotott törvények közül a mit egy jónak tart, azt a másik kárhoztatja; a mi egykor jó volt, az most rosznak tartatik, a mit egykor változhatlannak hittek, az idővel megváltozott. 5-ör Világos és kézzel fogható; más törvények mult és kétséges adatokon, gyanus tanukon alapulnak. 6-ör Józan észszel egyező; más törvények pedig legtöbbsnyire a józan észszel s az ember céljával ellenkeznek, képtelenségeket vakon teljesíteni parancsolván. 7-er Jogos; mert ezen törvény szerint a büntetés a vétkekhez van szabva, holott egyéb törvények gyakran a vétket megjutalmazák, az érdemet pedig megbüntetik. 8-ör Békés, és türelkeny; mert szerinte minden ember rokon, atyafi, s egyenlő jogokkal felruházott testvér, kiket szüntelen békeségre s egymás hibáinak megbocsátására int; amazok ellenben egyenetlenségre, visszavonásra, háborura ösztönöznek. 9-er Minden emberre nézve egyenlően jótékony; mert minden embernek boldogságát eszközli; semmi más

törvény ki nem mutatja ugy az eszközöket, a valóságos jólétre, mint ez; mert mennyi törvény, mind vallási, mind társasági létezik és létezett, az emberek azonban mégis boldogtalanok s tudatlanok, mint ez előtt néhány ezer esztendővel. Vagy ha némely tekintetben tudósabbak és boldogabbak, mint ezelőtt néhány ezreddel, csak annyiban azok mennyiben a természet törvényt hiven követték, vagy tőle eltértek. 10-er Egyedül elégséges arra, hogy az embereket boldogabbakká, miveltebbekké s jobbakká tegye, mert ez magában foglalja mindazon jót és hasznost, mely egyéb polgári vagy vallási törvényekben találtatik; mivel ezen természeti törvény magának, ugy szólván a dicső erénynek egy részét teszi. — Oly nagy pedig ezen természet törvénynek tekintete, ereje s hatalma, hogy midőn a vallástanítók egymással versengenek, minden okokbul kifogyván, a természet törvényre hivatkoznak — melyet azonban ritkán értvén, — mintegy megnyugodva, tisztelettel elhallgatnak.

Laura: Hát ezelőtt nem tudták volna az emberek ezen felséges természet törvényt, kivált ha minden emberbe van oltva, mint mondád?

Bogdán: Minden időben beszéltek róla. A törvényhozók is mindig azt beszélték, hogy ez szolgál törvényeiknek alapjául, holott róla többnyire csak álfogalmuk volt. Vagy ha némely részét értették is, az egészet teljes kiterjedésében föl nem fogák, mert ez felette mély okoskodást és észseröltetést kíván.

Laura: De szeretném tudni minő befolyással van ezen törvény az emberre nézve, mit parancsol vagy tilt, mert minden törvény vagy parancsol valamit, vagy tilt.

Bogdán: Az egész természet törvény tulajdonkép csupán egy parancsolatból áll, mind az emberre, mind pedig egyéb élő s élettelen lényekre nézve. Ezt parancsolja: létezzetek, tartsátok fen magatokat. Ezt a természetnek változhatlan rende kívánja. Ledöntögethet ugyan egy durva kezü kiméletlen fejszéjével sok szép tölgyeket, kiirthatja a körülte közel viruló hasznos fűveket, vagy szükséges plántákat, elveszhet ő maga is aztán azon pusztta földön, hol mindent megsemmisített, de ez, a természet világához képest semmi, vagy parányi, legfőlebb annyi, mintha eme méltóságos tölgyfának egyik leveléből egy picziny szélet vagy csipkét

lecsipek; vagy mintha egy iszonyu nagy épületből egy porszemet elveszek. Valamint tehát mindenre nézve azt parancsolja a természeti törvény, hogy létezzék: ugy az emberre nézve is azt, hogy életét fentartsa, szóval, hogy éljen.

Laura: Hát azt nem parancsolja, hogy boldog legyen?

Bogdán: Nem egyenesen. Mert a boldogság csak mellékes dolog, az életnek csak módosulása, nem fő célja a természetnek; a természet törvény csak azon létet parancsolja, melyet már máskor mondtam, t. i. a jogos állapotbeli létet, melyben az ember sem nem boldog, sem nem boldogtalan, hanem hasonló más élő állathoz vagy fűhez fához sat. A boldogság csak történetkép járul az élethez: p. o. egy famag, mely kopár hegyre, vagy sziklaüregbe esik, burján tenyészik, s nagyra emelkedik föl. A létel, a természet rende szerint szükséges, a boldogság ezen szükségeshez csak hasznos és kellemes gyanánt toldalékul járul.

Laura: Hogyan rendeli vagy parancsolja a természeti törvény, hogy az ember éljen, vagy életét fentartsa?

Bogdán: Két hatalmas érzés által. Egyik a fájdalom érzése, mely által mindazt kerüli, távoztatja, a mi kellemetlen, a mi fájdalmat okoz, s éltének rontására lehetne. Másik a gyönyör érzése, melynél fogva mindazt keresi, ohajtja, utána vágyik, a mi kellemes, édes örömet szül, s élte fentartására, léte kifejlődtetésére szolgál.

Laura: Nem vétek hát a gyönyörőség ugy-e?

Bogdán: Az istenért, hogyan volna a gyönyörűnek érzése és az utána való vágy vétek, hiszen, mint mondom, ezt a természet alkotója, mint éltünk fentartására czélzó parancsot, maga öntötte belénk. Csak annyiban vétek, a mennyiben az életnek megrövidítésére vele visszaélünk, ha akkor részesülünk benne, midőn rá szükségünk nincs, vagy mértéktelenül. P. o. Az evés, vagy ivás gyönyör érzést szül, de ha valaki többet eszik vagy iszik mint szükséges, vagy akármely gyönyört okozó cselekedetben többször részesül, mint kellene, egészségét vesztegeti meg, következőleg éltét rövidítvén, létét rontja le.

Laura: De nem csálnak-e meg néha azon érzések, melyek létünk fentartására vannak belénk öntve?

Bogdán: Oh! igen is gyakran, még pedig a tudatlanság és szenvedély által. Hányszor okoz a tudatlanságból végbe vitt cselekedet fájdalmat! s hányszor rongálja meg egészségünket a határtalan szenvedély! sőt hányan lesznek a zabolátlan vad indulatoknak nyomoru áldozatai! Tudatlanságból megcsalattunk az érzések által, midőn azon tárgyaknak, melyek érzékeinkre hatnak, természetét, tulajdonságát, erejét nem ismerjük, p. o. ha mérges növényt, vagy gombát eszünk, a csálánhoz nyulunk, tűzbe kapunk, vasat vagy követ erősen érintünk sat. nem tudván ezeknek tulajdonságát. Szendély által pedig ugy csálnak meg az érzések, ha tudjuk ugyan a tárgyaknak és cselekedeteknek káros voltát, de mégis vágyainknak és gyönyöröseinknek határtalanul átengedjük magunkat. P. o. ha tudjuk hogy a bor megbódít, vagy akármely más részegítő ital, és mégis mértéktelenül élünk vele. Ebből tehát az következik, hogy a tudatlanság, melyben születünk, és zabolátlan vágyaink, a létünk fentartására szolgáló módokkal ellenkeznek; és hogy a tanulás, és kivánságaink vagy inkább szenvedélyeink zaboláztatása olyan két kötelesség, mely egyenesen életünk fentartását parancsoló fő törvényből foly.

Laura: Nem fajulhat e önzéssé el ezen törekedés, melynél fogva mindenki csak tulajdon élte fentartásán igyekszik?

Bogdán: Ha az önzést tulajdon értelmében veszed, s azon törekedést nevezed annak, mely által mindenki jogainak határain belől tulajdon hasznára igyekszik fordítani mindent, ez nem lehet vétkes tulajdonság, sőt dicséretes, ez a törvénynek hiv teljesítése leendene. Ha pedig az önzés alatt azt érted, midőn valaki másnak ártalmával igyekszik magának használni, ez nem önzés, — mert tudod, hogy önzés vagy önszeretet, mind egy — hanem jogtalanság, irigység, szóval gonoszság. Az magát igazán nem szereti, ki embertársának árt, ki a jog határait áthágja; mert példájával másokat arra tanít, buzdit, hogy neki ártsanak, s a jog határait ők is hágják át. Tehát emberre nézve az élet fentartásánál, s a benne lévő tehetségek és tőkélyek kifejlendeztésénél nagyobb

kötelesség nem létezik. Ez maga a természet törvény. Minden, mit emberi erő és hatalm végbe vinni képes, itt, ez egyszerű elvben központosul. Ehhez kell mérnünk minden cselekedetünket, ezzel összehasonlítva tetszik ki, mi jó vagy rossz, erény vagy vétek, jogos vagy jogtalan, igaz vagy igaztalan, szabad vagy tiltott.

Laura: Mit mondasz atyám jónak vagy rossznak, ezen természet törvény szerint?

Bogdán: Mind jó az, a mi az élet fentartására s az ember tökéletesítésére szolgál; ellenben mind rossz, mi annak rontására czéloz, s az emberben létező tehetségek kifejlődését akadályozza. Mind a jó, mind a rossz kétféle lehet: Az egészség testi jó; a betegség testi és lelki rossz; a becsültetés lelki jó, a meggyaláztatás lelki rossz.

Laura: Sokszor hallottam e szókat: erkölcs, erény, és vétek, bűn; mit tartasz te erénynek vagy bűnnek?

Bogdán: Oly cselekedetek, melyek mind egyes embernek, mind egész társaságnak hasznosak, teszik az erényt, vagy erkölcsöt; ellenben oly cselekedetek, melyek mind egyes embernek, mind egész társaságnak ártalmasok, bűnnek vagy véteknek mondatnak. Mind az erénynek, mind a véteknek, azaz, mind a jó, mind a rossz cselekedetnek lépcsői vannak, legalább lehetnek. Valakinek vagyónát megmenteni jó, valakit attól megfosztani rossz cselekedet; de minthogy a természet törvénye ezen legfőbbet, az élet fentartását parancsolja: úgy nem lehet valakivel nagyobb jót tenni, mint életét megmenteni, s nagyobb rosszat, mint attól megfosztani; következésképpen ez az erénynek vagy jó cselekedetnek, úgy a bűnnek, vagy rossz cselekedetnek legfelsőbb lépcsője. Azonban még ez a fő erény vagy gonoszság is végetlenül nagyobbodhatik; mert annál dicsőbb és istenibb: minél több ember éltét menti meg, ellenben annál szörnyebb és ördögibb: minél többnek éltét rontja le.

Laura: Melyek mégis azon tulajdonságok, melyeknél fogva te valakit erkölcsösnek vagy erényesnek neveznél?

Bogdán: I-ör Tudomány; mert minél többet tud valaki, minél szebb és kitünőbb ismeretei vannak: annál biztosabb lehet az élte fentartásáról, következő-

leg annál hivebben teljesítheti a természeti törvényt, s aonál sikeresebben munkálhatja embertársainak boldogságát. 2-or Mértékletesség; mely magában foglalja a józanságot és szeplőteleniséget. A mértékletesség, tulajdonkép indulatainknak s szenvedélyeinknek zabolázása. Ki vágyaiban és kivánságiban mértéket nem ismer; ki szenvedelmeit korlátok közé nem szorítja, abból az élet-erő csakhamar kiszárad, s ijesztő vázkint jár az emberek között egy ideig, míg vétkeért önmagában szörnyen lakolva, csak csekély viszontagságban is mint hitvány kóró könnyen letörlik; az ilyen önként megrövidíti életét, és a morál parancsolata ellen vétkezik, — mely azt kívánja, hogy: mind magunk lehetőségig tökélyesüljünk, mind egyéb embertársunkat tökélyesíteni igyekezzünk; — mert aki készakarva tökéletlen akar maradni, idő előtt megszűnik élni. 3-or Bátorság, vagy testi és lelki erősség; mert ezek hatalmas eszközök az élet fentartására s boldog létre. Az erős testü és lelkü ember nem csügged mindjárt a sors csapásai alatt, nem roskad le gyáván, hanem elszántan küzd az akadályokkal, lelkesedve száll szembe akármely veszedelmekkel, s hatalmasan eszközölheti egyebek boldogságát. 4-er Munkásság; mert igazán szólva, munkára vagyunk teremtve. Mily sok édes órában részesül a munkás, míg a henyének az élet terhére van. Az iparkodó munkás beszerzi, mi az élet fentartására szükséges, s aztán annak csak kellemeivel él. Munka által fejlődnek ki tökélyeink, ez által szélednek el a veszedelmes kísértetek, eleje vétetik a káros szenvedélyeknek, a vad indulatoknak. Ez által tartós és állandó egészségre számolhatunk, ez által juthatunk tiszteletreméltó és boldog vénségre. 5-ör. Tisztaság; mily nagy befolyással van ez egészségünkre, következőleg az élet fentartására, nem szükség mondanom, csak azt az egyet említem, hogy ha a lakás és ruházat tiszta, nem vagyunk kitéve az undok rothadásnak; minden ragadós nyavalya, a rettenetes döghalál vagy pestis, tisztátalanságból származik. Vannak ezeken kívül még olyan erkölcsi cselekedetek vagy jóságok is, melyek nem tulajdon személyünket, hanem felebarátunkat, vagy inkább a társaságot illetik, de ezek nem a természet törvénybe, hanem a morálhoz tartoznak, mely egyébiránt a szeretettel egy értelmü. Ugyan miként foglalnád azt,

kedves Laurám, mit a természet törvényről elmondottam, kevés szóval oly rövid mondásba, melyet intésül vagy parancsolatul lehetne mindenkire nézve használni?

Laura: Úgy gondolom, e következő módon egészen ki lehetne azt meríteni: igyekezzél a természettől adott mind testi, mind lelki tehetségeket tökélylyé kifejteni, hogy ne csak élj, hanem a kifejlődött tökély következtében jól és boldogul is élhess.

XV.

Helyesen gyanítá az öreg nevelő Bogdán, hogy a jó és tökélyes szülőknek nem lehet rosz és hitvány magzatuk, — ha felette veszedelmes példák, s gonosz társaság azt el nem rontják — bár egészen célirányos nevelésben nem részesülhet is.

Nem tartta Bogdán naponkint leczkét, nem vala neki szüksége szószerkekre, codexekre, hanem kivezeté Lauráját a szép s nagy természetbe, hol egy kis féreg, egy fűszál, egy bokor, virág sat. könyv helyett szolgált neki. Akárhová tekintett az ég alatt, mindenütt méltó tárgyra talált, miről leányának tanítást adjon.

A természettől jó tulajdonságokkal levén megáldva Laura, mit közvetve szülőinek köszöne, a világnak romlottsága elől csendes magányokba vonulva, nem vala Bogdánnak nehéz a tehetségeket tökélylyé fejlődtetni ki.

Igy teltek az évek egymást váltogatva. Laura tizenöt esztendőssé növekedve föl; a déli magas pont felé haladott, Bogdán pedig attól már régen eltávozva, alkonyatra hanyatlék.

A tulajdonképi nevelés, ugyszólván már elvégződött, mert Laura mind testileg, mind szellemileg kifejlődött ember vala. Örömmel lépdelt most már Bogdán közelgő sirja felé, mert szeretett gyermeke hiv vezérlése, gondos felügyelése alatt s tulajdon szeme előtt fölnevelkedett. Megtette mind az emberiségnek tartozó adót; beteljesítette az atyai kötelességet. Nyugodtan várta munkás éltének végét, mert hivatását lelkiismeretesen betölté; nem félt a jogos bírónak ítéletétől, mert a neki adott ész-girával okosan gazdálkodott; ő eleget élt, mert

magának s embertársainak tehetsége szerint használt; ő az emberiségnek s nemzetének méltatlan tagja nem vala, mert más hasonfelének verejték közt szerzett keresményét nem költé; szóval rendeltetésének megfelelt, mert a természet törvényt meg nem szegte.

Nem kelle azon aggódnia, hogy öregsége miatt leányát mindenütt nem követheti; Laurának sem vezetőre, sem követőre szüksége nem vala többé, önálló szabad egyén lévén. Még egyszer akarta Bogdán azon neki szent helyet leányával besétálni, hol boldogult hitvese, első szerelmét fellobbantá. Fáradtan, s Laurától vezettetve jött vissza a hosszas sétalásból. Kinyugodván magát, szokatlan érzelem támadt benne, mert a végső s legnagyobb leczkét készülvén leányának adni, nem tudhatta, mily benyomást teend az Laurára, s milyen következése leszen. Ő ugyan azon meggyőződésben élt, hogy az ember sem nem jó, sem nem rossz, és hogy az emberi szív alkottatásának következtében inkább jóra hajlik, de a dolgot úgy tekintvén, mint van, s egész életében tett tapasztalásait emlékezetébe visszavarázsolván, el kelle szomorodnia, s rettegett, valjon nem vala-e gondos nevelése sikertelen.

„Kedves gyermekem — így szólítja meg Laurát, — életem végéhez közelget, erőm fogyatkozik, nem tehetek többé semmi jót veled; azért okosan teszed, ha engem elhagysz, s a nagy világ terén arra mégy, merre vágyaid visznek, s hol jótéteményre számolhatsz, ha csakugyan mások jótéteményében akarsz részesülni. Láttad gyakran, hogy a kis madárfiak, midőn már repülni tudának, elhagyák anyjokat s talán sohasem jöttek ismét össze; vagy ha összejöttek is, talán nem ismerék többé egymást. Láthattad szintén azt is, hogy a borjúk, vagy csikók két esztendő múlva föl levén nevekedve, anyjokkal többé mit sem gondolva, eloszlottak. Az emberfaj szülőttei nem nevelkednek föl két három esztendő alatt, ezeknek több évi gyámolgatásra van szükségök. Ezt én, piczin korodban elhalt anyád helyett magamra vállaltam s teljesítettem. Én még többet tettem más álatanyánál: tanítalak is, nemcsak nevelélek; nemcsak arra tanítottalak, hogyan kelljen élned, hanem arra is, hogy miként lehessen boldogul élned; ezt más állat nem teszi. Én ebben kedvemet találtam,

gyönyörűségemet leltem, következőleg meg voltam jutalmazva érte. Egy más ember azt kívánná most tőled, hogy a vett jótéteményt, kivált öreg napjaiban, neki viszonozd; ezt én nem kívánom. A jól rendezett emberi társaságokban ezen cselekvésmód divatoz, hogy egyik a másiknak kölcsön tesz mindent, s ezen szabály alakult belőle: adj, aztán én is adok; ha te velem jót teszesz, én is jót teszek veled; tedd azt másnak, a mit akarsz, hogy az neked tegyen, sat. Te édes Laurám, a nevelésért és tanításért nekem tudtodon kívül adtál; a kellemet és gyönyört, melyet ezen foglalatosságomban éreztem, te okoztad, tehát kölcsön tévék mindent, fáradságom jutalmát elvettem. Kötelességed irántam nincs, szabadságodban áll tehát most nálam maradni ha tetszik, vagy engem elhagyni, a mint vágyaid magokkal hozzák. Ha az által, hogy neveltelek és tanítottalak, semmi belső jutalom nem háramlott volna rám, — mely jutalom azon öntudatból származik, hogy helyesen cselekszünk — úgy veled jót cselekedtem volna és nem kölcsönt; ezt erénynek vagy tiszta morálnak nevezzük, szóval, legfenségesebb értelemben szeretetnek mondjuk. De ez igen kevés embernek tulajdona. Hogy én e tulajdonsággal bírok-e, magam sem tudom, mert még eddig minden cselekedetemben meg voltam, legalább belsőkép jutalmazva. Végső napjaiban, ha majd talán elgyengülve, vagy éppen betegen fekvendem, jól fog esni, ha valaki csak egy ital vizet nyújt is, de hiszem, hogy e kis vagyonom tekintetéből kölcsön kezekre csak számolhatok. Fizetésért megtesznek az emberek annyi barátságot, hogy halálos ágyamban megforgassanak, s végpillanatomban szememet befogják, vagy ha be nem fogják is, nekem akkor már mindegy leszen.

E szavak után elhallgatott Bogdán. Azelőtt mintegy hét esztendővel, midőn első oktatást adott Laurájának, Bogdán könyezett, de könyezett most is. Érintette ugyan, hogy jól esnék majd neki, ha valaki végső napjaiban gyámolitaná, de erre kérni nem akarta Laurát, mert, úgy gondolá, ha az nemes lelkű, ha azzá fejlődött ki, a mivé ő azt kifejteti s nevelni szándékozott, megsérti, vagy legalább megszorítja; ha pedig Laura nem az, a minek ő azt lenni ohajtá, kérése haszontalan.

Szép vagyonnal birt Bogdán, a mivel tetszése sze-

rint rendelkezhetett. Ha akarta, hagyhatta unokájának, vagy másnak, kinek arra nagyobb szüksége volt. Hogy leányának erkölcsét próbára tegye, azt hiteté el, hogy ő minden vagyonát, egész szerencsáját egy oly embernek köszöni, kinek gyermekei a váltózó sors miatt kinos helyzetben nyomorognak. És ez nem is vala csupa költemény, mert jötevőjének családja csakugyan szegénységgel küzdött, kölcsöntéteménnyel tehát tartozott neki. Minden vagyonát ugyan nem kelle oda adnia, de ő minél előbb kívánta a szenvedőket kedvezőtlen körülményeikből kiszabadítani; átengedte, legalább egy időre mindenét, csak legszükségesebbet hagyván magának.

A fölebbi nyilatkozatnak füllel halló, a vagyon átadásának pedig szemmel látó tanuja vala Laura. Meggondolván, mit tett vele atyja, végig tekinti fölnevelkedését, elővarázsolja atyjának annyi esztendőök folytában iránta bizonyított gondoskodását, tehetsége szerint összedvén minden erejét, így szól Bogdánhoz, az atyanevelőhöz:

„Azt mondád édes atyám és nevelőm, hogy szabadságomban áll, most már föl lévén nevedve, téged elhagyni s arra menni, merre vágyaim visznek s ragadnak. Hogy ez szabadságomban van, anélkül is tudom, ha nem mondanád is; mert a természet önté belém e szabad akaratot. Ama gyümölcs ott a fán, nézd kedves atyám, mily szépen piroslik, mint kecségtet, hogy egyem belőle. Ha akarok szakaszthatok róla, s ehetem; leülhetek itt a gyepre, vagy fölmehetek ama dombra; ha ebbe a vízbe egy gyermek bele találna esni, most midőn látnám, szabadságomban volna azt kihuzni, vagy benne hagyni; az embernek minden cselekedete szabad akaratától függ, — kivevén hogy ha egy erősebb, s vad szívű egy más gyöngébbet egyre vagy másra kényszerit, akkor ennek cselekedete nem függ szabad akaratától. De nemcsak nekem van szabad akaratom, hanem nézd azt a kis madarat, épen most repült egyik fáról a másikra, s ha akar, ha neki tetszik, ismét visszarepül; nézd azt a lovat, mely ott a réten legel, ha akarja átlépi az ért, s tul legel, vagy ismét visszajő. Az állatok egyéb fajainak is van szabadságuk.“

„Ezen szabadságomat kedves atyám, hogy téged elhagyhatlak, magánál az életemnél többre becsülöm.

Mi örömöm volna az életben, ha szabadon nem munkálkodhatnám? mi gyönyörűségem volna, ha nálad kénytelen volnék maradni? Arra tanítottál legelőször, hogy az ember minden más állatokkal együtt teremtésekor oly ponton áll, melyen sem nem jó, sem nem rossz, s hogy ezen ponttól eltávozhatik szabadakaratanál fogva, azaz, hogy lehet jó, jobb, legjobb, vagy ellenkező. Ha tőled eltávozom, ha téged elhagylak, s ha igaz az, hogy neveltetésemért meg vagy jutalmazva — a mi részint igaz, mert át is látom, de te nem is mondasz mást mint igazat: — úgy én rossz nem leszek ezért, de jó sem; következőleg elhagyhatlak tiszta lelki ismerettel.“

„De kedves atyám, minthogy hatalmamban áll jó vagy jobb lenni, ezt tenni akarom. Hiszen ha az ember az eredeti ponttól fölfelé eltávozik bármily tekintetben, tökélyt jelent, a tökélynek legelső lépcsőjét, mivel már ily módon egyéb állatoknál, melyek mindig ugyanazon ponton maradnak, ezen egy lépcsővel fölebb áll. — Ugyde minden tökély boldogságot foglal magában, már pedig ki nem kívánna boldog s boldogabb lenni? O kedves atyám, te könyeztél imént, midőn azt nyilatkoztatád, hogy elhagyhatlak. Tudom mért folytak könyeid, szived rejtekébe láttam, tiszta lelkedben olvastam amaz aggodalmat: valjon nem volt-e fáradságod haszontalan, nem vala-e nevelésed sikertelen, nem hintéd-e a tudomány magvait terméketlen sziklára? Vigasztalódjái kedves atyám s nevelőm, fáradságod gyümölcsét meg fogom termeni, érlelni is, hogy abból élhess. Azt mondád, hogy a nevelésért s tanításért megjutalmaztalak, tudtomon kívül lefizettem annak díját, mert gyönyörűséget találtál munkádban; de nem tudtomon kívül akarlak megjutalmazni, ez nekem nem számoltathatik be, hanem tudva, tettelesen. Hát még azon emberek sorába sem tartoznám, kik a kölcsönt adják csak vissza? oh ez felette szomorú leendene!!“

Ezen szavak nem voltak egészen váratlanok, mert Bogdán ismerte növendékét, de mégis jól esett aggódó lelkének világos kijelentés és nyilatkozat által bizonyossá tétetnie a felől, hogy leánya nevelésére fordított fáradsága csakugyan nem tétetett hiában.

XVI.

Ekkép folytatta Laura beszédét, melyben bizonyossá akará tenni atyját, hogy benne helyezett reménysége meg nem csalja: „A természet-törvény szerint az emberek egyenlők; mert minden emberi alakot viselő lényben ugyanazon tulajdonságok vannak meg: ugyanis mindegyik meztelen születik, mindegyiknek két keze, két lába, két szeme, két füle, egy szája van, — bár megtörténik is néha, hogy valamely csudalény születik, mely különböznék, ez csak kivétel volna; — mindegyik a szemével lát, fülével hall, szájával nyelvvel beszél; mindegyik érzi, akár fekete, akár fejtér, akár vörhőnyeges bőrű legyen is, ha testét megmettse, mindegyik kívánja a kellemetést, mindenik halandó, szóval az emberek egyenlők a fő dolgokban, melyek a létre tartoznak, bár egyik pízivel magosabb, vagy parányival okosabb legyen is a másiknál. A ki azt merné állítani, hogy az emberek nem egyenlők, azt mint elméjében megtébo-lyodottat az örültek házába kellene zárni, s gyógyítani, ha eszére lehetne hozni szegényt. Ezen egyenlőség a dolgok természetéből foly, az alkotó munkája, nem maguké az embereké; más tulajdonságnak kell tehát az emberben lennie, mely őt az állatokon felül emeli, melyet tulajdon érdemének kell tartanunk, s ez a maga ereje által kifejett tökély, melyben mindennemű testi ügyesség is, de főkép az ugynevezett erény vagy morál, vagy más szóval szeretet foglaltatik. Nincs e három egymástól elválasztva, elkülönözve, mert mindegyik szinte egyet jelent, embertársunk iránt mutatott jó cselekedetünket jelenti, de szabadságomban áll nekem minden jó cselekedetet ezen szóval: „morál“ kitenni, mely vélekedésem szerint legkimerítőbb.“

„Vannak emberek, kik e szoról: morál, hosszú értekezéseket, egész nagy könyveket irnak, melyek olvasásába belefárad az ember, sőt ha szörnyű béketűrőssel végig bírja is valaki olvasni, még sem talál bennök egy morálsugárt is, elvesz maga a morál a sok műszó között, a tudományos, a rendszeres tagolás, elrendelés, meghatározás majd minden morált kirekeszt. Ó nem könyvekben kell a morált, mely bennünket az isten felé emel, keres

nünk: szívünkben és lelkünkben kell annak lakoznia; nem szavakban, hanem cselekedeteinkben kell léteznie.“

„Kedves atyám, mi annak az oka, hogy a dicső morál oly ritka tünemény az emberek cselekedeteiben? Vagy azt gondolják szegények, hogy ha azt mondják: uram uram, morál morál, már bemennek menyországba?! — A sokféle tudomány okozza ezt, mert semmi sem is lehet a morál elfojtására, vagy kifejlődése akadályoztatására oly sikeres eszköz, mint ha a lelket hitvány s az életre nem szükséges tudáskossággal elfárasztják s eltikkasztják.“

„Ha senki nem emel is szívében a tiszta morálnak oltárt, emelek én kedves atyám, s azon oltáron szeretet fog égni, szeretet irántad, hazám-, honfitársaim s az egész emberiség iránt. Ó atyám! hát azért neveltél volna oly nagy gonddal, oly őszinte aggodalommal, hogy most elhagyjalak, most, midőn szebb idődet, anyám és az én neveltetésemre áldozván, segédkarokra leend szükséged? Nem ismerted tanítványodat még, ha azt hívéd, hogy neked, majd midőn a vénség sulya alatt epedsz, nem nyujtand gyámkezet. Hát bennem nem találnál e biztos támaszpontra hanyatló korodban, holott oly szent érzet buzog szívemben irántad, tisztos ősz atyám. Ne véld, hogy halálos ágyadban majd vásárlott kezek nyujtanak enyhítő italt. Mi edzette volna szárnyad alatt oly kökeménynyé e szívet, mely kebelemben dobog, hogy éppen te irántad ne viseltetnék hálás vonzalommal? Azért kell-e aggódnod, hogy vagyonodat egy szenvedő család megvigasztalására fordítván, nem maradt annyi, melyből nekem is jutna, vagy annak, ki helyettem vénségedben gyámolgatna? Ne buslakodjál ezért kedves atyám, sokkal boldogabbnak érzem így magam. Ez nekem kettős gyönyört okoz; ha ama család ezen vagyon által ismét boldog állapotra jut, a köszönet és hála részint rám is háromolhatik, s mily felséges azon öntudatból származó érzés, hogy mások boldogulására befolyással, vagy eszközül válánk; másodsor, vagyonod nem lévén, mennyi el édesebb lehet örömöm, hogy a közleket illető haszonlesés nélkül gyámolithatandlak.“

„Ez ugyan mind nem lehet erény, nem lehet morál; mert bármint szeresselek is, bármily szolgálatot tennék is neked, csak kölcsöntett, nem jótétemény.“

Írántad morált nem gyakorolhatok; mindaz, mit veled jót tehetnék, csak kötelesség; életed nem fog már annyira nyulni, bármint kívánjam is, hogy a kötelesség, a kölcsön leróva leendene, s még aztán a szent morált gyakorolhatnám rajtad.“

„De oh! van helyetted elég tárgy, mert a hová tekintek, mindenütt alkalom adja erre elő magát, sehohsem tehetem kötelességem, sehohsem a kölcsönt adom vissza. Jól mondád kedves atyám, hogy az emberek eredeti mérpontuktól messze, s fájdalom! lefelé távoztak el. Ezt értettem már ezelőtt néhány évvel is, midőn legelőször beszéltél róla, de most nem csak értem, hanem tudom, mert tapasztalom.“

„Bűncsodákat látok emberek helyett, baromfajok dulják az imitt amott találtató boldogok lakjainak romjait; jogot tiporva, vagy nem is ismerve, morált gunyolva büntetlen csapongnak a nyögő népnek sulyos oston; a hon üdvének vesztén kaczagnak, s embertársok szenvedésében gyönyörködnek a zsarlási kénynek szolgapártolói. Ha a történetet végig tekintem, majd azt vagyok kénytelen magammal elhitetni, hogy nem emberek, hanem valamely rémszülöttek voltak azok, kik vad gulyákként összecsoportozva dühöngtek a föld színen, kik embervérrel akarák égi harmat helyett azt más növények termésére alkalmassá tenni.“

„Oh atyám! mért nem olyan minden ember, mint te? Ha egy ember tökélyre fejlődhetik ki, mért nem a másik, mért nem mindenik? Hát csak egyiknek adott a természet alkotója oly tehetséget, hogy jóvá fejthesse ki magát? Nem! szabad akarata van kinekkinek azzá lehetni, mivé akar: a vad tigrisnél alábbvaló szörnyeteggé, s a szó igaz értelmében emberré. Ez adja a morálnak s erénynek létét, becsét. De mégis oh vajha e szók: jog, erény, morál, szeretet ne találtathattak volna fel! mert akkor ezeknek ellenkezői nem léteznének. Így volt-e ez mindig? nem tudom; így leszen mindig? nem remélem; így kelle-e lennie? nem!“

„Hogy ez megváltozzék, hány tömérdek könyvet fognak majd az emberek a jogról s jogtalanságról, erényről s vétokról, sat. írni, anélkül, hogy cselekedetben gyakorolnák az elsőket.“

Mig Laura így beszél, az öreg, szivolvadozva s

néha néha egy örömkönyt ejtve, nyugodtan hallgat, s nevelésének édes gyümölcsét kóstolgatja. Végre megszólal Bogdán, s ezt kérdi Laurától: „Ha téged kedvesem, moráltanítónak tennének, miként remélnéd, hogy a megromlott szívü erkölcstelenekbe morált csöpögtethetsz? Lásd, mindenütt vannak erre rendelt emberek, pedig tudós emberek, és mégis semmi, vagy kevés látatja van fáradságuknak; mert naponkint terjed a romlottság, s mind inkább lábra kap az erénytelenség s moráltalanság?” Laura időt kívánt atyjától gondolkodásra, hogy kérdésére kielégítőleg felelhessen, s másnap elkészülvén, harmadnap így terjeszti elő tervét, mint a következő fejezetek mutatják.

XVII.

„Nem hittem volna, atyám, hogy oly messze terjedő legyen — mond Laura — eleinte csekélynek tetsző kérdésed. Azt gondolám, hogy néhány szóval kimerítőleg megfelelek rá; de minél jobban vizsgáltam a kérdés mineműségét: annál mélyebben merültem a zürzavar tengerébe, s csak szörnyű bajjal tudtam belőle kigázolni. Ha jól akarunk felelni, a kérdést egész minőségében kell értenünk, annak tárgyáról tiszta s világos fogalmunknak kell lenni; különben felelni képesek nem lehetünk, vagy feleletünk csak üres semmiből álland, vagy lelketlen formalitásból összezagyvált, s szajkó módjára betanult hitvány hang leend. Azt kérde: miképpen, mi módon gondolnám a morált sikeresen taníthatni? A morál van tehát kérdésben, a valódi műveltség, s az ebből embertársunkra háromló boldogság, az emberi nem, az egész emberiség célja. Minő kérdés! milyen tárgy! sok ezred óta koronkint megöröködött visszaéléseket, előítéleteket eltörölni, a szinte második természetté vált erkölcsi romlottságot morállá változtatni, a nyomoru emberlények szenvedését örömmé, fájdalmát gyönyöréretté, kinos tengését boldoggá létévé varázsolni miként gondolnám, ezeket foglalja magában kérdésed, vagy legalább következnek belőle. Ja-

vitani a mi rossz, tökéletesíteni a tökéletlent, erőt kíván — ezt nagyban, nem egy magunkra, hanem az egész nemre nézve tenni — szörnyű erőt kíván. Vannak emberek, kik ha azon társaság, melyben laknak, romlott vagy nyomorult, s ha tudják, hogy ennél boldogabb társaság is létezik, oda kíváncsiak, sietnek; ezek okosan tesznek; de azok, kik oly társaságot, melyben laknak javítani, tökéletesíteni, s boldogítani igyekeznek, nemesen cselekesznek; bármily csekély sikerű, s bármily kis foganatu legyen is munkálkodásuk s iparkodásuk. Ott nincs oly nagy szükség a hatékony és jótékony lelkekre, hol a társaság már anélkül is jobb s boldogabb, mint megfordítva. Sokkal jobban, azaz nemesebben, s a tiszta morál szellemében cselekesznek azok, kik a szenvedők közé vegyülnek, hogy azok fájdmát megszüntessék. Mint mondtam, szörnyű erő kívántatik a főlebb említettek kivitelére, de kis erő is hat a maga körében; a nagy erő, sok kisebb erők egyesületéből támad.“

„De majd eltértem czélemtől; arra kell felelnem, miként gondolnám a morált legsikeresebben taníthatni? s a mi ebből foly — miként kellene és lehetne azt eszközölni, hogy egy egész társaság, sőt az egész ember nem boldog legyen? Mondhatom kedves atyám, hogy a kérdést meghánytam, tehetségemet összeszedve gondolkodtam felette, s azt vagyok kénytelen állítani, hogy munkába vétethetik ugyan, de ezt kivívni akarni, képtelenség; míg a mostani rendszer egészen el nem töröltetik, míg a nevelést a férfinem helyett a nőnem nem viszi, s míg ez amannál fölvilágosodottabb nem leend, vagy legalább olyan nem leszen, míg végre ha a férfiak kezében marad is a nevelés: azt meg nem szűnnek tanítani, mit most tanítanak, s azt nem kezdik tanítani, a mit most nem tanítanak.“

„Látom kedves atyám, hogy ha a morált sikerrel akarjuk tanítani, igen távol kell azt kezdeni, a nevelést nagyobb rangra kell emelni a tanításnál, arra több figyelmet kell fordítani, mint erre. E kettőt többnyire elcserélik az emberek: holott egymástól nagyon különböznek. A nevelés tárgya a szív, s ennek nemesítése; a tanításé a fő s az észnek kifejlődhetése; igaz, hogy azt lehetne igazán derék embernek nevezni, kiben mind

a kettő feltaláltatik; de ha választani kell, csakugyan kiki többre becsüli a nemes és jó szívű embert a tudományos főnél. Mind a kettőnek megvannak a maga elsőbbségei, de a nemes és jó szívnek édes gyümölcsei mellett a tudományos főé csak savanyu vaczkor. Nem szükség többet mondanom, csak azt, hogy az erény, a morál, szóval a szeretet — nem a tudós fő, hanem a nemes szív gyümölcse. Ha a tudományos fők rendszeres munkáikkal a földön lévő folyókat medreikből kiszorítanák is, vagy szüntelen haladó találmányoknál fogva lakhelyüket a földet egy jobb tájba vinnék is, mit érne az élet szeretet nélkül? Oh a nevelés célja, a szívnek kiképezése, sokkal szentebb, mint a tanításé; sokkal nagyobb figyelmet is kell tehát erre fordítani.“

„Mint mondtam, ha a morált akarjuk thronusra emelni, szörnyű távol kell ahoz fogni; igen messziről kell annak alapjául szükséges anyagot összehordanunk. Ilyen nagy munkát tenni pedig úgy hiszem, ez a hitvány kis rövid vergődés, mit életnek mondunk, majd meg sem érdemli; hanem egyszersmind azt is kellene eszközölni, hogy az élet hosszabbka lehetne. Ezt azonban nem is merem reményleni addig, míg a nőnem önméltóságába nem lép, s a férfinemmel egyformán nem neveltetik, s a társasági életben csak valami toldaléknak tekintetik, a közdolgokba egyenlően nem folyhat, s csak rokkához vagy tühöz igazittatik. Furesák az emberek édes atyám. Ha olyan asszony, kit királynőnek mondanak, egy hosszú zöld posztóval beterített asztal mellé sorba ült emberek közt megjelenik, leül, tanácskozik, sat. nem tartják természetlennek: de ha egy városnak senátorai, vagy kupa-tanácsosai közé ülne egy más asszony, ezt ők minden helytelenségek közt leghelytelenebbnek tartanák, sőt éppen lehetlennék képzelik; vagy ha még kisdédét maga ölében vinné oda, ezt nem is tudom minek neveznék, pedig az egész természetben mindenütt ily hármass valami látszik uralkodni p. o. a férfi tétel, az asszony ellentétel, kis magzat kapcsolat.“

„Azonban kedves atyám, ha az asszony a zöld asztal mellé nem ül is, a gyermeket ő neveli, vagy ő neki kellene nevelnie, ha tudná. Ha az emberek cselekedeteikben van valami (s hogyan nem volna, hiszen majd mind az), mit a józan ész helyben nem hagyhat: bizo-

nyosan az, hogy az anyák semmiben sem oly járatlanok, mint a nevelés tudományában, s épen így az atyák, kiknek szintén silány fogalmuk van az okos nevelésről. A kétnemű gyermeket külön választják, mintha nem ugyanazon egy természetnek termékei volnának, s az egyik nemet otthon ülésre kárhóztatják, a másikat pedig többnyire kedve ellen holmi szükségtelen, vagy éppen káros dolgok tanulására erővel kényszerítik. Hogy a nőnemi gyermekek amazokkal nem tanulnak mindent, nem vesztesség, hanem nyereség-rájok nézve; de hogy az alatt más jobbat otthon nem tanulnak, a testnek kifejlődhetésére szükséges szabad levegőben, mozgásban, a férfiak testét erősebbé kiképző foglalatosságban nem részesülnek, ez rájuk nézve nagy vesztesség. Te kedves atyám, úgy neveltél engem, mintha sem leány, sem férfi nem lettem volna, vagy inkább, mintha mind kettő volnék, azaz neveltél úgy, mint még kicsiny embert, nem pedig mint leányt vagy fiut; mennyire kellett tehát bámulnom, midőn idősebb koromban az emberi sokaságba avatál, látván a két nem közti foglalatosság különbségét. Tudod atyám, mint nevettem, és sajnálkoztam egy embernek ostobaságán, azt mondván az a többek közt egyszer valamiről, hogy: az nem asszonyhoz, hanem emberhez illik! Csodáltam, hogy csak a férfit nevezte embernek, s bizonyos munkát csak férfihez, másikat csak asszonyhoz illőnek állítá. De hogy sok kitérés helyett kérdésedre egyenesen feleljek, azt mondom, hogy a nevelésnek a szülők, főleg az anyák kezében kell lennie, s ezeknek a nevelést mindenek felett kell tudniok; s így mivel a morál a nevelés által megneemesült szívből származik, szinte tanítás nélkül létesülni kezd.“

XVIII.

„Nevelés teheti csak az embert azzá, mivé lennie kell. Mi is volna az anyák foglalatosságai közt szentebb, mint a nevelés? Kifejlődik néha egyes ember szülőinek és másoknak segédelme nélkül is, de mily ritka tünény ez! Az egészséges szülők magzata testileg felnő, az igaz, ha különös szorgalom és gond nem fordítottik

is növesztésére, mint akármely növény vagy állat; de ha csak így nő fel, ezekhez hasonló növény vagy állat leend csak. Sőt, meglevén benne a tökélyesebülhetésnek magva, igazi ember is válhatik belőle, csak az akadályok maradjanak távol, csak a romlottság tengerében uszó sokasággal ne jöjjön érintkezésbe. Ezt azonban már most csaknem lehetlen kikerülni. Tehát a nevelés, a gond, a felvigyázás elmulthatlanul szükségesek, hogy a gyermekből ember legyen.“

„Ha valamely gyermeknek egyik vagy másik érzeke születésekor hiányzik, ha a természet némely tehetségeket tőle megtagadott, ezen hiányokat semmi emberi erő, mesterség, s művészet nem képes kipótolni. A vakon születettet, vagy más valamely nyomorékot a szülők sikeretlenül igyekeznek ép emberré tenni; ha a természet szűken mért neki a lelki tehetségekből, semmi ügyes nevelő az üresen maradt helyet be nem töltendi, csak azt segíti fejledezni, a mi megvan. Minden tehetségek, hajlandóságok, melyek az emberekben megvannak, egyenlő természetűeknek látszanak, ugyanazon törvények alá vannak vetve; de mennyiségükre nézve különböznek, mint a tapasztalás bizonyítja.“

„A természeti tehetségek a gyermekben ki nem fejlődve szendereghetnek, munkátlanul szunnyadhatnak; s ekkor a gyermek nem leend azzá, mivé lennie kellett volna: ellenben a természeti hajlamok s tehetségek fölbresztethetnek benne, munkássá tétethetnek, de a gyermek rendeltetésével ellenkező irányt vehetnek, hibás munkássággá válhatnak; a sziv moráltalan érzésekkel, a fő vagy ész veszedelmes tévelygésekkel megtöltethetik, s akkor a gyermek valami más lesz, mint a mivé lennie kellett volna. Innét kitetszik, miben kell a nevelésnek állania.“

„Ámbár az ember egész életében, másokkal érintkezésbe, s viszonyokba jövén, mindig nevelődik: de mégis a tulajdonképi nevelés az életnek csak első korára értetik. A születésnek első órájától fogva, a gyenge teremtményre minden körülmények igen nagy befolyással vannak, ezen első időszakban szükséges tehát leginkább a nevelés. Természeti jognál fogva kívánhatja a gyermek, hogy ha a szülők neki létet adtak akarata el-

len s tudtán kívül: tehetetlen korában az életnek legfőbb javában részesítsék, azaz egészségére ügyeljenek.“

„A nevelés alatt értem tehát azt, hogy a természetből a gyermekbe oltatott tehetségek fölébresztessenek, fölébredve vezéreltessenek, s a gyermek önmunkássá tétessék, hogy a nevelés alól kikerülvén, önállóvá fejlődjék ki.“

„Végetlenek a tökélyesülhetésnek lépcsői, ezek a gyermeki években nem fejlődhetnek ki; a legczélirányosabb nevelés, a legnagyobb iparkodás és szorgalom sem képes a nevendéket tökélyi tetőre emelni. Legfő tehát a nevelésben az, hogy a gyermek alkalmassá tétessék arra, hogy midőn a szülői vagy akármely más nevelői gyámkarok közül kikerül, rendületlen és csalthatlan elveken indulva, önmagát mivelhesse, s a tökélynek magasabb és magasabb lépcsőire fölvergőd-hessék. Mert mit ér a nevelés, ha a gyermek, mihelyt idegen kezek nem vezetik, tévutakra tér? Mily szomorú, ha a gyermek csak addig jó, míg a szülők vagy nevelők szeme előtt van! Ha a nevelés azt nem viszi végbe, hogy a gyermek még akkor is jó legyen, midőn a legtitkosabb rejtekben létezik, hol semmi kíváncsi leskelődőtől nem kell tartania, semmit sem ér, vagy keveset.“

„Oh kedves atyám! most érzem én csak, mi vagy te nekem, mily máskint neveltél te engem, mint egyéb gyermekeket neveltetni látok. Milyen különbség van köztem és egyéb, velem egy idős leányok közt. Olyanok ők hozzám képest, mint a cserépedényekben sinlődő idegen növény a természetnek buján nőtt plántáihoz képest. Férjhezmennek ezek, s egykét éretlen gyümölcsöt teremnek, melyek talán gyakran még egy rosszabb nedvű, s a gyermeknek romlott természetével ellenkező tejü dajkának adatnak által. Ebből a romvegyiték-ből egy satnya kis majom nevelkedik föl. Még alig tud beszélni, holmi mázolásra taníttatják napszámos kezek által. Az egészséges levegőtől szorgalmatosan óva, néma falak közt némely hangokra oktattatják. A körülöttök levő legszükségesebb tárgyakat sem ismerve, idegen szavakkal terhelik. Mig az anya, tükre előtt vagy pipere asztala mellett ülve, a divatruhákkal foglalatoskodik: addig egy agg szűz, kinek hideg kebele az anyai

édes névre még sohasem melegült fel, a kis polgárnőt az életre éppen nem, vagy csak mellékesen tartozó illedelmi szabályokra, hajlongásokra oktatja. Mig az atya azon kinok közt izzad, miként teremtheti ki mindazt, mit a fényűzés, a divat megkíván: addig a kis sarjačékot hónapos cselédek, kik szebben nevelőknek neveztetnek ugyan, veszedelmes előítéletekkel, esztelen bohóságokkal töltik be, s ők ezt miveltségnek mondják. Mindezen fonákságok közt némely tudomány is ragad meg a főben, de a sziv parlagon marad, a szebb és nemesebb érzemények föl nem ébresztetnek, vagy elfojtatnak. Ily körülmények közt a morál kevés sikerrel fog terjesztethetni, az emberi közboldogság lassu lépésekkel fog haladni, soká vagy talán sohasem létesülend.“

XIX.

„Sohasem foghatom meg, mint vehetett a nevelés egészen ellenkező irányt. Mindenné neveltetnek az ártatlan gyermekek, csak azzá nem, mivé kellene, csak emberekké nem. Egyik kereskedővé, másik katonává, harmadik pappá, negyedik orvossá, sat. Egyébiránt nem hihetem, hogy a szülők ezt rosznak, hibásnak, természetlennék ismerjék, s mégis készakarva tegyék. Ők szegények szintén ilyen nevelést kapván, nem képesek józanabb nevelést képzeln. Szerencséseknék érzik magokat, ha gyermeküket annyira ügyesíték, hogy kenyerét ügygyel bajjal beszerezhesse, egy kis czimre szert tegyen — már akármilyen legyen az, mert e nélkül nem becsületes ember, mint ők mondani szokják — s hogy így aztán elvergődhessék. Szegény szülők! és még szegényebb gyermekek! bizony ti így a morált, a közboldoglétet nem igen fogjátok előmozdítani, s eszközölni. De kétségbe kelljen azért esni? Senki sem találkoznék-e az anyák közt, ki e nagy czélt felfogná, s lelkesedéssel kivívni segitené? Ezt nem hiszem. Mit érne egykettőnek elszántása ily nagy gyáva sokaság ellenében? mondhatná valaki. De ér, sokat ér egynek munkássága is; mert szinte közmondássá vált, hogy:

minden felvilágosodás és így a morál is, egyes embertől megyen ki; csakhogy igen lassan haladhat. Lehet ily dicső szándéku anyának három négy gyermeke: ő ezeket emberekké nevelheti, morálosokká teheti, a tökélynek néhány lépcsőire fölemelheti. Ezeknek ismét egyenkint lehet három négy gyermekük, ezeknek tovább ismét. A méltóságos Duna is csak kis patakából támadt.“

„Tehát lehetetlen volna-e az, hogy egy leány az előítéletektől megtisztuljon, s férjhez menne, gyermekeket szülvén, azokat a józan ész szerint nevelje, s morál bajnokokká képezze? Kedves atyám! hát az én nemem ennyire el volna romolva, hogy egy sem találtnék benne, ki az igaz értelmében vett anyai nevet megérdemelje? Nem hiszem, hogy az istennek remek műve, az asszonyi szív, habár annak szebb érzései egy ideig el valának is fojtva, csak egyéb hideg húsdarabhoz legyen hasonló.“

„Talán most, éppen ezen órában gondolkodik egy nemesebb érzésű anya, kisedét szoptatva, azon, hogy a czéltalan nevelésen egy jobb fordulást kellene tenni. Talán éppen kedves honunk egyik tájékán valamely hölgy, édesen mosolygó szép gyermekét karjai közt tartva, ezen, vagy ezekhez hasonló fohászokra fakad, s eltökéléseket nyilatkoztat vagy magános szobájában, vagy férje s övéi társaságában: „Szent isten, hogyan fajulhatott el ennyire éppen az emberállat közt az anya, hogy magzatát tulajdon emlőivel szoptatni hozzá nem illőnek tartja? Mily természetlenséget látok ebben. Mint hordja a piczinke madár, a kis fecske fiának az élelmet tulajdon csőrében, s az emberanya ezen édes foglalatosság és természeti ösztönből származó kötelesség alól magát fölmenti! Hát az ember több tehetségével, tökélyeivel, hitványabb ezen állatoknál? Hát a hív természetből kivetközni teszen miveltséget? Vagy a mostani emberenyák nem ugyanazon alkotónak munkái, melyiké az állatanyák, hogy magzataik ápolásában örömet, azokat szoptatva édességet, nevelésökben gyönyört nem találnak? A kis ártatlant létre hozni, még pedig akarata nélkül, s egy elvetemedett, s ártatlanságáról megfeledkező idegen személyre bizni, annak természetét nem ismerve, hihető romlott tejétől elválasztott kisedet egy másik száraz dajkának mostoha kezei alá átad-

ni, kis idő múlva egy elaggott leányasszonynak, ki sohasem olvadozott az anyai névre, ki előtt ismeretlen az életnek legtisztább gyönyöre, kinek karjai közé sohasem simulnak kedves gyermekek az édes anya névvel, ilyen leányasszonynak, ki egyetmást ugyan tud, csak azt nem tudja, mit kellene, mondom ilyennek nevelésül adni át a gyermeket, azalatt semmit nem téve, vagy a tükör előtt ülve, vagy látogatásba menve, vagy mulatsági társaságokban a jobbra fordítható rövid időt vesztegetve létezni, teszük az anyai kötelességet? ! — Júj! — Nem! kedves magzatom, én ily alávalóságra vetemedni nem fogok. Nincs nekem ez életben édesebb örömem, mint téged karjaim közé szorítva, tulajdon életnedvemmel szoptatni, egészségedre ügyelni, azt fenntartani, anyai aggodalmommal nevelni, az élet örömeiben részesíteni, az erény és morál ösvényére vezetve boldogítani.“ Talán így gondolkodik éppen most, kedves atyám több anya is; és nem lehetend-e ennek sikere?

XX.

„Hogyan kételkedhetném arról, hogy a morál azonnal divatoz, mihelyt a nevelés célirányosan rendeltetik el. Fölteszem, hogy én anya vagyok, gyermekeimet semmi idegen kezekre nem bízom — a házi egyéb foglalatosságokat, ha magam nem győzném, másokkal tetetném meg, a küldölgöket férjem vinné — így rendelem el munkámat. Reggel, midőn megvilágosodik, fölkelek, gyermekeimet eleinte langyos, aztán hideg vízhez szoktatván, megfőrszötöm, mert semmi sincs oly jótékony befolyással egészségökre, mint a gyakori hideg vízzel való mosás. Így a levegő mérsékletéhez szokván, nem árthat nekik sem hideg sem meleg, ha meztelenen vannak is. Ennek sokszoros haszna vam rám nézve, mert nem kell mind untalan ruhájokat mosni, nem szaggatnak el annyit, több időm marad szükséges dolgom végbevitelére sat. Nem lévén gyöngye testük bekötözve, sohasem sirnak, csak akkor, ha szopni, vagy enni s inni akarnak. Ez a napnak csak első órája, a többi egész idő még hátra van. Gyermekeim vagy a puszta padolaton, vagy leterített pokróczon játszadoznak, vagy alusznak; én pedig varrok, vagy más szükséges dolgomat

végzem. Néha félbeszakasztom ugyan munkámat, a gyermekek szükségéit elégitvén ki, de mi az, néhány perczet az egész délelőttől azok számára fordítani? Dél felé ebédet főzök, be levén a házhoz egyszerre szerevezve minden, nem kell szolgáló, ki ide s tova egyért másért futkosson. Fát vagy vizet konyhába vinni, tüzet rakni, talán csak becsületesebb és asszonyhoz illőbb munka, mint a tükör előtt hivalkodva pongyolán ülni, vagy a zongorát billegtetni; egyébiránt ha kedvem van rá, elég hosszú a nap, erre is jut egy két óra, de mért zongoráznék én akkor, midőn szükségesebbet kell tennem? Azon két vagy legfőlebb három tál ételt, mely az élet és egészség fentartására megkívántatik, másfél óra alatt elkészítem s egy negyed óra alatt elköltjük; az egész délutáni idő ismét munkára marad. Mi gyönyörűséget találhat az ember abban, hogy két óráig készülődvén, egyik házból másikba látogatni megy, két óráig asztalnál ülve, mindenféle zagyvált ételekkel gyomrát terheli, egészségét rontja, életét rövidíti; hiszen így meg volnék tébolyodva, ha ezt tenném, ha egészségemet önként rongálnám, s életemet unalmassá tenném. Délután szintén dolgozom, mert előttem játszadozván gyermekeim, a munka végetlenül több gyönyört okoz, mint ha azok nélkül sétálni mennék, s henyélő emberrekkél az időt vesztegetném. Hiszen ha gyermekeim járni tudván, erősödnek, eleget sétálhatnak velök, a mi különben is szükséges testi kifejlődésükre.“

„Midőn már lelki tehetségeik fejledezni kezdenek, kivezetem őket a természetbe, megmagyarázom nekik azon növényeket tulajdonságikkal együtt, melyek életünk fentartására szükségesek; megismertetem velök a körülünk levő mind élő, mind élettelen tárgyakat, azok természetét sat. Figyelmeztetem arra, miként kell ezeket célirányosan s ártalom nélkül hasznunkra fordítani. Ezeket egyébiránt is tőlem és férjemtől használni látván, azonnal megtanulják, ha egész napszámra nem tanultatok is velök egyetmást könyv nélkül, mert a példák hatalmasabban munkálnak, mint a tanítási parancsok. Ha azt kérdeznék: honnét tudom én azt, mit néha nekik oktatásul adok, azt felelem: részint tapasztalásból, részint könyvekből. Előttük olvasva, természetesen azt fogják kérdezni: hogyan kell olvasni tanulni, mert a kíváncsiság, mi a gyermekben nagy mértékben megvan, ezen kérdést minden bizony-

nyal téteti velök; s így a kinek közülök kedve leendő olvasni, megtanítom. Jóra oktatni őket nem lesz szükségök, mert tölem ellenkező példát nem láthatván, csak jót fognak cselekedni; a rosszul képzeletük nem lehetvén, annál kevesebbé fogják azt tenni. A mit akarnék velök leginkább tétetni, azt magam nagy szorgalommal s jó kedvel cselekszem, hogy az inkább gyönyörűséges mulatságnak nézetvén, hasonlóra buzdítsam. Alkalmassokká tétetvén már a munkára, könnyen arra bírnám, hogy e mondatst önmagukban helyesnek megismerjék: a ki nem dolgozik, ne is egyék. Ha valamelyik erre a kérdésre jönne később: honnét van az édes anyám, hogy ez a virág fehér, amaz piros? vagy más hasonlóra, megfejténém neki, azaz elkezdeném a vallásról megismertetni, hogy az egy végetlen hatalmunak munkája, kit Istennek nevezünk, vagy természet urának mondunk. Megmondanám ekkor neki, hogy mi nem vagyunk képesek ilyen virágot elővarázsolni, hanem csak az, ki magunkat is minden egyéb állatokkal és füvekkel együtt alkotott. Figyelmeztetném ez, vagy ilyen alkalmassággal arra, hogy vizsgálják csak egy kevéssé testük alkotását, mily remek munka az, mily nagy hatalmának kell tehát annak lennie, ki ezt így alkotá, midőn mi csak egy legkisebb fűszálat sem birunk előteremteni. Éreztetném velök, mily csodálatos alkotásu, s mily nagybecsű részünk a szem, melylyel a napot, csillagokat, ezeket a szép virágokat szemlélik, s édes apjokat és engem látnak. Egyikkel vagy másikkal beszéltenék, mondanám nekik hogy ezt a virágot vagy fűvet most ők is beszéltessek; ekkor éreznék semmiségöket, mert a fű parancsolatukra meg nem szólalna, s éreznék egyszersmind azt is, mily jótékony ez rájuk nézve, s mily sokat különböznek ők a virágoktól, melyek nem beszélhetnek. Fölebbreszteném bennök minden egyéb testi részeknek nagy hasznát átlátni, csodálatos alkotásukat bámulni, s ezeknek épségben megtartására inteném, ha tulajdon javukat és boldogságukat ohajtják. Képzeltetném velök egy oly nyomorékot, ki vigyázatlanságból szemeitől megfosztatott, csintalan ugrándozás által lábait eltörte, sat. ők magok megismernék, mily szegény és sajnálkodásra méltó teremtmény volna az olyan. Testünk remek alkotására ritkán figyelmeztetnek a gyermekek, pedig mily hatalmas okok rejteznek ebben arra, hogy egy

végetlen erejü valónak létéről meggyőződünk! Csak a nyelvet vegyük fontolóra; mily isteni erő létezik abban!”

XXI.

„Hamar elfeledi a gyermek a könyv nélkül betanult intést, vagy oktatást, azért fő gondomnak tartanám őt arra bírni, hogy önbelátása szerint cselekedjék, s a cselekedetek következtében magától okuljon. Sohasem engedném azon gondolatot benne kifejlődni, hogy egy cselekedetért valamely külső jutalmat, másikért pedig büntetést várhat. Az olyan gyermek, ki csak azért tesz valamit, hogy érte megjutalmaztassék, vagy azért nem teszi ezt s amazt, mivel büntetéstől fél, sohasem fejlődik ki azzá, mivé lennie kell, sohasem leend igazi tökélyes ember. Mert mihelyt oly körülmények közé jő, hol senki sem látja tetteit, hol jó cselekedeteinek tanui nincsenek, természetesen elmulasztja azt: ellenben a rosztat elköveti, csak rejtek helye legyen. Csalhatlan elveket csöpögtetnék beléjük, melyeknél fogva — magok boldogságát természetesen ohajtván — mindenkor csak jót cselekednének. Mindent megengednék nekik tenni, mivel szabadságában is van minden emberi lénynek tetszése szerint cselekedni, de azoknak következtében meggyőzném arról, hogy mindenkor csak magoknak használnak, vagy ártanak; mert bár úgy látszassék is, hogy másokkal teszünk jót vagy rosztat, de ez valósággal magunkra háromlik vissza. Midőn már anynyira viendtettem volna őket, hogy csakugyan mindig jót cselekesznek, mivel érzik, hogy azzal magoknak használnak, lassankint átláttatnám velök, hogy ez az embernek nem különös tökélye. Jót tenni magával, vagy jót tenni másokkal ugyan, de azért, hogy magára hasson az vissza, az ilyen ember, mondanám nekik, csak nem rossz, de morálos névre számot nem tarthat, ő közönséges, önhasznát kereső s okos ember. Ha többre nem vihetném őket ennél, már ezzel is sokat nyertem. De igen hihető, hogy ilyen gyermek lelkében valami nemesebb és fenségesebb gondolat támad végre, mely őt másoktól megkülönböztesse, azaz rászokván tulajdon érdekéből jót tenni, ez neki

közönséges és mindennapi lévén, szinte lehetlen, hogy a természettől belé öntött tökélyre fejlődhető tehetségeknél fogva magosabb és felsőbb lépcsőre ne törekedjék. Szóval a morál első szikrájának kell benne támadnia. Történetből tesz valamit, minek semmi haszna nincs ránézve; de érzi, hogy az szép, s magában jó. Ekkor egy új világ nyílik meg előtte. Ez ugyan ritkán történik meg a gyermekben, ide már érettebb kor, nagyobb felvilágosodás kívánatik, de bizonyos az mégis, hogy a példák ennek fölébresztésére hatalmas befolyással vannak! Sőt nemcsak nagy befolyással vannak, hanem majd egyetlen sikeres mód buzditásra. Mily boldogító következményei vannak egyetlen lelkes példának, midőn számtalan parancsok nyom nélkül hangzanak el!⁴

XXII.

„Dicső morál, beh kevesen érzik a te méltóságos fenségedet! A magok hasznáért jót tenni szokott gyermekeimet így vezetném a morál országának kapui felé. Nem ültetném a szobában körülöttem le, soha sem mondanám nekik: ezt tegyétek, mert ennek ez lesz a következménye; nem tartanék nekik leczkékét, hanem kimennék a természetbe, a körülmény létező kis világba, fölkeresném a szenvedőket, s ha anyagi segedelemmel nem állna tehetségemben könyeiket fölszárítani, legalább sajnálkodással vennék részt sorsukban. Jól esik a szenvedőnek, ha szánakozó szívet vesz maga mellett észre; enyhítő balsamként hatnak a pusztá vigasztalási szavak is a vérző sebekre. Arra ösztönözni a gyermeket, hogy ezt tegye, nem célirányos; parancsolni neki, hogy jót tegyen, s ha nem teljesíti a parancsot megbüntetni, éppen esztelenség s bolondság. Kényszeríteni őt, hogy koldusnak alamizsnát adjon, hogy imádkozzék, hogy az egyházba menjen, hogy ünnepen ne dolgozzék, hogy böjtöljön sat. annyit tenne, mint a morálról, az embereknek legszentebbéről, legfonákabb fogalmat árulni el. A mit jónak ismerünk meg, arra másokat nem parancsolattal erőtetethetünk, hanem példás cselekedettel buz-

dithatunk. Kicsiny, az igaz, egyes embernek köre, de ha mindenki üdvöt árasztó munkássággal tölti magáét be, az egész be lesz töltve, mert egyiknek köre a másikéval összeér. Kis körömben is találhatnék tehát alkalmat arra, hogy gyermekeimmel a morál utját megismer-tethessem. A merre tekintek mindenütt nyomoruság, romlottság sat. mutatkozik. Mily tágas mező ez a morált gyakorolhatni.“

„Itt egy ismeretlen megy el házunk megett, kit az utonállók mindenétől megfosztva, vérében fetrengve hagynak el. Messziről jő, senki sem tud e tájon róla semmit. Élete veszedelemben forog, költsége nincs, mert már attól megfosztatott; nekem csak annyi van, mely-lyel gyermekeim s magam szükségeit fedezhetem; or-vost hívok, hogy e szerenesétlennék fájdalmait ápolga-tásom közt enyhítse, életét mentse meg. Az orvos csu-pán kérésemre talán nem jő a szenvedőnek vigasztalá-sára. Talán szorgos foglalatosságai visszatartják; talán tudja, hogy jutalomra, fáradságának díjára nem számol-hat. Neki adom utolsó öt forintomat, melyek egyedül az éhség eltávoztatására valának félretéve. A természeti törvény tiltja ugyan, hogy éhséggel kinozzam testemet, de érzem, hogy azon éhség, testem romlására nem lesz, s az abból eredő fájdalom hihető kisebb, mint ezen szeren-csétlennék fájdalma. Az öt forintot tehát az orvosnak adom. De a gyógyszerekre nem maradt semmi. Halo-gatni nem lehet, mert a beteg élete nagy veszedelemben forog. Van házamban butoraim között olyan, mi az életre nem elmulhatlanul szükséges, ezzel az orvost ki-nálom, olcsóbban kínálom, mint a mennyit ér, csak pénzt adjon, hogy a szenvedőn segíthessek; ő azt állithatja hogy arra szüksége nincs; arra kérem tehát, hogy a neki adott öt forintot addig, míg az eladásra szánt házibutort — majd midőn a beteg veszedelmén kívül leend — más-nak eladandom, kölcsön adja, de ezt ő nem teszi, mert rá szüksége van. Mit tegyek most? van még házamnál néhány forint, de ezzel gyermekeimet kelle az éhség ellen biztositanom, mert erre méltán számolhatnak, még neveletlenek lévén, noha az éhséget egy ideig tűrni, egészségök megromlása nélkül képesek már. Őket kérni, hogy engedjék meg a nekik járandó részen gyógyszert venni, nem leendene rájuk nézve morál a megengedés,

kényszeríteni pedig éppen jogtalanság volna; jogtalan módokkal pedig morált gyakorolni nem lehet. Az lévén a főczél, hogy gyermekeimmal a tiszta morál példáját láttassam; semmi oly módhoz folyamodnom nem lehet, mely a tiszta erkölcsiség szentségét megsértené, különben ezeknek tiszta s világos fogalmuk arról nem leendene. Ezen szorongásomban s kétséggel küzködésemben gyermekeim jelen vannak. Látják hogyan iparkodom a nyomorulton segíteni, de hasztalanul, tudják hogy még van a háznál pénz, az t. i. melyen nekik kenyeret veszek. Várom egy ideig valjon mondják-e azt, hogy ezen pénzen vegyek gyógyszert. Ezen várákozás nekem rettentő, egy részről félek, hogy a beteg szörnyű fájdalmi közt elhal, más részről, hogy gyermekeimre nézve a morál nem hajnallik.“

„Ha gyermekeim nem buzdulnának magoktól arra, hogy a nekik kenyérre szánt pénzt önként a beteg enyhítésére fordíttatni ajánlanák, vagy ha azt gondolhatnám, hogy ők a pénz létét nem tudják, legfőlebb így emlékeztethetném, hogy a morál tiszta maradjon: „Mit csináljak már most kedves gyermekeim, miként segítek a szenvedőn, talán ti tudtok módot, mondjátok meg kérlek benneteket. Van ugyan még egy kevés pénz a háznál, de azzal nem rendelkezhetem szabadon, mert arra van szánva, hogy ti ne éheztek, az tehát nem az enyém, hanem tietek.“ Ugy-e kedves atyám, ennél már többet nem mondhatnék, ha azt akarnám kilesni, miként fejlődik ki belőlök majd a morál tisztán, minden salak nélkül. Ha ők nem kívánják, hogy ama pénzt gyógyszerre fordítsam, a mi legdrágább van házamnál, azt magamhoz veszem s a gyógyszerészhez megyek. Megkínálom, hogy ezt vegye meg, ha hitelben nem akar adni, vagy legalább zálog gyanánt fogadja el, mig kiválthatom. Itt hagyom a beteget kinjai közt, hihető visszajöveletemig meghal, de én oka nem vagyok, én mindenkép igyekeztem rajta segíteni, de hasztalanul. Gyermekeimet arra kérni, hogy mig én gyógyszerért leszek, a betegre vigyázzanak, tehetségök szerint ápolni igyekezzenek, ismét céliránytalan, mert a tiszta morálnak kérelem nélkül kell kifejlődnie. Hol példa nem hat, ott majd minden remény elenyészett!!

„Kettőt teszek föl, azaz lehet két esetet gondolni,

hogy a beteg felgyógyul, vagy meghal, s lehet, hogy valamely összeg pénz ruhája rejtekében megmaradt. Ha felgyógyul, ebből mindenért eleget akar tenni, de én el nem fogadok semmit, mert nem pénzért tettem jót vele, hanem mivel gyermekeimet tiszta morálra szándékozom tanítani. Ha föl nem gyógyul, és miután meghal, mi úgy találjuk fel ruhájában a pénzt, habár gyermekeim magok is átengedték volna a beteg gyógyítására pénzőket, most a talált összegből ki nem fognám azt; legalább a magam részét bizonyosan nem, a gyermekeknek pedig szabad akaratukra hagynám, mit lennének teendők. Kihirdetném, hogy itt egy ember halt meg, kinél pénz taláztatik, ha talán rokonai, vagy gyermekei vannak, azt magoké gyanánt kezükhöz vehetik. Vagy meglehet, hogy mástól kölcsön fölvelt pénz ez, s így egészen kell maradnia hogy a kölcsönadó ne károsodjék.“

„Igy gondolnám kedves atyám, hogy ilyen vagy ehhez hasonló példák által legsikeresebben lehetne a morált megalapítani. De magában is értetik, hogy az anya, ki nevelni akar, vagy inkább kinek legszentebb kötelessége a nevelés, mivel s morálos legyen. Azonban, ha a férfiak maradnának is a nevelők és tanítók, azon móddal, melyet most követnek, sohasem boldogulnak. Mi képzelenség néma falak között összegyűlve veszteg ülni s morált tanítani? Hiszen ott nincsenek arra tárgyak, nincs alkalom. Ki kell annak az emberek közé, a világ piaczára lépnie, ki morált akar tanítani, nem pedig a penészes falak közt holmi értetlen szavakat ezerszer elismételni. Cselekedni, példát adni, az elfajultak, az erkösetelenek közt erénytükröt hordozni, kötelessége a morál tanítónak. Ki a morált sükerrel akarja tanítani, annak ama nagy és isteni mestert, Jézust kell követnie, Sokrates nyomain kell indulnia.“

Elvégezte Laura, mit mondani akart, mí eszébe jutott, s ezalatt Bogdán legédesebb érzelmekre olvadott örömeiben szinte magán kívül levén, elragadtatásában egy boldogabb haza lakójának képzelte magát lenni. Mennyire meg vala ő jutalmazva fáradságáért, s neveléseért! nem szóval mondá, hanem kedves Lauráját karjai közé s szívéhez szoritván, azzal bizonyítá, hogy határtalan örömeiben nem szólhata, csak némán folyatá

özönlő könyeit a deli nevendéknek ártatlan kebelére. Forró csókot nyomott a szép unokának, a kedves tanítványnak homlokára, s boldogsága tengerébe merült.

XXIII.

Nem volt oka többé Bogdánnak arról kételkedni, valjon unokája a kimutatott ösvényen járdal-e, fölállított elvein indul-e; mert világos jeleit ada, hogy igazi miveltsége, tökélyes fölvilágosodása valódi emberré tévék. Aggott napjait ékesekké, s éltének végét gyönyörűvé tenni, vala Laurának egyetlen s legszentebb foglalatossága. Munkáikat végezve, Laura olvasott, Bogdán hallgatta azt, vagy pedig a tudományokról beszélgetve tölték az időt. Mindig csodálkozott azon Laura, hogy az emberek oly sokat összeirtak, oly sok könyvet koholtak, és mégis oly keveset tudnak. Gyakran annyira elmerültek a beszélgetésben, hogy alig tudák késő éjjel végét szakasztani. Az emberi ész igen szűk korlátok közé van szorítva, de ha mégis azt igyekeznék előbb tanulni, mi szükséges, s aztán a mi hasznos, végre a mi kellemes: nagy előmenetelt tehetne. Laura fel volt világosodva, eléggé ki volt mivelődve, de sokat nem tudott. Ismereteit bővíteni, a mennyire csak lehetséges, magában tehát eltökélte. A mindig inkább aggódó Bogdán bármint kívánta is, hogy leánya minél többet tudjon, néha szinte neheztelni látszott, hogy Laura mindenféle kérdésekkel alkalmatlankodott neki, melyeknek nagyobb részére nem tuda felelni. Ifjabb erő kellett volna most arra, mely Laura tudvágyát kielégitené, vagy legalább igyekeznék segítségül lenni arra, hogy kielégítenék, de Bogdán lelki ereje lankadni kezdett. Laura kérdéseit tehát többnyire elmellőzé, részint unatkozásból, részint, mivel képes nem vala azokra felelni. Ha nem tévedek, ilynemű kérdésekkel gyötré Laura szegény öreg apját: „Honnét van az, hogy egyik embernek vörös, göndör haja van, másiknak pedig hosszú, sima, fekete? Mért lesz az embernek haja, — ha vénül, fehér, és mért nem inkább fekete? mikor, hány eszten-

dős korában kezd az ember őszülni, mért, mitől, s hogyan? Lám kedves atyám, ez előtt néhány évvel csak szürke hajad volt, most pedig tiszta fehér. Mi vagyok én? miből állok? mik azok a picziny részek, melyekre, ha hamuvá égnék, vagy ha majd elrothadok, szétesz-lom? Hogyan köttetik ezen felette picziny részekkel össze az, a mit szellemnek, léleknek, vagy igeképpen léleknek mondunk? Miként történik az meg, hogy ama láthatlan lél, az anyagnak szinte láthatlan piczinyekre osztható részeivel egyesülve, oly nagyra növekedik s végre mozog, cselekszik s gondolkodik? Mi okozza azt, hogy két növény szorosán egymás mellett bujik ki a földből, és az egyiknek ölő, másiknak életető tulajdonsága van, holott egyféle, legalább egynek látszó eső vagy harmat nedvétől nedvesítették? Hogyan terem egy ugyanazon tájékon oly sok különböző gyümölcs? Miféle erő viszi azt végbe, hogy tagjaim most izmosak, holott ezelőtt tizenöt esztendővel oly piczinyek valának? s mért nem erősödnek ezek tovább, három, négy, vagy több száz esztendeig; lám ama tölgyek, mily nagyra nőnek, és mily soká tartanak. Miként jönnek belém oly sokféle képek? s hogyan tartja azokat meg több ideig emlékezetem? s miből áll az emlékezet? Ha valakinek adnának tiz millió darab körmőczi aranyt, mert a mint látom az embereket semmi sem buzdítja úgy munkára, mint ezen sárga ércz, felfödözné-e mindezeknek okait, módját sat.? Ha ama munkásokat ott megkérdezném, tudják-e ők ezeket, kinevetnének; ha kérdezném tőlük: mért mozdul meg karuk, s lábuk mihelyt akarják, s micsoda viszonyban, összeköttetésben vannak tagjaik az akarattal, mért engedelmeskedik ez a darab, picziny részekből álló nagy csomó anyag, mit testnek nevezünk, egy gondolatnak? s mi az a gondolat? s mi ez a csomó anyag? ha mondom, ezt vagy hasonlót kérdeznék tőlük, azt gondolnák, hogy nekem nincs eszem. S ha kérdezném tovább, hogyan gondolják azt, hogy nekem nincs eszem, egész bolondnak néznének. Vagy azt felelnék: „mi szükség nekünk ezt tudni? tudom hogy gondolok, valamint azt is tudom, hogy a gyomromba menő éték megemésztődik, de mi gondom nekem arra, hogyan? csak legyen.“ Hihető így felelnének azok az emberek. S részint igazságuk volna.

Ilyen s ezekhez hasonló kérdéses beszélgetéssel fásztá Laura szegény öreg apját.

XXIV.

„Sokan áldozák föl egész életöket a tudományoknak, mond Laura, de kérdés, használtak e ezzel az emberiségnek, használtak e nemzetüknek s magoknak? Eszközölték-e azzal a népek boldogságát, s tulajdon jólétöket munkálták e? Ah nem! Némelyek fonák elveken, vagyis inkább minden elv nélkül indultak ki, mások igazi elveken. Az elsők, kik sokkal számosabban voltak mindenkor s vannak most is, sem másoknak, sem magoknak nem használhattak áltudományukkal. Az utóbbiak, kik mindenkor csak ritka tünemények valának, s most is felette picziny számmal vannak, embertársaiknak használtak ugyan, de magoknak ritkán, mert világos meggyőződésüknek többnyire áldozatai lettek! — Hányan senyvedtek s epedtek borzasztó falak között sötét börtönökben, azért, mert tudományuk alapos vala, mert alapos tudományuk által nemes lelküekké fejlődtek ki. — Ezeknek tudománya jötevő befolyással hatott az emberekre, eszközölte azok boldogabb létét, de magok éheztek, sőt talán szomjaztak is! Vannak emberek, kik azt állítják, hogy a tudományok károsak az emberekre nézve: mások ellenben minden boldogságukat abban helyezik, hogy igen sokfelét tudnak. De mind a két fél csalatkozhatik, s gyakran csalatkozik is. Hogy oly tudományok, melyeknek a természeti jog és törvény szolgál alapul, ártalmasak volnának, képtelenség állítani: ellenben azt hinni, hogy csupán a sok tudománytól függ boldogságunk, akár szolgál azokban a természeti jog és törvény alapul akár nem, szinte képtelenség. A tudományok magok soha sem lehetnek károsak, mert minél többet tud valaki: annál tökéletesebb; de ha ezen mai alaptalan tudományokat, a belőlük származó következéseket, az azokkal való visszaéléseket tekintjük, majdnem azt kell állitanunk, hogy ferde irányuknál fogva többet ártanak az emberiségnek, mint használnak. Ha nem képesek oly sok ezernyi kötetek az

embereket előítéleteiktől megszabadítani: úgy sokkal hasznosabbat tettek volna azok írói, ha soha egy betűt nem írva, csak ezt hirdették volna könyv nélkül s gyakorlatban bizonyítva: szeresd a teremtőt mindenek felett; mert nélküle nem volnál, nem élhetnél a nagy természet javaival, nem gyönyörködhetnél ennek ezernyi szépségeiben; szeresd embertársadat, mint tenmagadat; mert ezek nélkül az élet terhedre volna, ezekben találsz fő boldogságodat, ezekkel társalkodva érzed az életnek legédesebb örömeit. Beh kevesen érzik ezen egyszerű tanításnak s parancsnak fenségét s méltóságát! Sok helyen el van ezen parancs hintve, de siker nélkül. Ennek nagyságát úgy nem veszik az emberek figyelembe, mint a hozzá szokás által ép tagjainak hasznát. Valamint szeretet azon szent kapocs, mely nem csak embert emberrel, hanem mindennel, mi a nagy természetben van, összeköt: úgy ép tagok azok, melyen minden boldogság nyugszik, és mégis e kettőt legkevesebbé méltatják az emberek figyelmökre. Ép tagokkal és szeretettel felruházott emberek ezer meg ezer dolgokat nélkülözhetnek, s boldogok; mért nem térnek észökre tehát? De olyanok ők szegények, ha egyszer ferde irányt vettek, ezt megismerni nem tudják, nem akarják, sőt a ki ferde irányukról meg akarja győzni, arra őket figyelmezteti, boldog létökről gondoskodik, azt ők üldözik, megkövezik. Szegény férgek ők, más állatoknál magokat okosabbnak tartó, de oktanabb majmok. Megjőzanodnak-e egykor? nem tudom! de akarom hinni.“ Így töprenkedett Laura, az emberek bohóságait vizsgálván. Remélte ő, hogy az idő szelleme ki fog majd mindent fejteni, Ezt remélem én is, de oh mily soká kell reménylenem! mily hosszan tartó remény leend az! —

ERŐS HIT.

IRTA

TÁNCSICS MIHÁLY

1864.

BUDÁN A BÖRTÖNBEN.

Előszóképen az isteni gondviselésről.

A mindenható isten szabad akarattal ruházta fel az embert, a mellé észet és lelkiismeretet oltá belé, hogy cselekedeteiben ezek legyenek vezérei. Ezen három tulajdonság nélkül — emberi fogalom szerint — nem lehetne embernek érdeme, jutalma vagy bűne és büntetése sem.

De hol van s melyik az a bölcs halandó, ki józan észszel állítani merné, hogy a mikép egykor a mindenható isten a teremtést bevégezte, az óta ugy van az minden változás nélkül; az akkor kiszabott törvények, kiárasztott tehetségek szerint megy végbe minden az egész nagy természetben?

Az a mindenható isten, ki mindent alkotott, nem tudná-e, ha szükségesnek látja, különös gondviselést gyakorolni?

Bennem az az erős hit él, hogy sorsomat különös isteni gondviselés intézi jelenben s örökön fölöttem.

Ha sulyos csapásokat bocsátott reám, csak azért lehetett, hogy megpróbáljon, lelkileg erősítsen. Ki rosztat, keserűt nem izlelt, nem tudja a jót, édeset kellőképen méltányolni.

Midőn ifju koromban munka közt méltatlanul bántalmaztak, nem az észet, nem a lelkiismeret művelte, hogy sorsomon változtassak, mert akkor az ész még fejletlen vala, a lelkiismeret pedig (mivel itt részemről jó vagy rossz cselekedet nem forgott fenn) még akkor hallgatott; tehát egyenesen isteni intézkedés volt; ez rendíthetlen hitem.

Az Isten bölcseségével, igazságával meg nem egyeznék, ha ő hiában teremtette volna az embert olyaná, a milyen, ha soha semmi kérésre nem hallgatna, ha

az embernek sorsához soha, legkevesebb intézkedéssel sem járulna. Az emberek milliói, a jóért, melyben már részesültek, hálát adva, azon jóért pedig, mit ohajtanak, könyörögve imádságba olvadnak: mind ez semmit ne érjen-e? A tudományos emberek, míg jól van dolguk, minden különös isteni gondviselést elvitáznak, tagadnak; nagy veszély idején feledve tudományukat s mindent, mire büszkélkedtek vala, a tanulatlan sokasággal egyetemben kiáltanak isteni segélyért és adnak hálát, midőn a veszély fejük fölött elvonult és megmenekedtek. Mire a kérés, esdeklés és hála, ha isten különösen is nem intézkednék emberi teremtményei javára? Az emberek millióinak száz meg ezerféle kérése, ohajtása teljesítetlen marad ugyan, mert a bölcs isten jobban tudja, mi szolgál javukra s mikor van szükségök segélyre. Ötödik éve már, hogy kérem istent: adná vissza szemem világát és szabadságomat, — de még eddig nem teljesült; de megnyugszom benne; ha isten jobbnak tartja kérésemet nem teljesíteni: legyen meg az ő szent akarata.

Midőn szülőföldemről elszakadva más tájékon szolgálaton kívül voltam s helyet keresve tévelyegtem, megragadt a honvágy, felébredt bennem gyermek éveim emléke, ifjúságom örömei: valami varázserő vonzott oda — és e közben a távolból levél érkezik, mely a szerető édes anya halálát tartalmazza. A mindenható isten lehet bizonyosságom, hogy magam sem tudtam, hova vezet sorsom, annál kevésbé tudta más — és a levél mégis kezeimhez jutott. Ezt megfejteni soha nem tudtam. Lehetetlen volt el nem ismernem, hogy az az isten csodálatos intézkedése volt. A honvágy egyszerre megszűnt és helyette más támadt: messze messze vándorolni. És akkor isten keze oda vezetett, hol az ismeretek és tudományok forrásából néhány cseppet legelőször merithettem.

Meg levén írva viszontagságom e czimű könyvben: „Életpályám“, itt csak két nevezetesebb pontot akarok annak bebizonyítására kiemelni, hogy isten az ő bölcsesége szerint jónak látta sorsomat különös intézkedése által elrendelni s fölöttem örködni.

A 48-i események után Pesten rejtőzködve s kötéltre ítélve, isten mentett meg; ki tehetne volna más. Ő kelté bennem a gondolatot, hogy távozzam; mi amidőn

megtörténné, elfogatásomra minden intézkedés megté-
tetett, máshova rejtőzködtem és alig tölték ott egy he-
tet, nagy nyugtalanság, aggodalom szállt meg, mely tá-
vozásra kényszerített; — másnap már ott kutattak, hogy
elfogjanak. Maga a mindenható isten lehet tanum, hogy
igy történt! Különös sorsom, életviszonyaim végzetsze-
rűek, erősen rendületlenül hiszem, hogy a bölcs isten
rendelte így.

Gyermekkoromban sajátóságos körülmények vére-
met lázíták az által, hogy a német nyelvet úgy adák
elő, mint a mely hazánkban is elsőbbséggel bír a ma-
gyar fölött, azon oknál fogva, mert (a plebános sugalma
folytán) a németajku lakosok állíták, hogy a császár is
németül beszél, német (osztrák) országban lakik.

Nemzeti létünkön ekkép elkövetett sérelem oly
mélyen vésődött lelkembe, hogy azt mostanig, sem a
hosszu idő, sem ennek folytán leélt nehéz viszontagsá-
gaim nem valának képesek onnét kitörölni.

A törekvés második természetemmé vált, mely
szerint szüntelenül azon voltam, hogy magyar hazánk-
ban a német nyelv ne kapjon lábra, s megtettem min-
dent, mit erre nézve csekély tehetségemnél fogva birtam.

„Életpálya“ című munkám tükörül szolgál; abba
tekintve, az olvasó láthatja nemzeti érzületem által su-
gallott működésemet. Kitűnik abból, hogy magyar nyelv-
vünk volt imádásom tárgya.

Nem tudom, hogyan, miért? de szerettem és sze-
rettem azt lelkem egész teljességéből; tanuságot tesznek
erről minden munkáim.

Raboskodáson kívül a gondviselés még vakságot is
bocsátott rám. Miért? Erős hitem szerint azért, hogy
semmi mással ne foglalkozhassam, hanem kénytelen le-
gyek gondolkodási egész tehetségemet egyedül magyar
nyelvünk eredetének fejtegetésére fordítani.

Ha börtön-falaim közé nem lánczolnak, ha meg
nem vakulok, tehát akármi mással foglalkozhatom:
„Legrégibb nyelv a magyar“ című munkám nem szü-
lethetett volna soha, — de a gondviselésnek egyenes
intézkedése volt.

Erős, rendületlen ebbeli hitem!

Nekem nincsenek, nem voltak soha titkos látásaim,
mennyei jelenéseim — mint milyenekkel a régi és újabb

időbeli szent (?) férfiak dicsekedtek: de benem rendithetlen az a hit, hogy isten különös gondviseléssel van irántam.

Ennek tanuságául álljon itt e másik nevezetes esemény.

Nem él-e nemzetünk millióiban az az erős hit, hogy isten különös gondviseléssel örködik a magyarok fölött elannyira, hogy e gondviselés következtében támadt a „Magyarok istene“ elnevezés, — mint ha külön istene volna, de a mi csak azt jelenti, hogy különös pártfogása alá vette s a soknemű nehéz megpróbáltatás által edzi, erősíti és vezeti nagyszerű rendeltetése felé. Elszéledhettek volna őseink Ázsiában, felhúzódhattak volna a hideg éjszakra, vagy letelepedhettek volna Afrikában, de nem tévék, mert isten vezérlé sorsukat s vezérlé őket e földre három ízben is, melyen ma is laknak. És mindig csak ide, hogy itt nevelje azon nemzetté, mely a világon minden népek előtt legingább tanúsítja az isten mindenhatóságát.

Nagy, magasztos lelkesültségében, nagy veszélyek idején kiáltja a magyar: „él a magyarok istene“! és rendithetlen erős hittel hiszi, hogy miként eddig azt annyi visszontagságok közt megoltalmazta, úgy ezután is megvédi. Honnét e határtalan bizodalom, ez erős hit?

Maga isten teremté némelyikbe az által, hogy minden időn át, különös gondját viselte.

Ez erős hite nemzetünknek kezeskedik arról, hogy utóbbi nemzedékünk nemcsak századokon, hanem ezredekben át a hatalomnak, dicsőségnek magas fokán, a legfőbb népek között bölcsen uralkodva, velök együtt intézندی sorsát.

Börtöni szenvedéseim közt főkép az nyomta keblemet, hogy nem tehetek semmit hazámért; mily hön ohajtottam küzdeni teljes életemben, gyűjtött ismeretek, tudomány s tapasztalás által szerzett becses áldozatot vinni a haza oltárára: ezt az isten tudja csak, mily igazán és mily nagyon fájt az nekem, hogy fáradságomnak gyümölcsét, mit honszerelmem melegével érleltem, az imádott hon javára, dicsőítésére, nem fordithattam.

És ime: egy gondolat hő ohajtásomat megvalósítja.

A gondolat saját agyamban szülemlett; nem tünik-e ki belőle istennek egyenes ujjmutatása, intézke-

dése? De ki önté agyamba a gondolat forrását; én magam hozzájárulásom nélkül, a mindenható teremté. Nincs semmi érdemem benne.

E gondolat ebből állott: Nem tudnék-e módot találni, hogy vakon is leírhatnám mindazon eszmeszüleményeimet, miket hazámra nézve üdvösöknek ismerek? Kitaláltam, és lelkem megkönnyebbült. Egy rabtársam által titokban csináltattam a tűzi fából egy félbűvelék széles vonalzót és ennek segítségével irtam a titkon hozatott papírra, gondolataimat. Mintha csak isten szólna ekkép hozzám, gyarló teremtményéhez: „Ezt vártam tőled, meg vagyok veled elégedve.“

Elmondhatom tehát azt, mit elmondani ohajtok.

Lemondva minden reményről, hogy egykor kiszabadulhatok s hogy egykor szemeim világát visszanyerhetem — tehát mint élő halott vagyok e falak közé temetve, következőleg még halálos ellenségem sem mondhatja, hogy haszonvágy, önérdek ösztönöz, megszűnt reám nézve minden érdek, tehát úgy mondhatom, hogy a mindenható kezében eszköz vagyok, általam kívánja hirdetni azt, mit szükségesnek tart arra, hogy utódaink nemzedékről nemzedékre, fokról fokra emelkedjenek és a föld minden népe közt a legnagyobb dicsőségre és hatalomra juthassanak el!

Az itt következő néhány pontban előadandom: minő intézkedések, föltételek kívántatnak a magyar nemzet jövő dicsőségének s nagyságának alapjául.

E munkám regényesféle elbeszélés, de más ily fajtáktól annyiban különbözik, hogy én benne csak magam beszélek; és pedig hosszas kitérések nélkül elbeszélem, illetőleg előadom, mit imádott hazám feldicsőülésére jónak, üdvösnek ismerek, s főleg a romlatlan ifjúsághoz intézem szavaimat, mint melynek termékeny kebelében könnyebben megfogamzani remélem eszméim megvalósulását.

I. Tiszta levegő.

Nincs a nemzetnek nagyobb jóltevője, mint az, a ki eszközölni bírja, hogy minden házban a levegő tiszta legyen, s a mennyiben már megromlott volna, minél hamarabb megjavittassék.

Egy példát hozok fel erre nézve, tanuljatok belőle honfitársaim.

Rabságom első évének végén a második év kezdetével a bajok sokasága annyira tönkre juttatott, hogy egyik lábammal már mintegy a koporsóban voltam.

Az akkor még fennállott budai törvényszék adta élelem oly silány volt, melyet ember csak képzelhet, e miatt egészségem már hanyatlott; ezzel tehát föl kelle hagynom; kaszárnyai ételt kívántam e helyett, de megtagadták; élelem helyett pénzt sem adtak még csak annyit sem, mennyi a közönséges gonosztevő rab élelmezésére jár; feleségem volt tehát kénytelen a magáéból adai élelmet nekem, mi reám nézve mind testileg, mind lelkileg sulyos csapás volt. — Védőm Sz. V. hűtelen vala hozzám, mert többszöri ígéreteit nem tartotta meg; ez lelkemet sujtotta. Feleségem megbetegedvén, két gyermekem gyámol nélkül maradt; ez nagy mértékben nevelte a más különben is sulyos bajt. Fejszédülésem, mi 8 évig szűkhelyen való rejtőzködésem alatt kezdődött, mind nagyobb nagyobb rohammal támadt meg, néha pedig halálverejték ütött ki, mely állapot nem jár ugyan fájdalommal, de azért az mégis oly borzasztó érzelmet kelt, hogy azt leírni senki nem képes — és a zárbiztos mindezt csak tettetésnek tartotta.

Ezekhez járult még a megvakulás, mit szintén tettetésnek tartott a zárbiztos, mit ő Mácsik államügyésznek jelenlétemben állított.

Megjelenvén az oktoberi diploma, később a februári patens, azon lelkiállapotom, hogy én 15 évi sulyos börtönbe zárva, azonkívül megvakulva nem munkálkod-

hatom azok ellen mik imádott magyar nemzetiségünk megsemmisítésére vannak irányozva — szenvedésemet még fokozta.

Feleségem értesülvén megvakulásomról, ez oly rossz hatással volt rá, hogy betegsége halálossa látszott válni.

En a hideg börtönben tétlenül majd kétségbe esem; egyik napról a másikra vártam a még nagyobb csapást.

A fűtést, guny nélkül nem lehetett fűtésnek mondani, tehát a pokrócz alá bujva kerestem meleget és álom által menekvést a bajok elől.

Ilyenkor tapasztaltam, hogy a mikor legnagyobb a veszély, akkor érezteti Isten velünk leginkább gondviselését.

Gondosan betakaródtam, betemetkeztem a pokróczba, hogy leheletem és saját kigőzölgésem által melegedhessem föl — és a halál torkából való megmenekvésem órája ütött. Csodálatosnak lehet mondani, pedig egyszerű és nagyon természetes; mert a midőn lélegzetem a takaró alatt megnehezült, fejemmel a takaró alól ki kelle bontakoznom és friss levegőt szívni magamba, mi a lélekzést rendes állapotba hozta. — Sokszor olvastam s hallottam életemben a jó és tiszta levegőről, de csak most lőn előttem világos: mi a jó és mi a rossz levegő. — E fölött való gondolkozásom volt az, mit isteni kinyilatkoztatásnak láttam.

A pokrócz alatti levegő — így gondolkodtam — csak olyan, mint börtönömé, mert így tapasztaltam azt eleinte, de minél tovább voltam betakaródzva, annál nehezebbé vált a lélegzés, míg utóbb majd elakadt. Megcáfolhatlanul bizonyítja ez azt, hogy az a levegő, mit kilehelünk, nem alkalmas többé a lélekzésre, mert elfogyott belőle az, ami az életre multhatlanul megkívánatik, mert föl van benne emésztve azon éltető elem, mit a természet tudósok éle nynek neveztek el.

Ebből a legtermészetesebben az következik, hogy bárhol másutt is, ha kis helyre szorul össze sok ember, a kis hely levegőjének élénységét csak hamar fölemésztik s ha a lélegzés végkép meg nem szűnik, csak azért van, mert a kis térnek már megromlott levegője, a külső jó, tiszta levegőtől nincs egészen elzárva, hanem vagy rossz ablak, vagy ajtó hasadékan a rossz lég egy része kitódul

és a külső tiszta lég hasonló mennyisége pedig a szobába jő. — Továbbá mind azon rossz, ártalmas kigőzölés, mi az emberből kitakarodik, piszok, szeny és minden erjedésnek menő anyagból kipárolog s a levegőt ott ahol van betölti, megfertőzteti azon jó levegő egy részét, kiszorítja, annak helyét foglalja el; — vagyis minél nagyobb a levegőnek bizonyos helyen ártalmas része, annál kisebb a jó rész. Az ilykép megromlott, többé kevésbé megfertőztetett levegőben meg van ugyan az ember, de korántsem oly egészséges, mint lehetne oly helyen, hol a levegő tiszta.

Ha már most következtetve állítjuk, hogy az embernek nincs, nem lehet drágább vagyona, nagyobb kincse, mint az egészség: nincs nagyobb fontosságú teendője, mint a levegőt, melyben él és munkálkodik tisztán tartani, azaz fáradságot nem kimélni a lég tisztán tartására.

A tiszta levegőnek elválhatlan társai: a munkálkodás — és a mit ez mulhatlanul követel, a jó tápláló étel; e három együtt jár, együtt teremtik meg az épiséget, az erőt, a kitartó egészséget.

Azon naptól fogva, midőn így saját tapasztalásomból győződtem meg arról, mily rendkívüli dolog egészségünkre nézve a tiszta lég: egészen új életmódot kezdtem, aminek az a csodálatos következése lett, hogy most erős és tökéletesen egészséges vagyok; a fejszédülés megszűnt, a derékfájás, mit az orvosok vak aranyérnek és gyógyithatlannak állitanak — elenyészett. Minden annak lett következménye, hogy börtönöm ablakát — bármily hideg volt is — fél órán át azért tartottam nyitva, hogy a tiszta légből annyit vegyen fel e tér, mennyit csak felvehet. E közben az ajtót 10—20 szor kinyitám, hogy a tiszta lég behatását illetőleg járamát elősegítem és ez a rossz levegőt kiszorítsa. — A szellőztetést — télen fél, nyáron egy óraig — sohase mulasztottam el bármily hideg volt légyen is. Ez — t. i. hogy a levegő tisztán tartásán munkálkodtam — egyuttal megadta a szükséges mozgást, mit még az által is fokoztam, hogy az ágyat, asztalt, ládát sat. helyéből elmozdítva magam sepertem, letörülgettem, ágyaztam, de előbb az ágyneműt a szélrohamnak tettem ki, azután övig, sokszor egészen is — kivált lefekvés előtt — megmos-

dottam. Mindezek mellett a testmozgást a gymnastika (testgyakorlat) mit naponkint rendszeren addig űztem, míg kimelegedtem; ez adta meg a hideg szobában a tiszta léghöz a meleget. — Az ekép eszközölt tiszta lég és mozgásom által fokozva lett az étvágy. Evés közben szokásommá vált, hogy mindjárt az ételre csak keveset iszom hanem később mikor a gyomor működése, az emésztés inkább kívánja. A kelleténél több víz a rendes emésztést rontja, mint mikor a tészta készítésnél több víz vétetik a szükségesnél, az is elromlik. A száraz ételre több vizet iszom akár szomjazom, akár nem; mert ha a száraz eledelhez nem adjuk meg — leves helyett — a kellő mennyiségű vizet: az emésztés bajjal megy végbe. Vacsorálni nem szoktam.

Ezeknek köszönhetem, hogy körülményeim közt és koromhoz képest a legjobb egészségnek örvendek.

Ha a tiszta levegő titkát ifju koromban úgy tudtam volna, mint most, valószínűleg kétszer oly hosszú ideig élnék, mint mennyire most számíthatok.

Az idős emberek nem igen birják elhagyni szokásaikat s nem hajlandók olyanhoz fogni, mihez ifju korukban nem szoktak.

Mily boldogok lehetnének az ifjak, mily könnyen biztosíthatnának maguknak tartós egészséggel párosulva hosszú életet, ha a fentebbieket figyelembe vennék.

Ha most visszaemlékszem azokra, miket gyermekkoromban, ifjuságomban faluhelyen láttam, el kell lelkemnek szomorodni és csak most világos előttem mi annak természetes oka, hogy a falusi honfitársak mért satnyulnak el mind inkább.

Oly helyen, hol a lég tisztátalan, az ember ha nem fekszik az ágyban, nincs oly egészsége, minő szabad, tiszta levegőben van. Kedvetlen, zsémbes, nincs életöröme, maga sem tudja mért. Az ilyen ember aztán ha jóllakik egyszer kövér hussal, vagy igen zsiros más étellel és hirtelen hideg vizet iszik rá, s ha a gyomrot annyira meg is terhelte, hogy az feszül, az emésztés csak lassan kezdődik meg, a hideg víz pedig a kövér húst mintegy megfagyasztja, ez okból is hátráltatva levén az emésztés, az ember roszul kezdi magát érezni; de még elbirja a bajt; ámbár lázas természetűvé lett, az idegeket támadja meg. Hány családapa

van olyan, kit egész életére szerencsétlenné tett csupán az, hogy egyszer kövér hússal, vagy más igen zsíros étellel nagyon jóllakott és tudatlanságból hirtelen sok vizet ivott rá. Nyavalyája vérébe s innét gyermekeibe ment át.

Falusi emberek, illetőleg háziasszonyok rendszeren sohasem nyitják ki az ablakot, szobaszellőztetés végett; a házi butorokat néha éveken át, legfeljebb egyszer, mikor meszelnek, mozdítják el helyükből, vagy ha épen lakodalom van a háznál; az ágyban a szalma egyik évről a másikra ugyanaz, a bölcsőben néha megrothad s nyüvek támadnak alatta és kinozzák a gyermeket; a dunnák, párnák, vánkosok néhol a padlásig tornyosulnak és éveken át mozdulatlan vannak, mert nincs fogalma némely asszonynak arról, hogy a tisztaság, az üde lég, vagy a napon való szellőztetés még az ágyneműnek is hasznos. A fehér ruhát ritkán változtatják, a kapczát meg épen sohasé mossák meg; néhol még oly szobában, hol két három ember fér el, kényelmesen, tiz is lakik; elképzelhetni, mily kigőzölgés van ott; de hogy mindezek daczára a falusiak nincsenek úgy elsatnyulva, ennek oka abban keresendő, hogy egész nap a szabad levegőn kinn töltik az időt.

Igazán megfontolásra méltó dolog az, hogy én vakon, szűk, négy fal közt, kicsinyes foglalkozással jó egészséget eszközölhettem, mennyivel inkább lehetne ifju nemzedékünket erős emberekké nevelni a szabad természetben.

Ha minden háznál tiszta levegőre fordítják a főgondot: minden újabb nemzedék erősebb leend. És csak egy évszázad leforgása alatt is a magyar testileg újra erős leend. — A mikép hazánk, nemzetünk jövő nagyságának alapját vetnök meg az előadott intézkedések megtétele által, ugy a nemzet minden egyes tagja állandó jó egészségi állapotától függ, hogy ezen intézkedések megtétessenek, mert beteges emberek sohasé fognak semminemű nagyszerű intézkedéshez; ennélfogva ki sem tehet üdvösebbet, ha már a gyermek lelkébe becsepegtetjük az egészség fentartására vonatkozó jó tanácsokat, miknek rövid foglalatja ez lehet:

Ha szűk térre szorulva kénytelen vagy csak azt a levegőt színi, a mit már egyszer kileheltél, rövid idő

alatt elhalsz. Ezt kiki megpróbálhatja, ha az ágyban fejét is a takaró alá vonva elzárja magát a külső levegőtől.

Naponkint, főleg korán reggel ablakodat és ajtódat kinyitva szobádat szellőztess.

Tartsd tisztán ruhádat, bútorodat s az egész házad tájékát; távoztass el minden tisztátalanságot.

Lehető gyakran, legalább minden hónapban egyszer verőfényes napon rakd házbeli holmidat az udvarra.

Korán reggel kelj föl; munkálkodjál szorgalmasan, ne henyélj, hanem csak nyugodjál; munka után édes a nyugalom; a restség oka a tisztátalanságnak; este feküdjél le idejében; éjjeli munkán nincs Isten áldása. Isten a nappalt rendelte munkálkodásra, az éjelt a nyugalomra.

Azon légy, hogy eledelül marhahúst végy és ha csak lehetséges ez ne hiányozzék; mert az ad legtöbb erőt.

Vigyázz, hogy gyomrod meg ne terheld, túlságosan meg ne tömd, mert ez által végre annyira elgyengül, hogy elveszti emésztési erejét és akkor az egészségnek örökre vége van; azt semmiféle orvosság helyre nem hozza. — Az élet fenntartásának egyedüli műszere a gyomor, ha azt valaki oktalanul elrontja, a tüdő megszűnik lélegzeni, a sziv verni, s beáll a halál.

Ha nem szomjuhozol is, evés után igyál; száraz ételre többet, mert könnyebb emészthetés végett a leves hiányát, vízzel kell pótolni; kövér húsrá, zsíros ételre mindjárt vizet inni nem jó.

Ha ezekre ügyelsz, ezen egyszerű életmódot köved, mindenkor egészséges és hosszú életű leendesz.

Fölhevülésedben, vagyis ha nagyon meleged van: hirtelen vizet inni nem tanácsos, mert könnyen tüdő-sorvadást kap az ember s így menthetlenül el van veszve.

Munka közt térded meg ne hajtsd, azok feszülten maradjanak s így a terhet is könnyebben emelhetni föl.

II. Nagy baj orvoslása.

Nemzetünk életében hosszú idők folytán oly állapot fejlődött ki, hogy azt rövid idő alatt megorvosolni nem lehet és csak egymásután jövő több nemzedék törekvése és intézkedése fogja idővel azt megjavíthatni. És mindamellett, hogy az Isten különös gondviselésébe hiszünk, végre oly veszélylyé válhatik, hogy a nemzet meg nem bírná, vagy igen hosszú időre satnyitaná. — De épen a gondviselés jókor sugalja, ösztönöz s erőt kölcsönöz arra, miként kell a nagy bajt megszüntetni, orvosolni.

A szomorú állapot, vagyis nagy baj, ezen borzasztó előítéleten feneklik: „a munka szégyen“ és a mi méginkább csodálandó az, hogy épen oly tagjai a nemzetnek vallják ezt, kik több ismeretet gyűjtöttek, kik többet tanultak! Szent Isten! a sok tudománynak, a sok ismeretnek az legyen-e gyümölcse, hogy a munkát szégyenlik — amire a mindenható Isten az embert voltaképen teremtette?

Ha a munkátlanság volna az ember rendeltetése, ha a henyélést az ész oly általános elvül ismerné el, hogy azt mindenkinek kell óhajtani, elfogadnia; mindenkinek oda kellene működnie, törekednie, hogy senki se dolgozzék. Minő képtelenség következnék abból, ha a dologtalanságot, mint jót, üdvöst helyeseljük?!

Az előítéletekből fejlett ferde művelés kívánta ezt így, s a most munkátlanul élő embert azért nem lehet kárhoztatni; őt apja, nagyapja szoktatta ily munkánélküli életre és csepegtette belé a kárhozatos tant, hogy a munka szégyen!! — Nemeslelkű fiatal honfiak nagy és dicső munka vár reátok! e bajnak, a munkátlanságnak orvoslása, kiirtása ezen előítéletnek: szégyen a munka.

Az óta, midőn a nagy hazafi szelleme dörgé: „ha volna menykövem, mint van a felhőknek: csapásitól ifjak sokan hevernének a port élettelen, mert ti az életet meg nem érdenlitek“ — sok megváltozott. Az ifjúságot más lélek szállta meg; ez teremté azóta a 48-i forradalmat, elővarázsolta 1860-ban a nemzeti öltözetet. — Minthogy a dologtalanság kiirtásával számos más

baj is megszűnik, melyek gonosz természetű fekélyek-ként a nemzet testét undorítják, s mint a közmondás is tartja: „a restség az ördög párnája,“ vagy máskép: „a henyélés minden rossz kútfeje“ — elszánt, erős akarattal kell kiirtásához fogni!

Ifju hazafiak! most eleve kevesen birják csak képzelni is, mily nagy nap lesz az emberinem történetében, mikor ti itt a fővárosban (mások egyebütt), harminczan vagy többen összebeszélve: erős, változhatlan akarattal magatokban elhatározzátok, hogy bármily munkához fogni nem szégyenlitek (ha ezt eleinte új divat ürügye alatt teszitek is, semmit sem von le érdemetekből). A szóban levő nagy bajnak orvoslására az a legelső lépés, legbiztosabb mód, ha azonnal valami, bármi csekély dologhoz fogtok, mit előbb lealacsonyításnak tartottatok. De ez magában nem elég, hogy ama szörnyeteg mielőbb ledöljön, mit az előítéletek emeltek; a műveleteket, vagy máskép urakat kellene a műveletlenektől elkülöníteni, több más tennivalótok van. Kikben meg van a lelki erő, elszánt akarat az első lépést megtenni: azokban meg van az értelemnek is oly mértéke, hogy tudják, mik a más teendők, de a sokfélenek velejét egybefoglalva, jónak látom e szavakban lelketekre kötni: hagyjatok föl fokokonkint minden idegen szokással, mi nemzeti jó szokásainkat kiszorította, mi puhaságra csábító vala, mi a természetességtől messze elvezetett.

A varázserő azonban, mi a bajt legmélyebb gyökerében irtja és szemlátomást enyészeti, ebből áll: urak s más előkelőbb szülők gyermekei egyszerű magyar ruhát viseljenek (csak ünnepélyes alkalomra hagyva a drágábbat) és így közeledjete a nagy tömeg fiaihoz, társalogjatok velök s legfőbb törekvéstek oda legyen irányozva, hogy azokban magatok iránt teljes bizodalmat költsetek.

Ami ismeretet már szereztetek, ami tudománykinccset meritettetek, azon erőteljes falusi honfiakban is igyekezzetek kell azt átplántálni; termékeny romlatlan keblén dúsan fog gyümölcsözni, de a rossz szokásokról, mikkel netalán már meg is ismerkedtetek, mélyen hallgassatok.

Midőn a férfi kor azon fokát éritek el, hogy a közdolgokban részt vesztek, vagyis mindennemű joggyakor-

lata s kötelesség teljesítése rátok szállt: oly intézkedéseket tegyetek, mik a nagy baj orvoslásához szintén hatóságos gyógyszerül szolgálnak. (Következő javaslatban különösen tapasztaljátok, hogy e javaslataim a nagy nemzet-tömeghez vannak intézve) milyenek se községi, se megyei, se országgyűlési képviselőnek ne válaszszatok soha olyanokat, kik kényelembe sülyedtek, kik még nem dolgoztak valamit, azaz, kik még le sem vetkeztek azon eldítéletet, hogy szégyen a munka!

Gyermekeiteknek meg ne engedjétek oly családokhoz lépni szolgálatba, kik maguk dolgozni szégyenlenek; mert ilyeneknél gyermekeitek a romlás mérgét szinák magukba. Ekép az ilyenek erkölcsileg kényszerülnek jó utra térni.

Ha csak azt követitek is, mit e szakaszban előadtam az egészség föntartására s a nagy baj orvoslására nézve, pár évszázad alatt oly nemzetté lesznek akkori unokáitok, hogy irántok minden nép tisztelettel fog viseltetni.

A hajdani Spárta ifjusága legragyogóbb lapját teszi a történelemnek, de az a kiszámíthatlan hosszú jövőben csak oly tüneményként fog tetszeni, melyen Hunnia ifjuságának dicsősége, napként fog tündöklenni mindenkoron, míg e földön emberek élnek, ha azon uton indul és azon irányban halad mindenkor, melyet itt e munkában kijelöltem, és erős rendíthetlen az én hitem, hogy ezen uton fog haladni.

Rövidre összefoglalván kedves sajátunkat, a legboldogítóbb érzelmekre kell fakadnom:

Hazánk éghajlata oly természetű, hogy épen ily éghajlaton fejlődhetik a nemzet bámulandó nagygyá, isten minden áldásával gazdagon ajándékozván meg azt. Midőn minden honpolgár teljesíti iránta kötelességét, oly széppé is válik, hogy leirni nem vagyok képes; tehát fiainak nem lesz okuk majd más országokban keresni élvezetet.

Szokásaink — legyalulva belőlünk ami ártalmas, kellemetlen, -- oly jók vannak, hogy nincs ok amiért más népek szokásait követnők.

Ételeink oly jók, izletesek, hogy a világ bármely népének sehol jobb ételei nincsenek. Amily jók ezek ma, oly jók fognak lenni a jövőben is, ha csak termé-

szetünk meg nem változik. Miért kellene tehát idegen ételekkel táplálkozni? Ruházatunk oly díszes, oly czélszerű, hogy még ellenségeink is kénytelenek elismerni, hogy párja nincsen; okosság volna e tehát idegen ruhát ölteni fel? Ami szép, dicső ma, minden időben az marad. — Nyelvünk felséges, széphangzásu, erőteljes és oly természetű, hogy végtelenül gazdagítható, s minden idegenszerűtől egészen ment. Miért kellene tehát más, tökéletlenebb, zagyva nyelvet beszélni? Mikoron magatokban elhatározátok senki kedveért az idegen nyelvet nem beszélni, akkor ők fogják a mi nyelvünket beszélni. Ez természetes. Egy új nemzedék — követve az adott tanácsot és oktatást — fog létrejönni, ha a most különczködő úriosztály a nagy nemzettömeggel szokásokban, ruházatban összeolvad.

Midőn ti nemeslelkű ifju honfiak az összeolvadás művét megkezditek, vagyis a többször említett előítélet kiirtásához fogtok, oly forradalmat kezdetek meg, mely a világot újjá teremteni és az utóvilág évezredek qosszu során át titeket fog (azaz emléketeket) méltán magasztalni.

III. A vallásosság.

Boldogító érzelem csak képzelni is oly nemzetet, melynek tagjai mind egészségesek, erősek, kik mindnyájan hasznos munkában vannak elfoglalva, köztök senki sem henyél s mindnyájának minden cselekedetén vallásosság, tiszta vallásosság ömlik el.

Némelyek azt mondják: „aki hiszen, üdvözül,“ s igazok van tökéletesen; mert hit, kiváltképen erős hit nélkül nincs üdvösség; — mások azt mondják: „jó cselekedetek boldogítanak, és inkább, mint a pusztá hit“; ezeknek is igazok van; de a kettő együtt teszi a vallásosságot, ez magában foglalja azt, mit az ember isten és embertársa irányában üdvösnek, szentnek hisz és amit felebarátja irányában jónak tart.

Örvendetes, hogy a vallásosságnak legkitünőbb bizonyítványai ezt mindenfelé, országszerte hirdetik; t. i. kevés község van, hol szentegyház ne léteznék, melyben a lelki pásztor hiveinek az isteni tiszteletet gyako-

rolja. A jó, üdvös intézkedések daczára azonban mégis azt tapasztaljuk, hogy maga az igaz, a tiszta vallás, sok emberben hiányzik. Ki bírná elszámlálni azon ezernyi ezer szomorú jeleneteket, miket az élet felmutat, arról tesznek tanuságot, hogy ott nincs meg a tiszta valóság.

A börtönök tömve vannak bűnösökkel, kik mindnyájan arról tanuskodnak, hogy a vallásosság sok helyen, sok emberben hiányzik. Mert azok is, kik a polgári törvényt hágják át, s emiatt bűnhődnek, arról tesznek tanuságot, hogy magában a társadalom alaptörvényeiben sincs meg még mindenütt a vallásosság szelleme. Az életből azon szomorú tapasztalást kényszerülünk meríteni, hogy főleg azon embereknél hiányzik a vallásosság, kik bő ismereteket gyűjtöttek a tudás forrásából sokat meritettek; szóval mindazok, kik a művelődésben magasabb fokon állanak.

Nem férne-e össze: tudomány és vallásosság? Tévedése ez a kornak; a ferde irányt sem műveltségnek sem egyébnek, mint az ész tévedésének mondhatni. A valódi, mély tudományu ember, mikor már bölcsesé válik, akkor kezdi belátni, hogy igen keveset tud és kezdi átlátni azt is, hogy kevés tudománya (amit eddig ropant kincsnek tartott) a vallásossággal nemcsak összefér, de vele össze is olvad.

Oly ember, ki az anyagokból, miket isten megteremtett csodálatos műveket készít; kit tudománya és jeles esze miatt országok bámulnak, a mindenható istent illető vizsgálódásokban csak oly keveset tud, mint a puszták fia, a ki az iskolát soha még kívülről sem látta. Példákkal kívánom ezt kísérni.

A tanulatlan pusztai magyar ember, ki értelmes, milyen a magyar ember egyáltalán lenni szokott, száz meg száz kérdést intézhet a világhírű tudóshoz, melyekre ez épen oly kevéssé képes megfelelni, mint akármely tudatlan.

Pusztai ember. Miért válik az ember haja öregségében fehérré és nem vörössé, vagy más színűvé. Némely emberé már 20 éves korában szürke, más emberé meg 60 éves korában is fekete?

Tudós. Nem tudom.

Pusztai. Mi az oka, hogy kigyelmed jó uram, férfinak és nem asszonynak született?

Tudós. Nem tudom.

Pusztai. Mikor fogunk mi ketten meghalni?

Tudós. Mit tudom én!?

Pusztai. Mik azok a fényes csillagok és miből vannak, hogy oly gyönyörűen ragyognak.

Tudós. Nem tudom én!

Pusztai. Mért nem nyugszik a nap ott le, hol fölkel? s miért nem kel ott föl, ahol lenyugszik? — Mikor fakadt az a sok hideg és meleg forrás hazánkban és mikor fognak kiapadni. — Mikép van az, hogy tiz év előtt látott rokonaimat magam elé képzelhetem? — Mért nincs a lónak szarva? Mikép támad a székfűnek az a kellemes illata? — Es miért nincs a fodormentának, vagy rózsának oly szaga, mint a székfűnek? — Hogyan és miért válik az emberben az étel vér, víz, köny, és tejjé? — Mikép van az — de hisz ezt a végtelenig lehetne folytatni, melyre mindig és mindig „nem“ lenne a felelet; vagy ha felelne is, és ismét új és oly kérdés anyagát nyujtaná, melyre a felelet kimaradhatlanul „nem“ volna. — Az Isten teremtését, műveit, a nagy mindenséget illetőleg mindnyájan gyarlók, tudatlanok vagyunk. Ezt el kell ismernünk akár akarjuk, akár nem. És mikor idáig eljutottunk, akkor már átléptük a vallásosság birodalmának határait. Önkénytelenül leborul az ember és mindnyájan a hatalmas mindenható nagy isten irányában való csekélységünket elismerni kénytelenítettünk. Jobban, máskép kezd kiki gondolkozni, hallgatni kezd a lelkismeret sugallatára is, mit előbb figyelmen kívül hagyott. A nagytudományu ember aztán megállapodik magában a fölött, hogy az isten mindent bölcsen és jól intézett el kezdetben, mely most is ugy van és ugy is lesz a jövőben, nincs oka azon változtatni. — De további gondolkozásában arra a meggyőződésre jut, hogy az ember a parány, nem képes meghatározni, mikép intézte el a mindenható teremtési munkáját. Ha képes volt akkor azt véghez vinni, mért ne lenne képes azon módosítani akkor, mikor a szabadakarau emberek eszükkel visszaélnek, midőn istennek törvényeit tagadják, miért ne intézhetne reájok csapást, hogy érdemük szerint büntesse őket és miért ne áraszt-

hatna rájuk az áldásból többet akkor, mikor ezt megérdemlik.

Ekép támad az emberben az erős hit, az isteni különös gondviselés iránt.

A keresztény vallás kezdete óta ez oktatás szolgált alapjául: „Szeresd az Istent mindenek fölött, felebarátodat pedig, mint öñön magadat;“ s minden katekizmusban meg van a hét fő jócselekedet: éhezőknek ételt adni, mezíteleneket ruházni, kételkedőknek jó tanácsot adni stb.

A vallásosság e részét inkább gyakorolják az emberek ma is kisebb nagyobb mértékben, mert alig van ember, ki legalább egyszer ne érezte volna, mily édes a jótétemény jutalma.

Szeretett ifju honfiak legyetek vallásosak!

Csak akkor fogjátok e földi életnek valódi örömeit élvezhetni, midőn vallásosság lakja kebleteket. Ki minden cselekedetében az ész tanácsát kérdezi és hallgat a lelkiismeret szavára: gondolkodásánál fogva az az erős hit támad benne, hogy isten különös gondviseléssel van irányunkban.

Aki többször érezte vagy folytonosan érzi mily édes a jócselekedet érzete, oly nagy kincset bir szivében, mely mindennél drágább.

Ne feledjétek örömeitek közt se, hogy mikor kinek-kinek órája üt, e földi szinpadról le kell lépnie. Amaz óra még a legtisztább lelkiismeretre is megdöb-bentő. Semmi más oly drága vagyona nincs az embernek, mint e földi életen végig boldogithatná és még a siron túl is vigasztalóul elkísérhetné — csak a vallásosság.

Engem a börtönben, miután már megvakultam, a kétségbeeséstől csak a honszerelem és vallásosság tartott vissza.

Imádott hazám ifju nemzedéke, légy vallásos!

IV. Kitünő hazafi.

A férfiu, kit rajzolni szándékozom, tán nincs is, az életben nem létezik, csupán eszmében él; lehet, hogy van Magyarországon, de itt a börtönben azt én nem tu-

dom. Andorfinak nevezem őt s a hely hol működik: Andorlaka.

Andorfi kitűnő hazafi, mert jótékony intézkedései nagyszerűek, kitűnő, mert hazafiúi munkásságának oly tér jelöltetik ki, hol fáradozásának gazdag gyümölcsét legbiztosabban remélheti; de kitűnő kivált azért, mert csodálandó nagy lelki erőt fejtett ki abban, hogy legyőzte ez óriási eldítéletet: „Szégyen a munka“. — Andorfi belátta, hogy legszentebb szándékból emelkedő törekvései is sikertelenek lesznek, ha a sokaság közé nem vegyül s vele egyenlően nem dolgozik.

— A harmincz-ezer forinttal, mi zsebemben van külföldre utazva — szól Andorfi magában — sok gyönyört élvezhetnék, de itthon akarom, volt jobbágyaim jólétének eszközzésére, s közvetve a haza fölvirágozására fordítani; így még unokáim is szedhetik veteményem gyümölcsét, holott külföldön tán kárhozatomat is vásárlanám rajta.

Amint mondá: úgy tett Andorfi. 1850-ben a kastélyból, mi távol feküdt a községtől, egyik helységbe költözött, hogy polgártársai közt egyszerűen élve, munkálkodva, azok teljes bizodalját megnyerje s annak következtében őket üdvös javaslatai elfogadására bírassa.

— Tudják kigyelmetek polgártársaim — mondá nekik — mennyire tehetetlen, mondhatni szegény, a négy község mindegyike külön-külön, sem papot nem tarthat, sem szentegyháza nincsen, még kevésbé rendelkezik jó iskolával; azt is tudják kigyelmetek, hogy egyik helység ivó-vize rosz, egészségtelen, a másik falu egészen a határ szélén fekszik, messze szántóföldeitől, a harmadik falu nagyobbrésze leégett, a negyedik: Andorlak maga is oly nyomorult kinézésű, oly rendetlenül épült, hogy valami rendnek, szabályszerűségnek nyoma sincs benne. Én tehát azt javaslom: e négy községből telepítsünk mi egy ujat, szépet, rendeset, czélszerűt. Ha e javaslatomat elfogadják kigyelmetek — 10,000 frtot adok készpénzben ez új helység számára jótékony alapra. Gondolkozzanak fölötte. Elfogadás esetében az alapítvány egyéb föltételeit is előterjesztem.

A nagylelkű ajánlat elfogadtatott és Andorfinak nem volt sürgősebb feladata, mint a föltételeket meg-

szabni. Ezek szerint a 10,000 frt tőke 50 év alatt évi 5% százalék hozzákapcsolása által gyarapittassék. Azután: minthogy az utóbbi égés a pipázásból eredt, az egész község pipázó része mondjon le mindenkorra e szokásról annyival inkább, mert drága és rossz a trafik, és mert oly gyakran volt már káros következménye. Tudják kigyelmelek, mily erős pipás vagyok, azért, hogy jó példával menjek elő: e naptól fogva soha többé nem fognak látni pipázni. — Fogadják meg kigyelmelek, hogy pálinkát, sört, soha; bort is csak mértékkel isznak; mert „a pálinka gonosz ital, a ki azt issza, korán meghal“ és ha szenvedélylyé lesz, az ember elsatnyul. A sör pedig elolt az emberben minden tüzet, aluszékonynyá, bárgyuvá teszi. Még ma bezáratom pálinka-házamat; pedig tudják kigyelmelek, mily nagy hasznot hajtott az nekem. Az utolsó föltétel az, hogy az egész községben, minden házban az ablakok és ajtók reggel kinyittassanak, a lakások kiszellőztetessenek; az alapítvány a község jólétének előmozdítására tétetett, már pedig egészség nélkül nincs jólét; állandó jó egészséget pedig csak tiszta levegő által nyerhetni.

Nagyon természetes, hogy a község értelmesebbjei után, kik belátták a föltételek hasznosságát is — elfogadták és hozzá láttak fogadásuk megtartásához s ezek megvalósításához.

— Ha a kigyelmelek lelkiismeretével, meggyőződésével nem ellenkezik, hogy kath. és ref. vallásuak egy szentegyházban végezzék az Isten tiszteletét s gyermekeink is egy iskolába járhatnak — a magam költségén emeltetek egy diszes szentegyházat és jó iskolát.

E javaslat nem fogadtatott el.

A helység javát eszközölő közmunkákra s középületek emelésére eleve 10,000 frtot ajánlott föl Andorfi s ez összeget következő munkák készítése által szerezték meg maguknak a lakosok. Andorfi utasítása s intézkedése folytán az egyesített s ennél fogva terjedelmes határt körül árkolták, hogy a határvillongások megszűnjenek s a szomszéd községek és uraságok gulyái, ménesei, juhnyájai legelőjükre át ne csaphassanak s lopások könnyen ne történhessenek: a legelőkön kellőszámu kutakat ástak, mivel a jó víz a marhának is ép úgy szükséges, mint a jó eledel. A zsombékos helyeket az árkokból ki-

hányt földdel feltölték és javíták, a határszélig jó utakat csináltak. Szakértő kertész és erčész utasításai nyomán megtudták, — mire a határnak oly nagy szüksége volt — miképen lehet rövid idő alatt sok és szép fát tenyészteni, miket Andorfi készpénzen vett meg tőlük; követ, téglát, meszet, homokot szállíttatott az új faluba a középületekhez: szentegyházak, tanító- s lelkeszi-lakok s községház részére. E szerencse-forrás aranybánya, Andorlaka részére nézve annál inkább, mert jóltevőjük új meg új munkák által kiapadhatlanná tette. Ekkép — természetesen nagy szorgalomnak kellett támadni, minek következtében e falu gyorsan emelkedett; a házak egyre-másra készültek. — Midőn a munka javában folynék s a lakosság boldogsága tudatában nem is álmodá, Andorfi összehívta őket s e szavakkal örven-dezteté meg:

— Mához egy évre a házak mind fölépülendnek, kiki beköltözködhetik, a középületek is megnyittathatnak; e nap emlékét ohajtom megünnepeltetni és e napon ösztöndijakra letett 10,000 frt ötös kamatai osztassanak ki. 200 frt a legszebb és legegészségesebb gyermekeket nevelt szülőknek; 150 frt kitünő és szorgalmas gazdáknak; 50–50 frt oly ifjaknak, kik a testgyakorlatban; 50 frt olyanoknak, kik egyéb tudományban tüntetik ki magukat; 50 frt a legjobb népdalosoknak, akár férfi akár nő; 50 frt a legjobb cselédnek, 50 frt az évi lóversenyben nyertes félnek; 50 frt a legszebb csikót és üszőt nevelőnek; 50 frt végre ezen jutalmazandók megvendégelésére.

A munka folyamában Andorfi megnősült, hogy ebben is megmutassa, mikép az asszony a háznál nélkülözhetlen s hogy ennek nagy és szent kötelességei vannak; t. i. a feleségi, a gazdasszonyi és anyai kötelességek, melyek mindegyikét hiven kell teljesítenie. Andorfiné tökéletesen átértette női hivatását. És ha kezei nem is voltak oly kicsinyek és finomak, mint azoké kik a munkát kerülik: de szive, lelke annál nemesebb, tekintete vidám, modora megnyerő és szelid; mert a nőt igazán széppé csak a kötelességek teljesítésének tudata, érzete teszi.

„A mi jót, szépet, hasznosat tanultam, szolgáljon a község javára“ szokta mondogatni Andorfi. És való-

ban az ő szelleme lakik minden háznál. Minden a mi jó, üdvös és hasznos: Andorfi szoktatásának köszönhető, még ezek ellenkezőjének elhagyása is.

A korcsma és mézszárszék bérlőjével úgy egyezkedett, hogy jó bort mérjen, jó húst vágjon és tetemesen olcsóbbért adja, mint másutt a rosztat árulják. Ezért aztán — kárpótlásul — kevesebb haszonbért is fizetett, mint másutt. — Ezzel arra lett a lakosság szoktatva, hogy az éltető erőt adó hús egy gazda asztaláról se hiányzott soha. — Felhasználta minden tehetségét annak a megszoktatására, hogy szalonna és zsiradék ujat érjen; hogy a meglevő el ne fecsérelessék, hanem helyes felosztással akkor is legyen, mikor arra leginkább — a nagy munka idején — szükség van. Így elszoktak a kölcsön-kéregetéstől, a mit később nagy szégyennek is tartottak. — A ki vasárnap tiszta fehérneműt nem vett, azt — ha meglátta Andorfi — magához hitta, sajátjából adatott rá; minek hire villám-gyorsan terjedt a faluban és a legnagyobb szégyennek tartatott. — A szebb hangu ifjak és leányok közül néhányat négyhangu dalokra taníttatott be, ezeket ünnepélyes alkalommal előadatá, minek következtében mindenki törekedett azokat megtanulni; és most Andorlaka a legszebb dalokat visszhangozza. — Andorfi meglátogatja a családokat majd kora reggel, majd különféle foglalkozás közben, majd ebéd idején, máskor meg este jó és osztja a jó tanácsokat, vagy dorgál ott, a hol szükséges. Elmegey maga is hivatalosan ebédre s gyakran hí meg magához gazdákat, polgár ifjakat és leányokat. Lakodalmaknál, disznótorban, halott virasztásnál, kukoricza fosztásnál, táncmulatságoknál, szóval mindenütt ott van, hogy figyelmeztessen arra, a mi azokban jó.

Andorlak utczái két sor fával vannak beültetve, minden ház udvarán fa zöldel; az istálókat a lakháztól elválasztó közökön gyümölcsfák virulnak. A házak előtti tért naponként, de szombaton estve okvetlenül megöntözve és tisztára seperve látjuk. Ekép mindenütt a tisztaság uralkodik, mindenütt gond van fordítva a jó levegőre s így az egészségre is.

Meg is látszik az andorlakaiakon; minden népe: férfi és nő oly piros posgás, izmos, vidám, hogy a kör-

nyéktől egészen elüt. Mindenütt látszik a megelégedés, boldogság nyoma.

Vagyonos ifju hazámfiak, kövessétek Andorfi nemes nyomdokait! Azok pedig, a kik Andorfihoz hasonló nagyratörő hazafiakat ismernek: válasszák meg ezeket országgyűlési képviselőkké; mert ilyenek által lehet csak nagy és hatalmas a nemzet, mert ilyeneket azért támasztott isten köztetek, hogy megtanítsanak benneteket arra: mikép kell tenni, hatni arra nézve, hogy e célt elérni lehessen.

Áttekintvén Andorfi 15 évi működését, mintegy ily szavakban látszott számot adni önmagának sáfárkodásáról:

„Megáldá isten munkásságomat, mert mind a józan ész, mind a lelkiismeret sugallatát egyaránt követve intéztem cselekedeteimet; határozottságomnak oly eredményét, alapítványomnak annyi gyümölcsét és fáradozásomnak akkora jutalmát remélni sem mertem.

Ha a 30,000 forintot egyenlően osztottam volna ki a 400 család közt, mint a mennyien a négy kis falut látkák: jutott volna egyre 75 frt. És ennek még a szorgalmasabb családok gazdaságán is alig lett volna valami szembetűnő látszata. A hanyag, pazarló, gondatlan családoknál pedig egy pár hónapig dinom-dánom lett volna, és ez után újra a régi nyomoruság, a kenyér most is olyan lenne náluk, mint a sár s a férfiak színák hozzá pipájukat. 15 év előtt és ma! — mily nagy a különbség!!

— A határt körülvevő árok partjai akáczfával beültetve, áttörhetlen élő kerítést, sánczot képeznek és azóta marháinkból egy darab sem vezett el.

— A legelők, kaszálók vagy rétek, miken talán soha emberi kéz nem javított, mióta isten megteremtette: részenkint fölszántva, jóféle fűmaggal bevetve vannak, a rossz ártalmas gazt, mi néha a legelőn ott szokott maradni, de a szénával a barom megeszi és ártalmára válik, kigyomlátták, vagy gyökerestől kiirtották; helylyel-közzel erdőcskéket neveltek, hogy legyen a jószágnak árnyas helye; kellő számú kutakat ástak, hogy a vízben fogyatkozás ne legyen; ennélfogva határukat a marhavész elkerülte, míg másutt teljes erejével dühöngött.

A marhavész az istállókban sem mutatkozott, mert minden gazda istállóján szellőztető ablakok vannak, mert takarmányuk a lehető legjobb s mert az etetés és itatás meghatározott időben történik; a vályukat kimossák; az istállókat tisztán tartják, s a marha etetését és itatását oly fontosnak tartják, mint a család ebédelését és vacsorálását.

A kettős alapítványi tőke községi takarékpénztárnak is alapjává lőn, mit magunk, mint választott előjárók díj nélkül lelkiismeretesen kezelünk, igazgatunk.

Mindkét hitfelekezeti iskolának magam adtam irányt, mikép történjék a tanítás, mi taníttassék a szokottakon kívül; mindkét hitfelekezeti lelkészt rábirtam némi kedvezés fejében, hogy az egyházi dolgok mellett irányadásom szerint az iskolákban ők is tanítsanak; és a siker minden várakozásomat felülmulata. Az ifjuság értelmi fejlődése édes gyönyörrel tölti el lelkemet.

A község házánál vasárnaponként délután és téli esteken magam szoktam különféle mulatságos, majd előttük csodálatos dolgokat olvasni, beszélni, mi figyelmöket fölébreszti s megragadja. Így észrevétlenül vasárnapi iskola lett belőle, s a nagy szoba oktató teremmé vált; a község könyvtára benne fölállított, s az első könyv, mit e könyvtár számára megvettünk: „Bordács Elek a gyalog árendás“ volt.

Felhagyván a pipázással, istennek hála, e 15 év alatt tűzveszély nem volt községünkben, s hogy a vízi puskák használatlanul ne maradjanak, az utczákon levő fasorokat öntöztük velök; néha pedig, midőn soká nincs eső, még a legelőkön levő növendék erdőcskéket is; sőt magának a legelőnek szárazabb pontjait is.

Andorlak községének e kettős tőkéje nemcsak magára a községre, de a környékbeli kisbirtokosokra nézve is a jótékonyság valódi forrása; mert a mennyiben s a mikor a községbeliek az egész összeget nem forgatják: a környékbeliek esengve vesznek belőle kis kölcsönöket; de csak oly kikötés és feltétel mellett kap belőle, akár helybeli lakos, akár más községbeli, — ha azt nem haszontalan sőt káros fényezésre, hanem gazdaságának rendbehozására fordítja; ugyis az alapítványi oklevél egyik pontja szerint nem részesülhet jótéteményében az,

ki fényüzés, idegen szokások, idegen nyelv használása, külföldi divat majmolása sat. által a magyar nemzetiségben csorbát ejt.

Legfőbb törekvésem az volt, hogy a tisztaság mindenben általánossá váljék; ennél fogva az új helység telepítésénél azt tartottuk szem előtt, hogy minden egyéb czifraság helyett legyen a lakásokban annyi kényelem, — hogy ne mondjuk fényüzés — mennyit a jó, állandó egészség megkíván; tehát minden szoba, konyha, kamara, tágas, elegendő nagyságú ablakokkal el legyen látva.

Az általánossá, második természetté vált tisztaság jó levegőt eredményez; mihez járul még a jó eledel; ennek aztán természetes következménye a jó, állandó egészség; tehát kevesen halnak; sokan születnek; mert még azok is, kik előbb már meggörcbülten jártak, s kik azt hitték magokról, hogy egyik lábuk a sirban van: megifjodtak és ép, erőteljes férfiakká váltak, s így a község ifjúsága olyan, mint ha egészen más népivadék volna.

Birtokaimat semmiféle adósság nem terheli; mind elkülönzött legelő birtokomnak, mind szántó földemnek nagy részét a község mérsékelt haszonbérbe birja; jövedelmem igaz, sokkal kevesebb, mint volt apámnak, de azért több pénzem van mint vala neki; mert semmiféle haszontalan költségeket nem teszek.

Gyermekeim épek, életvidámak; a két nagyobb fiu már velem együtt az eke szarvát fogja, ásót, kapát forgat; mert rászoktattam azon üdvös mesterségre: a munkára, mi az embert leginkább boldogíthatja.

Lakos társaimnak irántam tanusított tisztelete, majdnem a bálványozással határos. Mindez azonban még nem egész gyümölcse intézkedéseimnek. Sokkal nagyobb a mostani jólétnél azon nyereség, hogy a lakosság megtanulta — mintegy vérébe ment át — miként kelljen jövendőben és pedig minden körülmények között úgy intézkednie, hogy a jólét forrása számára soha ki ne apadjon. Ez községről községre tovább tovább terjed s a haszon kiszámíthatlan.

Végre a legfőbb nyereség az, hogy példa-mutatásom által megtanulta a község a földművelést, sokkal üdvösebb foglalkozásnak tekinteni, mint a milyennek eddig tartotta. Eszmélkedve a lakosság, kezdi magát becsülni, foglalkozását tudományá és ismereténél fogva jobban

megkedvelni s önkéntelenül e gondolat szülemlik meg
 lelkében: tehát mi földmivelők nem vagyunk oly meg-
 vetésre méltók, mint a milyeneknek eddig tartottak ben-
 nünket, mind a nagybirtokosok, hivatalnokok, mind azok,
 kik tudományukat főbb iskolákban szerezték; sőt még
 a közönséges mesteremberek is megvetéssel viseltettek
 irántunk, sőt meggyalázásnak, szégyenítőnek tartották
 velünk egy asztalnál ülni, egy pohárból inni.

Andorlak népének ezen eszmélkedése, önismeretre
 jutása, a legnagyobb kincs; és ezt nem alapítványaim
 termették meg, hanem azon példaadás, hogy az ekeszar-
 vát ragadtam meg: volt a varázshatalom, mely a népet
 fölvilanyozta; elszánt, erős akaratom levén, úgy cseleked-
 ni, amint cselekedtem, itt az egyszerű természet ölen élet-
 vidor családom körében munkálkodva, oly boldogságot
 teremték magamnak, hogy a jó istent bántanám meg, ha
 még többet kívánni elég vakmerő volnék.

V. Árva és szegény gyermekek.

A magyar nemzet rendeltetése erős hitem szerint
 nem az, hogy mint másodrendű nép csak azt tartsa szem-
 előtt, mit cselekesznek az ugynevezett nagy és művelt
 nemzetek és azt kövesse s hogy igyekezzék úgy cseleked-
 ni, miként azok cselekesznek s azon iparkodjék, hogy a ci-
 vilizációtól messze el ne maradjon; nem, ez nem lehet szerez-
 tett ifju honfiak; midőn némelyekre közületek az ország-
 lási nagy munka száll, az ügyeket úgy vigyétek, mint-
 ha nem is volnának más oly nemzetek, kiket követnetek
 lehetne, hanem a magatok esze, ítélete szerint intézked-
 jetek. Azokra nézve, miket én nektek tanácslok, ne tegyé-
 tek magatoknak e kérdést: van e ez és így külföldön, ha-
 nem fontoljátok meg: jó és üdvös-e az?! És akik vagy
 nem érnek rá mélyebben megfontolni, vagy nem képesek
 egészen átlátni, hogy üdvösök-e javaslataim, higyjék csu-
 pán nekem; mert helyettök én gondolkodtam és pedig
 sokat gondolkodtam.

A legelső, mit javaslok, hogy mindenek előtt intéz-
 zétek azt akkor, midőn országoltok; sokkal nagyobb fon-
 tosságu ügy, mint egyelőre látszik.

Ez ebből áll: Országosan intézkedjete az árva és

szegény gyermekek sorsa fölött; az állam vegye őket gondviselése alá.

Hazánk sajátságos viszonyait fontolóra véve, azt merem vallani, hogy nem lehet oly intézkedés, mely nagyobb áldást árasztthatna, mint az, ha az árvákat és szegény gyermekeket az ország maga veszi gondviselése alá. Nem ruházhatna be a haza fölvirágoztatására dúsabban kamatozó tőkét, mint mit az árvák, szegény gyermekek számára nyitandott intézetekre befektet. Igaz ugyan, hogy minden nagyobb községben szokott lenni árvák atyja, de az inkább csak arra ügyel, hogy az árvákra maradt pénz, vagyon, senki által el ne idegeníttessék; hogyan nevelkedik föl az árva: arra semmi, vagy kevés gondja van. De mi lesz azon árvából, kire semmi vagyon nem maradt és mi lesz a szegény gyermekekből? azzal senki sem gondol. Igaz ugyan az is, hogy nagyobb városok jótékony adakozás útján maguk állítanak árvaházakat s azokban 2—3 évig nevelik az árvát; irni, olvasni, számolni megtanítják s a keresztény vallás elemeivel megismertetik; onnét valamely kézműveshez adatik; miként bánik az vele? azzal továbbra ki sem törődik.

Ugy kezdjétek ifju polgártársak intézkedni, hogy maga az állam legyen jótékony. Az árvákról, szegényekről gondoskodni az emberiség kívánja, a vallásosság követeli: ez keresztényi kötelesség.

A l a p e s z m e.

A magyar királyság minden tartományát együtt véve, egész területen nyitassék 10 intézet; azokban az árvák és szegény gyermekek, fiu és leány gyermekek vegyest — ne csak neveltessenek, hanem taníttassanak is a szükségesebb tudományokra pl. kézi mesterségre s az intézetben maradjanak a fiuk 17, a leányok 15 éves korukig s ekkor már maguk szárnyára bocsájtva, kenyerüket megkereshetik. — Az ország áldozzon egyik egyik intézet felállítására 150000 frtot egyszer mindenkorra a telekvásárlásra, legszükségesebb építkezésre és felszerelésre; helyezzen bele különféle iparos családokat és az árvák, szegények e családokhoz beosztva legyenek, hogy azokhoz gyermekileg ragaszkodni szokjanak s az intézet legyen országos felügyelet alatt s legyen

maga magának közvagyonra. Az árva és szegény gyermekeknek ily módon való gondviselését három igen fontos okból javaslom.

Első ok. Az állam java kívánja ezt; ha sem emberiség, sem vallásosság nem vezérlene, inditana is beneteket ifju honfiak, mégis ekkép kell intézkednetek. — Képzeljük a 10 intézetet egy terv szerént, egy mintára, lehető legokszerűbben kigondolva, hogy az egész működés mindenkor czélszerűen folyjék — kiszámíthatlan hasznot hoz az országra.

Nem szükséges ezt hosszasan fejtegetve, mutogatni; magától értetődik; mert benne a gyermekek tisztasághoz szoknak, a jó rend második természetükké válik; a tápláló jó eledel erősekké fejlesztí őket, a pipázást, ivást, meg nem tanulhatják, veszekedésre, csalásra, lopásra és más rosz elkövetésére nincs alkalom; tudományt és ismereteket meritenek, kézi mesterségeket tanulnak, az állam kormányát, mivel gondjukat viseli, szülőik gyanánt fogják áldani; a 10 intézetből kikerülő ifjuságból erőteljes ivadék fog előállani; ez uj ivadék hálaból tántoríthatlanul ragaszkodik majd a haza intézményeihez, szóval ez ivadék a haza legerősebb támasza lesz.

Második ok. Nemzeti szent ügyünk!

A mint egy részről az állam kormányának az emberiség és keresztény vallás által parancsolt kötelessége az árvák és szegény gyermekekről gondoskodni, ugy más részről joga van a gondviselése alá vett árvákat ugy nevelni, mint saját gyermekeit és taníttatni, mint az állam érdeke kívánja.

Az államérdeke pedig mit kíván?

Természetesen azt, hogy a nem magyar ajku lakosok anya-nyelvök mellett az országos magyar nyelvet megtanulják. Ennél fogva ez árva intézetek a haza oly vidékein lennének nyitandók, hol más ajku lakosok a magyarsággal összeérnek; p. o. 1. Szered tájékán a Vág mellett 2. Losonez vagy Balassa-Gyarmat táján, 3. Kassánál, 4. Máramaros-szigetnél, 5. Deésnél, 6. Gyula-Fehérvárnál, 7. Eszéknél, 8. a Rába mellett, 9. az alföldön a Tiszapartján, melybe azon árvák telepíttetének, kiknek nem kézi mesterséghez, hanem mezei gazdasághoz van kedvök. A 10-dik pedig Buda-Pesten

állíthatnák, melybe azok vétetnének föl, kik a többi árva intézetekben rendkívüli észtehetségeik által tűnnek ki, vagy a művészet valamely ágára vagy tudományra vannak a természet által hivatva.

Az intézetekben magyar kézműves családok hivatván meg, a tanítási nyelv is, természetesen magyar levén, de meg az árváknak és szegény gyermekeknek is körülbelül fele magyar: nagyon természetes, hogy ily körülmények között a nem magyar ajku növendékek nemesak megtanulják a magyar nyelvet, hanem tökéletesen magyarokká válnak.

Átlátjátok-e ifju honfiak, hogy ez igen nagy fontosságú ügy; a nem magyar ajku lakosok gazdagabbjai főbb iskolákba küldhetik gyermekeiket, hol évek folytán megtanulnak magyarul: de javaslatom szerint a nép legalsóbb rétege válik magyarrá, a mi ily intézkedések nélkül századok hosszú során sem történik.

Czélszerűen levén ez országos árva házakban a tanítás elintézve, annyira hogy annak hasznos voltát a belőle kikerülendő ifjak minden felé elterjesztik, erről tanúságot tesznek: a nem magyar ajku szülők, kiktől csak telik, mérsékelt évidíj mellett küldendik gyermekeiket ezek valamelyikébe, mely hozzájuk közelébb esik, hogy magyarul is megtanulhassanak és a szükségesb tudományokat is megszerezhessék.

Ez intézetek haszna kiszámíthatatlan. A bennök nevelkedő gyermekek, az árvák és szegények épen úgy, mint az évi díjt fizető vagyonosak a magyar szokásokat, szép öltözetet elsajátítják, a magyar nyelvet együtt magokkal viszik születésök helyére és innét terjed tovább tovább.

Harmadik ok: mert ez intézetek felállítása és virágzó állapotban való fennmaradása biztosítékul szolgálna arra, hogy a nemzetnek nagy és dicső jövője van.

Igen, ifju honfiak, ti vagytok hivatva azon nagy kérdés gyakorlati megoldására, mit a tudós és a tudósoknak látszani akaró férfiak elméletileg vitatnak; t. i. volna e az emberekben ipar és szorgalom, ha saját birtokuk nem lenne, vagy ha legalább napi és heti keresetöket magokénak nem mondhatnák? Én most dolgozom börtö-

nömben a nélkül, hogy munkámnak magam, vagy bárki más szedhetné gyümölcsét, hanem azért dolgozom, testgyakorlatot teszek, hogy az által egészségemet tartsam fenn. Így a felállítandó árvaházak népe is egyrésről azért fog dolgozni, mert a természet erre rendelt bennünket, másrésről pedig dolgozni fog, még pedig szorgalmasan azért, hogy közösen megkeresse mindazt, a mire szüksége van.

A derék honvédek ama nagy munkát is, a mi életökbe került, a nélkül végzék, hogy kérdezték volna: mennyi az ellenség?

3—4-szer nagyobb ellenséges csapatokat támadnak meg és vernek le. De az ajánlott intézeteknek még más célja is van, s ez az, hogy lehetőleg takarékosági iskolákul kell szolgálniok; ezektől tanulja majd meg a későbbi kor, mily kis helyen, mily sok ember élhet meg.

„A nagy világon e kívül nincsen számodra hely,
Áldjon vagy verjen sors keze: itt élned s halnod kell.“

Egykor ha e haza népessége tizszer annyira szaporodnék, mint a mennyi az most, ha közben dögghalál uralkodik is néha s ha pusztító harcok fogyasztják is a népet, mégis eljő az idő, ha kissé későn is, midőn a nép nagyon megsokasodik: egyenként vagy kis csapatonként kiköltöznek a bátrabbak, az elszántabbak máshol hazát keresni; ennek nem kell, nem szabad történnie; a magyarnak egy tömegben kell maradnia, ki nem költözködve kell ama nagy, dicső nemzetté erősödni, a mi neki rendeltetése.

És ekkép intézkedve majd: újra 1000 és több évig eltérnek e haza földén a nélkül, hogy csak egy is kiköltözni kényszerülne. Ez idő alatt egy tömör testben csupán szellemi hatalma által hódíttatnak meg a maga körül fekvő országok, s önkéntelenül olvadnak a magyar hazába. Azon kívül, hogy ez intézeteknek a haza oly vidékein kell felállíttatniok, hogy a nagy céloknak megfeleljenek, hogy a külön nemzetiségek nagyobb tömege, mely a magyarsággal határos, — mulhatatlanul szükséges, hogy folyók partjain alkalmas helyeken nyittassanak; mert virágozhatásuknak egyik föltétele, hogy a viznek, isten e megbecsülhetlen ajándékának, annyi

hasznát vegyék, a mennyit emberi észszel csak képez; oly mindenféle hasznát, a miről most nekik még fogalmuk is alig van.

VI. Erős honvédelem.

Mindannak, a mit eddig mondtam és a mit még ezután javaslok, alapja: az erős honvédelem.

Ha a polgárosodás, vagy mint másképen is nevezük, a művelődés, oly irányban halad tovább tovább, a milyen irányban most megindult; ha a művelt népek oly telhetetlenül kívánják mind azt az örömet, élvet kimeríteni, mit e föld adhat, mintha a világnak nem sokára vége lenne: akkor az európai népek minden találmányuk, felfedezésök daczára telhetetlen bőségbe süllyednek, és rájuk nézve a világnak nem sokára vége lesz, mert nem polgárosult, még el nem puhult seregek jöhetnek Ázsiából és a civilizáció minden találmányait megsemmisíthetik, a nagy kényelem miatt maguk védelmezésére alkalmatlanokká vált embereket elsöprik. Hogy minket magyarokat ily sors ne érjen, erős honvédekké kell mindnyájunknak válnunk, hogy a hazát minden ellenségtől megvédhessük, és mindenkoron megóvhassuk; iparkodnunk kell oly nemzetté tömörülni, hogy bennünket az ellenség még megtámadni se merészeljen.

Oly nemzetté leszünk, csak szentül kövessétek ifjú honfiak, mit e szakaszban javaslok, és erősen hiszem, hogy követitek, mert kénytelenek lesztek tanácsomat jónak, üdvösnek és a célhoz képest legéhszerűbbnek ismerni. Tudjátok, hogy országos politikai felosztása hazánknak nagy és rendkívül picziny megyékre, székekre, kerületekre, határ-őri ezredekre: természetlen, káros, mondhatni esztelen. A legkisebb kerületi, vagy megyei hatóság főnöke is oly fizetést óhajt, milyen a legnagyobb, mert ő is egy, a másiktól és többiektől független hatóság főnöke; rangja hasonló a legnagyobb megye főnökééhez; már ez maga is — minden egyebet mellőzve — igen sok és nagy baj forrása.

Lássuk a megyék és más municipiumok egész sorozatát a legnagyobbakon kezdve, melléljük ellentétbe állítva a legkisebbeket.

Biharmegye	200	□	mfd.	Ujegyház szék	1	□	mfd.
Pestmegye	191		"	Aranyos	6		"
Máramaros	178	"	"	Fiumei	6 ^{1/2}	"	"
Bács	170	"	"	Torna	10	"	"
Torontál	132	"	"	Medgyes	11	"	"
Nyitra	121	"	"	Hajdú ker.	17	"	"
Heves	120	"	"	Esztergom	19	"	"
Szabolcs	115	"	"	Kővár	18	"	"
Somogy	114	"	"	Kunság	20	"	"
Temes	110	"	"	Ugocsa	22	"	"
Arad	108	"	"	Győr	26	"	"
Krassó	108	"	"	Marosszék	26	"	"
Zágráb	108	"	"	Kőrös	30	"	"
Zemplén	108	"	"	Thurócz	21	"	"
Zala	100	"	"	Árva	37	"	"
Hont	46	"	"	és így tovább.	—		

A hol az ország polit. felosztásában ily aránytalanság van, ott sok más aránytalanság és fonákság is létezhetik.

Mindezekből már most önként következik javaslatom, t. i. a 6175 □ mfdből álló magyar birodalom osztassék föl — a mennyire földrajzi akadályok nem gátolják — egyenlő nagyságu megyékre és csupán csak megyékre; tehát lenne 61 oly megye, melynek területe valamivel több lenne 100 □ mfdnél.

Az ily egyenlő felosztásnak mindenféle üdvös következményét nem sorolhatom fel, saját belátástokra bízom ennek megítélését; csak honvédelmi szempontból kívánom ennek üdvös voltát kitüntetni.

Ne hangozzék ajkainkról: ez nem lehet, mert a mostani felosztást annyi századon át megszoktuk. Mindent lehet, csak akarni kell.

Mennyire a helyi viszonyok engedik, oda törekedjete, hogy az ujonnan kimért megyéknek közepére essék a székváros, a mostani székvárosra való tekintet nélkül, a megye közepét jelöljéte ki — ha mindjárt egyetlen egy ház sem lenne azon a helyen — arra a célra. Ideiglenesen szabad ég alatt, vagy sátorok alatt is tarthatnák a gyűléseket; majd emelkedik ott idővel oly város, a milyen csak kell.

Ugy intézkedjete, hogy az egész katonaság pl. 5 hadtestre osztassék és a hadtestek a régi dicső ősök

neveiről neveztesse nek el, s azon neveket állandóan mindenkor megtartsák. Így: Balambér-hadtest, ki őseinket először vezette e földre. Avar-hadtest, minthogy ezek foglalták el e hazát másod ízben. Álmós-hadtest és Árpád-hadtest. Az ily nevű hadtestek vetélkedve törekednek majd a legnagyobb érdemet szerezni, dicsőséget aratni. Minden ezred szintén így neveztesse nek el valamely dicső bajnok vagy nagy nevű férfiuról s e nevet mindaddig viselje, míg „nagyobb ember“ nem keletkezik. Pl. Hunyady-ezred, Bocskay, Rákóczy, Zrinyi, Tökölyi ezred, Báthori, Wesselényi, Széchenyi, Kossuth, Eszterházy ezred sat.

Hogy mennyire emeli a honvédek lelkesedését, midőn ily nevek ragyognak a zászlókon, a melyek alatt küzdenek, azt fölösleges is mondani.

Mindenek fölött véssétek a legmélyebben elmétekbe, a mit alább javaslok, mely az erős honvédelemnek soha ki nem apadható forrása leend, s meg ne nyugodjatok addig, míg törvénynyé nem alkotjátok és pedig olyanná, melyet megdönteni ne lehessen. T. i. ezt:

„Minden ifju, ki a 19—20 éves kort elérte, köteles ezt hadi szolgálatban tölteni.“

Ha e két sornyi törvény megtartatik: a magyar nemzetnek minden nép fölött elsőséget, páratlan hatalmat és örök dicsőséget biztosít.

Igaz, hogy e javaslat kevés szóból áll, de e néhány szó sokat mond; épen ezért tartom szükségesnek, hogy azt bővebben kifejtsem.

Legyen az ifju bárki fia: miniszteré, herczegé, grófé, főispáné, szóval akár kié: kivétel nélkül tartozik hadiszolgálatra lépni és pedig minden mellék tekintet nélkül — mint közlegény, és csak egy évi közlegénykedés után lehessen előléptetni.

A ki még e kétévi katonai szolgálatot nem teljesíti, bármi okból: semmiféle hivatalos alkalmazást ne nyerjen; a miniszter vagy főispán fia, éppen úgy, mint akármely földmives fia addig ne lehessen sem tanító, sem jegyző, predicator, plebános, ügyvéd, orvos, városi, falusi, megyei, országos hivatalnok, szóval semmi, de semmi, — még a gazdagok gyermekei se nagykorusíttassanak addig. Ne legyen addig szabad nősülni, ne legyen semmiféle polgári joga, tanuskodása érvénytelen

és maga becsstelennek nyilváníttassék, ki a törvény alól kibujni igyekszik.

E törvény lenne az, mely az emberiséget nyomorító bajok forrását fojtaná el és temetné be. Beállna a „j o g e g y e n l ő s é g.” Ezzel pedig elenyésznek az elkorcsosodás; az elpuhulásnak eleje van véve.

A vagyonos szülők gyermekei, az urfiak, erkölesileg lennének kényszerítve e két év alatt mindarról lemondani, mi az emberek elpuhulásának leginkább oka; összevegyülve a nép alsó osztályával, ezt ismerni tanulná; mindnyájan rendhez, fegyelemhez, tisztasághoz szokva, korán kelve, hadi gyakorlatok és országos közmunkákban elfoglalva, egyszerű tápláló eledelkkel élve, tiszta, szabad levegőt szíva, a kora kicsapongásoktól, a rosz erkölcsöktől megóva: két év folytán oly erős izmos emberekké válnak, milyenek az emberek évezredek előtt voltak. És ezek utódai lesznek majdan csak még az ép, törzsökös magyarok.

E törvéynél fogva köteles minden ifju a hadi szolgálat után magának fegyvert szerezni, mert a hazát, s mindazt, a mi abban kedves, megvédeni épen oly szükséges valamely eszköz, mint a kenyér beszerzéséhez. És ha minden ember önként, ösztönszerűleg védi azt, a mi neki kedves, (a haza, önmaga, családja, vagyona) természetesen minden férfi nemzetőr lesz. És még milyen nemzetőrök lehetnek azokból, kik 2 évi hadiszolgálat alatt megszokva minden jót, nehézséget — kilépnek az életbe?!

Ha majdan ehhez még azon intézkedés is járul, hogy a megyéknek külön legyen nemzetőrségi hadgyakorlata, évenként legalább kétszer táborozása: tavasszal és ősszel, mely idő alatt zárva legyenek a hivatások, kereskedések, templomok, iskolák, hogy senki, de senki e gyakorlatok alól ki ne vonhassa magát, — meglátjátok, mily erős lesz a honvédelem.

Középpontján lévén a megyéknek a táborozás és hadgyakorlat, egyenlően távol a megyék szélétől, nemcsak a hadgyakorlatokra volna könnyű, hanem a haza megvédésében is könnyűsége lenne, de meg más részről szokva lévén az egész megye nemzetőrsége ahoz, hogy ha a szükség úgy hozza magával, szavazzon is, rövid idő alatt — 1 nap és éjjel — a központra csoportosulhatni

a megye legtávolabbi szélétől is, — csoda dolgokat vihetnek véghez.

Hogy e honvédelem szervezete tökéletes legyen, még e három pontot kell különösen — a mi viszonyaink tekintetbe vételével — törvénynyé emelni.

A) Nemzetőri kötelesség és polgári jogok gyakorlata egymástól elválaszthatlan; a ki nem nemzetőr, semminemű jogokat nem élvezhet.

B) Azokra nézve, kik a haza ellen vétének, irgalmat nem ismerő szigorú büntetésül az mondassék ki eleve, hogy soha fegyvert nem viselhetnek, tehát nemzetőrökké nem lehetnek; vagy ha már előbb azok valának, onnan kitöröltessenek örökre, következőleg minden polgári jog gyakorlatától elűttetnek, akár követett el a haza ellen bünt a talán zsarnokságra törekvő hazai kormány, akár a hazai nem magyar ajkú polgártársak közt lappangó gonosz terveket koholónak izgatása, akár pedig végre külföldi hatalmak érdekében fondorkodnak.

C) Az ujonnan besorozott honvédeket nem egy különös területen kell ezredekké tömöríteni, hanem be kell vonni a fővárosba s itt úgy kell őket összevegyíteni, hogy pl. 20 magyar legény közé jusson 3—4 román, egy-két szerb, szász sat. — E vegyítésnek sok és nagy hasznát nem tartom szükségesnek elsorolni; de azt az egyet említés nélkül nem hagyhatom, hogy ekkép a más ajkú legénység a két év alatt megtanul magyarul, a mi az államra nézve rendkívül nagy fontosságú dolog. A két éves ifju honvédek közül azok, kik akarnak, tetszésük szerint továbbra is megmaradhatnak az ezrednél, mint önkéntes hadfiak és ezek képeznék aztán a szüntelenül megújuló ezredek magvát, alapját. Ezekből kerülnének ki az újra alakult ezredek tisztjei. A körülbelül egyenlő kiterjedésű megyék pl. 250,000-nyi lakosaiból igen könnyen kikerül legalább 10,000 nemzetőr — alapul véve hazánk 15 millió lakosságát. — És mily nemzetőr! két évig katona szolgálatban, gyakorlott, fegyelmezett, a kik aztán határos három megyéből — ha a szükség úgy kívánja — mint kész katonák ezredenként állhatnak elő. A kétéves honvédek száma, ha minden 50 lakos után egyet veszünk is, fölmegegy 300,000-re.

Ifju honfiak! elképzelhetitek, mily erő van ennyi

magyar katonában; vagy inkább kevesen birják csak képzelni, mily erős leszen e honvédelem. — Én erősen hiszem, hogy ekkép fogtok intézkedni.

VII. Olesó kormányzás.

Mindent összefoglalva, mit különféle intézkedések, törvények által elérni akarunk, oda megy ki, hogy minél kevesebb terhet viseljünk, de annál több jogokat élvezünk s azokat szabadon, korlátozatlanul gyakorolhassuk, egyenként épen úgy, mint együttesen mint nemzet, mint polgártársaság.

Ez célunk.

Arról akarok e szakaszban különösen lehető röviden írni, hogy ha ti ifju polgártársak e czélt el nem is ériték, de unokáitok biztosan haladhatnak feléje és bizonyosan el is érik.

Oly dolgokat kell előre bocsájtanom, a miknek ismeretével még a kevésbé tanult emberek is természetes következésnek tartásák azt, a mit legalább szükségesnek tartok elmondani. Tudjátok, hogy a községek nem a biróért avagy a több vagy kevesebb előljáróságért vannak, hanem megfordítva: az előljáróság van a községért; s ezek kötelessége arra ügyelni, hogy a község minden egyes tagja megtartsa mind azt, a mit a törvények rendelnek; kötelességök végrehajtani a községi gyűlés által a helység javára irányzott határozatokat. De azt is tudjátok, mennyire elbizakodnak a községi előljárók, még a kisbiró is, ha egymásután több évig vannak hivatalban; olyan formán kezdik magokat viselni, mintha a községek ő érettök volnának s ők tetszésök szerint parancsolhatnának. Ha ez igaz egyes községekre, igaznak kell lenni a községekből álló egyes vármegyékre is, és tovább, ha igaz egyes megyére, igaznak kell lenni a megyékből álló országokra is; mert valamint a községi birák és esküdtek fölött a megye és község jogosan intézkedhetik, úgy az egész ország vagy nemzet is jogosan rendelkezhetik az országos kormány iránt. Ha ez nem történik így, oka egyedül csak az, hogy az országos kormány az uralkodó hatalmat magához ragadta s így ők intézkednek a nemzet sorsa

fölött. Azt tudjátok, érzitek, hogy ez így nem jól van. Azt is tudjátok, hogy a nagy adózás hazánkban igen terhessé vált s e tömérdek adónak hasznát sem egyes községek, sem az ország nem érzi: tehát önkénytelenül ébred bennetek az a gondolat, hogy a sok és terhes nagy adó nem boldogíthatja a hazát és azt kell következtetnetek, hogy a csekély adó inkább válhatik hasznára. Továbbá tudjátok — és pedig szomorú tapasztalásból, — hogy ha a hivatalnokok fizetése nagy, és ezek soká vannak hivatalban, azt nagyon megkedvelik (de nem a hivatalával járó munkát, hanem a nagy fizetést: a kényelmet), a miből a községre, országra nagy kár hárul, és ha a lakosság megunja a bajokat s hivatalnokát ki akarja tenni, nem bírja, mert ez nagy fizetésével, évek hosszú során át sokakat megvesztegethetett s maga pártjára csábitott, s ezek nem engedik őt hivatalából eltávolítani.

A megyéknek egyenlő nagyságu területekre való felosztása nemcsak honvédelmi szempontból szükséges, hanem a kormányzás tekintetéből is azért, hogy a közigazgatás könnyű és annál fogva olcsó lehessen. A polgároknak maguknak tisztán, világosan kell látni, mennyibe kerül egyik megye közigazgatása s így az összes megyéé, tehát az országé, mennyi a katonáé.

A megyék egyedül — mindennemű más hatóság eltörlésével — alapját képezik a szabadság védbástyáinak: ezek nélkül nem képzelhetni olcsó kormányzást.

Erre nézve a következő pontokban terjesztem elő világosan, röviden javaslataimat:

Minden községi bíró s bármely törvényszéki hivatalnok csak egy évre választatik.

Egymás után senki kétszer meg nem választható, hanem csak egy évi időköz után.

Senki két hivaltalt nem viselhet.

Az országgyűlés törvények által határozza el, mely napon nyílik meg, és záratik be, mennyi ideig tart s ha szükséges, mondja ki a feloszlást is, midőn működését bevégezné.

Minden községi, megyei, országos hivatalnok, országgyűlési képviselő az év utolsó havában választatik és az új év első napján köteles a választott hivataloskodását megkezdeni.

Ez évi szabad választás a karácsoni ünnepek alatt történhetik meg.

A fizetés ne legyen nagy. Ha gazdag választatik: éljen sajátjából; meggazdálkodtatik a fölösleges kiadás. Ha csekélyebb vagyonura esik a választás: az csekélyebb fizetéssel is megelégszik. A fizetés-fokokozatok közt nagy különbség ne legyen, a magas állásu hivatalnok nagyobb czimében, hatás-körében s a tiszteletben (ha erre érdemes) találja fizetésének kárpótlását. — A nyugdíjak töröltessenek el, hogy szokjanak az emberek a takarékos élethez s ne foglalják el az idős emberek a hivatalokat, midőn már arra alkalmatlanok, kivétnek oly hivatalnokok, tanítók, kikre nézve az állam máskép intézkedni nem látja szükségesnek; az adót a lehető legcsekélyebbre szállítsátok; különben sem lesz ily intézkedés mellett nagy adóra szükség; azon kell lenni, hogy a magyar állam polgárai fél annyi, vagy ennél is kevesebb adót fizessenek, mint a szomszéd állam lakosai; mert az adó csekély volta hatalmasan olvasztja egybe az ország szélein lakó különféle nemzetiségű lakosokat a magyarral s elmegy kedvük külföldi nyelvrokonaikkal egyesülni akarni.

Soha bele ne egyezzetek, hogy kormánytok kölcsönt vegyen föl; hanem csak annyit adjon ki, mennyi a jövedelem.

Mondjátok ki törvényileg, hogy a kisebb községek is épen ugy, mint a nagyok, mások befolyása nélkül önmaguk intézik ügyeiket. Ez nagy, igen nagy mértékben teszi olcsóvá és könnyüvé a kormányzást.

Ily intézkedés mellett a megyei kormány, mely egyszersmind megyei törvényszék is lenne, a megye közepén kevés személyzetből alakul és mégis czélszerűen s gyorsan végezhetné ügyeit, mert a szabad községekből sokkal kevesebb ügy kerülne a megyei törvényszék elé. Ekkép pedig a megyék is maguk jobban intézhetik dolgaikat, mert a járások nincsenek ugy szétdarabolva és kevés felebbezett ügy lesz a legfőbb törvényszéknél vagy miniszteriumnál. — A hivat. személyzet csekély számra olvadhat, mind a kormány, mind a törvényszékeknél, ha ugy akartok intézkedni, hogy az ügyek rövid uton, élő szóval intéztessenek el többnyire. Kevés levén a hivatalnokok száma, ekkép kevesebb adót is kell ki-

vetni, sőt azt is el lehetne érni, hogy kiki önként adakozzék a közköltségekhez; minek egy részét aztán nem nyelnék el maguk az adóbehajtó közegek fizetései. A gondatlanok s könnyelműekre pedig, kik a csekély adót sem akarják fizetni, ezekre nézve a törvényhozás kimondhatná, hogy semmiféle polgári jogot nem gyakorolhatnak, a törvény oltalma alatt nem állanak. Ily intézkedés bizonyára észrehozná az illetőket s mindinkább kevesbednék számuk.

Évről évre részletes jelentést adjatok ki, hogy minden polgár tudhassa, mennyi a közjövedelem, mennyi a közköltség. A hivatalnokok megállapított fizetését egyszer kiszámítva: évtizedeken át nem kell vele bajlódni; csak a szorosán előre meg nem határozható költségeket kell előirányoznotok. Miből mennyi a jövedelem, hová, miért a kiadás, mennyivel kell megtoldani; mind ezt okvetlen szükséges tudni; mert különben a hivatalnokok nagyban és sokképen károsíthatnák az országot.

El ne feledjétek azokat szigoruan büntetni, kik országos jövedelmeket tulajdonítanak el.

Ekkép cselekedjétek és csodálkozni fogtok, mily kevéssel lehet egy nagy és hatalmas országot is kormányozni.

Midőn pedig értelmetek fokkonkénti fejlődése által oda jutandottatok el; hogy mindazon fő hivatalokat is választás útján töltsétek be, melyeket most még kinevezés által a fejedelem tölt be t. i.: főispánokat, főtörvényszéki bírákat, minisztereket, sőt magát a fejedelmet is, akár elnök, akár kormányzó, akár király czimmal ruházva föl — az országglás még sokkal olcsóbb leend. És minden intézkedéseket oda irányozzátok, hogy e czélt ha lassan haladtok is feléje, de bizonyosan mégis elérhessétek.

VIII. Országtükre.

Legfontosabb és egyszersmind legsürgetőbb teendőitek egyikeül ismerjétek, a fővárost Budapestet minél előbb, míg nem késő, olyanná teremteni, milyen a nagy s dicsővé leendő magyar nemzetet megilleti majd a késő jövőben. De az intézkedéseket már most jó eleve kell

megtennetek, legyen a főváros tükre az országnak, legyen az olyan, hogy benne és rajta, se anyagi, se szellemi tekintetben semmi mocsok ne találtassék.

Más alkalommal „Három eszme“ czimű munkámban előadtam, mik szükségesek okvetlenül mindenek előtt, hogy a főváros világhirűvé lehessen; most tehát csak arra szoritkozom, mi ott még elmondva nincs; de elmondani szintén szükséges, vagy legalább üdvös volt volna.

Nemes lelkű ifju honfiak! vegyétek különösen fontolóra, a miket most kizárólag hozzátok intézek, kik még egyetemi hallgatók vagytok. Ti öntötök megújuló lelket a nemzetbe; azon hazafias érzelem nélkül, mely kebleitek mélyéből gyakran ki-ki lángol — a nemzet nagyon mélyen sülyedt volna. Magatok számára nyissatok oly forrást, melyből a honszerelem örökké buzogjon, az élet szüntelen ömöljék. Teremtsetek oly egyetemet, melyre unokáitok is büszkék lehessenek, melyet látogatni sok ifju vágyának főcélja legyen. Ennek helyiségeül legalkalmasabb a „Károly kaszárnya“ nemcsak saját épületei, hanem a mellette levő s egész a „Nagyhid utczáig“ terjedő házakkal egyetemben az evangélikusok temploma és tanodájával együtt lehetne.

Buda testvér városa Pestnek a jövődre való kiterjedését tekintve az említett helyiségnél alkalmasabb nem lehet, mert egyik oldala a Hid-utczáig a másik a „Sütő-utczáig“ és szintén egyenesen a Dunáig terjedne. Az előtte álló épületek eltűnnének egész az „Uri utczáig“ s helyöket fa-sorok foglalnák el.

Alkossatok az egyetem számára oly jogot, szabadságot a tanításhoz, hogy azt soha, semminemű körülmények között a kormány ne érinthesse. Minden tanárt maga az egyetem válaszszon, ügyeit maga az egyetem intézze, javait, az alapítványokat maga kezelje; magától értetődik, hogy a majdan építendett nagyszerű palotában a politechnicum is helyet kapna. Az elhunyt jó hazafiaknak külszói egyetemekre tett alapítványit visszaköveteljétek, mert nem lesz arra ok, hogy e haza ifjusága külföldön tanuljon; hanem inkább külföldiek fognak ide jönni s magukkal vivén a tudományt, magyar szokásokat, erkölcsöket, terjesztvén majdan azt saját házájokban.

A heti szünnapul csötörtök helyett a szombatot te-
gyétek, de legyen e nap egyébként is ünneppé szentelve,
csak a mezei munka legyen megengedve; ki dolgozni
akar, mert ez maga is imádság, tehesse; szentebbet ugy
se tehetünk ennél. Ki hivatalát szentül kívánja teljesi-
teni s nem lopja a drága időt, 5 nap alatt többet dolgoz-
hatik, mint most 6 nap. Ez intézkedésnek soknemű hasz-
nát nem számlálom el; csupán a tanuló ifjúságot illető-
leg jegyzem meg, hogy az egymás után levő két szünnap
(szombat és vasárnap) alatt távol vidékekre szüleikhez,
más főiskolabeli barátaikhoz és egyáltalában távollevő fal-
ukra is kirándulhatnak, a falusi ifjúsággal társaloghat-
nak, s velök megismerkedve, megbarátkozva majd a fal-
usiak látogatják meg őket a városban; a városi ifjak
sokat nyernek falun egyszerűségben, egészségben, a falu-
siak ellenben soknemű ismeretet szerezhetnek, művelőd-
nek, szóval a városi és falusi ifjúság mindinkább egy-
máshoz közeledik, végre összeolvad. És csupán ennek
haszna kiszámíthatlan. A tiszta erkölcs szent nevére —
kedves ifjak: — a bordélyházakat irgalom nélkül irtsá-
tok ki a fővárosból, mert ha a főváros mint ország-
tükre ezt mutatná majd jövődőben, mit most mutat, az
leverő volna. Ha vannak köztetek, kik a bűntanyákat
látogatni szokták s azzal fölhogyni már nem birnak,
legalább gyermekeiket neveljék úgy, hogy ezek már ne
ismerjék a bordélyházakat, tehát a jövőért fogjanak ke-
zet ennek kiirtásához. Irtózom erről többet szólni,
szóljon helyettem lelkiismeretetek.

Azok számára, kik dolgozni nem akarnak, hanem
fáradság nélkül másébol ohajtanának élni, tehát lopnak
és rabolnak, és azok számára is, kik szívesen dolgozná-
nak, de munkájok nem akad: oly menedékházat (asylum)
emeljeteK, hogy abban a roszak is munka által megja-
vuljanak és kiknek bármi okból keresetük nincs, ott
megkereshessék kenyerüket. A szegény gyermekek a fő-
lebb javaslott intézetekbe adatván, ekkép a főváros nem
mutat oly képet, mint egyéb nagy városok, hol a nyo-
mort látva, a jobb lelkü ember nem is képes örülni!

Nyissatok egy oly intézetet, melyben ingyen la-
kásuk és étkezésük legyen oly ifjaknak, kik jelesebb
elmebeli tehetséget árulnak el, s kik országos közhivata-
lokra készülnek, de vagyontalanok s a magyar nyelvet

saját vidékükön meg nem tanulhatják, azt ez intézetben ohajtásuk szerént megtanulhassák. Az ily intézet gazdagon fog a hazának kamatozni.

Ugy intézkedjeteK, hogy a fővárost idegenek el ne özönöljék s le ne telepedhessenek; maradjanak távol még tudományukkal, mesterségükkel is, majd kifejlik magából a nemzetből, a minek kifejlődni kell. A mesterségesen, erőltetve siettetett fejlesztés nem hoz gyümölcsöket, és ha hoz is, az nem jó ízű.

Az árva és szegény gyermekek intézetének 10-ikét, melyet a fővárosban javasoltam fölállítani oly szegény és árva gyermekek részére, kik elmebeli rendkívüli tehetségük által tűntek ki országszerte — oly módon állításátok föl, hogy az a jövedelem nagyobbítását művészi ének és zenei előadások rendezése által érhesse el.

IX. Nagy emlékek.

A rómaiak hajdani nagy hatalmának még most is vannak hazánkban emlékei, vagy legalább ezek romjai: magunk pedig nem emelhetünk maradandó emléket.

Minden más teendők közt ifjuponfiak, kezdjeteK egyuttal emléképitéshez is; emeljeteK olyat, mi felül múl mindent, mit eddig emberek emelteK. TegyéteK le az alapot, majd az utánnatok jövő nemzedék folytatja és be is végezi; legyének azok az egyptomi gúláknál nagyobbyszerűek, maradandóbbak, — a gúlákat, utasok állítása szerént homok takarja el — és legyének e mellett hasznosak is. KezdjeteK Károlyvárostól Fiumeig, vagy bármely pontjához Adrianak vasutat egyenes vonalban, hordjátok le a hegyeket a tengerbe, a hegyek lábainál fekvő várostól a tengerbe oly szélességben, hogy a területen kettős sinnek legyen helye, a menők és jövők számára külön, mert a forgalom egy pár század mulva akkora lesz ott, milyen a föld hátán sehol.

Ehez sok, igen sok költség kell és igen hosszú idő alatt készülhet el, de az nem baj, sőt bizonyos tekintetben az kívántatik, hogy az építés soká tartson pl. 60, 80, sőt 100 évig.

Mig e nagyszerű munka elkészül, addig, — de

azután is használható vasutat építsenek magán vállalkozók, tőkepénzesek.

Részletesen nem vagyok képes előadni, mennyi haszon áradhat e javasolt vasutból hazánkra, csak úgy általánosságban tüntetem föl.

I. A hegyek leásása temérdek föld és kőanyagot szolgáltat, minek egyrésze Károlyváros nagyszerű kiépítéséhez leendő szükséges, más részét a kikötő és tengeri város építése emészti föl. Adria szélein a víz sekély, jó meszsire és annyira, hogy terhes hajók nem is köthetnek ki közel a partnál; tehát a leendő kikötő helyiséget még előbb teremteni kell, ez pedig föld és kőanyag nélkül nem történhetik.

II. E vasút egyik nagy haszna az, hogy a kereskedést, forgalmat minden időkre megkönnyítette az által, hogy a tengert mintegy közelebb hozta; szóval e vasút nyitja meg az utat a világ kereskedelemhez.

III. Nagyszerű kikötő nagyszerű város nélkül nem képzelhető; de a hegyek egész a tengerig terjednek; tehát az építendő nagyszerű város talaját szintén a tengertől kell elfoglalni akép, hogy a víz beljebb, beljebb szorítassék. Az építendő vasútnak roppant haszna másrésről az leszen, hogy az építendő város és ennek talajához a roppant mennyiségű anyagot szolgáltatja. E leendő csoda szépségű várost kétség kívül Kálmánnak fogják nevezni a nagy királyról, ki Adriát Magyarországhoz kapcsolta Dalmáciával együtt.

IV. A tenger színéig lehordandott hegyek a föld kérgének alakulásához, ismertetéséhez becses adatokat fognak szolgáltatni, vagyis a „földtant“, mint tudományt nagy mértékben gazdagítják.

V. E vasút és tengeri város építése által arra nyílik mód, hogy háboruk nem létében a honvéd ezredeket fölváltva közmunkára lehet alkalmazni. Magától értetődik, hogy azon ezredek, melyek e munkához rendeltetnek s a meddig abban foglalkoznak, nagyobb napi-díjat kapnak. Ne legyen egy ember a honvédek közt, ki azt mondhassa, hogy neki ama világhírű mű elkészítésében nem volt része. E munkában edződnek meg az ifju honvédek; majd itt szoknak le a puhaságról, ha azt tán némelyek megszokták volna otthon. Ily kétévi munkaiskola, lesz a honvédekre nézve a legjobb iskola

itt kezdenek eszmélni arról, hogy vajjon boldogulhatnak-e azon pályán, melyet egyelőre választottak, vagy számukra szüleik kijelöltek. Ezeren és ezeren határozhatják el magukat arra, hogy irodák büzhödt levegőjében gubaszkodva keressék-e kenyereket, a helyett hogy a szabad természetben foglalkozzanak; — vagy földművelés, baromtenyésztésre szánják-e el magukat. Ki lenne képes kiszámítani: mily áldást árasztand a hazára az, ha a honvéd- ezredek e nagy mű építésében a kényelem és feslettségtől megóva és erőteljes férfiakká edződve térnek vissza családjaik körébe.

VI. A honvédeken kívül alkalmazott egyéb munkások többnyire magyarok — legalább nagyobb részben magyarok lévén, mi természetesebb, mint az, hogy nemcsak az építési vonalhoz közel eső falvak, de távolabbi helyek is elmagyarosodnának egész a tengerig; Horvát- és Dalmát földre is elterjed a magyar nemzetiség, mert az egész terület fölött uralkodó város: Kálmánd szükségképen magyar leend. E hatodik haszon nem kisebb az előbbieknél.

VII. E mű világ csodája leend s tanusítani fogja a magyarok anyagi és szellemi erejét, nagyságát; mi által azt nyeri a nemzet, hogy minden nép becsülni fogja, és tisztelettel viseltetik iránta. S azon öntudat ébred föl a nemzetben, hogy: ha ezt képes volt végbe vinni, egész sorát készítheti el a nagyszerű műveknek. És az az öntudat, hogy mindezt megtenni birta, az előbb elszámolt hat-féle hasznot együttvéve is felül múlja; mert akkor ugy szólván mindenható. A költő jóslata teljesevésnek indul, mert az irány meg van adva s jöni fog, a minék jöni kell: „A nemzet isten népe lesz, nemes, nagy és dicső, hatalmas.“ — Bennem erős a hit, hogy ez teljesevésnek indul.

A másik országos nagy munka lehet a Duna és egyéb folyók szabályozása oly módon, hogy azok áradás által kárt soha ne tehessenek, hanem a kiáradás csak használjon a földnek; ellenben a szabályozásnál fogva a folyók mellékeinek öntözésére lehessen használni akkor, mikor kívántatik, mikor tetszik. A Tiszának például egy másik medret is kell készíteni, hogy áradáskor a fölösleges vizet e meder fogja föl; csak sekélynek, néhány öl mélynek kellene lenni, de nagyon

szélesnek s egyenlő mélynek egész szélességben. E medernek, mint széles, de róna fenekű völgynek kell az egész alföldön végig vonulni, átvágva a Körös és Maros folyókat. — E nagyszerű munkával természetesen azon folyók kiáradása is megakadályoztatnék, melyeket a második meder átvágna. Mert ha nem is a Tisza, hanem a három Körös közül akármelyik, vagy a Maros áradna is: ennek vize szintén az említett mederbe ömlenék. Ha nincsenek áradások, e völgy alacsonyabb lévén a földnél, termékenyebb leend, és sok hasznót adhat szénában, nádban; mert az önként értetődik, hogy e völgyet kaszálóul kell használni és ha az ár tavasszal jól megöntözi, akkor meg éppen gazdagon fizet.

Hazánk folyóinak oly módon való szabályozása, hogy öntözésre is szolgáljanak, annyi, mint egy új országot örökre meghódítani; mert ha ez ország térségeit örtözzük, még egyszer annyi nép élhet el rajta, mint a mennyi az előtt volt, mikor még nem öntözték.

Harmadik csoda mű. Midőn a folyók már így szabályozva leendnek (sőt egyszerre kétféle munka is folyhat) más kis, de gazdag ország elfoglalásán munkálkodjatok. T. i. az Ádriai tenger szélén, a meddig a víz sekély, a magyar koronai birtokok egész hosszában Fiume-kerület éjszaki határától kezdve Dalmatia délkeleti csúcsáig a vizet egy, két mértföldnyi szélességben beljebb szorítván, a közelebb fekvő szigetekkel együtt tömérdek szárazföldet nyerhetni. — Horvátország és Dalmatia terméketlen szikláit hányjátok szét s hordjátok a tengerbe. — Azt a tömérdek követ, mi a szántóföldekben és szőlőkben a művelést akadályozza, szedjétek ki s hordjátok szintén a szárazföldre átvarázsolandó tengerbe. Így a két tartomány előbbi értékét megkétszerezi — és meglesz az új s gazdag tartomány. Azon felül a part hosszában több kikötő és nagy város épülhet idővel, mely kicsi, de boldog országot képviselhet.

Utó-beszéd.

Ifju honfitársak! im elolvastátok e javaslatokat! Bűnnek tartanám a fölött kételkedni, vajjon jóknak, üdvöseknek ismeritek-e, mert alig képzelhetni oly fiatal

embert, ki azt állithatná, hogy e javaslatok ha életbe lépnek s megvalósulnak, a házára károsak lennének. Lehet azonban kifogástok az előadás hosszadalmas volta ellen. Itt azonban kérlek benneteket: vegyétek fontolóra, hogy mindazt, mit elmondék, vakon irtam és sokszor akkor vettem észre a hibát, midőn a gondolatok már le voltak írva — de nem valék képes azokat kijavítani; úgy tekintsétek tehát a javaslottakat, mint néhány szóba foglalt eszméket; öltöztesse ezeket kiki a maga módja szerint, szebb ruhába, hogy velök annál inkább megbarátkozhassék. — Egyébiránt a javaslatok üdvös voltát minden józan eszű ember elismerni kénytelen; itt csupán arról lehet szó: vajjon e javaslatok kivihetők-e, az eszmék megvalósíthatók e? Az idősebbek azt mondják: most már nem, de én ifjakkal irtam, olyanoknak, kik romlatlan gyermekei a hazának. Azonban kénytelen vagyok azt is elismerni, hogy vannak ezek közt is olyanok, kik e javaslatokat kivihetetleneknek tartják; de hogy ily csüggeteg válasz ne hangozzék ajkaitokról, e tételt intésül ide iktatom: amit ember még meg nem kísérelt, arról nem lehet józan észszel azt állítani, hogy az meg nem valósítható. Aki e mondatát jól meg nem tartja, annak gyakran kell pirulnia. — Azt föl kell rólam tennetek, ifju honfitársak — mert ennek ellenkezőjét senki, soha se tudja bebizonyítani, — hogy hazámat szeretem; tehát csak javát akarhatom; igen de ha olyanok volnának javaslataim, miket nem valósíthatni meg: rosztat akarnék és amidőn titeket erre izgatnálak, bünt követnék el. —

Ha kételkedők akadnának is közöttetek, a kétkedőket is eszméletre hoznám, a gyarlóbbakat is rábíránám, hogy a javaslatok megvalósíthatásának lehetőségét állítsák.

Ily ingerlő modorban bárkit is rábírhatni arra, a mire csak akarjuk: Barátom — fogadni mernék, hogy te nem vagy kép s reggel 5 órakor fölkelni, szobádat kiszellőztetni! — Mit, s te azt fölteszed rólam? Csak azért is megmutatja s föl kel 4 órakor. — Barátom! neked nincs annyi lelki erőd, hogy a dohányzást meg a sör- vagy borivást egy hétre el tudnád hagyni! — Akár egy hónapon át! s lemond ez élvezetről. Ily módon, ily modorban az erősebb lelkűek sok gyenge és ingadozót

hódíthatnának meg. Itt különösen azon városi, de leginkább fővárosi ifjakra czélzok, kik részint most hallgatják a tudományokat, részint elhagyták már a főiskolákat. Ti vagytok arra hivatva, hogy az iparos legény-ségbe s a falusi ifjakba lelket öntsetek.

Ha ti ifju honfiak, városi és falusi iparos legények bármire egyesültök, mindenhatók vagytok. Válaszszátok a nagy és szent célra azt az eszközt, a melylyel rossz és kárhozatos törekvéseit az embereknek: a divatot megszüntethetitek. — Tudjátok miként támad a divat? rendetlenség, tréfa, szeszély, unalom szülik.

Midőn 1842. év táján — megunván magát külföldön, — haza jött Battyány Kázmér gróf s itthon a csárdást járva, nyakravalójának csokra félre — oldalvást csuszott, mit észre nem vett, a többi tánczoló ezt látva: mind oldalvást fordítá nyakkendőjét; s kérdé őket a gróf: mi okból teszitek; azt felelék: hát nem te hoztad-e ezt a legujabb divatot magaddal Párizsból? A gróf elálméklodott s gondolá magában: no várjatok, majd megtréfállak benneteket. Az étterembe ment s fázánt parancsolt theája mellé. A fázánfalatokat a theába mártogatva ette; ezt látván a többiek, hasonlót cselekedének; a kinek fázán nem jutott, megtette azt a kappan-, kacsa-, lud-, pulyka combbal.

Szomorúsággal tölté el a nemes szivü grófot e divatmajmolás látása. —

Bennetek is él a hit, hogy a magyar nemzetnek Istentől dicső rendeltetése van, bár e hit bennetek nem is oly erős, mint bennem s a falusi romlatlan sokaságban. Nem ok nélkül vezérelte három izben Isten e földre annyi viszontagságot keresztül élt nemzetünket, azt a nemzetet, melynek nyelvét a legelső emberek teremtették; (lásd egyéb munkáim közt: „Legrégibb nyely a magyar“) ennek dicsővé kell lennie s fennmaradnia minden időkön át.

Fontoljátok meg jól, amit mondok: ha ti iskolázott, iparos, vagy kézműves és földmives ifjak (bár foglalkozástok különböző) a nagy cél kivitelében egygyé olvadtok, egyetértetek: hatalom vagytok.

De mimódon egyesülhettek legbiztosabban? Az által, hogy e könyvet minden iskolázott ifju megveszi

két példányban; egyiket a maga számára, hogy valakinek olvasásra átadhassa, a másik példányt pedig eladhassa valamely földmives legénynek. Nektek iskolázott ifjaknak minden alkalmat fel kell használnotok, hogy a falusi ifjakkal magatokat a legjobb oldalról megismertessétek, hogy bennök magatok iránt bizodalmat keltsetek, a siker nagy részben ettől függ.

Tudjátok, hogy nekünk sokféle ellenségeink vannak, kiket azonban három rovatba foglalhatni össze: A külföld általában; saját magyar testvéreink közül azok, kik maguk emberségéből nem képesek megélni, tehát hivatalkörságban szenvednek s egy darab kenyérért csupa eszközökké süllyednek az önkény kezében; harmadszor más ajku polgártársaink közül azok, kik el vannak ámitva, ellenünk föl vannak izgatva.

E könyvnek tehát nem szabad kereskedésbe mennie, hogy ellenségeink is olvashassák, hanem szép csendesen ovatosan magatoknak kell az illetők kezébe juttatnotok; következképpen lefordítani valamely nyelvre sem szabad, mert ha közkézen forogna, a szándéklott jókat mindenféleképpen akadályoznák, törekvésteket mindenféleképpen meghiusitanák, vagy legalább akadályoznák; tehát csak jó magyar ifjaknak való. — Midőn szünnapokon országszerte elszéledtek, akkor juttathattok jó barátaitok kezéhez. A könyv egész ára egy alább kijelölendő országos jótékony intézet alapítására fordittatnék.

Hogy fáradozástoknak minél előbb legyen fogadnata s minél nagyobb sikere: a divatot fogadjátok zsoldba, ennek ürügye, czime alatt működjete; a divat nagy hatalom, ennek meghajol a polgárisult világ.

Akikben elszántság, erős akarat lakik, tudni fogják, miként fogjanak a nagy munkához; de nem tartok fölöslegesnek némelyeket megemliteni.

Mondjátok: most divat: korán reggel fölkelni s a szabadban hosszú sétákat tenni, ezután csupán jó kenyeret és szalonnát reggelizni; pontban 12 órakor ebédelni és csak háromféle, de jó, tápláló magyar eleddelt; igen egyszerű és olcsó magyar ruhát öltetni, a falusi ifjakét mind szabásra, mind kelmére nézve megközelíteni, hogy így az összeolvadás annál bizonyosabban, sikeresebben mehessen végbe; sört, pálinkát nem

inni, theával nem élni, — aminek rum nélkül amugy sincs ereje, este kávéházakban soká nem időzni, nem éjjelezni s éjjel nem dolgozni, mert ez által nemcsak a szem, de az egészség is romlik, nem dohányozni. Én mint nagy dohányos, kinek a börtönben ez volt egyedüli élvezetem, a mult 1864. év május 1-én 65 éves koromban teljesen elhagytam, hogy tapasztaljam, van-e erre elég lelki erőm. És sikerült, mert akartam! Attól fogva, midőn ez elhatározásom megtörtént s maig szentül megtartottam, sokkal elevenebb embernek érzem magamat, mint az előtt. Ugyanezt fogjátok ti is tapasztalni magatokon.

Végre nem ijedve vissza a munkától, mi e javaslatok megvalósításához kívántatik, s el nem csüggedve azért, mert ti a nagy munka gyümölcsét nem izlelhetitek: elégedjete meg azon hármias jutalommal, melyet már ti is élvezhettek.

Először. Ugy cselekedve, mint javasoltam: egészségteket állandósítjátok, mi élteteket hosszabbitja meg; nem nagy áldás-e az reátok nézve, ha gyermekeiteket úgy nevelhetitek, hogy hozzátok hasonlóan cselekedjenek s nem szoktatjátok őket olyasmire, mi az egészség ártalmára lehetne s így az életet röviditené. Másodszor. Oly munkákban fáradozva, mik kiszámíthatlan nagy hasznot hoznak az egész nemzetre s azt az egész nemzet lassankint be kezdi látni, ennél fogva háláját kezdi irántatok nyilvánítani, nem nagy jutalom lesz-e az reátok nézve? — Harmadszor. Ti, kik kezdő bajnokok lesztek, kik irányt adtok: a halhatatlanná létel jutalmára is számot tarthattok. Ezen tudat melegítse kebleteket; az utókor hálás szokott lenni réggen elhúnyt nagy emberei iránt.

Midőn e javaslatok már teljesezésbe fognak menni s e könyv, mint haszontalan portéka vele enyészik, e kettőt tartsátok meg belőle, mit unokáitokról unokákra hagyjatok: t. i. az évenkinti választást és a kétévi honvédelmi szolgálatot; ezektől ne tágítsatok soha; e kettő teszi a polgári társadalom rendithetlen alapját; míg e két törvény életben lesz, a nemzet el nem puhulhat, el nem korcsosodhatik s így örök életű lesz.

Ne törekedjete külsőleg ragyogni, hanem bensőleg igyekezzete erősekké lenni s azok maradni. Ne töre-

kedjeteK soha hódítani, ne áhitozzatok soha más tartományok után; ne háborgassátok más népek jogait; el ne bizzátok magatokat; a korszellemnek vakon ne hódoljatok; mert a mostani inkább korszellemnek, betegségnek mondható; a vasuti lázt hűsítetek le, mert ha ebben mértéket nem tartotok, a lovak kiveszhetnek e hazából. A művelődésnek ti adjátok e mostaninál jobb irányt, ne legyen bot- és halálbüntetés, szegénység, börtön, önkény, törvénytelenység, ne legyen ámitás, csalás, képmutatás sat. sat.

Valamint egyes embernél is nem az a boldog, aki mindenben dúslakodik, ragyog, fényben úszik, az aranyban és ezüstben vájkál, hanem aki sorsával megelégedett: épen így van ez a népekkel is. Azok a gazdag nemzetek, kik a félvilágot hatalmukban tartják, és más tartományokat jogtalanul megtámadnak: előbb utóbb hanyatlának és végre el fognak enyészni; mert gazdagságuk érzete elpuhulást támaszt bennök és hanyatlaniok kell, midőn messze tartományokból a vadnépek sokasága megtámadja őket és csak ti magyarok lesztek azok Európában, kiket a pusztító sereg nem fog megtámadni; mert a más népek jogait tiszteletben tartjátok. Ti lesztek akkor a zürzavar elintéző és választott birái.

Ugy legyen! és úgy lesz, ha javaslataim szerint intézkedtek, cselekesztek.

A NAPSZÁMOS.

MEGJELENT 1835-BEN PESTEN.

ROMANZBILDER

Mediant des ...

Eppen két esztendeje mult, hogy Erdélyben utaztam. Az utazásnak hasznát s kellemeit, aztán meg az alkalmatlanságokat, melyek mindennemű, vagy legalább majd mindennemű utazással járni szoktak, nem czélom itt előszámlálni. Utazzék kinek tetszik, s kit lábai bírnak, vagy ki magát vonatni képes, s tapasztalandja mind a kellemet, mind pedig az alkalmatlanságot. Ne higgye azonban valaki, hogy az utazás általában mindenkinek hasznos és gyönyörűsége lehet. A kit gyermekségében majd mindig ölben hordoztak, az ne engedje magát az utazás kellemeitől elcsábíttatni, ne higgyen azoknak, kik a gyaloglást szép színekkel festik, mert talpán hólyagok támadván, az utazást megátkozza. A ki csak más állatok segítségével képes egy helyről másikra mozdulni, még a ringó kocsik se ámitsák el, mert sok nem is képzelt kellemetlenséget kell kiállania. Fogadjon inkább egy valakit kevesebb költséggel, ki neki a vendégfogadókat hiven leírja, a póstahelyeket pontosan följegyezze, a városoknak két vagy három emeletű házeit megemlitse, sat., az ilyen följegyzésű irományt sokkal kényelmesebben olvashatja el ruganyos pamlagán kinyújtódzva: mégis olybá tarthatja, mintha maga utazott volna. Én részemről oly szerencsés természetű vagyok, hogy semmi sem adhatja elő magát, mi az utazást rám nézve unalmassá, vagy kellemetlenné tehetné. A mi némelyeknek akadály, boszuság, kellemetlenség: az nekem érdektelen semmi. Vagy ellenben a mi másoknak egész utazásuk alatt egy örömórát okoz, az engem elszomorít.

Hazámnak majd csaknem minden vidékén utaztam. Beh édes azokra visszaemlékezni, miket utazásunk közben tapasztalunk! Nem tarthatni ugyan meg mindent

emlékezetünkben, nem is érdemes följegyezni, de vannak oly nevezetes esetek, kellemes pillanatok, melyek lelkünkre oly benyomást tesznek, mit semmi idő nem képes kitörölni. Ez alkalommal közlök egy esetet nem csekély gyűjteményemből; talán bir az olvasó annyi béketűrőssel, hogy elolvassa.

A maros-vásárhelyi székben, T.-ben nem lévén sem vendégfogadó, sem más valamely korcsma, — mert mindenkinek van joga bor- vagy egyéb italmérésre s épen ezért senki sem mér sem egyiket sem másikat — egy szegény zsellérnél háltam meg, ki napszámmal szerzte be háznépének a szükségeseket. Nem volt Faragónak, mert így nevezte magát, alkalmas és tágas lakása, de teljességgel nem vonakodott éjjeli szállást adni. „Ha az ifju ur megelégszik, ugymond, olyan hálással, milyent adni tőlem kitelik, igen szívesen adok; de lássa, sokad magammal vagyok e kis szobában, talán alkalmatlan lesz az urnak; hanem itt a szomszédban sokkal tágasabb hely lenne, nincs is ott oly sok gyermek, mint ime a mennyivel engem az isten megáldott; de ezt nem azért mondom, mintha nem örömet fogadnám be az urat; ha tetszik, bátran tessék nálam megmaradni.“ Ezeket oly hangon mondá Faragó, hogy nem leheté jószívűségéről kételkednem, sőt szavaiból valószággal sajnálkodás tetszett ki, hogy nem szolgálhat alkalmasabb hálással.

A fáradt utazó nem sokat válogat, neki akármely hely is alkalmas, csak száraz, s bátorságos legyen. Faragónál megháltam.

Szép nyári est levén, a hold gyönyörűn ragyogott be picziny ablakán, de mi az udvarra menénk, mig felesége valamit ennünk készített, s tehénkéje számára gyűjtött szénára heveredtünk le. Első tekintetre megszerettem Faragót, mert igen becsületes embernek látszott; különféle kérdésekkel igyekeztem neki beszédre alkalmat adni; tudakoztam életmódját, házi körülményét sat. Faragó nagyot sohajtván, mintha valamely szomorú visszaemlékezés s belső fájdalom emésztené, egy ideig hallgatott. Sajnáltam, hogy már szinte behegedni kezdett sebeit akaratom ellen felszaggattam, de már megesett. Még egyet sohajtott, oh retteneteset sohajtott, s könyek gördültek szemeiből, melyeket a hold-

nak szép világánál tisztán láthattam, de ő azokat, mintha homlokát akarta volna dörzsölni, elrejtteni igyekezett. Istenem! hát vétek e a könyezés, hogy azt titkolni akarjuk? Faragó szivszorongását elfojtván, így kezdé viszontagságait elbeszélni.

„Bizony édes ifju ur, én nem legjobb állapotban vagyok. Magamon s feleségemen kívül hat élő s neveletlen gyermeknek kell két kezemmel kenyeret keresnem; ezt nem azért mondom, hogy az isten panasznéven vegye, vagy hogy az urat irántam irgalmasságra buzdítsam, sohasem tettem még ezt, anélkül is tudom, hogy az ifju ur sem lehet nagyon gazdag, mert nem utaznék gyalog, de kitörik az emberből, mert a szegénységet nem lehet tagadni. Ha az isten egészséget ad és rosz emberek által meg nem látogat, mindig birok annyit keresni, hogy éhezünk nem kell, noha a szegényt még az ág is huzza. Ott az ólban, látja ifju ur, egy süldőcském hizik, ha az ur isten megtartja, s valami szerencsétlenség nem ér, tétre leölöm, s egész esztendőn át lesz egy egy kevés zsiradékunk. Nyáron részért aratok, s ha mostoha esztendő nincs, télrevalómat bekeresem. Ezenkívül mikor dologidő van, napszámba járok, és mindig igyekszem annyit keresni, hogy adómat annak idejében lefizethessem, s némely darab ruhát tétre vehessek. De megtörténik ám olykor, hogy az embert szerencsétlenség éri, s akkor egész esztendőn át kell azt sinlenie. Mint most két esztendeje, igen szűk termés volt, a rendes adót sehogysen tudtam kiteremteni; egész nyáron és őzön hizlalt sertésemet akartam eladni, azonban azt ellopták, s így sem adómat ki nem fizethettem, sem más hasznát nem vettem. Pedig ha az ember egyik esztendőről másikra adós marad, vajmi nehezen gázol ki belőle. Valamit pedig boldogabb esztendőkben ily következő szerencsétlenségekre félre tenni, majd lehetlen.“

Itt Faragó, nagyot sohajtva, elhallgatott. Sorsa, mint körülményei mutatták, nem vala ugyan irigylendő, de részvétre gerjesztő sohajtásait nem jelen állapotja okozta. Lelkén, mint gyanitám, kinzőbb valaminek kellett rágódnia, mi ily fájdalmas fohászokat sajtolt melléből. Láttam, hogy küzd belsejében valami, mit elrejtteni is, de velem közleni is egyformán ohajtott. Nemes lelke nem akarta, hogy szenvedésében más részesüljön, de

szive panaszokra készíté, mivel könnyebbülést érez, ha azokat rokon kebelbe öntheti. Különféle kérdésekkel igyekeztem tehát néma hallgatását félbeszakasztani, titkolt szenvedésének okát kitudni, de úgy mégis, hogy vérző sebeit ne durva kezekkel szaggassam fel.

„Atyám, — folytatja, vagy inkább elő kezdi Faragó, viszontagságait — gazdag birtokos volt Magyarországon V . . . d környékén. Először iparkodása s takarékosága, aztán fősvénységgé fajult zsugorisága által nagyon meggazdagodott. Én egyetlen gyermeke vagyok, s rám kellene minden vagyonának szállni, de hogy mást vettem hitvesül, mint a kit ő akart, megátkozva s jószágából örökre kirekesztve, üzött el házától. Fősvénysége annyira erőt vett rajta, hogy még neveltetésemre sem szánt bő jövedelméből annyit, hogy tanulhatásom által e nyomoruságos életmódot elkerülhettem volna. Ő nekem egy dúsgazdagnak egyetlen leányát szánta feleségül, de a kit én nem szerettem. Minden módot elővett, hogy a leányt elvétesse velem, s hogy a két nagy vagyont összeolvassza, és minthogy nem boldogult e szándékában jó szerével, fenyegetni kezdett, hogy ha kivánságát nem teljesitem, minden jószágából — mivel maga szerzeménye vala — kirekeszt, sőt még kényszerítéssel is igyekezett szándéka teljesítésére birni. Mindenben engedelmeskedtem atyámnak, de ez egyben nem lehetett. Huszonnégyszáz voltam már, s gondoltam, hogy tulajdon boldogtalanságomra nem vagyok kénytelen többé tőle függeni, s neki engedelmeskedni. Szíveimet követtem, s magam választottam magamnak házaspárt, nem törődvén azzal, hogy az más vallásu. Atyám ezt még rettenetesbnek nézte, mint azt, hogy hitvesem szegény. El kellett hát hagynom házát, oly fenyegetései közt, hogy küszöbét soha át ne hágjam, s bizonyossá tett arról is, hogy egy fillérre se tartsak számot végrendezése következtében.“

„Fájdalmas szívvel hagyám el az engesztelhetlen atyát, s hitvesemmel, minden vagyonunkat hátunkra vevén, utnak indultunk; bizván az isteni gondviselésben, hogy el nem hagy bennünket, Kecskeméten béresnek álltam be. Feleségem varrással és napszámmal keresett annyit, mennyivel beérte, de még maradt is neki. Én iparkodásom által szintén félre tehettem valamics-

két, úgy hogy három esztendő mulva egy picziny házat vettünk magunknak; de azt nem sokára a tűz megemészté. Azon reménységünk, hogy majd naponként jobb és boldogabb sors vár ránk, elenyészett. Téli idő levén, a foglalatosságok megengedték, hogy e szomorú körülményinkben atyámat meglátogassam, kinek szívét meglágyulni, gondolkodás módját megváltoztatni hittem. Elindultam hozzá, azon reménységtől kecsegtetve, hogy szerencsétlen esetem könyörületességre bírja, de ő házába nem bocsátott. Vigasztalatlanul mentem kedves hitvesemhez vissza.“

„Atyámnak köszönöm, hogy ép tagokkal s jó egészséggel bírok, mert ez fősvénységének gyümölcse; meglehet, hogy ha ő nem volt volna oly zsugori, mint egyetlen gyermeke, könnyen elfajulhattam volna, s most ily erős munkára, melylyel életemet s házamat fentartom, alkalmatlan volnék. Nem ijedvén vissza semmi munkától, Pestre mentem, hol gondolám, a jó módu emberek mindent mással vitetnek végbe, jó keresetem léssen. Feleségem ott is varrogatott, én pedig majd napszámba jártam, majd fát vágtam, majd meg mást, a mi előadta magát, dolgozgattam. De hamar tapasztaltam, hogy a városi élet sem oly irigylendő, milyennek azelőtt képzeltem. Ha valamely munkát felvállaltam, sokszor csak azt vettem észre, hogy mások azt kezemről elütötték. Sok ott is az éhes ember. Pesten tehát nem soká tartózkodván, egy bizonyos földesur kocsisnak fogadott meg, közel a fővároshoz fekvő jószágára, kinél négy hónapnál tovább nem szolgálhattam, de nem is kivántam, mert talán belső nyavalya miatt egyik kedves lova megdöglött, engem tartván okának, béremet elfogva, szolgálatából elbocsátott.

„Feleségem kevésbé ismerte az emberek álnokságát, szolgálati sorsommal sem volt igen megelégedve, mióta Pesten laktunk, elcsábítatva, hozzám hűtelen lett s elhagyott. Én hajósokkal Győrbe mentem, onnét Csálóközbe, — hol némely viszontagságok után, — elpártolt feleségem Pesten szerencsétlenül elhalván, — másodszer léptem házasságra, e mostani feleségemmel. Neki valami kevés pénzecskeje levén, a mellett takarékos és dolgos, magam is jól megfogtam a dolog végét, néhány esztendő mulva kis házat vettünk, melyet, még pedig ki

sem volt egészen fizetve, az árviz elmosott. Csak bajosan szabadulhattunk meg, már ekkor két gyermekünkkel; mindentünk oda veszett. Két esztendeig kellett minden bér nélkül az elmosott házra fenmaradt adóság fejében szolgálnunk. Ennyi csapást envétkem nélkül szenvedni, fájtszívemnek. Nehány esztendő mult ismét gondoltam, atyám öregszik, talán kegyelmébe fogad. Eltökéltem, hogy a Dunán lejövünk, s atyám nyomoruságomat hallván, rajtam megkönyörül. Erzékenyen terjesztém elébe szerencsétlenségemet, hogy első feleségem, ki miatt megvetett, nincs többé, engesztelődjék meg. Kérésem haszontalan volt. Gyermekeinket könnyekkel öntözve hagyánk el a szivtelen atyának lakását, és történetből e szabad székelly földre vándoroltunk, hol attól fogva nyomorgunk, a mint látja ifju ur.

„Ezelőtt, talán négy esztendeje lehet, (az ám, éppen négy, mert mióta itt lakunk, annak hat esztendeje) azt hallottam, hogy atyám nagyon beteg. Fölkerekedtem, hogy őt még egyszer meglátogatom, és kérni fogom, hogy halálos ágyán bocsásson meg vétketlen fiának és nagy gazdagságából csak valamely részt is hagyjon, ha nekem nem is, legalább unokái számára.“ Nem végezte még el Faragó történetét, felesége vacsorára hítt. Kilencczen fogtuk körül az asztalt, s egyszerű vacsoránknak azonnal végére jártunk. Minthogy korán szándékoztam tovább menni, a vacsorát még estve kifizettem, noha Faragó s hitvese teljességgel nem akarták azt tőlem elfogadni. Gyermekai kuczkóban, patkán, lóczán, földön, kinek hol helye volt, hamar elaludtak, maga pedig Faragó, mig felesége elmosogatott, történetét vala elvégzendő, ha, ugymond, hallgatni akarom. Sokkal érdekesebb volt előttem a dolog, s elbeszélése, mintsem annak kimenetelét tudni nem vágytam volna.

„Éppen novemberben — így folytatja tovább, — midőn a nagyobb dolog idő elmúlt, volt az, hogy atyám betegségének hírét meghallottam. Mivel nem maga tudósított, kételkedtem szíve megjobbulásán, de azért eltökéltem magamban, hogy bármint fogadjon, meglátogatom. Felkészültem tehát, jó nagy kenyeret tévék tarisznyámba, mert ide V . . . d menet s jövet együtt hatnapi jarás. Harmadnapra későn esti harangozáskor értem atyám házához. Udvarán idegen cselédek állták el uta-

mat, kik, míg gazdájok oda ben haldoklott, itt kin nyihogtak, előre örülvén a kaparhatásnak. Hasztalanul igyekeztem velök elhíttetni, hogy haldokló urok nekem édes atyám, kit utolszor látni akarok, azért kívánom, hogy bocsássonak be hozzám, vagy mondják meg neki, hogy én itt vagyok, ő maga fogja kívánni bebocsáttatásom, hogy atyai áldását reám adhassa. Megmondották-e atyámnak ott léteimet, vagy csak magok koholták azt, hogy atyám látni nem kíván, a nélkül hogy vele beszélhettem volna, nagy szívfájdalommal kellett visszajönnöm. Nem azt fájlaltam, hogy vagyoni részem nem vehettem, hanem kegyetlen megátalkodottságát. Istenem! mily szomorúan hagytam el az atyai házat — itt Faragó nem tartóztatható könyeit, özönnel folytak arczáin alá, — sohasem feledem el azon útamat. Jó feleségem és fiacskáim nehezen vártak haza, remélve hogy atyámat megengesztelvén, jó hírt hozok majd nekik; de mennyire sajnáltam, hogy haza érkezésemkor nem vigasztalhattam szegényeket!

„Atyám — betegsége súlyos lévén, nem hitte, hogy azt meglábolja — még életében kívánta vagyoni nagy részét vélekedése szerint jó célra fordítani, nehogy halála után olyanok részesüljenek benne, kiket ő nem akar; egyházakra, zárdákra s más intézetekre szánt pénzét e helyekre maga szolgáltatatta ki, csak annyit hagyott meg, a mennyit betegségére s eltakarítására elégségesnek lenni gondolt. Azonban ő reménységén kívül felgyógyult. Előbbeni jó egészsége ugyan sohasem jött meg, de az ágyat elhagyva fenjárt. Kész pénzét szent célokra kiosztván, fekvő jószágából azért jól élt, minden gyengélkedő egészsége mellett is. Egy ideig még maga folytatta gazdaságát, aztán mindig kedvetlenebb lett, míg a gazdasággal járó bajokba egészen beleunt, s annak folytatására alkalmatlan is lett, azt haszonbérbe adta.“

„Ezen időközben történt, hogy nálunk egy nagy szárazság uralkodott, s abból marhadög támadt, melyben tehénkénket és két sertésünket elvesztettük. Azonkívül igen szűk termés is lévén, sem esztendei kenyérünket be nem kereshettem, sem az adót le nem tudtam fizetni, melyért minden ágyneműnk, és a minek csak valami értéke volt, tőlünk elvették. Elveszett sertéseim helyett szörnyű bajjal szereztem két kis malaczkát, hogy majd azok egy kissé felüdülnek s belőlük az adót valamiképen

kikeritem. Szájamtól s gyermekeimétől szakasztottam el egyikét mérő gabonát, hogy legalább csak félig meddig is meghizzanak, s midőn már el akartam őket adni, éjjel rajtam ütnek, s erővel hajtják el minden reménységemet. Észrevettem ugyan a neszt, ki akarok menni, de mikor az ajtót kinyitom, egyik közülök puskát szegez mellemnek s azt dörgé: „Ha életed kedves, meg ne mocczanj.” Mit tettem egyebet, mint rettegve és fájdalmasan nézni, „midőn sertéseimet elhajtották. Az, ki puskáját mellemnek szegezte, s az ajtón állt, tovább maradt, és azt sugta eltávoztakor, hogy lármát ne üssek, ha házamat felgyújtatni nem akarom. Ha ifju ur igen szegény nem volt még, nem képzelheti akkori állapotomat. Sokszor meg voltam már az előtt is szorulva, de ugy sohasem. Csaknem kétségbe kellett esnem. Nem tudtam mitévő legyek, még egyszer elhatároztam magamban, hogy atyámhoz folyamodom, talán segít rajtam. Elindultam a hosszú utra, de segedelem nélkül tértem vissza.“

„Beszéltem az igaz, atyámmal, de ő meg nem könyörült rajtam. Elébe adtam szomorú állapotomat, elmondtam szerencsétlen eseteimet, de ő azzal mentegette magát, hogy haszonbérbe adott jószágá alig hoz be annyit, mennyire magának van szüksége. Bárcsak sajnálkozást mutatott volna legalább, könnyebb lett volna eltűnnöm azt, hogy nem segített. Kedves ifju ur, higgye el, mikor hazafelé jöttem, az jutott eszembe, hogy vagy elbujdosom és soha övéimhez vissza nem térek, vagy vízbe ugrom. De itthon sopánkodó feleségemre és kedves gyermekeimre visszagondolván, azon szörnyű gondolat ki ment fejemből. Haza érvén, oly keservesen sirtunk feleségemmel együtt, hogy még az érzéketlen kövek is megindulhattak volna reá. Sohasem feledem el. Késő estve volt már, mikor házamba beléptem. A kályha vállán homályosan pislogott a mécs, s mellette feleségem egy szomszéd falubeli árendásnak inget varrogatott, nagyobbik fiam pedig olvasgatott, a többiek aludtak. Feleségem s fiam, kik alig győztek már haza várni, nyakamba s ölembe borultak, mindenfélét kérdezvén, de tessék elhinni, semmit sem tudtam felelni, s oly fájdalom fogott el, mintha szívem ketté hasadt volna. Mig oda jártam, asztalomat is elvitték a faluházhoz, le nem fizetett adóm miatt. Azelőtt legalább volt, mire bús fejemet lehajtottam,

ekkor pedig ezen támaszt is elrántották előlem. Kisirván magamat, bár miként éheztem is, egy falatot sem birtam enni, hanem ledőltem a szoba közepén leterített puszta szalmára, mert lepedő sem volt házunknál többé.“

„Sok volna, édes ifju ur, ha mindent elbeszelnék, a miken át kellett mennem, csak azokat emlitem meg, melyek életemben legnehezebbeknek tetszettek. A mint előbb mondám, puszta szalmára feküdtem le, melyen, minekutánna sorsom megjobbításával egy ideig gondolatomban foglalatoskodtam volna, elszenderedtem. De alig hozta föl ránk isten a napot, bíróhoz idéztek, hogy adómat azon pénzből, melyet gazdag apámtól — gyanításuk szerint — hoztam, fizessem le. Nem ért semmit mentegetésem, magamat fogságba tettek, házamhoz pedig zsarolót küldöttek oly célból, hogy azt tartsam és fizessem mindaddig, mig eleget nem teszek. Néhány hét múlva fogságom ajtaja kinyitattik s egy poroszló azt mondja: haza mehatsz. Haza mehetek! mondám, és mért voltam bezárva? mért rongálták egészségemet? mért keserítették meg feleségemet és gyermekeimet? ki fogja a szégyent, melyet egész házam vallott, letörölni? hát a tömlőczben előbb kiállithatom e tartozásomat? Ezen kérdések haszontalanok voltak. Nagy elszántsággal mentem egy jobb módu ismerősömhez, hogy annyit adjon kölcsön, akármely feltételek alatt, a mennyivel kínos helyzetemből kiszabaduljak. Nem tudom mi lett volna belőlem, ha ez kérésemet meg nem hallgatja, és rajtam nem könyörül vala.“

„Mig így a sorssal küzködtem, atyám nem boldogult a haszonbérlekkel, kik okkal móddal annyira vitték a dolgot, hogy jószágából, tulajdon jószágából mondom, kiforgatták, még pedig úgy, hogy majd semmije sem maradt. Mintha érzette volna, hogy ez az igazságos istennek méltó büntetése rajta, valamennyire magához tért, és banni kezdette, hogy oly kegyetlenül bánt velem, de már későn. El volt hagyatva mindenkitől, mert anyám is még akkor elhalt, mikor először megházasodtam. Megvetőleg nézte minden ember, ki csak ismerte, az egész környékben ezen vadságáért, hogy velem egyetlen gyermekével ily embertelenül bánt, s nagy vagyonát egy maga úgy elpazarolta. Mikor már nem volt lelkének hová lenni, az öregség is egészen utolérte, ide

kiváncozott hozzám, és gondolja ifju ur, még a kocsibért is én fizettem ki, miért elhozták. Itt nálam halt meg, éppen fél esztendeje. Temérdek jószága oda lett, a nélkül hogy csak egy fillérrel segített volna legnagyobb szükségemben! Majd öt hónapig nyomta az ágyat, mely idő alatt rá fordított költségem, és a mibe temetése került, még most sincs lefizetve, az adósáért szüntelen zaklatnak, minduntalan nyakamra járnak.*

„Ápolgatásomnak mi volt jutalma? gyakran éhség. Mert sem magam, sem feleségem nem láthattunk dolgunkhoz úgy, mint kellett volna, majd egyik, majd másik volt kénytelen ágya mellett maradni; elégséges élelmet nem birtunk beszerezni. A többek közt egyszer magam is megbetegedtem, pedig nem volt annyi kenyér a házamnál, hogy gyermekeim beérték volna vele. A drágaság nagy volt, kereset semmi, atyámmal betegen feküdtem, feleségem pedig bennünket gyámolgatott, gyermekeim még kicsinyek. Már végső inség szorongatott, kisdedeim éheztek, magam tehetetlen voltam rajtuk segíteni, ágyamhoz hittam őket s könyezve adtam elejökbe szánandó sorsunkat. — Kedves gyermekeim! így vigasztalám őket, látjátok, hogy nem kereshetek, a kenyér szerfölött megdrágult, de bizzatok a jó istenben, majd meggyógyít engem nem sokára, addig úgy oszszátok föl a kenyeret, a mint telik. Nem szólhattam keserűségemben többet, szemeimet az égre emelve sohajtoztam, hogy az isten szánakozzék nyomorurágunkon. Magam osztoztam fel köztük a kenyeret. Legnagyobbik fiam Pista, a maga részét eltette, azt adván okul, hogy ő beteg, hogy nem ehetik, hanem vagy tartsam meg magamnak az ő részét, vagy oszszam ki többi testvérei közt. Nagyon elszomorodtam, hogy még fiam is megbetegszik. Itt nálunk nem lévén orvos, hitvesem a szomszéd faluba ment orvosért. Elbeszélte neki, hogy ipa, férje, és egyik gyermeke betegen fekszenek, s kérte, jőjön el, és ha lehet, segítsen rajtunk. Tudta az ember-szerető orvos, hogy nálunk jutalomra nem számolhat, de azért vonakodás nélkül eljött. Atyám betegsége, az öregség, gyógyithatlan volt, én már lábbadozni kezdettem, csak erőtlenség kényszerített még ágyban maradnom egy ideig, de fiam nagy aggodalmat okozott, nem gondolhattam el, mi baja lehet. Az orvost csak arra

kértem tehát, hogy azon segítsen. Tudakozta tőle, mijét fájlalja, s a gyermek, az áldott gyermek, sehogysen akarta megmondani, mi baja.“

„Az orvos négy szem közt vette kérdőre, s csak azon feltétel alatt vallotta meg neki tettét baját, ha senkinek meg nem mondja. Csudálkozott a doktor e különösségen s megfogadta, hogy titokban tart mindent, még szülői sem fogják soha megtudni. Ekkor a gyerek elbeszélé, hogy neki semmi baja sincs, hanem csak azért teszi magát beteggé, hogy édes apjának, vagy testvéreinek hagyhassa az ő részét, hogy azok ne éhezzenek annyira, mert neki sokkal jobban fáj az, ha őket éhezni látja vagy tudja, mint maga az éhség.“

„Az orvos ugyan megfogadta, hogy még nekem sem nyilatkoztatja ki, gyermekem kivánsága szerint, annak baját, de ezen jelenetre annyira megindult a kegyes szívü orvos, hogy nem tartóztathatta meg magát, ágyamhoz sietve, záporként hulltak könnyei, és azt mondja: „Szerenesés Faragó, boldog atya, oh mért nem vagyok én ily végetlenül boldog!“ Elbeszélte titkát, mert tudta, hogy az a világ minden orvosságánál jobban eszközli egészségemet. Ugy is lett, oly nagy benyomást tett reám kedves gyermekem erkölcsé, hogy egészen ujjá születve, azonnal elhagyám az ágyat. Atyám pedig e szép jelenetre szemlátomást rosszabbul lett, s nem sokára elhalt. Talán lelkiismerete ébredt föl szunnyadásából, vagy az erénynek ily nemes példáját látván, romladozott idegei hirtelen szétbontakoztak, s hihető, meglágyult szívét a fájdalom szorítá el.“

Faragó elhallgatott, s lefeküdtünk. Ugy tettem föl magamban, hogy korán reggel elindulok, de szándékomat megváltoztattam, mert Pistát még egyszer látni kívántam, a kedves fiut rokon szívemhez akartam szoritani, mielőtt tőlök eltávoznám. Édesen aludtam a szoba közepére terített szénán, álmomban Pistával, a viszontagságok közt le nem roskadó atyjával, s vadszívü nagyatyjával, foglalatoskodtam. Alig kezdett még pitymallani, s már Faragó ébren volt. Lábhegyen járkált szűk szobájában, hogy föl ne ébreszssen; de én még előbb fölserkentem. Nem tudom, mi különös érzést ébresztett föl bennem története, csak azt tudom, hogy az álom jókor elhagyott, s mig ők mélyen aludtak,

én, bár testileg e roskadékony gunyhóban nyugodtam is, lelkileg az egész világot bejártam. Gondolkodnunk ugyan mindenkor lehet és szabad, de vannak mégis oly időpontok, melyek arra mintegy kényszerítnek. Ilyen körülmény volt rám nézve az, midőn Faragónál háltam. A hold már lehanyatlott, a szoba sötét volt, körülöttem az ártatlan gyermekek oly erősen lélekzettek, mintha fájdalmas fohászokat eregettek volna az égnek. Valami borzalmas érzet, sötét kamarában sok alvó közt ébren lenni! Valahányan vannak, annyiféle hangu lélekzést vagy sipító sohajtást s ijesztő hortyogást hallani.

Felvaczkolódtak álmaikból végre a kis napszámos-polgárok, szemmel tartottam őket, hogy kivehessem, melyik közülök Pista. Karjaim közé szoritottam őt, mint hajdan az öreg Simeon Jézust, örömmel utazom el, fölkiálték, mert látták szemeim kedves Pistámat. De hibázok, ha azt mondom, hogy örömmel utaztam el tőle, sőt jól feljött már a nap, a mikor szívfájdalommal bucsut vehettem e szerencsétlen, de boldog háznéptől. Engedjétek a kisdedeket hozzám jöni, mondá Jézus; szintén ezt mondom én is, mert százszor több gyönyörűséget lelek egy el nem romlott ártatlan gyermek társaságában, mint a csinosodást tettető hivalkodók seregében. Faragó emlité, hogy egykori hazajöveletekor fia a kályhavállon homályosan pislogó mécs világánál olvasott, kíváncsi levék e kedves gyermekek olvasni hallani. Előhozatám könyvét, s ő olvasott, és mily jól olvasott! Tudakoztam tőle, hány télen járt iskolába? ezt felelé: én sohasem voltam még iskolában, hanem édes apám tanított meg itthon. Ekkor az atya közbe szólt, hogy télen át, midőn kin nem munkálkodhatik, egyetlen, s leggyönyörűsegebb foglalatossága, gyermekeit tanítani. „Sohasem kényszerítettem, ugymond, arra, hogy olvasni tanuljon, hanem azon voltam, hogy oly vágyat ébreszsek föl benne, melynél fogva segítségem hozzájárulásával magától tanuljon olvasni. De tudom azt is, hogy az ember olvasás nélkül is boldog lehet, tehát azokra oktattam inkább, melyek minden tudománynak és törvénynek alapul szolgálnak. Én édes ifju ur, ugy vagyok meggyőződve, hogy ha az emberek nem tudnának is olvasni, csak ezt tanulják meg könyv nélkül, és tartsák

meg szentül: ne tedd azt embertársadnak, a mit nem akarsz, hogy ő neked tegyen; és tedd azt embertársadnak, a mit akarsz, hogy ő neked tegyen, bizonyosan boldogok lehetnek. Ha most oly sokat tanulnak az emberek, az csak azért van, hogy magokat megcsaladni ne engedjék, mert amaz említett nagy törvénynek most majdnem minden ember az ellenkezőjét tartja.“

Ezt a gyalog utazásnak köszönöm. Tudom, hogy Pistát és édes apját tán sohasem ismertem volna meg. Faragó családjától elbucsuzván, a kedves fiut még egyszer, hihető utoljára, szoritám szivemhez, s könyezve hagyám el a tiszta morálnak ez egyszerű iskoláját.

UTI RAJZOK.

ITI RALFOK

Hogyan tetszik kegyednek ez a mi kis Erdélyünk, nevezetesen Kolozsvár? Mit tart kegyed erről a mi szép és gazdag országunkról? ezt kérdé tőlem K . . . úf, midőn még csak kevés ideig lakám Kolozsváron.

Semmit sem mondhatok még — felelém neki — mert hogy méltóságod kérdésére meggyőződésemet szerint s kielégítőleg felelhessek, több ideig kell még itt időznöm. A városon kívül is meg kell fordulnom, még pedig minél többször, minél több helyen, minél huzamosabban; mivel künn a városon kívül ismerhet csak meg valamely utazó egy hazát vagy nemzetet, s nem benn a városban. Mondhatnám ugyan kegyednek, hogy jól, meglehetősen, nem legjobban, sehogy sem tetszik sat. de kegyed ezzel nem lenne megelégedve, hanem azt kérdezné: miért? miért nem? mi okból? már pedig méltóságodnak ezen hihetőleg teendett miért-jére, mi okból-jára nem tudnék még most jól felelni, igazán válaszolni; hanem ha szerencsém leend későbbben p. o. fél vagy három negyed év múlva megkérdeztetni, akkor hiszem, alaposabban felelhetek.

Már az igaz, jól mondja kegyed, helyesen veszi észre — mond ő méltósága; — több ideig kell az embernek egy helyen ülnie, hogy azt eléggé ismerhesse, hogy okosan szólhasson róla.

Ő méltóságának dolga volt egy helyen, mint állítá, s oda bement. De csak ürügy vala, mert ha ezeket, vagy ezekhez hasonlókat mondtam volna: oh mily gyönyörű haza, mily gazdag ország ez, mennyi arany és sóbányája van sat. bizonyosan egy hosszút sétáltunk volna együtt. Ha az ember egy helyen sokáig csak ül, nem igen fogja a távolabbi dolgokat megismerni, gondolám. Kettőt véltem jó eleve az olvasókkal szükség-

képen tudatni, ha nem vagyok is még esztendeig Kolozsváron; egyik az, hogy a kolozsváriak az „ül“ igét e helyett használják „késik, mulat, időz;“ másik pedig az, hogy a méltóságos czim igenis nagy divatban van, de nem is jelenti oly sokat, mint Budapesten. Egy gubernialis concipista, egy lyceumbeli professor sat. méltóságoltatja magát, szóval a budapesti ténsurak talán mindnyájan méltóságosak volnának Kolozsváron.

Ne sajnálja most már az olvasó azt képzelni, hogy én szinte esztendő óta ülök Kolozsváron, midőn ezt írom, következőleg ő kérdező méltóságának meg birnék felelni, de sohasem juta többé eszébe kérdezni, noha gyakran találkozám vele. Egyébiránt kinyitom ismeretem tárának ajtaját, hogy az olvasó kérdezetlen is tudhasson meg tőlem némelyeket. Pontosan akarok mindent leírni, azért hiszem, hogy egy kissé száraz és unalmas leszek; de gyakorolják kegyetek béketűrésüket; az életben sok hasznát fogják annak venni.

A mint az utas Budapest felől jöve Kolozsvárhoz ér, jobbról és balról kunyhókat veszen észre az ut mellett, végre asszonyokat és leányokat — vagy hogy rövidebben szóljak, némbereket lát, kiknek elől hátul cifra szörkötényük van, a miről tudhatni, hogy oláhnők. Ez nem legkedvesebb benyomást tesz oly utasra, ki a honi fonákságokat gyakran forgatá elméjében s meleg kebelével közelít a szomszéd honfitársak ölelésére. Hát az annyira magasztalt híres Kolozsváron sincsenek magyarok! így sohajt fel elsőbben, de csak hamar bellebb érve, a hidnál magyarokra talál. A mi itt visszajeszto, nem maga a város, hanem a vele összeérő Monostor nevű falu.

Már most a hidon belől Kolozsváron vagyunk. Itt is, mint egyéb városokban az ut közepén visz, két felől házak vannak, melyek aprók, bellebb pedig nagyobbak; azaz utcza alakul, mely apró kalibákon kezdődik s benn a piacon emeletes házakon végződik.

Ha az utas gyalog megy a városba s a piacra, a belső monostor-utcza végénél a piacon balra tartson, s azonnal éri a híres neves lábosházat, hol az utcán leülvén, a talán gyalog utazás közben elszakadt csizmáját levetve, tüstént megfoltoztathatja. Hogy pedig a járatlan utas a házat el ne téveszsze, hasznosnak tartom

biztosabb utasításul megemlíteni, hogy csak arra tartson, hol sok mindenféle szurtos, ronda, és mocskos embert ki- s bejárni, részint künn ácsorogni lát. — A látvány egy kissé undorító az igaz, de ez nem tesz semmit, mert már meg van szokva. A ki nem igen erős — (erdélyiesen, „erősen erőst“ kell mondani) idegzetű és nem felette jó emésztő gyomru, soká ne késsék ott, vagy ha kénytelen, néha néha forduljon el, különben — nem állok jót, hogy... — Mily disztelen dolgok folynak belül e lábosházban, nem tudom, mert benne sohasem valék, de azt gyanítom, hogy...; ej semmit sem gyanítok; nem dicseretes dolog embertársunkról roszul gyanakodni, hogy vagy egy, vagy más.

Ezt találtam első szemléletre Kolozsváron legnevezetesebbnek, hogy az utcán vagy is piacon csizmafoltozó intézet is létezik, azonban minden gyár s műhely nélkül; ehhez hasonlót más városokban nem láttam. — Másik, a mi Kolozsvárt nevezetessé teszi, a hiréről országszerte ismert kolozsvári káposzta. Ez ugyan nem tartoznék szorosán ide, mivel most a piacot akarom s kezdem leírni, de mivel az egyik nagy nevezetességet szükségkép és rendében meg kelle említenem, alig várom, hogy a másikat is minél előbb elmondhassam. Miként foltozzák meg a csizmát, elhallgatom, de már a másikat habár csak rekesz közt is, el kell mondanom. Magyar polgártársainnak nagy része csak akkor boldog, midőn kedve s inye szerint teheti áldozatait a has istennek, tehát felebaráti kötelességemnek ismerem boldogságuk módjára tehetségem szerint befolyással lenni.

(E hires káposztát — ha jól vagyok értesítve, — eképen készítik: elővesz a szakács nagy uraknál, vagy szakácsné kisebb ranguaknál, vagy pedig a gazdasszony s feleség a közép s alsó rendűeknél egy nagy fazekat, abba alul rak egy réteg szalonnát, fölébe egy réteg káposztát, a fölé egy réteg marhahúst szeletekben, aztán ismét káposztát, majd meg egy réteg friss sertéshúst, erre megint káposztát, azon felül füstölt sertéshúst, káposztát, meg ismét szalonnát sat. Így folytattatik a munka, míg a fazék megtelik, akkor vizet rá nem öntve, befedetik, sőt betapasztatik, hogy majd gőzze ki ne menjen, s így tűzhez tétetik; s megfővén, néha berántva tejföllel és kaporral elkészítetve egy rész kitalaltatván

feladatik, a többi pedig egyéb napokra eltétetik s négyszer ötször felmelegítettik.)

Most ismét a piacz leírását folytatom, vagyis tulajdonképen elkezdem és reméllem, hogy a jól kiéhezett és egészséges gyomru magyar ifjak megbocsátandják főlebbi kitérésemet.

A piacz hosszudad, nem pedig tökélyes □-ű, mivel két oldala hosszabb, a másik kettő rövidebb. Egy ideig gondolkodtam, hogy mit irjak le legelőször s néhány lépést haladva, emlékeztetve valék, hogy természetesen a kövezetet, mert ezen járja be az ember a piaczot. Erről t. i. a kövezetről röviden csak annyit, hogy rosszabb a budainál; a fő vagyis püspöki templom nem egészen a piacz közepén van, hanem a lábosház közeli szomszédságában; botránkoztató e kettő egymás közeliében — —! A templomot néhány épület, ronda műhelyek, bódék, pálinka sátorok, s más minden csin nélküli kunyhók körítik; valóban bámulni lehet!

Több izben, s majd egynek majd másnak emlitém, hogy a templom körüli ronda kunyhókat le kellene rontani, ne disztelenitenék a különben valósággal szép piaczot s pompás egyházat; de mindenkor ezt kapám feleletül, hogy „nem lehet“, mert a templom körüli épületekből a boltbér a templom fentartására szolgál, hogy ezen sátorokat és kunyhókat innét le nem ronthatni, annyira meg van az emberekben öröködvé, hogy engem szinte sajnáltak valahányszor szóba hozám; szánakoztak együgyüségemen, hogy annak lehetlenségét át nem láthatám.

„Az nem lehet, az lehetetlen, mert az nem megy, mond egyszer a többek közt S . . . ur, egy kissé már meg is haragudva rám, hogy a dolgot sokszor megpenditettem; — én már többször szóba hoztam volt azt a maga helyén, de nem pártoltanak; én csak azt mondom, hogy nem lehet, mert lehetetlen, de honnét is jönne be az a 9—10 ezer forint évenként a templom számára, ha ezen épületek itt lerontatnának?

„Más kutfőt mutatna ki a város — felelém — honnét az bejöhetne. Egyébiránt ha semmi fundusa nem volna is a templomnak, a hivek érdekében van azt erszényükből kijavittatni, csinosbittatni.

„Az itt nálunk nem lehet — közbeszól ő — hogy a

város más kutfőt mutasson a lerontandott épületek jövedelmei helyett; mert itt négy különböző, de egyenlő jogu vallási felekezet létezik; ezt úgy hiszem tudja kegyed. Ha már az egyiknek, teszem a katolika egyháznak jövedelméül egy bizonyos kutfőt nyitna a város, a másik, a 3-ik és a 4-ik vallási felekezet is azt kívánná, a mi pedig a várostól ki nem telnék“

Kérem kegyedet édes S . . . ur, — mondám neki — hát a város lakóit oly izlés nélkülieknek tartja? Kolozsvár lakóit, azt a szép nemesi és polgári közönséget nem szabad csak egy durva és műveletlen néptömegnek néznünk. Európában Bécsset kivevén, nincs egy város is, hol annyi gróf és báró laknék együtt, mint Kolozsváron: s ily szép közönséget azzal vádolni, hogy ily csekélységet sem tudna eszközölni, vétek leendene. Én még nem régen lakom itt kegyetek közt, de még is azt merem állítani, hogy a csinosodásban és művelődésben haladtak már a kolozsváriak annyira, hogy csupa szépi-tési és izlési tekintetből vagy egyedül szellemi haszonból ez áldozatot szívesen megteszik. — A piac mind a 4 felekezetű vallásbelieké; mind a 4 felekezetűnek kell szeretnie, ha szép és csinos piacza van; tehát szívesen feláldoz mind a 4 vallásbeli bizonyos negatív hasznot a csinosításra. Mily gyönyörű lenne, mily magasra dagadhatna minden kolozsvári polgár és polgárnőnek kebele, — vallási különbség nélkül — ha ezt mondhatná majd: „csak nincs ilyen piac az országban, mint ez a mienk.“ (Némelyek kik már Pesten is megfordultak, hozzá fogják persze tenni: az egy új piacot kivevén, de még annak a közepén sincs ám templom!). Itt a piacnak 4 szegletére út össze a város 4 főutcája; mily szép ez, ezt még sehol sem láttam; aztán még csak egyet akarok kegyednek mondani: a piaczi templom nem is éppen a róm. katolikusoké, mert oda mások is bemehetnek, valamint a farkasutczaiba. Mihelyt a piaczi templomban legjobb predikációk fognak tartatni, az az egész város temploma leend; mert már ma csak akkor telik meg valamely templom, mikor benne szépen s jól predikálnak.

„Hiszen én nem bánom, — mond az én emberem — de nem hiszem, ismerem én jóformán a kolozsváriakat.

„De én meg hiszem, és remélem.“ —

A piacot már látták az olvasók, hogy 4 szegletű, hogy szinte a közepén van egy templom, melyet ronda kunyhók vesznek körül; most már tekintsük meg előbb a belvárost, aztán a külsőt.

A belvárost vastag kőfal köríti, melyen több kapu van: mint a monostori, szénutezai, tordai, közép utczai, magyarutezai, és hidutezai. Így be levén körítve, kénytelenek vagyunk egy ideig mulatni vagy időzni, vagy is erdélyiesen ülni! De az fog dolgot adni, hová ültessem az olvasókat addig, míg elmondom a belvárosi nevezetességeket: egy osztály helyet foglalhat a casinóban ha részvényes, vagy más valamikép vendég. Másik osztály bemehet a Tivoliba, melyre könnyű rátalálni; a szentegyház-utczával szemközt, de még pontosabban épen a herczeg istállója mellett; egy harmadik osztály ülhet a már említett híres lábasházban vagy körüle. Kávéházak nincsenek, a kis koresmákat nem ismerem, fogadó pedig csupán egy létezik a belvárosban, ebbe pedig kevés olvasó térhet be. A mi a belvárosnak eleventelen részét illeti, az nem igen fog bennünket késleltetni, mert a lyceumot, guberniumot s a Horvát, Bánffy, Jósika magános házakat kivevén, csak igen apró egyemeletű házacskákból áll. Az utczák nevei szerencsétlenül vannak választva, vagy a sors rendelé azt úgy: ugyan is, hogy azon utca, melyben az ájtatos szerzetbeli barátok, a lyceum és gubernium, vármegye ház, a játékszin a reformátusok collegiuma, és főtemploma, a református professorok lakásai, könyvnyomtató műhely léteznek, farkasutezának neveztessek — azt kérem, méltóztassanak kegyetek kolozsváriak megengedni, egy kissé furcsának tartom. A mi most már a belvárosnak eleven részét, azaz lakosait illeti, azokat leírva, egy kevéssel tovább késünk.

Itt is, mint egyéb városokban, kétféle emberek laknak: olyanok t. i. kik sorsukkal meg nincsenek elégedve, és olyanok kik azzal meg vannak elégedve. Én ugyan egy istenadta teremést sem ismertem ez utolsók közül, de bizonyos ismerősöm, ki a lakosokat igen ismeré azt bizonyítá, hogy van, csakugyan néhány példány; az egész belvárosi népséget különféle osztályokra lehet ugyan sorozni, mit azonnal teljesitek is, de két legáltalánosabb osztályt vettem észre, melyet megállapi-

tok mielőtt részletesb osztályzáshoz fognék. Az egyik osztály az, melynek van pénze, a másik az, melynek nincs pénze; ezen utolsók ismét al-osztályokra osztatnak: vannak olyak a) kik maguk okai hogy nincs pénzük, b) olyak, kik maguk nem okai hogy pénzük nincs; c) vannak olyak is, kik másokkal azt akarják elhíttetni, hogy nekik van pénzük. — Mig a többi azaz valóságosabb osztályokat is elkészíthetem, kérem, vagy kolozsváriasan instálom az olvasókat, legyenek egy kis béketűrőssel; reméllem, nem fog nagy munkába kerülni, miután a fő felosztás már megtörtént.

I. Himnemüek: ezeknek sok faja van 1-ör) néme-lyek muzsikusok vagy hangászok, a többiek nem hangászok, a hangászok a) fehérek; b) feketék vagy legalább barnák. Azonban mind a két rendbeliek jók; a jók ezek kevesen; nem jók nagyobb számmal. 2-or. Sokan könyveket is olvasnak; még sokkal többen nem olvasnak. Az olvasók: a) fölvilágosodottak, b) föl nem világosodottak, c) előítéletlenek, d) előítéletesek; ezek száma rettenetes nagy; e) figyelmesen olvasók, száma, párányi; f) figyelmetlenül olvasók, számuk meglehetősen nagy; g) szükségest olvasók picziny számuak, h) hasznosat olvasók, többecsken, i) szükségtelent és haszontalant olvasók száma sokkal nagyobb mint hinné az ember sat. 3-or mind az olvasók, mind pedig a nem olvasók együtt nősek vagy nőtelenek. A nősek a kiknek törvényes szertartással elvett nőjük van, a nőtelenek kik részint deákosak, részint nem; azok részint gubernialisták részint nem; sat.

II. Nőnemüek: ezek a) férjesek, b) férjetlenek. A férjetlenek kétfélék 1-ör hajadonok 2) özvegyek. A hajadonok három részre oszlnak a) olyak, kik önként mondanak le a férjhezmenésről, mondják hogy ez nem éppen hallatlan dolog, s hogy valósággal létezik egy ily példány, ezen egy miatt nem is lett volna szükséges osztályozni; de fel akarom tenni a szép nemről, az az a hajadon szépnemről, hogy többen is vannak köztük oly nagy lelküek, csak hogy dicséretes szerénységből tudomásunkra nem jött; b) olyak, kiket akaratum ellen hagyának otthon; számuk középszerű; c) olyak, kik önként nem is mondanak le a férjhez menésről, nem is hagyatnak otthon, hanem amazok boszuságára férjhez is men-

nek. Legtöbb fáradságba kerül a hajadonokat jogosan osztályozni; de bátor vagyok remélni, hogy ő szépségük és szelidségük, szokott kegyelettel nézik osztályzatunkban talán történekedett, azaz rájuk nézve történekedett hiányt, s pártatlanságot. Egyet vagy kettőt még szükségesnek véltem az osztályzathoz adni. A hajadonok még más tekintetben is osztályoztathatnak; mert vannak köztük néhányan, kik a) szépek, b) kik szépeknek tartják magukat, c) kik nem tartják magukat szépeknek; egyet különösen magam is ismerem, ki a guberniumhoz kérelmet adott be, hogy neki bizonyos évi bér adatnék, mivel ijesztő rutsága miatt bizonyosan — ő ugyan nem tévé a kérelemben e szót: bizonyosan nem mehetend férjhez; d) kik rútak, ezek közt igen kitünők is találtak, e) kik nem tartják magukat rútnak, f) kik a divatot nem kedvelik, g) kik kedvelik, h) kik hiuk; i) kik nem hiuk. Egy ismerősöm mutatott egyet; j) kik szégyenlik a munkát, nagy számmal, k) kik nem szégyenlik; az alsóbb rendűek közt meglehetősen számmal; l) kik értik a gazdasszonykodást, számuk kicsiny; m) kik nem értik, számuk igen nagy; n) kik gyermeküket, — értem, ha majd férjhez mennek, azért nincs okuk magukat szégyenelni — fogják nevelni tudni; igen igen, gyermekét nevelni, nem csak szülni, szoptatni, hanem nevelni is; o) kik nem fognak tudni.

Átalában azt jegyezhetni meg, hogy nyelvre nézve kétféle emberek lakják Kolozsvárt; magyarok és németek, mert az utcák nevei magyarul és németül vannak felírva: ugyanis azt a bolondságot alig tehetni fel róluk, hogy magyarok számára van a német felírás is; vagy ki tudja miféle czélból van? talán a magyarnak már gyógyíthatlan betegsége mindent két vagy még több nyelven tenni fel. Említettethetnének még kivételül azok is, kik az örményeket nem csufolják s hozzájuk hasonló embereknek nézik, egyébiránt ezek száma kicsiny.

Életmódjukra nézve hasonlítanak más európai városok lakóihoz: kiknek jobb módjuk van, vagy pedig mig győzik, czifra batárookban látogatókba, vagy pompájukat mutogatván, sétálni járnak, későn feküsznek, későn kelnek, későn reggeliznek, későn ebédelnek, későn vacsorálnak, s későn veszik észre, hogy semmijük sincs,

vagy hogy fülíg vannak adósságban, s még kevesebbjük van a semminél.

Valamely különösen nemzeti jellemet hasztalanul keresni a magyar nyelven kívül; mert mindenhez alkalmazzák magukat, mi egyéb európai városokban divatozik.

Csodálatosb, egyszersmind kedvesebb érzés nem támadhat könnyen egy Pestről jövő jobb érzésű s meleg keblű emberben, mint midőn itt a hölgyeket csak magyarul beszélni hallja, s azt hiszi eleinte, hogy el van varázsolva; azonban ezen édes érzés fájdalommá változik át, t. i. az fáj a kebelnek: ha a magyar nyelvet egy helyen divatban lenni látja, már örülnie kell. De kezdenek itt már francziásodni, németesedni és még isten tudja micsodásodni; hanem szegények elkéstek, mert most fognak hozzá, midőn a magyarországiak a nagy krizisen lassankint átmenve, józanodni kezdenek; no de semmi, a magyarnak a majmozás minden nemét, ugy ezt is meg kell próbálnia, ha bármily messze lakják is, s bármily későre is, mert ő maga által kifejlődni nem akar!

Miveltségükről nem szólok, nehéz ezt meghatározni; hanem inkább példával élek, miből az olvasók következtethetnek. Ha midőn a honi ügyetlen színészek játszanak, vagy valamely honi hangművész hangversenyt ad, nem mennek a játékszinbe; hanem ha egy külföldi mechanikus mutatja ott ügyességét, már akkor egészen tömve van a színház. Ez eléggé mutatja izlésüket. Emlékezem, hogy egyszer a többi közt, egy mechanikus láttatá mesterségét, — kit én Pesten a Theresia városban láttam ott, hol krajczáros komediások ütnek sátozt — s ugy meg vala tömve a színház, hogy már több nem fért volna belé, a gyertyák eloltattak, no hiszen volt komédia. Erre jól emlékeznek a kolozsváriak.

Az olvasó asszonyi társaságról kellene még itt írnom, de azt más cikkelyre hagyom, hol a tudományosságról leszen szó.

Oh mennyit tudnék én még e belváros lakóiról írni; egész kötetet, még pedig nagy kötetet, sőt kettőt is. Az emberek cselekedetei kétfélék, jók és nem jók, s csak ez utolsóról tudnék oly munkát írni, melyet a tudományos társaság két száz arany jutalomra méltónak ítélhetne, de nem irok, mert igazat kellene mondanom,

azt pedig az emberek nem szeretik s más akadályok is adnák elé magukat. Menjünk most már a várból ki, hogy az ülést meg ne unják az olvasók, és egyet sétálva, tekintsünk körül a külvárosban. — Minthogy a kül Monostor utczában van a népkert, oda menjünk először, hol többfélét láthatni. A mint a kertbe lép az idegen utas, balra van egy kis ház, melyben az asszonyi egyesület által gondviselés alá vett árvagyermek pokróczot szőnek, — ez intézetnek neveztetik; bellebb egy kevéssel balra, már tulajdonképen a kertben egy emlékoszlop tűnik a figyelmes néző szemébe, mely azon helyet szenteli, hol a királyné és császárné és fejedelemné Erdélyben jártakor mulatott. Hátrább a kert végén, vagyis a Szamos partján három intézet hirdeti a kolozsvári haladást; egyik uszóiskola, másik fürdészet, a harmadik szürkalló.

A természet széppé alkotá Kolozsvár vidékét; de a szorgalom és ipar semmit sem — vagy igen keveset tőn annak szebbítésére a Jósikafele, Schütz és még némely kisebb kerteknek némileg rendeztetésén kívül. Nekem egész Kolozsváron legregényesebbnek tetszetek a főlegvár oldalán kősziklába vésett lyuk házikók, midőn belőlük estve a homályos kis mécsék a Szamoson át pislogtak; s azt gondolám gyakran, hogy azok, kik ott fent a mécséket pislogtatják, lyukaikban boldogabbak, mint az alattuk lakó városbeliek, — vagy legalább bizonyosan oly boldogok; mert természeti egyszerűségükben megelegetten, ezek sorsát, hiu fényét és pompáját nem irigylik; oh, de csalódtam!

Vágytam barlanglyukakat közelről látni, mi végre teljesedett. Fájdalmamra győződtem meg arról, hogy e sziklák lakói megelegetlenek, következőleg nem is boldogok. Gondolja-e az olvasó, mért nem boldogok ők? Majd egy szikla üreget leírok. A kősziklába oly öblösre van vésve, hogy az alacsony embernek meg sem kell hajolnia, midőn az ajtón belép, több lépést azonban nem tehet, mert egyfelől a tűzhely, azaz inkább a kandalló a sziklából kivágva melybe a fazék belefér — többre nincs szükség; másfelől az ágy vagy is a pandal alatt oly formán kivéssett és faragot kőpad, hogy feküdni lehessen rajta; tovább nem mehetni, előbbre nem léphetni; az ajtó egészen ki nem nyílik, mert mögötte egy szekrény vagy láda van, melyben eleségüket tartják. A kandalló mellett

van egy másik, ez asztal gyanánt szolgál. Ime az egész ház, és butora. „Hát mért nem boldog az ily kölyukokban vagy barlangban született s lakó ember?“ kérdi végre a kíváncsi olvasó. Talán őt is nagyobbra vágyás dühe szállotta meg, talán a hiu fény vakítá meg s ragadá el békéjét s lelki nyugalmát! „Nem azért nem boldog ő, hanem azért, mivel nem foghatja meg, nem éri föl eszével, miért kelljen neki is annyit fizetnie, mint egy másiknak, ki lent a völgyben, tágasabb és csinosabb házban lakik, kinek egy kis kertje is van, ki nem kénytelen sikos időben a hegyre tüzelőt czipelni föl, ki nem esik el a sziklán úgy, hogy majd csaknem veleje locseszan ki? ez kinozza őt, e miatt nem boldog ő szegény!“

Lejövén a hegyről, egy-egy nagy könnyesepp hulla néha néha szemeimből.

P é c z e l e n, július 10-én 1837.

Nem csak a bőséges vagyon boldogít bennünket, hanem a független lét is, és szabadság.

A minap eszembe jutott a Duna balpartján Bajáig rándulni le, honnét egy kanyarodást téve, más uton sétáltam vissza Pestre: most pedig ismét kísértáltam a fővárosból más irányban, s Péczelen megnyugodtam, és írom e leveletem, a „Rajzolatokban“ közlendőt, ha más hasznosabb vagy gyönyörködtetőbb czikkek hiányában neki hely engedtetik bennök.

Felséges érzet, valamit gondolni, akarni, s azt azonnal végre hajtani. Kár, hogy az ember, ki oly nagy valami, oly kicsinynyé, sőt semmivé, vagy még a semminél is kevesebbé alacsonyul le, az ember, ki mindenható lehetne, csak akarni tudna.

Buda vidékének kéklő hegyeit mindig láttam lakásomról, ez nem kis gyönyörökre szolgál, de már nem új, már megszokott; tehát új vidéket, még nem látott tájat vágytam látni. Tegnap, azaz folyó hó 9-én reggel sötét felhők tolódtak össze Budapest fölé, melyek megáztatással fenyegettek, de én botomat kezembe vevén, az indulásra készen valék. — Ha megázom, ismét megszáradok, gondolám. — Én akartam, s akaratom valósult, mert utban vagyok. — Oh édes embertársaim, tanulja-

tok akarni, s próbáljátok az akaratot cselekedetté változtatni. Igaz, hogy rosztat is lehet akarni s cselekedni, de mégis csak akarjátok, és ne legyetek a mozdulhatlan kövekhez hasonlók.

Szokásom nekem, midőn Budapestről valamerre elutazom, vagy ha csak kirándulok is, az elhagyandott városra vissza vissza tekinteni, mig látkörömből elenyézik; azt tevém tegnap is. Öt óra elmúlt, s a nagyváros lakóinak legalább fele még aludt. Ha hosszas akarnék lenni, annak megmutatásába ereszkedném, melyik része boldogabb az elhagyott város lakóinak, az-e, mely még aluszik, vagy az, mely már ébren van ugyan, de csak minden valódi czél nélkül mozog?

Csak három ezüst huszas vala zsebemben, és mégis a kőbányai halmokról a városra utolszor tekintve vissza, oly boldog valék, milyen sem a még alvók, sem a már ébren levők közt a városban alig vala. Pest lakosai egy részének több, sokkal több pénze van zsebében vagy ládáiban, mint az én három huszasom, másik részének kevesebb, s olyan is lehet, kinek éppen annyija van mint nekem, de mégsem volt senki oly boldog, mint én. A több pénzüek vagy hivatalaiknak, vagy az előítéleteknek, vagy hibás neveltetésüknek, maguk járnai nem tudván — vagy más egyebeknek rabjai, pedig a ki rab, nem boldog, ha gyöngyökkel van is kirakva lábain csörgő, vagy ha ugy tetszik nyakán függő aranylánca; a kevesebb pénzüek pedig nagyobb részint amazoknak és nyomoruságaiknak rabjaik. Körültem a szőlőkben sok emberlény mozgott már, ők velem együtt a szép természetben künn valának, a városra vissza tekintgethettek mint én, de azért nem boldogok; mert a még benn alvók sorsát irigylik, ők szegények nincsenek megelégedve, vagy ha igen, de hiányzik nekik valami, hiányzik az, mi a boldogságnak fölényegét teszi, a felvilágosodás, a tiszta, s mocsoktalan lélekismeret.

Oh szabadság, leborulva imádlak téged bálványistenünk! Neked köszönöm eddig lefolyt életemnek legédesebb részét. Körülnéztem a Kőbánya egyik magasabb halmáról, s iszonyu kömennyiséget láttam lábaim alatt, melyből oly nagy házak emelkednek Pesten. Ti Pestnek lakosai, kik telket birtok, buzduljátok religióra s imádjátok azt, ki oly sok követ teremte ide közeli szom-

szédságtokba. — Én részemről mindannyiszor tiszta valóságosságra olvadok, valahányszor a nagy természetet ily csodálatosan és remekül elrendeltetve lenni látom s szemlélem: úgy akkor is, midőn a kőbányai szőlők alatti iszonyu mennyiségű kővön elnéztem, melyből Budapest oly óriásivá nevelkedendik, ha lakóit s az egész hon lakóit a visszavonás lelke el nem enyészti, ha akarni megtanulandanak.

Elhagyva a szőlőket, a Rákos folyó melletti réteken Kereszturba értem. E helységnek lakói kis számú németekkel vegyülve tótok. Különös, hegy akármely irányban megyünk ki a Magyarhon fővárosából, mindenütt idegen nyelvű lakosokra találunk, Dunakeszitz kivevén.

Ha nem csalatkozom, a helység evangélikus predikátora tót literátor, s nemzete nyelvének csinosítására a pestivel együtt segédkart nyujt. Talán a „Zóra“ című tótzsebkönyv kiadásában is munkás volt. Dicséret és köszönet neki érte; mert minél több nyelvet tudnak a Magyarhon lakosai, annál boldogabbak. (?) — Podmaniczky bárónak nem annyira czifra, mint csinos kertje van itt a kis Rákos patak mentében. — A falu csinos, főképen egy nagy utcája rendszabályosan van építve, de nekem az a hibám és különös természetem van, hogy a legrondább falut is jobban szeretem, ha lakosai magyarok, mint a legcsinosabbat, melynek lakói idegen nyelvűek.

Ide, t. i. Kereszturhoz igen közel van Csaba, mely nem oly csinos, de a főlebb mondottokból nekem mégis jobban tetszik Laffert bárónak laka.

Kiérvén, kérdém egy asszonytól, messze van e még Péczel? azt felelé: „nem messze, csak itt vannak a völgyben.“ Csodálkozám, mért tevé a többes számba, gondolám talán nem tud jól magyarul; tehát egy másiktól is kérdém, kivel szemközt találkoztam, s az ugyancsak a többesben beszélt az egy faluról. Máshol is tapasztaltam már ezt, de a nagy országnak melyik tájékán, bizony elfeledtem, úgy hiszem ezt kegyesen elnézik az olvasók; és ha ennek igen nagy haszna volna, bizonyosan meghatározva a tudományos társaság által kiadandott „tájszótárba“ tétethetnék.

Péczelre érven, Szemere Pál urat meglátogatva,

itt maradtam, mert oly szives fogadtatást és nála marasztalást nem használni, vétek leendett. Sok magyar író tölte itt már el néhány boldog órát.

Még egy levelet irandok innét; most csak azt jegyzem meg, mily gyönyörű utat lehetne innét egész Pestig huzni, ha e helységek több birtokosai, Raday gróf, Laffert és Podmaniczky bárók, és Pestnek tanácsa akarni tudnának s cselekedni akarnának. Péczel vidéke oly dicső, megérdemelné, ha innét a kis Rákos patak mentében elnyuló rétek mellett egész Pestig két fasor ültetettnek a készülendett ut mellé. Ez sokba nem kerülne, s mégis idővel a birtokosoknak gazdagon kamatozna. Oh csak akarni tudnánk! mily könnyen létesülhetne oly sok mű, mit lehetlennék tartunk.

Péczelen, július 11-kén 1837.

Ez csak folytatása, előbbi levelemnek. Tartalma: Megérkezés. Tudományosság bélyege. Ismerkedés. Tagosztályzat. Ebéd. Olvasás. Sétálás. Kilátás. Emlékiratok. Részbirtokosok. A helység csinosulása. Írók. Nevetés vagy inkább rettenetes hahota. sat.

Miután e levél tartalmát előre bocsátám, nem fellelte szükséges többet mondani, kiki tetszése szerint elgondolhatja a szöveg bővebb magyarázatát; de még néhány szót.

Tíz óra lehetett, midőn Péczelre érkeztem, frakkom pálczára akasztva, vállamra függött le; egy ideig töprenkedtem, valjon nem leend-e illetlen így menni be egy ismeretlen helyre? s nem találtam illetlennék.

Egy eseléd a kertbe igazit, „ott van a kertbe a teens ur“ ugymond. Én a hosszú kerten végig sétálok, s nem látok senkit, végre csakugyan megpillanték egy arany paszományos sapkájú embert Schlafrokkban. Találkozám már ezelőtt Szemerével, s természetesen őt ismertem, de ellenben ő engem nem ismert még. Ennek igen egyszerű okát könnyen kitalálhatja az olvasó: ő híres, azon felül czéhbéli tudós, én pedig hirtelen vagy hirtelen, s nem vagyok tudós. — (A tudományos társaság majd meghatározza, hirtelen jobb-e?)

Ha sohasem láttam volna is azelőtt Szemerét, a

Schlafrokról gyanítottam volna, hogy csakugyan ő az. Ugy vélem, az olvasók ismerik a köntösöknek ezen legkényelmesebb nemét. Minden eddigi találmányok között kevés van oly derék, mint ezen említett Schlafrok. Ha ki az ágyból reggel kibúvik s ily Schlafrokba belebúvik, az tüstént kész tudós. Valóban semmi sincs, mi a tudóst így karakterisálja, mint e dicső ruha. A valódi, azaz czéhbeli tudósok iránt viseltető szörnyü respectusból azaz visszanezésből azon indítványt bátorkodom javasolni: hogy ily Schlafrok-viselésre a czéhbeli tudósok szabadalmat kérjenek, s tiltatnék meg minden más írónak ily szent köntöst viselni, mert csak illik, hogy ily derék emberek a néptől és a többi nem valódi, azaz czéhtelen íróktól megkülönböztetve legyenek. A megkülönböztetés legezelszerűbben történhetnék ily Schlafrok által. Ez persze csak házi vagy otthon megkülönböztetés lenne még csak, tehát kellene még más valami jegyet is kigondolni p. o. egy Minervát vagy ilyesmit kellene kinek-kinek hátán viselnie. Készakarva mondom, hogy hátán, mert szemközt, azaz elől mindenki ráismerhet ily tudósra; mivel képe sokkal felfújódottabb, mint másé, s magosabban hordozza orrát. Minthogy a tudományos társaság egyetlen kötelessége a magyar nyelvet csinosítani, nyesegetni sat., utóbb az érdeklött Schlafrok szóból az l betűt ki is fogná hagyhatni, mert nem szép oly sok mással hangzó egymás mellett.

Hogy félreértés ne legyen, a tudós társasághoz tartozóknak nézem ugyan mind azokat, kik tagokká ki-neveztetének s diplomával megtiszteltettek, de mégis különösen csak némely pesti tagokat értek, legkülönösbbe pedig két három tagot értek, kik magukat a tud. társaság repraesentánsainak tartják.

Engedelmet kérve a hosszú kitérésért, most már a dologra. Én bizonyos félelemmel közelítettem Szemeréhez, mert tudniok kell olvasóimnak, hogy én teljes életben minden tudóshoz valamely szent rettegés és tisztelet közt léptem. Igaz ugyan, hogy mióta közelebről ismerem, — „Seit ich ihr Treiben und Wesen sehe“ mond egy író — a szent rettegés el kezd enyészni, s a tisztelet legfinomabb homoeopathiai adagokra olvadozott le.

„Kegyed az, ki a „Literaturai Lapok“ban az Athe-

naeum ellen irt?“ kérdé tőlem Szemere. „Igen!“ felelém. Ime az ismeretség. Mint a kis czikknek íróját mutatta be nőjének és másoknak is. — A Nyelvészetről vagy Rényképekről, sat. éppen nem ismereteni!!

Péczelen a sokaktól annyira ohajtott tagosztályozat megtörtént, de csak egy vagy kettő van megelégedve. Ez szomorú, mert a megelégedetlenek majd másokat is visszaijesztenek ezen egyébiránt igen hasznos s előbb utóbb áldást hozó ujitástól. Ugy hallom, hogy van a péczeli közbirtokosok közt oly nagylelkű is, ki azt ígérte, hogy fél holdnyi földdel elégszik meg egy hold helyett, csak az ő része lakához közel essék ki; ez megtörtént; az ígéret valósult-e?

Semmit sem szeretek én úgy utazás közben, mint az ebédet, vagy szabottabban mondva: az evést. Derék ember volt, ki azt föltaálta; ha kipuhathatnók, hogy magyar volt, emlékoszlopot kellene neki állítani. Azzal nem untatom az olvasókat, minémű ételekből állott az ebéd; ezeket kegyetek mind jobban tudják mint én, nagyobb gyakorlásuk levén benne mint nekem.

Én indulni szándékoztam ebéd után, de a valóban igen szives marasztásnak engedtem.

A délezt gyönyörű vala, hárman sétálni menénk. A föllebb említett nagylelkű birtokosnak azon telkén vitt utunk keresztül vagy végig, mely az új tagosztálynál fogva lakához közel esett. Szép darab föld, Péczel határának legszebb része, de én nem igen gyönyörködhetém benne, mivel mindig az forgott eszemben, valjon az ígéret teljesülni-e? Ah mikor leszen az embernek kimondott szava igaz és szent!? S oh mikor fognak az emberek oly szépen cselekedni is, miként beszélnek?! Az erdő sarkán épen a falu fölött egy hegyre kapaszkodtunk fel. Innét a kilátás, főkép Budapestre felséges. Itt egy esernyő alakú védfa van emelve, melynek oldalán különféle emlékiratok vannak. Én ezt íram föl: „Nem beszéde után, hanem cselekedete után kell az embert megítélnünk;“ e gondolatra e hely tulajdonosa adott alkalmat.

Péczel főbb birtokosai, s zálogtartói vagy hasznobérlői, Ráday gróf, Nádasdy grófné, Kováts Zsigmond, Fáy család, Szemere, Jakabfalvi, Eckstein szolgabíró, Högyészi sat.

A Ráday grófi kastély és Kováts Zsigmond szép laka különös diszére vannak az egyébként rendetlen s csíntalan falunak. Ha a birtokosok ipara és izlése csak fele annyit tenne is a helység csinosítására, mint a mennyit a természet ennek fekvésére tőn, akkor Péczel a főváros Budapesthöz közel fekte miatt a honnak legszebb lakhelyei közé tartoznék, sőt az ipar oly kedvessé és kellemetessé tehetné, hogy hozzá hasonló kevés lehetendne. Nehány fát ültetni a földek közt kanyargó út mellé, s az erdőben némely tisztítást csinálni, némely ülhelyeket készíteni, székeket rakni még nem elég. Hazánkban eddig mindenfelé azt tapasztaltam, hogy minél több közbirtokos lakik valamely helységben, annál rondább, rendetlenebb és csíntalanabb az; ezt Péczelre is némileg alkalmazhatni. Egyesült erő, s összetett akarát mily könnyen tehetne minden megerőltetés nélkül egy helységet széppé! — Én részemről a legpompásabb palotában sem érezném magam jól, nem gyönyörködhetném benne, ha körületét vízmosta árkok, sűrű burjános bozót, hitvány kunyhók, koldus kalibák tennék.

Nevezetessé teszi Péczelt az, hogy itt több jeles magyar író tartózkodék hosszabb vagy rövidebb ideig, vagy legalább megfordult itt, mint: Kazinczi, Horváth István, Döbrentei, Vörösmarty, Vitkovics, Kőlcsey, Szontagh, Szalai László, Vajda, stb. Nincs ugyan e hely olyformán az emlékek lánczára róva, mint Széchalom, Gomba stb. de azért a literaturai világban híres marad.

Vasárnap levén, az egyházba mentünk. A predikátor ezen textus felett beszélt: „Minden ugy van jól, a mint van;“ de én nem valék a textussal egészen megelégedve, mert ha oly jószágocska birtokosa volnék, mint az, a ki mellettem ült, s ha oly szép menyecske nőmül simulna hozzám, mint a ki velem szemben ült, kire szokásom ellen többet pislogattam, mint a szónokra, akkor igazán meg volnék a textussal elégedve; oh mily szép, mily édes volna akkor literatoroskodnom.

Délután a Tudományos Gyűjteményből Schedel Ferencz által magyarra átvitt vagy áthurczolt „Haramiak“-ra készült recenziót olvastuk, melyre szörnyűket neveltünk. Többet most nem irok, reggel tovább folytatom utamat.

Lőrinczkáta, nyárhó 13-án, 1837.

Az olvasók nem fogják tudni, mely táján van a hazának ezen hely, hol uti rajzomat írom, tehát előbb megmondom, aztán fogok írúhoz. E hely közel Jászberényhöz a Zagyva folyó jobb partján fekszik; az említett folyó azonban itt koránsem képez folyamot, hanem inkább egy szép, nagyszerű nádas tavat, vagy pedig egy gyönyörű mocsárt, de erről majd későbbben.

Péczel előbbkelő lakosai, vagy inkább utóbb azaz később kelői, még aludtak, midőn a helységet s a valódi magyar vendégszeretetről nevezetes Szemereházat elhagyám. — Ohajtanám, hogy költészszé változtam volna, hogy Péczelnek Sáp felé terjedő szép vidékét méltólag festhetném. Nem tudom, a megtörtént tagosztályban kinek jutott e gyönyörű táj, de bizonyosan az is megleghetnék, két hold helyett egy holddal, kinek itt juta ki. Vagy talán e szép rész mindnyájuk közt van felosztva; de akkor ismét nem tökélyes a tagosztály, ha kinek kinek mindene nincs egy darabban.

Lassan ballagtam e gyönyörű erdős völgyön végig, hogy minél tovább éldelhessem kinálkozó gyönyöreit. Ezen erdős halmok az ugynevezett Cserhátnak ide nyuló részét teszik. A dombokra érve föl Sáp felé, balra a Mátrahegyek látszanak; délkeletre a jászberényi nagy térség nyílt meg előttem; délre s nyugotra több faluk tornyai emelkednek; a látvány mind a szemnek, mind pedig a léleknek kedves vala.

Igen szép ily magasabb helyről a tágos láthatárban messze terjedő síkra tekinteni le; de nem annyira édes és gyönyörködtető azt tudni, hogy ezen magasztalt extra Hungariamnak ily tágas ölen s termékenyithető lapályain oly sok ezer emberlány éhezik, éhezni kénytetik, akár maga, akár pedig mások hibája miatt. — A derék mocsárookban élő vízi állatok, a légben repkedő szárnyasok, s a föld gyomrában lakó férgek nem éheznek; s az ember éhezik! ez furcsa. Ennek okát fejtegetni s magyarázni üdvös leendő, de részint azon lapok körén kívül esik, melyekbe e levelem menend; részint nem is kedves az olvasók nagyobb része előtt ilyesek fejtegetése, részint akadályokra is találándna.

Sok oly gondolat közt, melyek most ki nem áradhatva, csak bensőmben rejtvék, elértem Sápót, mely mély gödörben, vagy inkább árok alakú völgyben fekszik, rendetlenül, dicséretes magyar szokás szerint, mivel e helynek több birtokosai vannak. — E falunak szinte végén, délre egy csinos ház áll, mellette kert, P. uraságé. Egy vén izraelita, ki ott ácsorgott, értvén vágyamat, azonnal ígéré, hogy a kertbe vezet. — De szabad-e? kérdém tőle. „Én úgy jövök e házhoz, mint haza,“ mondá ő sokat jelentőséggel. Ugy tetszik, ő az uraságnál szokás szerint mindenest; mert hihető, zsidó keresztényi kötelességből sokszor segített az uraságon jó magyar szokás szerint. — A kertben körültekintvén, a háznak erre nyíló egyik ablakából zongora hangzék le; ez igen derék dolog, gondolám, ily korán, mivel még csak kilencedfél óra körül vala az idő.

Elhagyván a helységet, egészen más természetű világba értem; homokországba. Lassan ballagván, még ma könnyen elérhető czélom felé, elég időm vala arról gondolkodni, mikép lehetne oly gépet kigondolni, mely ezen homoktért virágos kertté és termékeny szántófölddé változtatná át? — a resultatum lön: Mivel mi akarni nem tudunk, cselekedni nem akarunk, angol lovászokat, olasz sajtosokat, franczia szakácsokat és vívőmestereket, cseh, angol kertészeket, helvétiai majorosokat sat. kellene ide varázsolni tudnunk, kik e hont azonnal paradicsommá változtatandnák; vagy pedig az angoloknak kellene irni, hogy találjanak fel oly csudagépet, mely Angolhonbul magától húzódnék ide, mely azonban úgy lenne alkotva, hogy magától a homoktérnek neki állna, azt fölszántana, magától lóher- vagy luczerna maggal bevetné — de majd elfeledém a javát, előbb jól megtrágyázná —, vagy gyümölcs- és más fákkal, de nagyokkal, hogy mindjárt árnyékot vetnének, beültetné, a természetményt mindenkinek szűrűskertjébe takaritaná, elnyomtatná, megőrölné, megsütné, az asztalra föltenné és — de ez már talán nem volna szükséges, mert mit csinálnának a franczia szakácsok? Megkivántatnék még, hogy a feltalálándott gép oly tulajdonságokkal is bírna, hogy az, e téren utat is csinálna egyszersmind; — vas- vagy kőút lenne-e az, nem kellene világosan kikötni, hanem a feltalálónak mély belátására bíztnék; — ellenben azt

világosan ki kellene tenni, hogy a csudagép úgy lenne teremtve, hogy a csinálандott útra kocsikat is varázsolna, még pedig rengőket, s olyakat, melyek magoktól és sebesen futnának s oly szerkezettel bírnának, hogy a rájuk felülni szándékozókát karfogva segitnék föl. Miért kellene sebesen futniok, azt a mély belátású honfiak jól tudják; egyik ok lenne, hogy a magukkal viendett pénzt valamely utonállók el ne rabolhatnák, mert mi kellemetlen dolog volna pénz nélkül külföldön utazni!! — Azt ugyanis semmi jó lelkű ember nem kívánhatja, hogy pénzesebbjeink a külföldi utazás kényelmei nélkül ellegyenek. — A feltaláló, fáradságának jutalmul minden homokot elvihetne, úgy hiszem, ezzel meg is elégedhetnék.

~~~~~

Lőrinczkáta, nyárhó 13-án, 1837.

Elhagyám Szécső nevű falut — ejh be jó, hogy még idejében eszembe jutott hibámat kijobbitani, mert hiszen a falut előbb elérni kellett, aztán hagyhatám csak el; mint megkorholhattak volna a „Figyelmező“ logikus kritikussai — mondom, elhagyván a falut, gyönyörű fehér homokhegyen eviczkéltem át, s haladtam, mint lehetett. A dél közelgett, a fölöttem álló nap igen érezhetőleg melegíte, s félni kezdtem, hogy a saharai sivataghoz némileg hasonlító síkon a szomjuság elér, de végre egy ugyan még jó távol fehérlő csárda megvigasztalt, melyben delelni kieresztettem.

A csárdás felföldi, azaz Komárom megyei ember, a kis csárdához tartozó földeket is birja haszonbérben. Szegény, megcsalódott számításában, mint némely, ki Amerikába költözik; azt hitte ő t. i., hogy ezen a nagy térű alföldön dolgozni sem kell, hanem csak száját kell eltátani, s a sült verebek bele repülnek, vagy legfőlebb a lehullott mannát szükséges csak összegebreblélni. Franklinnek a tengerentuli Canaanba költözni szándékozók számára irt utasítás és egyszersmind intés némely helye jutott ez alkalommal eszembe, s ha az igen kényelmes, de azért dolgoztatni mégis szerető kegyes olvasók meg nem haragusznak, közlök legalább

egy helyet: Amerika a munkásság hazája, — mond ő egy helyen, tehát a magyarok ne óhajtozzanak oda; nem emlékezem már tisztán melyik lapon, s nem is szórul szóra, hanem csak értelmét adom: — Amerika a munkásság hazája, nem pedig mint az angolok nevezik, Lomhahon, vagy mint a francziák mondják, Kalláshon, hol az utcák cipóból vannak kirakva, a házak lepénynyel fődve, a sövények kolbászból fonva, s hol a tollas állatok sülve készen röpkednek, kiáltozván: „jertek, egyetek meg!“ Igazán mondom, kár, hogy nincs valahol ily boldog haza; beh megnépesítené azt a mi nagyra magasztalt honunk!

Csak magányosan levén a csárdás egy kised gyermekével, kérdém, hol van neje? „Atyafiakat látogatni ment“ ugymond; de egy épen ekkor belépő vendég később megsugá, hogy a háztól elkergeté. Mint látszék, itt sincs házi boldogság. Midőn ily eseteket tapasztalánk, mintegy önként jönnek a nősödést vagy nőtlenséget illető s érdeklő gondolatok.

Megnősödni is baj; meg nem nősödni is baj, csak azt kellene tudnunk, melyik nagyobb baj, s a kisebbet választanók. — Igen nagy hévség levén, időztem, s ráértem azon törni fejemet, hogy okosan tesz e, ki megnősödik? Több szempontból tekintvén az igen fontos tárgyat, az összehasonlításból az világlott ki, hogy sokkal czélszerűbb nősödni. E resultatumért, ugy hiszem, a kisasszonyok nem fognak rám megharagudni, főkép ha arra volnék képes birni a férfiakat, hogy erre magokat elhatározzák. — Elhallgatom a többit, csak egy nézponot veszek itt fel. Moráli tekintetből, e jelen polgártársasági alkotmányunk következtében, kötelessége minden férfinak megnősödni, miután nem Spártában élünk. Ezt ki kell fejtenem.

De a nap már hanyatlík, a hévség szünik, tehát mennem kell, hanem holnapra hagyom a megfejtést.— A csárdából indulva, két magas torony tűnék szemembe: ezek a sz.-márton-kátai keresztények ájtatóságának jelei. Itt több Káta létezik egy csoportban: Lőrinczkáta, Nagykáta, Egreskáta, Mártonkáta, Boldogkáta sat. Ez utósót különösen vágytam látni s ohajtottam tudni, valjon honnét vette a szép nevet; de egy becsületes jóképű ember ezt mondá: „Ne menjen

biz' oda if'uram, mert ott sem boldogabbak az emberek, mint másutt." Én hittem neki, pedig szkeptikus természetemnél fogva nem egy könnyen hiszek nemcsak ily gatyás, hanem posztóruhájú vagy szórköntösű embereknek sem. Most mégis sajnálom, hogy a boldog helyet tulajdon szemeimmel meg nem néztem; nem azért, mintha magam vágyakodnám oda lakni menni, hanem hogy a helyet körülményeivel kitudtam volna, főkép kiterjedését, hogy pontosan tudósíthattam volna magyar polgártársaimat, mert tudom, hogy legalább $\frac{9}{16}$ rész csak ott kívánna boldog lehetni.

Elérvén czéломhoz, a régen látott, de nagyon ohajtott lelki rokont öelve, elvetém a tollat; de holnap, ha isten fölvirraszt, ismét irok vele.

~~~~~

Lőrinczkáta, nyárhó 13-dikán 1837.

Engedelmet kérek az olvasóktól, hogy ígéreteimet tegnap nem teljesítettem, úgy hiszem, csak ennél nagyobb hiba ne volna polgári társaságunkban, úgy még csak boldogulhatnánk; azonban félre ne értsenek az olvasók, nem az ígéret nem teljesítését akarom csekély hibának mondatni, hanem annak egy nappal későbbeni teljesítését. — Ah! ki lehetne oly érzéketlen, azt kívánni tőlem, hogy a régen nem látott, szeretett lányka mellett, a viszonzlátás első napjában száraz utirajzot írjak. —

Előbbi levelemben ígértem, hogy kifejtem, miért s minélfogva kötelessége minden férfinak morálilag megnősdni. — Egy kis bevezetést tartok szükségesnek, mielőtt a nősdési kötelességről szólnék, mit talán nem unnak meg a jobb érzésű olvasónők.

Nincs semmi a nagy természetben, a tiszta kebelt melegítő morálon kívül, mi egy re nek asszonynak hiányát kipótolhatná. Ha valaki éjjeli nappali szorgalma által annyira tökélyesíti magát, hogy korabeli minden embertársait fölülhaladja, csak akkor érzi ezen tökélyesültségének igazi becsét és gyönyörét, ha midőn egy oly szép nőalaknak keblére borulhat, ki azt érezni, érteni s benne méltányolni tudja. Ha ezen valaki hivatalokra szánja magát s ügyessége által a legalsó lép-

csőről a legfelsőbb polezra emelkedik, mi lehet törekedésének és fáradságainak egyéb czélja, mint hogy akkor egy hiv nőnek karjai közt kinyugodja magát, s a törekedés után elnyert dicsőség gyümölcsét éldelje? Tekintsünk körüle küzdhelyen, mi czélja s bére akármely küzdesnek is? egy szép tőkélyes asszonylány. Megelepszik gyakran a nyertes pályázó vagy küzdő egy ridég zöld galylyal, de csak azon reménytől lelkesülve, hogy a cserágot majd egy hölgynek lábaihoz teheti le. — Szép, oh igen szép és dicső műve az alkotónak egy tőkélyes nőlány! Sok felségest láthatni a természetben, de olyat nem többet, mint egy remek nőalak, egy szép s tőkélyes asszonyi lény. — Hasztalanul sirnak az ártatlan gyermekek egy vérengző zsarnok előtt: sirásuk nem hat a kegyetlenek kő szívébe, hasztalanul borulnak lábaihoz engesztelésül: érzéketlen szive megindulás nélkül marad; maga az isten hiába csattogtatja fölötte menyköveit, határtalan dühében nem tud rettegni, mondom mind ezek haszontalanságok rája nézve; de azért még nincs minden elveszve, mert egy szép nőalak lábaihoz esve, gyöngéd nagy becsü könyeivel a kegyetlent megengeszteli, ha nem mindenkor is, de legtöbb esetben a vad dühöngőt megszelidítve, emberi érzelmekre bírja. Kimagyarázhatlan erő lakik egy bájló alaku szűznek kebelében.

A tőkélyes nő a férfiura nézve oly valami nagy és dicső, hogy vágyainak határai tovább nem terjedhetnek. Ily egyetlen egy lény kipótól mindent, kipótolja, a jó barátot; mert lehet e a hiv feleségnél jobb barát? Azt nem mondom, hogy a nő a morált is úgy kipótolja mint a jó barátot, hanem azt állithatom, hogy más módon sohasem juthatni az erkölesi tőkélynek felsőbb fokaira, ha csak a tiszta szerelem lánczaival egy nőhöz nem csatoltatunk. Lehet valaki jogos, erényes, sőt némileg morálos nőtelenül is, de mig e mostani természettel bir, a morálnak minden követeléseit be nem töltheti. Bár mily sok jótéteménnyel halmozza ő embertársait, bármily magas fokára emelkedett ő a tőkélynek, bár mennyire segítette elő másokban a moráli miveltséget: ő maga nem egészen morálos: mert meg nem nősödve oly valamit mulasztandott el, mit ha mindenki elmulaszt, megszünik az embernem, következöleg a morál is.

— Csak az valódi s moráli jótett, melyet tétetni minden embertársunktól kívánnunk lehet sőt kell, ugy de kívánhatjuk e azt minden férfitól, hogy nőtelen maradjon? A józan ész szerint nem.

Ne kívánják kegyetek, hogy a meg nem nősödésnek s a buja feslettségnek egész nemzetre századokra ható legszomorubb következéseit rajzoljam; fátyolt vonok inkább a rémitő képek elébe, hogy a még egészen el nem romlottakat ne botránkoztassam. A meg nem nősödés szülte feslettség által kifogy az emberi erő; pedig hol erő nincs, nincs ott semmi. Vagy inkább van sok minden, de nincs benne köszönet! — Nincs az emberi gyarlóságok és gyöngeségek között, mi oly rettenetesen pusztitana, s a nemzetet úgy tönkre tudná tenni, mint az általános meg nem nősödést követő feslettség.

Lőrinczkáta, nyárhó 15-ikén 1837.

A hely több közbirtokosé, rendről és csinról nem szükséges többet mondani. — Érintettem másik levelemben, hogy e falu mellett foly a Zagyva, mely itt inkább igen derék kiterjedésű mocsáros nádas ingoványvá változott és a helységet keletről és délről fél körben védi a hozzá juthatástól. — Oly gyalog hidat széles e hazában alig láthatni többet, mint a milyen ezen mocsár tó folyón van építve. A ki ezen való átjáráshoz szokva nincs, igen jól teszi, ha előbb meggyónik és ugy lép rá, mert én jót nem állok, hogy a ferdén s igen ingadozó oszlopokon álló hidról le nem bukik. Csak egy ember mehet el rajta, s csak némely helyen lehet a szemközt jövő elől félre állva kitérni. A deszkák hibálóznak, semmi karfa vagy fogódzó nincs rajta, jaj! még most is borzadok rá gondolva. Hosszát e valóban igen nevezetes hidnak nem tudom, de a budapesti dunahid felénél bizonyosan hosszabb. Mennyi alkalmatlanság a lakosokra nézve, mert szekérrel szomszéd faluba kell kerülniök mind azon munkák végbevitelére, melyeket a vizen túl fekvő földek megkívánnak. — Azt

beszélé egy barátom, ki hasonlólag itt birtokos, hogy 1834-ben és a múlt nyáron azaz 1836-ban, a mocsár szinte egészen kiszáradt, csak a közepén folydogált a Zagyva és igen könnyű lett volna örökre kiszáritani, de hiányzott oly gép, mely magától neki állva, egy árkot s kétfelül töltést csinált volna. Hogy a birtokosok azt magukban elhatározva tegyék, azt még álmodni is kábaság volna. Egyébiránt részint igazságok is van, ha a tavat vagy mocsárt ki nem akarják száritani, mert hol vennének oly szép nádat, mint milyen ebben terem? Azon kívül, hogy egy igazi magyarhoz illő legszebb mulatságtól a kacsavadászattól — mert úgy látszik tartózkodnak — meg volnának a kiszáritás által fosztva, ama gyönyörű muzsikát sem hallhatnák, melyet ennek lakosai naponként tesznek. Pedig mily bájos ez, mint már Kazinczy is bebizonyítja: Koáx koáx, tui, tui, krekere tui. Ha a kis folyó néhány ölnyi széles árok közé szoríttatnék itt, sok hasznot és kényelmet okozna az igaz, p. o. a folyó mentében leendett réteken bőszéggel teremne széna, a keskeny folyón kevés költséggel könnyen lehetne szekerek átjárhatására is hidat csinálni, a lég is egészségesebb lenne; nem kellene szomszéd faluba kerülve sok időt veszteniök sat., de mik mind ezek ama főlebb említett haszonnal és gyönyörrel összehasonlítva?

Reggel elhagyám e kedves helyet, melyet azonban még gyakran láthatni remélek. Többet irhatnék még innét; de a melyek az olvasókat semmiképen nem gyönyörködtetnék; azok csak engem érdekeltek, s oh, mennyire érdekelnek! — Most már késő éj van; aludni fekszem le, de előbb köszönetemet és hálámat mondom el ama derék férfinak, ki az alvást föltalálta. Mily nagy érdemet tőn az minket illetőleg, kik találmányát éldelve, oly jó izűn szunnyadunk annyi század óta.

Nyílt levél a „Rajzolatok“ szerkesztőjéhez.

Szerkesztő ur! Nem fojthatom el kegyed elleni boszankodásomat, a „vaeringi háziasszonyokat nevelő intézet“ cikk közléseért. Nehogy e levelet elsikkaszsa kegyed, világosan kikötöm, hogy lapjaiban közölje, hogy vannak még, — hála a magyarok védistenének — oly hazafiak, kik a miveltségnek felsőbb foka felé, óriási léptekkel haladó nő-olvasó közönséghez, illetlennek hirdetik a kegyed érintett rút cikkelyét.

Boldog isten! mivé akarja kegyed lapjait lealacsonyítani?! Talán szükségen felül sok előfizetője van kegyednek, s így, ily undok cikkelyek közlése által akarja kegyed a fölös számot megkevesíteni? ily cikkekkel kell-e a szép s gyönyörű izlésű olvasókat, azaz olvasónőket megsérteni?! Társas élet és divatvilágról szóló lapokba ily szavakat tenni: ló, szarvasmarha, istálló, juh, disznóakol, tyúkól, prés, borpincze sat. Kérem, ugyan hová tevé kegyed eszét? — Ha sokalja kegyed előfizetőinek számát, adjon egy pár százat a Regélőnek, egy másik pár százat az Athenaeumnak és így tovább, de ily illetlenül akarni tőlük megszabadulni, már az csak szörnyűség!

Alulirt ezennel solenniter protestál az említett cikk ellen is, és siet az olvasó közönségnek az említett intézet gyámolítására már talán kész szándékát megmásíttatni. S tudtára adja a nagyérdemű olvasó közönségnek, hogy maga szándékozik inkább egy más intézetet állítani, csak hogy a szépre termett magyar nő-ifjúság az említett intézetben el ne parasztosodjék, hanem akadályozatlanul és sebes léptekkel haladhasson magas rendeltetése felé. — Ha most a pörge s fekete bajuszu szerkesztő ur — nem! nem méltó, hogy urnak mondjam — ha most a szerkesztő itt volna íróasztalom mellett, kitépném bajuszát. — Szegény humorista vizenyős szerkesztő, hát „azt sem látja kegyed, hogy az egész intézet csupa satyra? Ej ej a háziasszonyok majd — kenyérsütéssel, húsfüstöléssel, szappanfőzéssel, gyertyamártogatással, zsirolvasztással fognak piszkolódni; melyik uracsnak volna kedve ilyekkel foglalkozó lánykáknak kezeit megcsókolni? Éppen bizony,

majd én engedem ám, hogy nemzetem drága kisasszonyai vetéskor, aratáskor és takarodáskor künn a mezőn süttessék a naptól gyöngéd arczaikat! Ez megjárja a mi vad őseinknél, de a finomult ivadéknál nem megyen. Sok munkájukba és fáradságukba került a mostani rendszerű leány nevelő intézeteknek a durvaságból annyira kiemelni a nőnemet, s mily rettenetes gondolat! abba ismét őket visszataszítani akarni! Mit tevéők lennének a szakácsnők és mind azon személyzet, mely az említett cikkben elszámlált foglalatosságokat végbevitte, ha a kisasszonyok teljesítenék ezután ama köteleességeket? Nem, nem, abbul semmi sem lesz: De térek célomhoz.

Először: A ház az intézet alapítónak nem tulajdona de Pesten a vácsi és nagy hid utca sarkán leend.

Másodszor: A ház építészeti terve: Udvarra semmi ablakok sem lesznek, ellenben utcára csupa ablakokból állana. A földszinten lesznek a legidősebb kisasszonyok, az első emeletben az ifjabb lányok 24-től 18 évesekig, a második emelet a leggyöngébb lányok számára rendeltetik. **Jegyzet:** Az ablakon rostélyzat nem leend, hogy ha valamely veszély találná érni az intézetet p. o. gyuladalom, vagy pedig más okból szükséges leend, az ablakon is hirtelen ki lehessen menni. Értem a földszinti ablakokon.

Harmadszor: Angliából hozandott legdrágább és legnagyobb tükrök fogják az intézetnek minden terekeit és szobáit ékesíteni.

Negyedszer: A szakács, táncz mesterek, s divatlapok magából Párisból megrendeltetni.

Ötödször: A melyik nevendék legkésőbbben fog fölkelni: jutalmat nyerend; a jutalmak Clauren s más jeles írók munkáiból fognak állani. A kik ebben magokat különösen kitüntetik, honi termékekkel is — mint versek, szindarabok sat. — megtiszteltetni.

Hatodszor: A napi foglalatosságok kinek kinek tetszésétől függendnek, mert e szabad szellemű korban nem illik valakit kiszabott munkához kötni. Kivevén az ebédet, erre minden nevendék kényszerítetik pontban négy órakor az ebédlő teremben megjelenni. Aki ezt eleget nélkül elmulasztja, — annak csekély büntetése leszen, t. i. két operára nem szabad neki menni. Nagyobb

büntetést nem illik e fölvilágosodott században a törvényt áthágó leánykára szabni. Egyébiránt a reggelizést ágyban elkölteni javasoltatik.

Hetedszer: Az intézethöz mellék épületek is lesznek ragasztva, melyekben Afrikából hozatandott papagályok s gyönyörű kis majmok tartatni, hogy foglaltságban ne szükölködjének a nevendékek.

Nyolczadszor: A tudományoknak legszükségesebbjei t. i. minden europai nyelvek szorgalmasan taníttatni; kivevén a magyart, mert vétek volna a drága időt erre vesztegetni, minthogy ezt ugy is jól tudják a kedves nevendékek.

De hiszen nem czéлом itt a fölállítandott intézetnek egész miségét és milyenségét előterjeszteni; azt majd későbbben különösen erre szánt hirdetésben teendem, hanem csak arra akarom a „Rajzolatok“ olvasóit jó eleve figyelmeztetni, hogy el ne hagyják magukat ámitatni. Emlékezzenek meg ázsiai dicső szittyá származásukra! —

Kegyed pedig szerkesztő ur, ne bátorcodjék e levelet, e méltán dorgáló intést lapjaiba föl nem venni, különben, jam ego — — —

V É G S Z Ó.

Kik a t. olvasók közül műveim iránt érdekeltséggel viseltetnek, következőleg azok kiadatására vonatkozó előjeleket ismerik: nem igen táplálnak keblökben vérmes reményeket, hogy ezek csakugyan meg fognak jelenni; de erős akaratom kezeskedik arról, hogy mégis meg fognak jelenni; tanuskodik erről e második kötet is.

Kinek csak némi sejtelme van is arról, mily nagy küzdelmeket kell oly írónak vólnia, ki kellő mennyiségű pénz fölött nem rendelkezhetik: fogalma lehet arról is, miért nem jelennek meg a kötetek gyorsabban egymásután.

Mily óriási nehézségekkel kell nekem a nyomtatási költségek kiteremthetésére nézve megküzdenem; mennyi csalódáson kellett keresztül esnem: hosszas lenne itt előadni; „Életpályám“ czimű munkám végén lesz olvasható, hol az is ki fog világlani, hogy hosszú életemben nem voltak nehezebb napjaim, mint a mostaniak s hozzá tehetem, hogy még a börtönben sem.

Ismétlem, műveim azért meg fognak jelenni. Helyén lévőknek látom kijelenteni, hogy az előfize-

tések 15 frtjával még e tavasz és nyár folytán mindig elfogadtatnak; ezt pedig azért tartom szükségesnek kijelenteni, hogy az olvasók magokat tájékozthassák; mert minél több kötet jelenik meg, az olvasók annál inkább meg fognak arról győződni, hogy kár volt előre nem fizetniök, mert a 24 kötetnek egyenkint 1 frt 50 krjával való megvásárlása 36 frtba kerülend.

A következő kötetek is mind ilyen vastagságúak leendenek, mint a már megjelent 2 kötet. Sajtó alatt vannak: „Tordai Endre.“ — „Életpályá“-ból 1 kötet. — „Hunnia függetlensége.“ — „Hit, papok, pápák.“

Lakásom: tömö utca 2-ik szám.

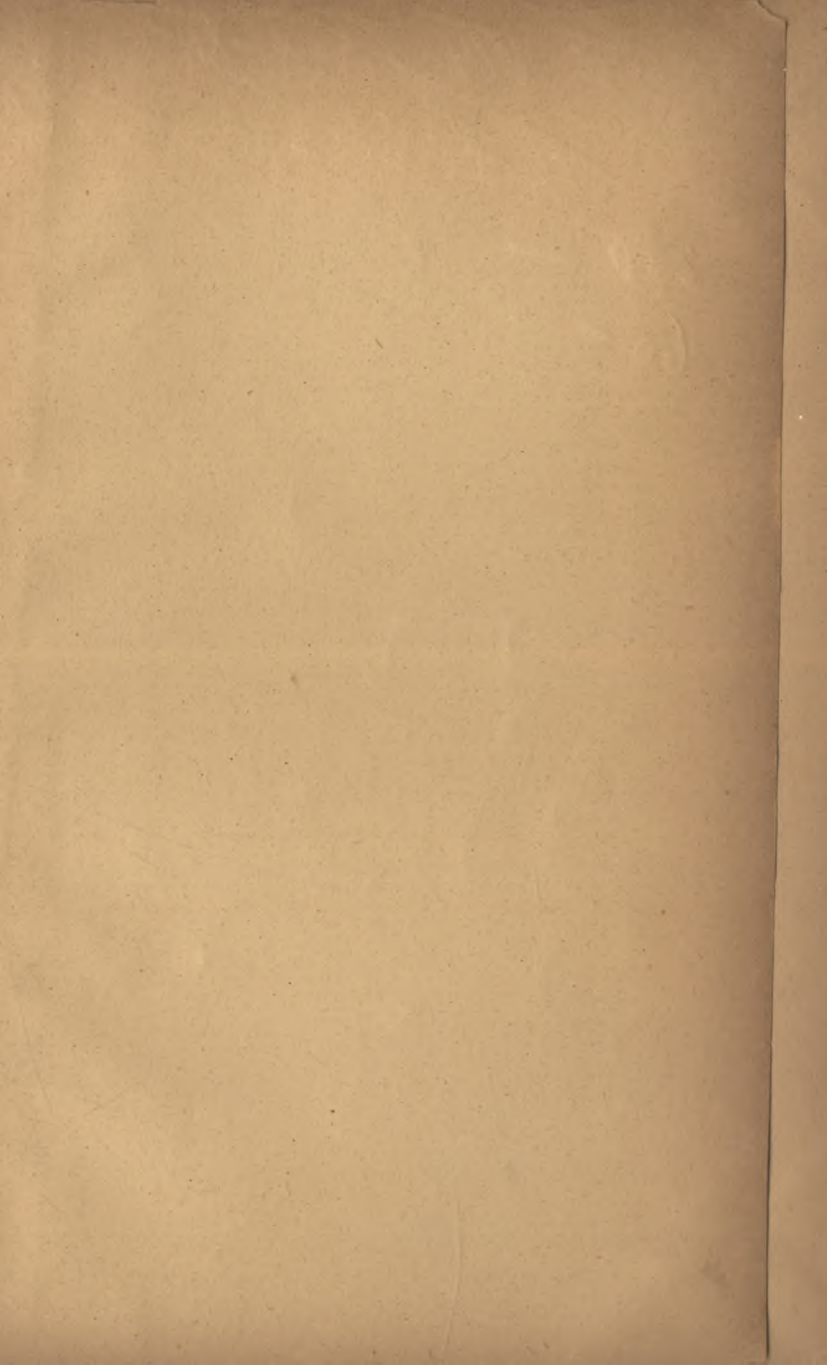
A szerző.

TARTALOM.

	Lap.
Pazardi Tóbiás	1
Bogdán unokája Laura	83
Erős hit	155
A napszámos	207
Úti rajzok	223
Végszó	253

T. L. J. J. J.

~~T-IV VIII. IX. X-XII~~

~~(8 Röhren 6- bis 10 Liter)~~

~~280 - C~~

60 -

